

The Department of Public Instruction, Bombay.

THE RÂJATARAṄGIṆÎ

OF

KALHAṆA.

EDITED

BY

DURGÂPRASÂDA, SON OF VRAJALÂLA.

Vol. I.

Tarangas I—VII.

500 Copies.

Bombay:
GOVERNMENT CENTRAL BOOK DEPÔT.

1892.

Price 3 Rupees.

Bombay Sanskrit Series No. XLV.

BOMBAY:

PRINTED AT JAVAJI DADAJI'S "NIRNAYA-SAGAR" PRE

कह्लणकृता

राजतरङ्गिणी।

प्रथमो भागः।

(आदितः सप्तमतरङ्गावधि।)

जयपुरमहाराजाश्रितेन पण्डितव्रजलालसूनुना

पण्डितदुर्गाप्रसादेन

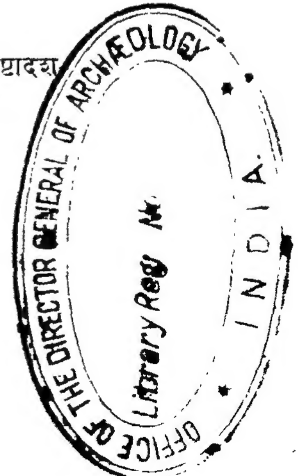
संशोधिता।

सा च

राजानुशासनेन मुम्बय्यां निर्णयसागराभिधाने मुद्रायन्त्रालये मुद्रिता।

१८९२

मूल्यं रूप्यकत्रयम्।

PREFACE.

The present number of the *Bombay Sanskrit Series* contains the first seven tarangas of the Râjataraṅgiṇî of Kalhaṇa. So much was printed off at the sudden and lamentable death of the editor, Pandit Durgâprasâda of Jeypore. A second volume will contain the eighth and last taranga of Kalhaṇa's work. The Pandit had completed the preparation of his text of this part of the book, and his manuscript is in the printers' hands. I shall discharge the pious office of seeing this part of my friend's book through the press, and of writing, as I had already at his request undertaken to do, an Introduction and Notes. It must be matter for future consideration whether an attempt should be made to complete this edition of the Râjataraṅgiṇî by a third number, to contain the various supplements which were added by later writers.

I make no doubt that an edition of the Râjataraṅgiṇî, prepared from manuscripts by so learned and capable a scholar as Pandit Durgâprasâda had proved himself to be, will be most welcome. A reliable edition of a work so important has long been one of our greatest *desiderata*. It was at my suggestion that the Pandit undertook the work; and I know how steadily he had, since he took it in hand, pressed it forward, in the midst of many other laborious and important tasks.

He has put his whole strength into this book. It is even yet hard to realize that this edition of the Râjataraṅgiṇî is the last gift of the kind we shall get from a hand and brain that have already given us so much. But there is some little satisfaction in the thought that he was permitted to finish this task also, and that by it, and other enduring memorials, he had won for himself before his death that which he most eagerly sought after, a name among scholars that will not be forgotten.

ELPHINSTONE COLLEGE,
BOMBAY.
10th August, 1892 — P. P.

राजतरङ्गिणी ।

प्रथमस्तरङ्गः ।

भूषाभोगिफणारत्नरोचिःसिचयचारवे ।
नमः प्रलीनमुक्ताय हरकल्पमहीरुहे ॥ १ ॥

भालं वह्निशिखाङ्कितं दधदधिश्रोत्रं वहन्संभृत-
क्रीडत्कुण्डलिजृम्भितं जलधिजच्छायाच्छकण्ठच्छविः ।
वक्षो बिभ्रदहीनकञ्चुकचितं बद्धाङ्गनार्धस्य वो
भागः पुंगवलक्ष्मणोस्तु यशसे वामोथवा दक्षिणः ॥ २ ॥

वन्द्यः कोपि सुधास्यन्दास्कन्दी स सुकवेर्गुणः ।
येनायाति यशःकायः स्थैर्यं स्वस्य परस्य च ॥ ३ ॥

कोन्यः कालमतिक्रान्तं नेतुं प्रत्यक्षतां क्षमः ।
कविप्रजापतींस्त्यक्त्वा रम्यनिर्माणशालिनः ॥ ४ ॥

न पश्येत्सर्वसंवेद्यान्भावान्प्रतिभया यदि ।
तदन्यद्दिव्यदृष्टित्वे किमिव ज्ञापकं कवेः ॥ ५ ॥

कथादैर्घ्यानुरोधेन वैचित्र्येप्यप्रपञ्चिते ।
तदत्र किंचिदस्त्येव वस्तु यत्प्रीतये सताम् ॥ ६ ॥

श्लाघ्यः स एव गुणवान्रागद्वेषबहिष्कृता ।
भूतार्थकथने यस्य स्थेयस्येव सरस्वती ॥ ७ ॥

पूर्वैर्बद्धं कथावस्तु मयि भूयो निबध्नति ।
प्रयोजनमनाकर्ण्य वैमुख्यं नोचितं सताम् ॥ ८ ॥
दृष्टं दृष्टं नृपोदन्तं बद्ध्वा प्रमयमीयुषाम् ।
अर्वाक्कालभवैर्वार्ता यत्प्रबन्धेषु पूर्यते ॥ ९ ॥
दाक्ष्यं कियदिदं तस्मादस्मिन्भूतार्थवर्णने ।
सर्वप्रकारं स्खलिते योजनाय ममोद्यमः ॥ १० ॥

युगलकम् ॥

विस्तीर्णाः प्रथमे ग्रन्थाः स्मृत्यै संक्षिपतो वचः ।
सुव्रतस्य प्रबन्धेन च्छिन्ना राजकथाश्रयाः ॥ ११ ॥
या प्रथामगमन्नेति सापि वाच्यप्रकाशने ।
पाटवं दुष्टवैदुष्यतीव्रा सुव्रतभारती ॥ १२ ॥
केनाप्यनवधानेन कविकर्मणि सत्यपि ।
अंशोऽपि नास्ति निर्दोषः क्षेमेन्द्रस्य नृपावलौ ॥ १३ ॥
दृग्गोचरं पूर्वसूरिग्रन्था राजकथाश्रयाः ।
मम त्वेकादश गता मतं नीलमुनेरपि ॥ १४ ॥
दृष्टैश्च पूर्वभूभर्तृप्रतिष्ठावस्तुशासनैः ।
प्रशस्तिपट्टैः शास्त्रैश्च शान्तोऽशेषभ्रमक्लमः ॥ १५ ॥
द्वापञ्चाशतमाम्नायभ्रंशाद्यान्नास्मरन्नृपान् ।
तेभ्यो नीलमतादृष्टं गोनन्दादिचतुष्टयम् ॥ १६ ॥
बद्धा द्वादशभिर्ग्रन्थसहस्रैः पार्थिवावलिः ।
प्राङ्महाव्रतिना येन हेलाराजद्विजन्मना ॥ १७ ॥
तन्मतं पद्ममिहरो दृष्ट्वाशोकादिपूर्वगान् ।
अष्टौ लवादीन्नृपतीन्स्वस्मिन्ग्रन्थे न्यदर्शयत् ॥ १८ ॥

युगलकम् ॥

येप्यशोकादयः पञ्च श्रीछविल्लाकरोब्रवीत् ।
तान्द्वापञ्चाशतो मध्याच्छ्लोकस्तस्य तथा ह्ययम् ॥ १९ ॥
आशोकादभिमन्य्वोर्ये प्रोक्ताः पञ्च महीभुजः ।
ते द्वापञ्चाशतो मध्यादेव लब्धाः पुरातनैः ॥ २० ॥
इयं नृपाणामुल्लासे ह्रासे वा देशकालयोः ।
भैषज्यभूतसंवादिकथायुक्तोपयुज्यते ॥ २१ ॥
संक्रान्तप्राक्तनानन्तव्यवहारः सचेतसः ।
कस्येदृशो न संदर्भो यदि वा हृदयंगमः ॥ २२ ॥
क्षणभङ्गिनि जन्तूनां स्फुरिते परिचिन्तिते ।
मूर्धाभिषेकः शान्तस्य रसस्यात्र विचार्यताम् ॥ २३ ॥
तदमन्दरसस्यन्दसुन्दरेयं निपीयताम् ।
श्रोत्रशुक्तिपुटैः स्पष्टमङ्ग राजतरङ्गिणी ॥ २४ ॥
पुरा सतीसरः कल्पारम्भात्प्रभृति भूरभूत् ।
कुक्षौ हिमाद्रेरर्णोभिः पूर्णा मन्वन्तराणि षट् ॥ २५ ॥
अथ वैवस्वतीयेस्मिन्प्राप्ते मन्वन्तरे सुरान् ।
द्रुहिणोपेन्द्ररुद्रादीनवतार्य प्रजासृजा ॥ २६ ॥
कश्यपेन तदन्तःस्थं घातयित्वा जलोद्भवम् ।
निर्ममे तत्सरोभूमौ कश्मीरा इति मण्डलम् ॥ २७ ॥

युगलकम् ॥

उद्यद्वैतस्तनिःष्यन्ददण्डकुण्डातपत्रिणा ।
यत्सर्वनागाधीशेन नीलेन परिपाल्यते ॥ २८ ॥
गुहोन्मुखी नागमुखापीतभूरिपया रुचिम् ।
गौरी यत्र वितस्तात्वं याताप्युज्झति नोचिताम् ॥ २९ ॥
शङ्खपद्ममुखैर्नागैर्नानारत्नावभासिभिः ।
नगरं धनदस्येव निधिभिर्यन्निषेव्यते ॥ ३० ॥

यत्तार्क्ष्यभीत्या प्राप्तानां नागानां गुप्तये ध्रुवम् ।
प्रसारितभुजं पृष्ठे शैलप्राकारलीलया ॥ ३१ ॥
भुक्तिमुक्तिफलप्राप्तिः काष्ठरूपमुमापतिम् ।
पापसूदनतीर्थान्तर्यत्र संस्पृशतां भवेत् ॥ ३२ ॥
संध्यादेवीजलं यस्मिन्दत्ते निःसलिले गिरौ ।
दर्शनं पुण्यपापानामन्वयव्यतिरेकयोः ॥ ३३ ॥
स्वयंभूर्यत्र हुतभुग्भुवो गर्भात्समुन्मिषन् ।
जुह्वतां प्रतिगृह्णाति ज्वालाभुजवनैर्हविः ॥ ३४ ॥
देवी भेडगिरेः शृङ्गे गङ्गोद्भेदशुचौ स्वयम् ।
सरोन्तर्दृश्यते यत्र हंसरूपा सरस्वती ॥ ३५ ॥
नन्दिक्षेत्रे हरावासप्रासादे द्युचरार्पिताः ।
अद्यापि यत्र व्यज्यन्ते पूजाचन्दनबिन्दवः ॥ ३६ ॥
आलोक्य शारदां देवीं यत्र संप्राप्यते क्षणात् ।
तरङ्गिणी मधुमती वाणी च कविसेविता ॥ ३७ ॥
चक्रभृद्विजयेशादिकेशवेशानभूषिते ।
तिलांशोपि न यत्रास्ति पृथ्व्यास्तीर्थैर्वहिष्कृतः ॥ ३८ ॥
विजीयते पुण्यबलैर्बलैर्यत्तु न शस्त्रिणाम् ।
परलोकात्ततो भीतिर्यस्मिन्निवसतां परम् ॥ ३९ ॥
सोष्मस्नानगृहाः शीते सुखतीरास्पदा रये ।
यादोविरहिता यत्र निम्नगा निरुपद्रवाः ॥ ४० ॥
असंतापहतां[1] जानन्यत्र पित्रा विनिर्मिते ।
गौरवादिव तिग्मांशुर्धत्ते ग्रीष्मेप्यतीव्रताम् ॥ ४१ ॥
विद्या वेश्मानि तुङ्गानि कुङ्कुमं सहिमं पयः ।
द्राक्षेति यत्र सामान्यमस्ति त्रिदिवदुर्लभम् ॥ ४२ ॥

---

१ संतापासहतां इत्युचितः पाठः ।

त्रिलोक्यां रत्नसूः श्लाघ्या तस्यां धनपतेर्हरित् ।
तत्र गौरीगुरुः शैलो यत्तस्मिन्नपि मण्डलम् ॥ ४३ ॥
तत्र कौरवकौन्तेयसमकालभवात्कलौ ।
आ गोनन्दात्स्मरन्ति स्म न द्वापञ्चाशतं नृपान् ॥ ४४ ॥
तस्मिन्काले ध्रुवं तेषां कुकृत्यैः काश्यपीभुजाम् ।
कर्तारः कीर्तिकायस्य नाभूवन्कविवेधसः ॥ ४५ ॥
भुजवनतरुच्छायां येषां निषेव्य महौजसां
जलधिरशना मेदिन्यासीदसावकुतोभया ।
स्मृतिमपि न ते यान्ति क्ष्मापा विना यदनुग्रहं
प्रकृतिमहते कुर्मस्तस्मै नमः कविकर्मणे ॥ ४६ ॥
येऽप्यासन्निभकुम्भशायितपदा येऽपि श्रियं लेभिरे
येषामप्यवसन्पुरा युवतयो गेहेष्वहश्चन्द्रिकाः ।
ताँल्लोकोऽयमवैति लोकतिलकान्स्वप्नेऽप्यजातानिव
भ्रातः सत्कविकृत्य किं स्तुतिशतैरन्धं जगत्त्वां विना ॥ ४७ ॥
अष्टषष्ट्यधिकामब्दशतद्वाविंशतिं नृपाः ।
अपीपलंस्ते कश्मीरान्गोनन्दाद्याः कलौ युगे ॥ ४८ ॥
भारतं द्वापरान्तेऽभूद्वार्तयेति विमोहिताः ।
केचिदेतां मृषा तेषां कालसंख्यां प्रचक्रिरे ॥ ४९ ॥
युग्मम् ॥

लब्धाधिपत्यसंख्यानां वर्षान्संख्याय भूभुजाम् ।
भुक्तात्कालात्कलेः शेषो नास्त्येवं तद्विवर्जितात् ॥ ५० ॥
शतेषु षट्सु सार्धेषु त्र्यधिकेषु च भूतले ।
कलेर्गतेषु वर्षाणामभूवन्कुरुपाण्डवाः ॥ ५१ ॥
लौकिकेऽब्दे चतुर्विंशे शककालस्य सांप्रतम् ।
सप्तत्याभ्यधिकं यातं सहस्रं परिवत्सराः ॥ ५२ ॥

प्रायस्तृतीयगोनन्दादारभ्य शरदा तदा ।
द्वे सहस्रे गते त्रिंशदधिकं च शतत्रयम् ॥ ५३ ॥
वर्षाणां द्वादशशती षष्टिः षड्भिश्च संयुता ।
भूभुजां कालसंख्यायां तद्वापञ्चाशतो मता ॥ ५४ ॥
ऋक्षादृक्षं शतेनाब्दैर्यात्सु चित्रशिखण्डिषु ।
तच्चारे संहिताकारैरेवं दत्तोऽत्र निर्णयः ॥ ५५ ॥
आसन्मघासु मुनयः शासति पृथ्वीं युधिष्ठिरे नृपतौ ।
षड्द्विकपञ्चद्वियुतः शककालस्तस्य राज्यस्य ॥ ५६ ॥
कश्मीरेन्द्रः स गोनन्दो वेल्लद्गङ्गादुगूलया ।
दिशा कैलासहासिन्या प्रतापी पर्युपास्यत ॥ ५७ ॥
विहाय देहं शेषाहेर्विषाश्लेषभयादिव ।
भूर्गारुत्मतरत्नाङ्के भेजे तस्य भुजे स्थितिम् ॥ ५८ ॥
साहायकार्थमाहूतो जरासंधेन बन्धुना ।
स संरुरोध कंसारेर्मथुरां पृथुभिर्बलैः ॥ ५९ ॥
तेनोपकूलं कालिन्द्याः स्कन्धावारं निबध्नता ।
यादवीहसितैः सार्धं योधानां मीलितं यशः ॥ ६० ॥
एकदा सर्वतो भग्नाः स्वसेनास्त्रातुमुद्यतः ।
तं संरुरोध योद्धारं संगरे लाङ्गलध्वजः ॥ ६१ ॥
तयोस्तुल्यौजसोर्युद्धे चिराय करवर्तिनी ।
मम्लौ विजयसंदेहे किं जयस्रग्जयश्रियः ॥ ६२ ॥
अथ शस्त्रक्षतैरङ्गैरालिलिङ्ग रणाङ्गने ।
भुवं काश्मीरिको राजा यादवस्तु जयश्रियम् ॥ ६३ ॥
गतिं प्रवीरसुलभां तस्मिन्सुक्षत्रिये गते ।
श्रीमान्दामोदरो नाम तत्सूनुरभृत क्षितिम् ॥ ६४ ॥

भोगयोगोर्जितं राज्यं प्राप्तवानपि भूपतिः ।
ध्यायन्पितृवधं मानी नोपलेभे स निर्वृतिम् ॥ ६५ ॥
अथोपसिन्धु गान्धारैः सज्जे कन्यास्वयंवरे ।
निमन्त्र्य शुश्रावानीतान्वृष्णीन्दर्पोष्णदोर्द्रुमः ॥ ६६ ॥
ततस्तस्यातिसंरम्भात्तानदूरस्थितान्प्रति ।
यात्राभूद्ध्वजिनीवाजिरेणुग्रस्तनभस्तला ॥ ६७ ॥
तदाहवे विवाहोत्का विघ्नति[1] स्म पतिंवरा ।
आसीत्तु द्युपुरंध्रीणां गान्धारेषु स्वयंवरः ॥ ६८ ॥
तदाक्रान्तासुहृच्चक्रः स चक्रायुधसंगरे ।
चक्रधाराध्वना धीरश्चक्रवर्ती दिवं ययौ ॥ ६९ ॥
अन्तर्वत्नीं तस्य पत्नीं तदा यदुकुलोद्वहः ।
राज्ये यशोवतीं नाम द्विजैः कृष्णोभ्यषेचयत् ॥ ७० ॥
तस्मिन्काले स्वसचिवान्सासूयान्विन्यवीवरत् ।
इमं पौराणिकं श्लोकमुदीर्य मधुसूदनः ॥ ७१ ॥
कश्मीराः पार्वती तत्र राजा ज्ञेयः शिवांशजः ।
नावज्ञेयः स दुष्टोपि विदुषा भूतिमिच्छता ॥ ७२ ॥
पुंसां निर्गौरवा भोज्य इव याः स्त्रीजने दृशः ।
प्रजानां मातरं तास्तामपश्यन्देवतामिव ॥ ७३ ॥
अथ वैजनने मासि सा देवी दिव्यलक्षणम् ।
निर्दग्धस्यान्वयतरोरङ्कुरं सुषुवे सुतम् ॥ ७४ ॥
तस्य राज्याभिषेकादिविधिभिः सह संभृताः ।
द्विजेन्द्रैर्निरवर्त्यन्त जातकर्मादिकाः क्रियाः ॥ ७५ ॥
स नरेन्द्रश्रिया सार्धं लब्धवान्बालभूपतिः ।
नाम गोनन्द इत्येवं नप्ता पैतामहं क्रमात् ॥ ७६ ॥

---

१ विघ्यते इति निघ्यते इति वा कथंचन समाधेयः पाठः स्यात् ।

आस्तां बालस्य संनद्धे द्वे धात्र्यौ तस्य वृद्धये ।
एका पयःप्रस्रविणी सर्वसंपत्प्रसूः परा ॥ ७७ ॥
तस्यावन्ध्यप्रसादत्वं रक्षन्तः पितृमन्त्रिणः ।
पार्श्वगेभ्यो ददुर्वित्तमनिमित्तस्मितेष्वपि ॥ ७८ ॥
अबुद्धाननुतिष्ठन्तस्तस्याव्यक्तं शिशोर्वचः ।
कृतागसमिवात्मानममन्यन्ताधिकारिणः ॥ ७९ ॥
पितुः सिंहासनं तेन क्रामता बालभूभुजा ।
नोत्कण्ठा पादपीठस्य लम्बमानाङ्घ्रिणा हृता ॥ ८० ॥
तं चामरमरुल्लोलकाकपक्षं नृपासने ।
विधाय मन्त्रिणोऽशृण्वन्प्रजानां धर्मसंशयम् ॥ ८१ ॥
इति काश्मीरिको राजा वर्तमानः स शैशवे ।
साहायकाय समरे न निन्ये कुरुपाण्डवैः ॥ ८२ ॥
आम्नायभङ्गान्निर्नष्टनामकृत्यास्ततः परम् ।
पञ्चत्रिंशन्महीपाला मग्ना विस्मृतिसागरे ॥ ८३ ॥
अथाभवल्लवो नाम भूपालो भूमिभूषणम् ।
वेल्लद्यशोदुगूलायाः प्रीतिपात्रं जयश्रियः ॥ ८४ ॥
यस्य सेनानिनादेन जगदौन्निद्र्यदायिना ।
निन्यिरे वैरिणश्चित्रं दीर्घनिद्राविधेयताम् ॥ ८५ ॥
तेन षोडशभिर्लक्षैर्विहीनामश्मवेश्मनाम् ।
कोटिं निष्पाद्य नगरं लोलोरं निरमीयत ॥ ८६ ॥
दत्त्वाग्रहारं लेदर्यां लेवारं द्विजपर्षदे ।
स धामनिन्धशौर्यश्रीरारुरोह महाभुजः ॥ ८७ ॥
कुशेशयाक्षस्तत्पुत्रः प्रतापकुशलः कुशः ।
कुरुहाराग्रहारस्य दाताभूत्तदनन्तरम् ॥ ८८ ॥

ततस्तस्य सुतः प्राप रिपुनागकुलान्तकः ।
धुर्यः शौर्याश्रयः श्रीमान्खगेन्द्रः पार्थिवेन्द्रताम् ॥ ८९ ॥
स खागिखोनमुषयोः कर्ता मुख्याग्रहारयोः ।
हरहाससितैः कृत्यैः क्रीताँल्लोकान्क्रमाद्ययौ ॥ ९० ॥
अनर्घमहिमा दीर्घमघवत्ताबहिष्कृतः ।
अथ साश्चर्यचर्योऽभूत्सुरेन्द्रस्तत्सुतो नृपः ॥ ९१ ॥
शतमन्युः शान्तमन्योर्गोत्रभिद्गोत्ररक्षिणः ।
लेभे यस्य सुरेन्द्रस्य सुरेन्द्रो नोपमानताम् ॥ ९२ ॥
दरद्देशान्तिके कृत्वा सौरकाख्यं स पत्तनम् ।
श्रीमान्विहारं विदधे नरेन्द्रभवनाभिधम् ॥ ९३ ॥
तेन स्वमण्डलेखण्डयशसा पुण्यकर्मणा ।
विहारः सुकृतोदारो निर्मितः सोरसाभिधः ॥ ९४ ॥
तस्मिन्निःसंततौ राज्ञि प्रशान्तेऽन्यकुलोद्भवः ।
बभार गोधरो नाम सभूधरवरां धराम् ॥ ९५ ॥
गोधरो हस्तिशालाख्यमग्रहारमुदारधीः ।
स प्रदाय द्विजन्मभ्यः पुण्यकर्मा दिवं ययौ ॥ ९६ ॥
तस्य सूनुः सुवर्णाख्यस्ततोऽभूत्स्वर्णदोऽर्थिनाम् ।
सुवर्णमणिकुल्यायाः कराले यः प्रवर्तकः ॥ ९७ ॥
तत्सूनुर्जनको नाम प्रजानां जनकोपमः ।
विहारमग्रहारं च जालोराख्यं च निर्ममे ॥ ९८ ॥
शचीनरस्तस्य सूनुः क्षितिं क्षितिशचीपतिः ।
ततः श्रीमान्क्षमाशीलो ररक्षाक्षतशासनः ॥ ९९ ॥
राजाग्रहारयोः कर्ता शमाङ्गासाशनारयोः ।
सोऽभूदपुत्रः सुत्रामविष्टरार्धसमाश्रयी ॥ १०० ॥

प्रपौत्रः शकुनेस्तस्य भूपतेः प्रपितृव्यजः ।
अथावहदशोकाख्यः सत्यसंधो वसुंधराम् ॥ १०१ ॥
यः शान्तवृजिनो राजा प्रपन्नो जिनशासनम् ।
शुष्कलेत्रवितस्तात्रौ तस्तार स्तूपमण्डलैः ॥ १०२ ॥
धर्मारण्यविहारान्तर्वितस्तात्रपुरेभवत् ।
यत्कृतं चैत्यमुत्सेधावधिप्राप्यक्षमेक्षणम् ॥ १०३ ॥
स षण्णवत्या गेहानां लक्षैर्लक्ष्मीसमुज्ज्वलैः ।
गरीयसीं पुरीं श्रीमांश्चक्रे श्रीनगरीं नृपः ॥ १०४ ॥
जीर्णं श्रीविजयेशस्य विनिवार्य सुधामयम् ।
निष्कल्मषेणाश्ममयः प्राकारो येन कारितः ॥ १०५ ॥
सभायां विजयेशस्य समीपे च विनिर्ममे ।
शान्तावसादः प्रासादावशोकेश्वरसंज्ञितौ ॥ १०६ ॥
म्लेच्छैः संछादिते देशे स तदुच्छित्तये नृपः ।
तपःसंतोषिताल्लेभे भूतेशात्सुकृती सुतम् ॥ १०७ ॥
सोथ भूभृज्जलौकोभूद्भूलोकसुरनायकः ।
यो यशःसुधया शुद्धं व्यधाद्ब्रह्माण्डमण्डलम् ॥ १०८ ॥
यस्य दिव्यप्रभावस्य कथाः श्रुतिपथं गताः ।
आश्चर्याचार्यतां यान्ति नियतं द्युसदामपि ॥ १०९ ॥
कोटिवेधिनि सिद्धे हि स रसे हाटकार्पणैः ।
आसीत्सुषिरतां हर्तुं हेमाण्डस्य ध्रुवं क्षमः ॥ ११० ॥
संस्तम्भ्याम्भःप्रविष्टेन तेन नागसरोन्तरम् ।
तारुण्यं फणिकन्यानां निन्ये संभोगभव्यताम् ॥ १११ ॥
तत्कालप्रबलप्रेद्धबौद्धवादिसमूहजित् ।
अवधूतोभवत्सिद्धस्तस्य ज्ञानोपदेशकृत् ॥ ११२ ॥

विजयेश्वरनन्दीशक्षेत्रज्येष्ठेशपूजने ।
तस्य सत्यगिरो राज्ञः प्रतिज्ञा सर्वदाभवत् ॥ ११३ ॥
ग्रामे ग्रामे स्थितैरश्वैर्धावनं प्रतिषिद्धवान् ।
स्वेनावहत्तं सततं नागः कोपि सुहृत्तया ॥ ११४ ॥
स रुद्धवसुधान्म्लेच्छान्निर्वास्याखर्वविक्रमः ।
जिगाय जैत्रयात्राभिर्महीमर्णवमेखलाम् ॥ ११५ ॥
ते यत्रोज्झटितास्तेन म्लेच्छाश्छादितमण्डलाः ।
स्थानमुज्झटडिम्बं तज्जनैरद्यापि गद्यते ॥ ११६ ॥
जित्वोर्वीं कन्यकुब्जादौ तत्रत्यं स न्यवेशयत् ।
चातुर्वर्ण्यं निजे देशे धर्म्यांश्च व्यवहारिणः ॥ ११७ ॥
यथावद्बृद्धिमप्राप्ते व्यवहारधनादिभिः ।
सामान्यदेशवद्राज्यं तावदस्मिन्हि मण्डले ॥ ११८ ॥
धर्माध्यक्षो धनाध्यक्षः कोशाध्यक्षश्चमूपतिः ।
दूतः पुरोधा दैवज्ञः सप्त प्रकृतयोभवन् ॥ ११९ ॥
युगलकम् ॥
कर्मस्थानानि धर्म्याणि तेनाष्टादश कुर्वता ।
ततः प्रभृति भूपेन कृता यौधिष्ठिरी स्थितिः ॥ १२० ॥
स विक्रमप्रभावाभ्यां समुपार्जितया श्रिया ।
विदधे वारबालादीनग्रहारानुदग्रधीः ॥ १२१ ॥
द्वारादिषु प्रदेशेषु प्रभावोग्राण्युदग्रया ।
ईशानदेव्या तत्पत्न्या मातृचक्राणि चक्रिरे ॥ १२२ ॥
श्रुतनन्दिपुराणः स व्यासान्तेवासिनो नृपः ।
सेवनं सोदरादीनां नन्दीशस्पर्धया व्यधात् ॥ १२३ ॥
प्रतिष्ठां ज्येष्ठरुद्रस्य श्रीनगर्यां वितन्वता ।
तेन नन्दीशसंस्पर्धा न मेने सोदरं विना ॥ १२४ ॥

विस्मारितो नित्यकृत्यं कार्यव्यग्रतयैकदा ।
विदूरसोदरजलाप्लावनालाभदुर्मनाः ॥ १२५ ॥
अपश्यन्निर्जलात्स्थानादकस्मादुत्थितं पयः ।
स सोदराविसंवादि वर्णस्वादादिभिर्गुणैः ॥ १२६ ॥
युगलकम् ॥
प्रादुर्भूते ततस्तस्मिंस्तीर्थे कृतनिमज्जनः ।
स नन्दिरुद्रस्पर्धायां मानी पर्याप्तिमासदत् ॥ १२७ ॥
तेन जातु परीक्षार्थं निक्षिप्तः सोदरान्तरे ।
सपिधानाननः स्वर्णभृङ्गारः सुषिरोदरः ॥ १२८ ॥
दिनद्वयेन सार्धेन श्रीनगर्युद्भवाम्भसः ।
उन्मग्नः स महीभर्तुस्तस्य चिच्छेद संशयम् ॥ १२९ ॥
नूनं नन्दीश एवासौ भोक्तुं भोगानवातरत् ।
दृष्टादृष्टक्रियासिद्धिर्न भवेत्तादृगन्यथा ॥ १३० ॥
राज्ञस्तस्य कदाचित्तु व्रजतो विजयेश्वरम् ।
ययाचे काचिदबला भोजनं मार्गमध्यगा ॥ १३१ ॥
यथेष्टमशनं दातुं ततोनेन प्रतिश्रुते ।
व्यवृणोद्विकृता भूत्वा सा नृमांसाश्रयां स्पृहाम् ॥ १३२ ॥
स सत्त्वहिंसाविरतस्तस्यै मांसं स्वविग्रहात् ।
अनुज्ञां प्रददौ भोक्तुं यदा सैवं तदाब्रवीत् ॥ १३३ ॥
बोधिसत्त्वोसि भूपाल कोपि सत्त्वोर्जितव्रतः ।
कारुण्यं प्राणिषु दृढं यस्येदृक्ते महात्मनः ॥ १३४ ॥
बौद्धभाषामजानानो माहेश्वरतया नृपः ।
को बोधिसत्त्वो यं भद्रे मां वेत्सीति जगाद ताम् ॥ १३५ ॥
पुनर्बभाषे सा भूपं श्रोतव्यं मत्प्रयोजनम् ।
अहं ह्युत्थापिता बौद्धैः क्रोधाद्धिप्रकृतैस्त्वया ॥ १३६ ॥

लोकालोकाद्रिपार्श्वस्थास्तामस्यः कृत्तिका वयम् ।
बोधिसत्त्वैकशरणाः काङ्क्षन्त्यस्तपसः[1] क्षयम् ॥ १३७ ॥

लोके भगवतो लोकनाथादारभ्य केचन ।
ये जन्तवो गतक्लेशा बोधिसत्त्वानवेहि तान् ॥ १३८ ॥

सागसेपि न कुप्यन्ति क्षमया चोपकुर्वते ।
बोधिं स्वस्यैव नेष्यन्ति[2] ते विश्वधरणोद्यताः ॥ १३९ ॥

विहारतूर्यनिर्घोषैरुन्निद्रः प्रेरितः खलैः ।
पुरा भवान्व्यधात्क्रोधाद्विहारोद्दलनं यदा ॥ १४० ॥

महाशाक्यः स नृपतिर्न शक्यो बाधितुं त्वया ।
तस्मिन्दृष्टे तु कल्याणि भविता ते तमःक्षयः ॥ १४१ ॥

अस्मद्गिरा प्रेरणीयो विहारकरणाय सः ।
दत्त्वाम्ब हेमसंभारं त्वया मलिनितः खलैः ॥ १४२ ॥

तस्मिन्कृते न जायेत विहारच्छेदवैशसम् ।
तस्य तत्प्रेरकाणां च प्रायश्चित्तं कृतं भवेत् ॥ १४३ ॥

क्रुद्धैर्बौद्धैरनुध्याता त्वद्वधाय प्रधाविता ।
अनुशिष्टा समाहूय बोधिसत्त्वैस्तदेत्यहम् ॥ १४४ ॥
कुलकम् ॥

तस्मात्सत्त्वातिरेकस्ते मिषादेवं परीक्षितः ।
क्षीणपापाद्य संवृत्ता स्वस्ति ते साधयाम्यहम् ॥ १४५ ॥

कृतप्रतिश्रवे राज्ञि विहारकृतये पुनः ।
प्रहर्षोत्फुल्लनयना कृत्यादेवी तिरोदधे ॥ १४६ ॥

अथ कृत्याश्रमं कृत्वा विहारं वसुधाधिपः ।
तत्रैव क्षीणतमसं कृत्यादेवीमबन्धयत् ॥ १४७ ॥

विधाय सोश्मप्रासादं नन्दिक्षेत्रे क्षमापतिः ।
भूतेशाय क्षमां कोशैः पूजां रत्नमयीं ददौ ॥ १४८ ॥

---

१ तमसः इत्युचितः पाठः । २ नेच्छन्ति इत्युचितः पाठः ।

चीरमोचनतीर्थान्तर्गणरात्रं तपस्यता ।
ब्रह्मासननिविष्टेन ध्याननिःस्पन्दमूर्तिना ॥ १४९ ॥
राज्ञा कनकवाहिन्याः सुचिरात्पुण्यकर्मणा ।
नन्दीशस्पर्शनोत्कण्ठा तेनानीयत कुण्ठताम् ॥ १५० ॥
ह्लादोदयान्नृत्तगीतक्षणे नर्त्तितुमुत्थितम् ।
प्रददौ ज्येष्ठरुद्राय सोवरोधवधूशतम् ॥ १५१ ॥
भुक्त्वैश्वर्यं स पर्यन्ते प्रविष्टश्चीरमोचनम् ।
पत्न्या समं ययौ राजा सायुज्यं गिरिजापतेः ॥ १५२ ॥
अथाशोककुलोत्पन्नो यद्वान्याभिजनोद्भवः ।
भूमिं दामोदरो नाम जुगोप जगतीपतिः ॥ १५३ ॥
ऋद्ध्या जाज्वलितस्योच्चैर्माहेश्वरशिखामणेः ।
अद्यापि श्रूयते यस्य प्रभावो भुवनाद्भुतः ॥ १५४ ॥
हरप्रसादपात्रेण सच्चरित्रानुरागिणा ।
बबन्ध सुखिना सख्यं येन वैश्रवणः स्वयम् ॥ १५५ ॥
कुबेर इव यो राज्ञामग्र्यः स्वाज्ञाविधायिनः ।
आदिश्य गुह्यकान्दीर्घं गुड्डसेतुमबन्धयत् ॥ १५६ ॥
सूदे दामोदरीये यत्तस्यासीत्स्वकृतं पुरम् ।
सेतुना तेन तत्रैच्छत्कर्तुं सोम्भःप्रतारणम् ॥ १५७ ॥
हितं लोकोत्तरं किंचिच्चिकीर्षोरुन्नतात्मनः ।
रोहन्ति हा धिक्प्रत्यूहा मितपुण्यतया नृणाम् ॥ १५८ ॥
स हि कारयितुं यक्षैर्यतते स्म स्वमण्डले ।
दीर्घानश्ममयान्सेतूंस्तोयविप्लवशान्तये ॥ १५९ ॥
तपोविभूतयोचिन्त्या द्विजानामुग्रतेजसाम् ।
तादृशामपि ये कुर्युः प्रभावस्य विपर्ययम् ॥ १६० ॥

दायादादिबलैर्नष्टा दृष्टा भूयः समुत्थिता ।
श्रीर्विप्रावज्ञया राज्ञामपुनःसंभवा पुनः ॥ १६१ ॥
श्राद्धार्थमुत्थितः स्नातुं द्विजैः कैश्चिद्बुभुक्षितैः ।
प्राक्स्नानाद्भोजनं राजा स कदाचिदयाच्यत ॥ १६२ ॥
यियासुना वितस्तान्तर्यदा तेनावधीरितम् ।
तदा प्रभावात्ते तस्य तां धुनीमग्रतो व्यधुः ॥ १६३ ॥
सेयं वितस्ता स्पृष्ट्वैनां भोजयास्मान्स तैरिति ।
उक्तोपि मायाविहितामज्ञासीत्सरिदाहृतिम् ॥ १६४ ॥
भोज्यं ददामि नास्नातो विप्राः सर्पत सांप्रतम् ।
तेनेत्युक्तास्तमशपंस्ततः सर्पो भवेति ते ॥ १६५ ॥
अशेषमेकेनैवाह्ना श्रुत्वा रामायणं तव ।
शापस्य शान्तिर्भवितेत्यूचिरे च प्रसादिताः ॥ १६६ ॥
स दामोदरसूदान्तर्धावन्दूरमुदन्यया ।
शापोष्णश्वासधूमेन जनैरद्यापि लक्ष्यते ॥ १६७ ॥
अथाभवन्स्वनामाङ्कपुरत्रयविधायिनः ।
हुष्कजुष्ककनिष्काख्यास्त्रयस्तत्रैव पार्थिवाः ॥ १६८ ॥
सविहारस्य निर्माता जुष्को जुष्कपुरस्य यः ।
जयस्वामिपुरस्यापि शुद्धधीः संविधायकः ॥ १६९ ॥
ते तुरुष्कान्वयोद्भूता अपि पुण्याश्रया नृपाः ।
शुष्कलेत्रादिदेशेषु मठचैत्यादि चक्रिरे ॥ १७० ॥
प्राज्ये राज्यक्षणे तेषां प्रायः कश्मीरमण्डलम् ।
भोज्यमास्ते स्म बौद्धानां प्रव्रज्योर्जिततेजसाम् ॥ १७१ ॥
तदा भगवतः शाक्यसिंहस्य परनिर्वृतेः ।
अस्मिन्महीलोकधातौ सार्धं वर्षशतं ह्यगात् ॥ १७२ ॥

बोधिसत्त्वश्च देशेऽस्मिन्नेको भूमीश्वरोभवत् ।
स च नागार्जुनः श्रीमान्षडर्हद्वनसंश्रयी ॥ १७३ ॥
अथ निष्कण्टको राजा कण्टकोत्साग्रहारदः ।
अभीर्बभूवाभिमन्युः शतमन्युरिवापरः ॥ १७४ ॥
स्वनामाङ्कं शशाङ्काङ्कशेखरं विरचय्य सः ।
परार्घ्यविभवं श्रीमानभिमन्युपुरं व्यधात् ॥ १७५ ॥
चन्द्राचार्यादिभिर्लब्ध्वादेशं तस्मात्तदागमम् ।
प्रवर्तितं महाभाष्यं स्वं च व्याकरणं कृतम् ॥ १७६ ॥
तस्मिन्नवसरे बौद्धा देशे प्रबलतां ययुः ।
नागार्जुनेन सुधिया बोधिसत्त्वेन पालिताः ॥ १७७ ॥
ते वादिनः पराजित्य वादेन निखिलान्बुधान् ।
क्रियां नीलपुराणोक्तामच्छिन्दन्नागमद्विषः ॥ १७८ ॥
मण्डले विप्लुताचारे विच्छिन्नबलिकर्मभिः ।
नागैर्जनक्षयश्चक्रे प्रभूतहिमवर्षिभिः ॥ १७९ ॥
हिमान्यां बौद्धबाधाय पतन्त्यां प्रतिवत्सरम् ।
शीते दार्वाभिसारादौ षण्मासान्पार्थिवोवसत् ॥ १८० ॥
तदा प्रभावः कोप्यासीद्बलिहोमविधायिनाम् ।
नानशन्यद्वशाद्विप्रा बौद्धाश्च निधनं गताः ॥ १८१ ॥
नीलमुद्दिश्य देशस्य रक्षितारमहीश्वरम् ।
काश्यपश्चन्द्रदेवाख्यस्तपस्तेपे ततो द्विजः ॥ १८२ ॥
तस्य प्रत्यक्षतां यातो नीलस्तुहिनविप्लवम् ।
न्यवारयज्जगादापि स्वपुराणविधिं पुनः ॥ १८३ ॥
आद्येन चन्द्रदेवेन शमितो यक्षविप्लवः ।
द्वितीयेन तु देशेऽस्मिन्दुःसहो भिक्षुविप्लवः ॥ १८४ ॥

राजा तृतीयगोनन्दः प्राप्तराज्यस्तदन्तरे ।
यात्रायागादि नागानां प्रावर्तयत पूर्ववत् ॥ १८५ ॥
राज्ञा प्रवर्तिते तेन पुनर्नीलोदिते विधौ ।
भिक्षवो हिमदोषाश्च सर्वतः प्रशमं ययुः ॥ १८६ ॥
काले काले प्रजापुण्यैः संभवन्ति महीभुजः ।
यैर्मण्डलस्य क्रियते दूरोत्सन्नस्य योजनम् ॥ १८७ ॥
ये प्रजापीडनपरास्ते विनश्यन्ति सान्वयाः ।
नष्टं तु ये योजयेयुस्तेषां वंशानुगाः श्रियः ॥ १८८ ॥
इत्येतत्प्रतिवृत्तान्तं देशेऽस्मिन्वीक्ष्य लक्षणम् ।
भाविनां भूमिपालानां प्राज्ञैर्ज्ञेयं शुभाशुभम् ॥ १८९ ॥
नवीकृतवतो देशं तस्य वंश्यैरियं मही ।
सिद्धैः प्रवरसेनाद्यैश्चिरं भुक्ता सुकर्मभिः ॥ १९० ॥
गोनन्दान्वयिनामाद्यः स रघूणां रघुर्यथा ।
नृपतिः काश्यपीं वर्षान्पञ्चत्रिंशतिमन्वशात् ॥ १९१ ॥
वर्षषष्टिं सषण्मासैः षड्भिर्वर्षैर्विवर्जिताम् ।
विभीषणाभिधोरक्षत्क्षितिं गोनन्दनन्दनः ॥ १९२ ॥
इन्द्रजिद्रावणावास्तां पितापुत्रौ नृपौ क्रमात् ।
पञ्चत्रिंशत्सहार्धाश्च वर्षांस्त्रिंशद्वयोर्ययुः ॥ १९३ ॥
बिन्दुरेखाछविर्यस्य दृष्टा भाव्यर्थशंसिनी ।
स रावणस्य पूजार्थं लिङ्गं भाति वटेश्वरः ॥ १९४ ॥
चतुःशालामठस्यान्तः कृतायादायि भूभुजा ।
वटेश्वराय निखिलं तेन कश्मीरमण्डलम् ॥ १९५ ॥
पञ्चत्रिंशतमब्दानां क्ष्मां बुभोज महाभुजः ।
रावणक्षोणिभृत्सूनुः सार्धामन्यो विभीषणः ॥ १९६ ॥

किंनरापरनामाथ किंनरैर्गीतविक्रमः ।
विभीषणस्य पुत्रोभून्नरनामा नराधिपः ॥ १९७ ॥
सदाचारोपि स नृपः प्रजाभाग्यविपर्ययैः ।
व्यधाद्विषयदोषेण महानर्थपरम्पराम् ॥ १९८ ॥
विहारे निवसन्नेकः किंनरग्रामवर्तिनि ।
तस्य योगबलात्कोपि श्रमणोपाहरत्प्रियाम् ॥ १९९ ॥
विहाराणां सहस्राणि तत्कोपाग्निर्ददाह सः ।
अजिग्रहच्च तद्ग्रामान्द्विजैर्मध्यमठाश्रयैः ॥ २०० ॥
ऋद्धापणं राजपथैर्नौयानोज्ज्वलनिम्नगम् ।
स्फीतपुष्पफलोद्यानं स्वर्गस्येवाभिधान्तरम् ॥ २०१ ॥
दिग्जयोपार्जितैर्वित्तैर्जितवित्तेशपत्तनम् ।
वितस्तापुलिने तेन नगरं निरमीयत ॥ २०२ ॥
युगलकम् ॥
तत्रैकस्मिन्किलोद्याने स्वच्छस्वादुजलाञ्चितम् ।
आसीत्सुश्रवसो नाम्नो नागस्य वसतिः सरः ॥ २०३ ॥
कदाचित्तस्य[1] दूराध्वक्लान्तो मध्यंदिने युवा ।
छायार्थी तत्सरःकच्छं विशाखाख्योविशद्द्विजः ॥ २०४ ॥
सच्छायपादपतले समीरैः शमितक्लमः ।
शनैर्जलमुपस्पृश्य भोक्तुं सक्तून्प्रचक्रमे ॥ २०५ ॥
तान्पाणौ गृह्णतैवाथ तेन तीरविहारिभिः ।
पूर्वमाकर्णितो हंसैः शुश्रुवे नूपुरध्वनिः ॥ २०६ ॥
निर्गते मञ्जरीकुञ्जादपश्यत्पुरतस्ततः ।
कन्ये नीलनिचोलिन्यौ स केचिच्चारुलोचने ॥ २०७ ॥
कर्णिकापद्मरागाब्जनाललीलायितस्पृशा ।
मनोज्ञधवलापाङ्गे तनीयोञ्जनरेखया ॥ २०८ ॥

---

१ कदाचिदथ इति पाठः स्यात् ।

हारिनेत्राञ्चलैर्मन्दमारुतान्दोलनाकुलैः ।
सनाथांसयुगे रूपपताकापल्लवैरिव ॥ २०९ ॥
तिलकम् ॥

ते शशाङ्कानने दृष्ट्वा शनैरभ्यर्णमागते ।
विरराामाशनारम्भान्मुहुर्व्रीडाजडीकृतः ॥ २१० ॥
भुञ्जाने कच्छगुच्छानां शिम्बीरम्बुजलोचने ।
ते पुनर्दृष्टवानग्रे किंचिद्व्यापारितेक्षणः ॥ २११ ॥
आकृतेर्हा धिगीदृश्या भोज्यमेतदिति द्विजः ।
ध्यायन्कृपार्द्रः संमान्य स ते सक्तूनभोजयत् ॥ २१२ ॥
उपनिन्ये च संगृह्य पुटकैश्चटसीकृतैः ।
तयोः पानाय पानीयं सरसः स्वच्छशीतलम् ॥ २१३ ॥
आचान्ते शुचितां प्राप्ते कृतासनपरिग्रहे ।
ततश्च वीजयन्पर्णतालवृन्तैरभाषत ॥ २१४ ॥
भवत्यौ पूर्वसुकृतैः कैश्चित्संप्राप्तदर्शनः ।
चापलाद्विप्रसुलभात्प्रष्टुमिच्छत्ययं जनः ॥ २१५ ॥
कल्याणिनीभ्यां कतमा पुण्या जातिः परिष्कृता ।
कुत्र वा क्लान्तमेतादृग्विरसं येन भुज्यते ॥ २१६ ॥
एका तमूचे विद्ध्यावामस्य सुश्रवसः सुते ।
स्वादु भोक्तव्यमप्राप्तं किमीदृङ्गोपभुज्यते ॥ २१७ ॥
पित्रा विद्याधरेन्द्राय प्रदातुं परिकल्पिता ।
इरावत्यहमेषा च चन्द्रलेखा यवीयसी ॥ २१८ ॥
पुनर्द्विजोभ्यधादेवं नैष्किंचन्यं किमस्ति वः ।
ताभ्यामवादि तातोत्र हेतुं वेत्ति स पृच्छ्यताम् ॥ २१९ ॥
ज्येष्ठेत्र कृष्णद्वादश्यां यात्रायै तक्षकस्य तम् ।
आगतं चूलया तोयस्यन्दिन्या ज्ञास्यसि ध्रुवम् ॥ २२० ॥

द्रक्ष्यस्यावामपि तदा तदभ्यर्णकृतस्थिती ।
इत्युक्त्वा फणिकन्ये ते क्षणादास्तां तिरोहिते ॥ २२१ ॥
क्रमात्प्रववृते सोथ नटचारणसंकुलः ।
प्रेक्षिलोकसमाकीर्णस्तत्र यात्रामहोत्सवः ॥ २२२ ॥
द्विजोपि कौतुकाकृष्टः पर्यटन्रङ्गमञ्जसा ।
कन्योक्तचिह्नज्ञातस्य नागस्यान्तिकमाययौ ॥ २२३ ॥
पार्श्वस्थिताभ्यां कन्याभ्यां पूर्वमावेदितोथ सः ।
द्विजन्मने व्याजहार स्वागतं नागनायकः ॥ २२४ ॥
ततः कथान्तरे क्वापि पृष्टः कारणमापदाम् ।
जगाद तं द्विजन्मानं निःश्वस्य श्वसनाशनः ॥ २२५ ॥
अभिमानवतां ब्रह्मन्युक्तायुक्तविवेकिनाम् ।
युज्यतेवश्यभोग्यानां दुःखानामप्रकाशनम् ॥ २२६ ॥
परदुःखं यदाकर्ण्य स्वभावसुजनो जनः ।
उपकारासमर्थत्वात्प्राप्नोति हृदयव्यथाम् ॥ २२७ ॥
वृत्तिं स्वां बहु मन्यते हृदि शुचं धत्तेनुकम्पोक्तिभि-
र्व्यक्तं निन्दति योग्यतां मितमतिः कुर्वन्स्तुतीरात्मनः ।
गर्ह्योपायनिषेवणं कथयति स्थास्नुं वदन्व्यापदं
श्रुत्वा दुःखमरुंतुदां वितनुते पीडां जनः प्राकृतः ॥ २२८ ॥
अत एव विवेक्तॄणां यावदायुः स्वमानसे ।
जीर्णानि सुखदुःखानि दहत्यन्ते चितानलः ॥ २२९ ॥
कः स्वभावगभीराणां लक्षयेद्बहिरापदम् ।
बालापत्येन भृत्येन यदि सा न प्रकाश्यते ॥ २३० ॥
तदस्मिन्नेतयोर्बाल्याद्वस्तुनि व्यक्तिमागते ।
तवाग्रे गोपनं साधो न ममाप्युपपद्यते ॥ २३१ ॥

त्वयाप्यसद्धितार्थाय निसर्गसरलात्मना ।
ईषत्प्रयासः कल्याणिन्क्रियतां यदि शक्यते ॥ २३२ ॥
योयं तरुतले मुण्डश्चूडालो दृश्यते व्रती ।
अमुना सस्यपालेन कांदिशीकाः कृता वयम् ॥ २३३ ॥
अभुक्ते मान्त्रिकैरन्ने नवे नागैर्न भुज्यते ।
अयं नास्ति च तत्तेन समयेन हता वयम् ॥ २३४ ॥
क्षेत्राणि रक्षत्येतस्मिन्दृष्ट्वापि फलसंपदम् ।
भोक्तुं नैव समर्थाः स्मः प्रेता इव सरिज्जलम् ॥ २३५ ॥
तथा कुरु यथा भ्रश्येत्समयादेष नैष्ठिकः ।
योग्यां प्रतिक्रियां विद्मो वयमप्युपकर्तृषु ॥ २३६ ॥
स तथेति ततो नागमुक्त्वा यत्नपरो द्विजः ।
अचिन्तयद्दिवारात्रौ सस्यपालस्य वञ्चनाम् ॥ २३७ ॥
गूढं तस्य बहिःक्षेत्रकुटीगर्भकृतस्थितेः ।
पच्यमानान्नभाण्डान्तर्नवान्नान्यक्षिपत्ततः ॥ २३८ ॥
भुञ्जान एव तत्तस्मिन्क्षणादेव जहार सः ।
अहीन्द्रः करकासारवर्षी स्फीतां फलश्रियम् ॥ २३९ ॥
तं च व्युत्क्रान्तदारिद्र्यः सरसोभ्यर्णमागतम् ।
कृतोपकारमन्येद्युर्निजोर्वीमनयद्द्विजम् ॥ २४० ॥
स तत्र पितुरादेशात्कन्याभ्यां विहितार्हणः ।
अमर्त्यसुलभैर्भोगैरतोष्यत दिने दिने ॥ २४१ ॥
कालेन सर्वानामन्त्र्य स्वां भुवं गन्तुमुद्यतः ।
प्रतिश्रुतवरं नागं चन्द्रलेखामयाचत ॥ २४२ ॥
संबन्धायोग्यमपि तं कृतज्ञत्ववशंवदः ।
संविभेजे स भुजगः कन्यया च धनेन च ॥ २४३ ॥

एवं नागवरावाप्तश्रियस्तस्य द्विजन्मनः ।
महान्नरपुरे कालस्तैस्तैर्नित्योत्सवैर्ययौ ॥ २४४ ॥
भुजगेन्द्रतनूजापि तं पतिं पतिदेवता ।
अतोषयत्परार्ध्यश्रीः शीलाचारादिभिर्गुणैः ॥ २४५ ॥
तस्यां कदाचित्सौधाग्रस्थितायां प्राङ्गनाद्बहिः ।
आतपायोज्झितं धान्यं बुभुजे विहरन्हयः ॥ २४६ ॥
तं वारयितुमाहूता भृत्या नासन्गृहे यदा ।
शिञ्जानमञ्जुमञ्जीरा सा तदावातरत्स्वयम् ॥ २४७ ॥
एकहस्तधृतावेगस्रस्तशीर्षांशुकान्तया ।
तया पाणिसरोजेन धावित्वा सोथ ताडितः ॥ २४८ ॥
भोज्यमुत्सृज्य यातस्य फणिस्त्रीस्पर्शतस्ततः ।
सौवर्णी पाणिमुद्रांङ्के[1] तुरगस्योदपद्यत ॥ २४९ ॥
तस्मिन्काले नरो राजा चारैस्तां चारुलोचनाम् ।
श्रुत्वा द्विजवधूं तस्थौ प्रागेवाङ्कुरितस्मरः ॥ २५० ॥
तस्य धावन्तमुन्मत्तमन्तःकरणवारणम् ।
बेलान्नियमितुं[2] नासीदपवादभयाङ्कुशः ॥ २५१ ॥
तस्मिन्नुद्वृत्तरागाग्निविप्लवे भूपतेः पुनः ।
उवाह हयवृत्तान्तो दत्तवातानुकारिताम् ॥ २५२ ॥
चक्रे पर्यस्तमर्यादः सरलाङ्गुलिशोभिना ।
स काञ्चनकराङ्केण शशाङ्केनेव वारिधिः ॥ २५३ ॥
व्रीडानिगडनिर्मुक्तो दूतैराकूतशंसिभिः ।
तामुपच्छन्दयन्सोथ सुन्दरीमुदवेजयत् ॥ २५४ ॥
सर्वोपायैरसाध्यां च विप्रस्तत्पतिरप्यसौ ।
तेनायाच्यत लुब्धेन रागान्धानां कुतस्त्रपा ॥ २५५ ॥

---

१ मुद्राङ्के इत्युचितम् । २ अलं नियमितुं इति स्यात् ।

अथ निर्भर्त्सनां तस्मादपि प्राप्तवतासकृत् ।
हठेन हर्तुं तां राज्ञा समादिश्यन्त सैनिकाः ॥ २५६ ॥
तैर्गृहाग्रे कृतास्कन्दो निर्गत्यान्येन वर्त्मना ।
त्राणार्थी नागभवनं सजानिः प्राविशद्द्विजः ॥ २५७ ॥
ताभ्यामभ्येत्य वृत्तान्ते ततस्तस्मिन्निवेदिते ।
क्रोधान्धः सरसस्तस्मादुज्जगाम फणीश्वरः ॥ २५८ ॥
उद्गर्जज्जिह्मजीमूतजनितध्वान्तसंततिः ।
स घोराशनिवर्षेण ददाह सपुरं नृपम् ॥ २५९ ॥
दग्धप्राण्यङ्गविगलद्वसासृक्स्नेहवाहिनी ।
मयूरचन्द्रकाङ्केव वितस्ता समपद्यत ॥ २६० ॥
शरणाय प्रविष्टानां भयाच्चक्रधरान्तिकम् ।
मुहूर्ताग्निरदह्यन्त सहस्राणि शरीरिणाम् ॥ २६१ ॥
मधुकैटभयोर्मेदः प्रागूर्वोरिव चक्रिणम् ।
दग्धानां प्राणिनां तत्तत्तदा सर्वाङ्गमस्पृशत् ॥ २६२ ॥
स्वसा सुश्रवसो नागी रमण्याख्याद्रिगह्वरात् ।
साहायकायाश्मराशीन्समादाय तदाययौ ॥ २६३ ॥
सा योजनाधिके शेषे मार्गस्यारात्सहोदरम् ।
कृतकार्यं निशम्याश्मवर्षं ग्रामेषु तज्जहौ ॥ २६४ ॥
योजनानि ततः पञ्च जाता ग्रामधरा खिला ।
सा रमण्यटवीत्यद्याप्यस्ति स्थूलशिलाविला ॥ २६५ ॥
घोरं जनक्षयं कृत्वा प्रातः सानुशयोप्यहिः ।
लोकापवादनिर्विण्णः स्थानमुत्सृज्य तद्ययौ ॥ २६६ ॥
दुग्धाब्धिधवलं तेन सरो दूरगिरौ कृतम् ।
अमरेश्वरयात्रायां जनैरद्यापि दृश्यते ॥ २६७ ॥

श्वशुरानुग्रहान्नागीभूतस्यापि द्विजन्मनः ।
जामातृसर इत्यन्यत्तत्र च प्रथितं सरः ॥ २६८ ॥
प्रजानां पालनव्याजान्निःशङ्कक्षयकारिणः ।
अकस्मादन्तकाः केचित्संभवन्ति तथाविधाः ॥ २६९ ॥
अद्यापि तत्पुरं दग्धं श्वभ्रीभूतं च तत्सरः ।
उपचक्रधरं दृष्ट्वा कथेयं स्मर्यते जनैः ॥ २७० ॥
राज्ञां रागः कियान्नाम दोषः स्वल्पदृशां मते ।
तत्तस्य तेन संवृत्तं यन्नाभूत्क्वापि कस्यचित् ॥ २७१ ॥
सतीदैवतविप्राणामप्येकस्य प्रकोपतः ।
श्रुतो हि प्रतिवृत्तान्तं त्रैलोक्यस्यापि विप्लवः ॥ २७२ ॥
चत्वारिंशतमब्दान्स मासैश्चोनां त्रिभिः समाम् ।
भुवं भुक्त्वा क्षितिवृषा दुर्नयेन क्षयं ययौ ॥ २७३ ॥
अप्यल्पकालसंदृष्टप्राकाराट्टालमण्डलम् ।
तत्किनरपुरं लेभे गन्धर्वनगरोपमाम् ॥ २७४ ॥
एकस्तु तनयस्तस्य वैचित्र्यात्कर्मणां गतेः ।
स्वधात्र्या विजयक्षेत्रं नीतः प्राणैर्न तत्यजे ॥ २७५ ॥
राजा सिद्धाभिधः सोथ तथा निःशेषितं जनम् ।
नवीचकार जलदो दावदग्धमिवाचलम् ॥ २७६ ॥
इतिवृत्तं महाश्चर्यं तस्य पित्र्यं महामतेः ।
संसारासारताज्ञाने प्राप पुण्योपदेशताम् ॥ २७७ ॥
भोगयोगेन मालिन्यं नेतुं मध्यगतोपि सः ।
न शक्यते स्म पङ्केन प्रतिमेन्दुरिवामलः ॥ २७८ ॥
दर्पज्वरोष्णभूपालमध्ये निध्यायतोनिशम् ।
सुधासूतिकलामौलिं तस्यैवोल्लाघतोद्ययौ ॥ २७९ ॥

गणितं गुणिना तेन मणींस्तृणमिवोज्झता।
खण्डेन्दुमण्डनार्चायां मण्डनत्वमखण्डितम् ॥ २८० ॥
राज्ञस्तस्यैव राजश्रीः परलोकानुगाभवत्।
यस्तामयोजयद्भूर्तौ धर्मेणाव्यभिचारिणा ॥ २८१ ॥
षष्टिमब्दान्प्रशास्योर्वीमासन्नानुचरान्वितः।
आरुरोह सदेहोसौ लोकाञ्शशिशिखामणेः ॥ २८२ ॥
भृत्या नरं समाश्रित्य प्रययुः शोचनीयताम्।
तत्सुतं तु समालम्ब्य प्रभुं भुवनवन्द्यताम् ॥ २८३ ॥
यात्याश्रितः किल समाश्रयणीयलभ्यां
निन्द्यां गतिं जगति सर्वजनार्चितां वा।
गच्छत्यधस्तृणगुणः श्रितकूपयन्त्रः
पुष्पाश्रयी सुरशिरोभुवि रूढिमेति ॥ २८४ ॥
सिद्धः सिद्धः सदेहोयमिति शब्दं सुरा दिवि।
प्रोद्घोषयंस्ताडयन्तः पटहं सप्त वासरान् ॥ २८५ ॥
उत्पलाक्ष इति ख्यातिं पेशलाक्षतया गतः।
तत्सूनुस्त्रिंशतं सार्धां वर्षाणामन्वशान्महीम् ॥ २८६ ॥
तस्य सूनुर्हिरण्याक्षः स्वनामाङ्कं पुरं व्यधात्।
क्ष्मां सप्तत्रिंशतिं वर्षान्सप्त मासांश्च भुक्तवान् ॥ २८७ ॥
हिरण्यकुल इत्यस्य हिरण्योत्सकृदात्मजः।
षष्टिं षष्टिं वसुकुलस्तत्सूनुरभवत्समाः ॥ २८८ ॥
अथ म्लेच्छगणाकीर्णे मण्डले चण्डचेष्टितः।
तस्यात्मजोभून्मिहिरकुलः कालोपमो नृपः ॥ २८९ ॥
दक्षिणां सान्तकामाशां स्पर्धया जेतुमुद्यता।
यन्निमषादुत्तरहरिद्बभारान्यमिवान्तकम् ॥ २९० ॥

१ प्राघोषयन् इत्युचितः पाठः।

सांनिध्यं यस्य सैन्यान्तर्हन्यमानाशनोत्सुकान् ।
अजानन्गृध्रकाकादीन्दृष्ट्वाग्रे धावतो जनाः ॥ २९१ ॥
दिवारात्रं हतप्राणिसहस्रपरिवारितः ।
योभूद्भूपालवेतालो विलासभवनेष्वपि ॥ २९२ ॥
बालेषु करुणा स्त्रीषु घृणा वृद्धेषु गौरवम् ।
न बभूव नृशंसस्य यस्य घोराकृतेर्मतः ॥ २९३ ॥
स जातु देवीं संवीतसिंहलांशुककञ्चुकाम् ।
हैमपादाङ्कितकुचां दृष्ट्वा जज्वाल मन्युना ॥ २९४ ॥
सिंहलेषु नरेन्द्राङ्घ्रिमुद्राङ्कः क्रियते पटः ।
इति कञ्चुकिना पृष्टेनोक्तो यात्रामदात्ततः ॥ २९५ ॥
तत्सेनाकुम्भिदानाम्भोनिम्नगाकृतसंगमः ।
यमुनालिङ्गनप्रीतिं प्रपेदे दक्षिणार्णवः ॥ २९६ ॥
स सिंहलेन्द्रेण समं संरम्भादुदपाटयत् ।
चिरेण चरणस्पृष्टप्रियालोकनजां रुषम् ॥ २९७ ॥
दूरात्तत्सैन्यमालोक्य लङ्कासौधैर्निशाचराः ।
भूयोपि राघवोद्योगमाशङ्क्य प्रचकम्पिरे ॥ २९८ ॥
स तत्रान्यं नृपं दत्त्वा तीव्रशक्तिरुपाहरत् ।
पटं यमुषदेवाख्यं मार्ताण्डप्रतिमाङ्कितम् ॥ २९९ ॥
व्यावृत्त्य चोलकर्णाटलाटादींश्च नरेश्वरान् ।
सिन्धुरानिव गन्धेभो गन्धेनैव व्यदारयत् ॥ ३०० ॥
तस्मिन्प्रयाते प्रासेभ्यः शशंसुस्तत्पराभवम् ।
नगर्यो नरनाथेभ्यस्त्रुट्यदट्टालमेखलाः ॥ ३०१ ॥
काश्मीरं द्वारमासाद्य श्वभ्रभ्रष्टस्य दन्तिनः ।
श्रुत्वा स त्रासजं घोषं तोषरोमाञ्चितोभवत् ॥ ३०२ ॥

तदाकर्णनसंरम्भे सहर्षोऽथ विरुद्धधीः ।
शतमन्यद्गजेन्द्राणां हठेन निरलोठयत् ॥ ३०३ ॥
स्पर्शोऽङ्गानि यथा वाचं कीर्तनं पापिनां तथा ।
संदूषयेदतो नोक्ता तस्यान्यापि नृशंसता ॥ ३०४ ॥
को वेत्त्यद्भुतचेष्टानां कृत्यं प्राकृतचेतसाम् ।
धर्मे सुकृतसंप्राप्तिहेतोः सोपि यद्याददे ॥ ३०५ ॥
श्रीनगर्यां हि दुर्बुद्धिर्विदधे मिहिरेश्वरम् ।
होलाडायां स मिहिरपुराख्यं पृथुपत्तनम् ॥ ३०६ ॥
अग्रहाराञ्जगृहिरे गान्धारा ब्राह्मणास्ततः ।
समानशीलास्तस्यैव ध्रुवं तेपि द्विजाधमाः ॥ ३०७ ॥
मेघागमः फणिभुजं प्रथितान्धकारः
प्रीणाति हंसममलो जलदात्ययश्च ।
प्रीतेः समानरुचितैव भवेन्नितान्तं
दातुः प्रतिग्रहकृतश्च परस्परस्य ॥ ३०८ ॥
स वर्षसप्ततिं भुक्त्वा भुवं भूलोकभैरवः ।
भूरिरोगार्दितवपुः प्राविशज्जातवेदसम् ॥ ३०९ ॥
सोयं त्रिकोटिहा मुक्तो यः स्वात्मन्यपि निर्घृणः ।
देहत्यागेस्य गगनादुच्चचारेति भारती ॥ ३१० ॥
इत्यूचुर्ये मते तेषां स एव परिहारदः ।
खण्डयन्वीतघृणतामग्रहारादिकर्मभिः ॥ ३११ ॥
आक्रान्ते दारदैर्भौट्टैर्म्लेच्छैरशुचिकर्मभिः ।
विनष्टधर्मे देशेस्मिन्पुण्याचारप्रवर्तनम् ॥ ३१२ ॥
आर्यदेश्यान्स संस्थाप्य व्यतनोद्दारुणं तपः ।
संकल्प्य स्ववपुर्दाहं प्रायश्चित्तक्रियां व्यधात् ॥ ३१३ ॥

१ निदानं इत्युचितम् ।

अत एवाग्रहाराणां सहस्रं प्रत्यपादयत् ।
गान्धारदेशजातेभ्यो द्विजेभ्यो विजयेश्वरे ॥ ३१४ ॥
क्षुरखड्गासिधेन्वादिपूर्णैयःफलके तदा ।
वह्निप्रदीप्ते सहसा पर्यन्ते स्वां तनुं जहौ ॥ ३१५ ॥
इत्येतस्मिञ्जनाम्नाये केचिदव्यभिचारिणि ।
प्राहुः पुरुषसिंहस्य क्रौर्यं तस्याविगर्हितम् ॥ ३१६ ॥
कुलकम् ॥

ये नागेन रुषा प्लुष्टे नगरे प्राभवन्खशाः ।
तेषां नाशाय वृत्तान्तं पूर्वोक्तं जगदुः परे ॥ ३१७ ॥
अवतारयतस्तस्य चन्द्रकुल्याभिधां नदीम् ।
अशक्योन्मूलना मध्ये शिलाभूद्विघ्नकारिणी ॥ ३१८ ॥
ततः कृततपाः स्वप्ने देवैरुक्तः स भूपतिः ।
यक्षः शिलायां बलवान्ब्रह्मचार्यत्र तिष्ठति ॥ ३१९ ॥
साध्वी स्पृशति चेदेनां निरोद्धुं न स शक्नुयात् ।
ततोपरेद्युः स्वप्नोक्तं शिलायां तेन कारितम् ॥ ३२० ॥
तासु तासु कुलस्त्रीषु व्यर्थयत्नास्वथाचलत् ।
चन्द्रवत्याख्यया स्पृष्टा कुलाल्या सा महाशिला ॥ ३२१ ॥
कोटित्रयं नरपतिः क्रुद्धस्तेनागसा ततः ।
सपतिभ्रातृपुत्राणामवधीत्कुलयोषिताम् ॥ ३२२ ॥
इयं चान्यमते ख्यातिः प्रथते तथ्यतः पुनः ।
अभव्या सनिमित्तापि प्राणिहिंसा गरीयसी ॥ ३२३ ॥
एवं क्षुद्रोपि यद्राजा संभूय न हतो जनैः ।
तत्कर्म कारयद्भिस्तद्दैवतैरेव रक्षितः ॥ ३२४ ॥
प्रजापुण्योदयैस्तीव्रैश्चिरात्तस्मिन्क्षयं गते ।
एकस्तत्प्रभवः पौरैः सदाचारोभ्यषिच्यत ॥ ३२५ ॥

---

१ बकः इत्युचितम् ।

तत्रापि पूर्वसंस्कारादुक्तत्रासं दधे जनः ।
श्मशानविहिते लीलावेश्मनीव नृपास्पदे ॥ ३२६ ॥
अतिसंतापदाज्ज्ञातः स जनाह्लादकोभवत् ।
जलौघो जलदश्यामात्तापात्ययदिनादिव ॥ ३२७ ॥
लोकान्तरादिवायातं मेने धर्मं तदा जनः ।
अभयं च परावृत्तं प्रवासाद्गहनादिव ॥ ३२८ ॥
स बकेशं बकश्वभ्रे बकवत्यापगां तथा ।
कृत्वा पुरं परार्ध्यश्रीर्लवणोत्साभिधं व्यधात् ॥ ३२९ ॥
तत्र त्रिषष्टिर्वर्षाणां सत्रयोदशवासरा ।
अत्यवाह्यत भूपेन तेन पृथ्वीं प्रशासता ॥ ३३० ॥
अथ योगेश्वरी काचिद्भट्टाख्या रजनीमुखे ।
कृत्वा कान्ताकृतिं काम्यामुपतस्थे विशां पतिम् ॥ ३३१ ॥
तया मनोहरैस्तैस्तैर्वचनैर्ग्लपितस्मृतिः ।
स यागोत्सवमाहात्म्यं द्रष्टुं हृष्टो न्यमन्त्र्यत ॥ ३३२ ॥
पुत्रपौत्रशतोपेतः प्रातस्तत्र ततो गतः ।
चक्रवर्ती तया निन्ये देवीचक्रोपहारताम् ॥ ३३३ ॥
कर्मणा तेन सिद्धाया व्योमाक्रमणसूचकम् ।
जानुमुद्राद्वयं तस्या दृषद्यद्यापि दृश्यते ॥ ३३४ ॥
देवः शतकपालेशो मातृचक्रं शिला च सा ।
खेरीमठेषु तद्वार्तास्मृतिमद्यापि यच्छति ॥ ३३५ ॥
देव्या कुलतरोः कन्दः क्षितिनन्दोवशेषितः ।
ततस्तस्य सुतस्त्रिंशद्वत्सरानन्वशान्महीम् ॥ ३३६ ॥
द्वापञ्चाशतमब्दान्क्ष्मां द्वौ च मासौ तदात्मजः ।
अपासीद्वसुनन्दाख्यः प्रख्यातस्मरशास्त्रकृत् ॥ ३३७ ॥

नरः षष्टिं तस्य सूनुस्तावतोक्षश्च तत्सुतः।
वर्षानभूद्विभुर्ग्रामं योक्षवालमकारयत्॥ ३३८॥
जुगोप गोपादित्योथ क्ष्मां सद्वीपां तदात्मजः।
वर्णाश्रमप्रत्यवेक्षादर्शितादियुगोदयः॥ ३३९॥
सखोलखागिकाहाडिग्रामस्कन्दपुराभिधान्।
शमाङ्गासमुखांश्चाग्रहारान्यः प्रत्यपादयत्॥ ३४०॥
ज्येष्ठेश्वरं प्रतिष्ठाप्य गोपाद्रावार्यदेशजाः।
गोपाग्रहारान्कृतिना येन स्वीकारिता द्विजाः॥ ३४१॥
भूक्षीरवाटिकायां यो निर्वास्य लशुनाशिनः।
खासटायां व्यथान्विप्रान्निजाचारविवर्जितान्॥ ३४२॥
अन्यांश्चानीय देशेभ्यः पुण्येभ्यो वश्चिकादिषु।
पावनानग्रहारेषु ब्राह्मणान्स न्यरोपयत्॥ ३४३॥
उत्तमो लोकपालोयमिति लक्ष्म प्रशस्तिषु।
यः प्राप्तवान्विना यज्ञं चक्षमे न पशुक्षयम्॥ ३४४॥
सषड्दिनां वर्षषष्टिं पालयित्वा स मेदिनीम्।
भोक्तुं पुण्यपरीपाकं लोकान्सुकृतिनामगात्॥ ३४५॥
गोकर्णस्तत्सुतः क्षौणीं गोकर्णेश्वरकृद्दधे।
अष्टपञ्चाशतं वर्षांस्त्रिंशत्याह्नां विवर्जितान्॥ ३४६॥
सूनुर्नरेन्द्रादित्योस्य खिङ्खिलान्याभिधोभवत्।
भूतेश्वरप्रतिष्ठानामक्षयिण्याश्च कारकः॥ ३४७॥
दिव्यानुग्रहभागुग्राभिधो यस्य गुरुर्व्यधात्।
उग्रेशं मातृचक्रं च प्रभावोदग्रविग्रहः॥ ३४८॥
भूत्वा षट्त्रिंशतं वर्षाञ्शतं चाह्नां विभुर्भुवः।
स दीर्घैरनघाँल्लोकानासदत्सुकृतैः कृती॥ ३४९॥

युधिष्ठिराभिधानोभूदथ राजा तदात्मजः ।
यः सूक्ष्माक्षितया लोकैः कथितोन्धयुधिष्ठिरः ॥ ३५० ॥
तेन क्रमागतं राज्यं सावधानेन शासता ।
अनुजग्मे मितं कालं पूर्वभूपालपद्धतिः ॥ ३५१ ॥
काले कियत्यपि ततो यात्यभाग्यवशादसौ ।
सिषेवे श्रीमदक्षीबो यत्किंचनविधायिताम् ॥ ३५२ ॥
नान्वग्रहीदनुग्राह्यान्न संजग्राह धीमतः ।
न प्रवृत्तोपचाराणां प्रागिवासीत्प्रियंकरः ॥ ३५३ ॥
दुर्विद्यपर्षदा सार्कं निर्विशेषं सभाजितैः ।
परिजह्रे स दुर्जातो जाततेजोवधैर्बुधैः ॥ ३५४ ॥
सर्वत्र समदृष्टित्वं गुणोयं खलु योगिनः ।
अकीर्तिहेतुः स महान्दोषस्तु पृथिवीपतेः ॥ ३५५ ॥
नयद्भिर्गुणतां दोषान्दोषतां च गुणान्विटैः ।
स लुप्तप्रतिभश्चक्रे शनकैस्त्रीजितोपमः ॥ ३५६ ॥
वाङ्मर्मच्छेदिनी दीर्घं नर्म शश्वत्कथा विटैः ।
अनीश्वरोचिता तस्य क्रीडापि भयदाभवत् ॥ ३५७ ॥
पुरो मिथ्यागुणग्राही परोक्षं दोषदर्शकः ।
असुस्थिरादरो भूभृत्सोभूद्द्वेष्योनुजीविनाम् ॥ ३५८ ॥
मनागनवधानेन स्खलतस्तस्य भूपतेः ।
इत्थं राज्यस्थितिरगादचिरेण विसूत्रताम् ॥ ३५९ ॥
उपेक्षितस्य निद्रोहैरयतन्ताजितात्मनः ।
अथ लब्धबलास्तस्य नाशाय द्रोहिमन्त्रिणः ॥ ३६० ॥
प्रभोः संकोचिताङ्गैस्तैश्चरद्भिर्निरवग्रहम् ।
राज्यं जिहीर्षवो भूपाश्चक्रिरे भूम्यनन्तराः ॥ ३६१ ॥

तदनुप्राणिताः सर्वे ते ते नानादिगाश्रयाः ।
आसन्राज्यामिषं प्राप्तुं श्येना इव ससंभ्रमाः ॥ ३६२ ॥
अथोत्पन्नभयो राजा न शशाक निजस्थितिम् ।
व्यवस्थापयितुं यन्त्रच्युतां कारुः शिलामिव ॥ ३६३ ॥
चिरक्षुण्णे क्षमाभर्तुस्तस्मिन्राज्ये विसंस्थुले ।
उपायोस्य स्थितेर्हेतुर्नैकः कश्चन प्रपथे ॥ ३६४ ॥
दृष्टदोषान्स्थितिं प्राप्तो हन्यादस्मानसंशयम् ।
विचिन्त्येति न सामास्य जगृहुर्निजमन्त्रिणः ॥ ३६५ ॥
अथ निरुरुधुस्ते संनद्धा बलैर्नृपमन्दिरं
व्यवहितजनाक्रन्दं भेरीरवैरतिभैरवैः ।
मदकरिघटाकेतुच्छायानिरुद्धरविप्रभा
भवनवलभीः संतन्वन्तो दिवापि तमोवृताः ॥ ३६६ ॥
तैर्गन्तुं स्वभुवो निवारितरणैर्दत्तेवकाशे तत-
स्त्यक्तश्रीर्नगरान्तरात्स नृपतिस्तात्पर्यतो निर्ययौ ।
आजानेयरजोङ्कराजललनाप्रस्थानसंदर्शन-
क्षुभ्यत्पौरजनाश्रुलाजकणिकाकीर्णेन राजाध्वना ॥ ३६७ ॥
राज्याच्युतस्य बहुशः परिवाररामाः
कोशादि तस्य रिपवो व्रजतोपजह्रुः ।
उर्वीरुहो विचलितस्य नगेन्द्रशृङ्गा-
द्वल्लीफलादि रभसादिव गण्डशैलाः ॥ ३६८ ॥
रम्यैः शैलपथैर्व्रजञ्श्रमवशाच्छायां श्रितः शाखिना-
मासीनप्रचलायितेन सुमहद्दुःखं विसस्मार सः ।
दूरात्पामरपूत्कृतैः श्रुतिपथप्राप्तैः प्रबुद्धस्त्वभू-
द्दुःस्थो निर्झरवारिभिः सह महच्छ्वभ्रे निमज्जन्निव ॥ ३६९ ॥

नानावीरुत्तृणपरिमलैरुग्रगन्धा वनोर्वी-
रम्भःक्षोभप्रतिहतशिलाः पिच्छिलाश्चाद्रिकुल्याः ।
क्रान्त्वा श्रान्तैर्बिसकिसलयच्छायमुग्धाङ्गलेखै-
रभ्युत्सङ्गं निहिततनुभिर्मूर्छितं तस्य दारैः ॥ ३७० ॥

पर्यस्ताद्रितटाद्विलोक्य सुचिरं दूरीभवन्मण्डलं
द्रागामन्त्रयितुं जहत्सु नृपतेर्दारेषु पुष्पाञ्जलीन् ।
क्षोणीपृष्ठविकीर्णपक्षति नमत्तुण्डं स्वनीडस्थितैः
सावेगं गिरिकंदरासु पततां वृन्दैरपि क्रन्दितम् ॥ ३७१ ॥

स्तनयुगतलनद्धस्रस्तमूर्धांशुकानां
त्रिकवलनविलोलं वीक्ष्य दूरात्स्वदेशम् ।
अवहत रुदतीनां मौलिविन्यस्तहस्तं
पथि बलमबलानामस्रुभिर्निर्झराम्भः ॥ ३७२ ॥

प्रीतिस्थैर्यैरुचितवचनाक्षिप्तया शोकशान्त्या
निर्व्याजाज्ञाग्रहणगुरुभिस्तैश्च तैश्चोपचारैः ।
तस्य स्नेहादुपगतवतो राज्यविभ्रंशदुःखं
मन्दीचक्रुः स्वभुवि सुजना भूपतेर्भूमिपालाः ॥ ३७३ ॥

इति श्रीकाश्मीरिकमहामात्यचणपकप्रभुसूनोः कह्लणस्य कृतौ राजतरङ्गिण्यां प्रथमस्तरङ्गः ॥

चतुर्दशाधिकं वर्षसहस्रं नव वासराः ।
मासाश्च विगता ह्यस्मिन्नष्टात्रिंशतिराजसु ॥

द्वितीयस्तरङ्गः ।

विहितमजगोश्टङ्गाग्राभ्यां धनुर्घटितं तथा
नरकरटिनोर्देहार्धाभ्यां गणं प्रतिगृह्णतः ।
द्विविधघटनावाल्लभ्यानां निधेरुचिता विभो-
र्जयति लटभापुंभागाभ्यां शरीरविनिर्मितिः ॥ १ ॥
भूयो राज्यार्जनोद्योगस्तेनात्यज्यत भूभुजा ।
जरसा शमिवाण्या च कर्णमूलमवाप्तया ॥ २ ॥
अनयच्छिनयोदान्तः समं स्वविपर्ययेण तान् ।
विषयान्वशिनामग्र्यः स तान्पश्चापि विस्मृतिम् ॥ ३ ॥
धावन्राज्येच्छया दुर्गागलिकायां स्वमन्त्रिभिः ।
कालेन स्थापितो वद्ध्वेत्यभ्यधायि तु कैरपि ॥ ४ ॥
अथ प्रतापादित्याख्यस्तैरानीय दिगन्तरात् ।
विक्रमादित्यभूभर्तुर्ज्ञातिरत्राभ्यषिच्यत ॥ ५ ॥
शकारिर्विक्रमादित्यः स इति भ्रममाश्रितैः ।
अन्यैरत्रान्यथालेखि विसंवादकदर्थितम् ॥ ६ ॥
इदं स्वभेदविधुरं हर्षादीनां धराभुजाम् ।
कंचित्कालमभूद्भोज्यं ततःप्रभृति मण्डलम् ॥ ७ ॥
असपूर्वापि तेनोर्वी सपूर्वेव महीभुजा ।
लालिता हृदयज्ञेन पत्या नववधूरिव ॥ ८ ॥
भुक्त्वा द्वात्रिंशतं वर्षान्भुवं तस्मिन्दिवं गते ।
जलौकास्तत्सुतो भूमेर्भूषणं समपद्यत ॥ ९ ॥
पितुरेव समं कालं वृद्धिहेतोः स दिद्युते ।
विषुवत्पूर्णशीतांशुरिव शीततरार्चिषः ॥ १० ॥

---

१ ततान् इति मतान् इति वा स्यात् ।

अथ वाक्पुष्टया सार्धं देव्या दिव्यप्रभावया ।
भुवं तत्प्रभवो भुञ्जंस्तुञ्जीनोरञ्जयत्प्रजाः ॥ ११ ॥
दंपतिभ्यामियं ताभ्यामभूष्यत वसुंधरा ।
गङ्गामृगाङ्कखण्डाभ्यां जटाभूरिव धूर्जटेः ॥ १२ ॥
मण्डलं साध्वधत्तां तौ नानावर्णमनोरमम् ।
शतह्रदापयोवाहौ माहेन्द्रमिव कार्मुकम् ॥ १३ ॥
चक्राते च महाभागौ विभ्रमाभरणं भुवः ।
तुङ्गेश्वरं हरावासं कतिकाख्यं च पत्तनम् ॥ १४ ॥
क्वचिन्मडवराज्यान्तः स्थाने चण्डातपोल्बणे ।
तत्प्रभावेन फलितं वृक्षैस्तत्क्षणरोपितैः ॥ १५ ॥
नाट्यं सर्वजनप्रेक्ष्यं यश्चक्रे स महाकविः ।
द्वैपायनमुनेरंशस्तत्काले चन्दकोभवत् ॥ १६ ॥
तयोः प्रभावमाहात्म्यजिज्ञासार्थमिवोद्यता ।
प्रजासु दुःसहा जातु व्यापद्दैवी व्यजृम्भत ॥ १७ ॥
पाकोन्मुखशरच्छालिच्छन्नकेदारमण्डले ।
मासि भाद्रपदेकस्मात्पपात तुहिनं महत् ॥ १८ ॥
तस्मिन्विश्वक्षयोद्युक्तकालाट्टहासितोपमे ।
न्यमज्जञ्छालयः साकं प्रजानां जीविताशया ॥ १९ ॥
अथासीत्क्षुत्परिक्षामजनप्रेतकुलाकुलः ।
प्रकारो निरयस्येव घोरो दुर्भिक्षविप्लवः ॥ २० ॥
पत्नीप्रीतिं सुतस्नेहं पितृदाक्षिण्यमातुरः ।
कुक्षिंभरिः क्षुदुत्तप्तो विसस्माराखिलो जनः ॥ २१ ॥
क्षुत्तापाद्यस्मरल्लज्जामभिमानं कुलोन्नतिम् ।
अशनाहंक्रियाघ्रातो लोकोलक्ष्मीकटाक्षितः ॥ २२ ॥

क्षामं कण्ठगतप्राणं याचमानं सुतं पिता ।
पुत्रो वा पितरं त्यक्त्वा चकार स्वस्य पोषणम् ॥ २३ ॥
स्नाय्वस्थिशेषे बीभत्से स्वदेहेहंक्रियावताम् ।
अभूद्भोज्यार्थिनां युद्धं प्रेतानामिव देहिनाम् ॥ २४ ॥
रूक्षाभिभाषी क्षुत्क्षामो घोरो दिक्ष्वक्षिणी क्षिपन् ।
एक एको जगज्जीवैरियेष स्वात्मपोषणम् ॥ २५ ॥
तस्मिन्महाभये घोरे प्राणिनामतिदुःसहे ।
ददृशे लोकनाथस्य तस्यैव करुणार्द्रता ॥ २६ ॥
निवारितप्रतीहारः स रत्नौषधिशोभिना ।
दर्शनेनैव दीनानामलक्ष्मीक्रममच्छिनत् ॥ २७ ॥
सपत्नीको निजैः कोशैः संचयैर्मन्त्रिणामपि ।
क्रीतान्नः स दिवारात्रं प्राणिनः समजीवयत् ॥ २८ ॥
अटवीषु श्मशानेषु रथ्यास्ववसथेषु च ।
क्षुत्क्षामः क्ष्माभुजा तेन नहि कश्चिदुपैक्ष्यत ॥ २९ ॥
ततो निःशेषितधनः क्षीणान्नां वीक्ष्य मेदिनीम् ।
क्षपायामेकदा देवीमेवमूचे स दुःखितः ॥ ३० ॥
देव्यस्मदपचारेण ध्रुवं केनापि दुस्तरा ।
जाता निरपराधानां जनानां व्यापदीदृशी ॥ ३१ ॥
धिङ्मामधन्यं यस्याग्रे लोकोयं शोकपीडितः ।
पश्यन्नशरणामुर्वीमनुग्राह्यो विपद्यते ॥ ३२ ॥
प्रजा निःशरणा एता अन्योन्यं बान्धवोज्झिताः ।
अरक्षतो भयेमुष्मिन्किं कार्यं जीवितेन मे ॥ ३३ ॥
यथाकथंचिल्लोकोयं दिनान्येतानि यत्नतः ।
मयातिवाहितः सर्वो न च कोपि व्यपद्यत ॥ ३४ ॥

अतिक्रान्तप्रभावेयं कालदौरात्म्यपीडिता ।
निष्किंचनाद्य संजाता पृथिवी गतगौरवा ॥ ३५ ॥
तदिमाः सर्वतो मग्ना दारुणे व्यसनार्णवे ।
उपायः कतमस्तावत्समुद्धर्तुं क्षमः प्रजाः ॥ ३६ ॥
निरालोको हि लोकोयं दुर्दिनग्रस्तभास्करः ।
कालरात्रिकुलैर्विष्वक्परीत इव वर्तते ॥ ३७ ॥
हिमसंघातदुर्लङ्घ्यक्षितिभृद्रुद्धनिर्गमाः ।
बद्धद्वारकुलायस्थखगवद्विवशा जनाः ॥ ३८ ॥
शूराश्च मतिमन्तश्च विद्यावन्तश्च जन्तवः ।
कालदौरात्म्यतः पश्य जाता निहतयोग्यताः ॥ ३९ ॥
आशाः काञ्चनपुष्पकुड्मलकुलच्छन्ना न काः क्ष्मातल
सौजन्यामृतवर्षिभिस्तिलकितं सेव्यैर्न किं मण्डलम् ।
पन्थानः सुचिरोपचाररुचिरैर्व्याप्ता न कैः संस्तुतै-
स्तेषामत्र वसन्ति निह्नुतगुणाः कालेन ये मोहिताः ॥ ४० ॥
तदेष गलितोपायो जुहोमि ज्वलने तनुम् ।
न तु द्रष्टुं समर्थोस्मि प्रजानां नाशमीदृशम् ॥ ४१ ॥
धन्यास्ते पृथिवीपालाः सुखं ये निशि शेरते ।
पौरान्पुत्रानिव पुरः सर्वतो वीक्ष्य निर्वृतान् ॥ ४२ ॥
इत्युक्त्वा करुणाविष्टो मुखमाच्छाद्य वाससा ।
निपत्य तल्पे निःशब्दं रुरोद पृथिवीपतिः ॥ ४३ ॥
निवातस्तिमितैर्दीपैरूर्ध्वीवैः कौतुकादिव ।
वीक्ष्यमाणाथ तं देवी जगाद जगतीभुजम् ॥ ४४ ॥
राजन्प्रजानां कुकृतैः कोयं मतिविपर्ययः ।
येनेतर इव स्वैरमधीरोचितमीहसे ॥ ४५ ॥

यद्यसाध्यानि दुःखानि च्छेत्तुं न प्रभविष्णुता ।
तन्महीपाल महतां महत्त्वस्य किमङ्कनम् ॥ ४६ ॥
कः शक्रः कतमः स्रष्टा वराकः कतमो यमः ।
सत्यव्रतानां भूपानां कर्तुं शासनलङ्घनम् ॥ ४७ ॥
पत्यौ भक्तिर्व्रतं स्त्रीणामद्रोहो मन्त्रिणां व्रतम् ।
प्रजानुपालनेनन्यकर्मता भूभृतां व्रतम् ॥ ४८ ॥
उत्तिष्ठ व्रतिनामग्र्य क विपर्येति मद्वचः ।
प्रजापाल प्रजानां ते नास्त्येव क्षुत्कृतं भयम् ॥ ४९ ॥
इति संरम्भतः प्रोक्ते तयानुध्याय देवताः ।
प्रतिगेहं गतप्राणः कपोतनिवहोपतत् ॥ ५० ॥
प्रातस्तन्नृपतिर्वीक्ष्य व्यरंसीन्मरणोद्यमात् ।
प्रजाश्च प्रत्यहं प्राप्तैः कपोतैर्जीवितं दधुः ॥ ५१ ॥
वस्त्वन्तरं किमपि तत्साध्वी नूनं ससर्ज सा ।
जनताजीवितावाप्त्यै न कपोतास्तु तेभवन् ॥ ५२ ॥
तादृशां नहि निर्व्याजप्राणिकारुण्यशालिनाम् ।
हिंसया धर्मचर्यायाः शक्यं क्वापि कलङ्कनम् ॥ ५३ ॥
अभवन्निर्मलं व्योम देवीकृत्यैः सह क्रमात् ।
साकं भूपालशोकेन दुर्भिक्षं च शमं ययौ ॥ ५४ ॥
सा भूतिविभवोदग्रमग्रहारं द्विजन्मनाम् ।
सती कतीमुषां चक्रे रामुषां चापकल्मषा ॥ ५५ ॥
वर्षैः षट्त्रिंशता शान्ते पत्यौ विरहजो ज्वरः ।
तत्यजे ज्वलनज्वालानालिनप्रच्छदे तया ॥ ५६ ॥
सा यत्र शुचिचारित्रा विपन्नं पतिमन्वगात् ।
स्थानं जनैस्तद्वाक्पुष्टाटवीत्यद्यापि गद्यते ॥ ५७ ॥

चारुचारित्रया तत्र तया सत्त्रैवतारिते ।
नानापथागतानाथसार्थैरद्यापि भुज्यते ॥ ५८ ॥
आभ्यामभ्यधिकं कर्तुं शक्तिः कस्येति निश्चितम् ।
विचिन्त्यारोचकी धाता नापत्यं निर्ममे तयोः ॥ ५९ ॥
वेधाः परां धुरमुपैति परीक्षकाणा-
मिक्षोः फलप्रजनने न कृतश्रमो यः ।
विस्मारितोद्धुरसुधारसयोग्यतात्तु
तस्मादुदेत्य किमिवाभ्यधिकं विदध्यात् ॥ ६० ॥
दीर्घदुर्दिननष्टार्के राष्ट्रमात्मापचारतः ।
ज्ञात्वा राज्यग्निसाद्देहं सा चकारेति केचन ॥ ६१ ॥
ततोन्यकुलजो राजा विजयोष्टावभूत्समाः ।
पत्तनेन परीतं यश्चकार विजयेश्वरम् ॥ ६२ ॥
सुतो महीमहेन्द्रस्य जयेन्द्रस्तस्य भूपतेः ।
क्ष्मामाजानुभुजो राजा बुभोजाथ पृथुप्रथः ॥ ६३ ॥
आलोलकीर्तिकल्लोलदुगूलवलनोज्ज्वलाम् ।
बभार यद्भुजस्तम्भो जयश्रीसालभञ्जिकाम् ॥ ६४ ॥
तस्याभूदद्भुतोदात्तो भवभक्तिविभूषितः ।
राज्ञः संधिमतिर्नाम मन्त्री मतिमतां वरः ॥ ६५ ॥
नास्त्युपायः स संसारे कोपि योपोहितुं क्षमः ।
भूपालमत्तकरिणामेषां चपलकर्णताम् ॥ ६६ ॥
अत्यद्भुतमतिः शङ्क्यः सोयमुक्त्वेति यद्द्विष्टैः ।
तस्मिन्धीसचिवे द्वेषस्तेनाग्राह्यत भूभुजा ॥ ६७ ॥
युग्मम् ॥
निवारितप्रवेशोथ स कोपात्तमहेतुकम् ।
निनाय हृतसर्वस्वं यावदायुर्दरिद्रताम् ॥ ६८ ॥

तस्य भूपतिविद्वेषग्रीष्मोष्मपरिशोषिणः ।
आप्यायं राजपुरुषा वार्तयापि न चक्रिरे ॥ ६९ ॥
गिरं गभीरो गृह्णाति क्ष्माभृद्यावत्तदग्रगाः ।
उक्तानुवादिनस्तावद्यक्तं प्रतिरवा इव ॥ ७० ॥
स तु राजविरुद्धत्वदारिद्र्याभ्यां न विव्यथे ।
गतप्रत्यूहया प्रीतः प्राप्तया हरसेवया ॥ ७१ ॥
अथ भाव्यर्थमाहात्म्यात्पप्रथे प्रतिमन्दिरम् ।
राज्यं संधिमतेर्भावीत्यश्रुतापि सरस्वती ॥ ७२ ॥
नाचोदिता वाक्करतीत्याप्तेभ्यः श्रुतवान्नृपः ।
ततः संभूतसंत्रासः कारावेश्मनि तं न्यधात् ॥ ७३ ॥
तत्र तस्योग्रनिगडैः पीडिताङ्गैर्विशुष्यतः ।
पूर्णोऽभूद्दशमो वर्षो भूपतेश्चायुषोऽवधिः ॥ ७४ ॥
निष्पुत्रः स महीपालो मुमूर्षुर्दाहमादधे ।
रोगोत्थया पीडया च चिन्तया च तदीयया ॥ ७५ ॥
ऊष्मायमाणो विद्वेषवह्निना ज्वलतानिशम् ।
न विना तद्वधं मेने भवितव्यप्रतिक्रियाम् ॥ ७६ ॥
भाव्यर्थस्याबुधाः कुर्युरुपायं स्थगनाय यम् ।
स एवापावृतं द्वारं ज्ञेयं दैवेन कल्पितम् ॥ ७७ ॥
दग्धाङ्गारकदम्बके विलुठतः स्तोकोन्मिषत्तेजसो
वेधा वह्निकणस्य शक्तिमतुलामाधातुकामो हठात् ।
तन्निर्वापणमिच्छतः प्रतनुते पुंसः समीपस्थितेः
संतापद्रुतभूरिसर्पिषि घटे पानीयकुम्भभ्रमम् ॥ ७८ ॥
अथ राजाज्ञया क्रूरैर्वधकर्माधिकारिभिः ।
निशि संधिमतिः शूले समारोप्य विपादितः ॥ ७९ ॥

प्रोतशूले श्रुते तस्मिञ्शोकशङ्कुर्महीपतेः ।
निरगाद्रोगभग्नस्य पूर्वं पश्चात्तु जीवितम् ॥ ८० ॥
सप्तत्रिंशतिवर्षेषु यातेष्वस्मिन्निरन्वये ।
प्रशान्तभूमिपालाभूत्कतिचिद्दिवसानि भूः ॥ ८१ ॥
अथ संधिमतिं बुद्ध्वा तथा व्यापादितं गुरोः ।
ईशानाख्यस्य हृदयं विवशं वशिनोप्यभूत् ॥ ८२ ॥
शिरीष इव संसारे सुखोच्छेद्ये मनीषिणाम् ।
हन्तानृशंस्यं तद्वृन्तमिवैकमवशिष्यते ॥ ८३ ॥
स श्मशानभुवं प्रायादनाथस्येव शुष्यतः ।
कर्तुं विनयिनस्तस्य स्वोचितामन्तसत्क्रियाम् ॥ ८४ ॥
तं चास्थिशेषमद्राक्षीत्कृष्यमाणं बलाद्वृकैः ।
शूलमूलावबद्धास्थिखण्डावष्टम्भनिश्चलम् ॥ ८५ ॥
समीरणसमाकीर्णमुण्डरन्ध्राग्रनिर्गतैः ।
ध्वनितैरनुशोचन्तमिवावस्थां तथाविधाम् ॥ ८६ ॥
हा वत्स द्रष्टुमीदृक्ते जीवाम्यद्येति वादिना ।
तस्याकृष्यत शूलान्तःप्रोतं तेनाथ कीकसम् ॥ ८७ ॥
वेष्टिताङ्घ्रिः शिरःशीर्णैस्तत्कचैर्धूलिधूसरैः ।
अनैषीत्तं स कङ्कालं वारयन्भषतो वृकान् ॥ ८८ ॥
उचितां सत्क्रियां कर्तुं ततस्तस्य समुद्यतः ।
भाले विधातृलिखितं श्लोकमेतमवाचयत् ॥ ८९ ॥
यावज्जीवं दरिद्रत्वं दश वर्षाणि बन्धनम् ।
शूलस्य पृष्ठे मरणं पुना राज्यं भविष्यति ॥ ९० ॥
पादत्रयस्य दृष्टार्थः श्लोकस्यासीत्स योगवित् ।
द्रष्टव्ये तुर्यपादार्थप्रत्यये कौतुकान्वितः ॥ ९१ ॥

अचिन्तयच्च संभ्रान्तः कथमेतद्भविष्यति ।
उवाच च विधेः शक्तिमचिन्त्यां कलयंश्चिरम् ॥ ९२ ॥

तत्तत्कर्मव्यतिकरकृतः पारतन्त्र्यानुरोधा-
त्सज्जाः सर्वे व्यवसितहठोन्मूलनाय प्रयत्नात् ।
चित्रं तत्राप्युदयति विधेः शक्तिरत्यद्भुतेयं
यन्माहात्म्याद्विविधघटनासिद्धयो निर्निरोधाः ॥ ९३ ॥

मणिपूरपुरे पार्थं निहतं समजीवयत् ।
फणिकन्याप्रभावेन सर्वाश्चर्यनिधिर्विधिः ॥ ९४ ॥

द्रोणपुत्रास्त्रनिर्दग्धं मातुर्गर्भे परीक्षितम् ।
जीवयन्कृष्णमाहात्म्याद्धाता धुर्योऽधिकारिणाम् ॥ ९५ ॥

कचं भस्मीकृतं दैत्यैर्नागांस्तार्क्ष्येण भक्षितान् ।
पुनर्जीवयितुं को वा दैवादन्यः प्रगल्भते ॥ ९६ ॥

इत्युक्त्वा भाविनोऽर्थस्य द्रष्टुं सिद्धिं समुद्यतः ।
तत्रैव बद्धवसतिः कङ्कालं स ररक्ष तम् ॥ ९७ ॥

अथार्धरात्रे निर्निद्रस्तयैवाद्भुतचिन्तया ।
धूपाधिवासमीशानो घ्रातवान्दिव्यमेकदा ॥ ९८ ॥

उच्चण्डलाडनादण्डोद्घृष्टघण्टौघटांकृतैः ।
चण्डैर्डमरुनिर्घोषैर्घर्घरं श्रुतवान्ध्वनिम् ॥ ९९ ॥

उद्घाटिततमोरिः स ततः पितृवनावनौ ।
ददर्श योगिनीस्तेजःपरिवेषान्तरस्थिताः ॥ १०० ॥

तासां संभ्रममालक्ष्य कङ्कालं चापवाहितम् ।
ईशानस्तां श्मशानोर्वीं धृतासिश्चकितो ययौ ॥ १०१ ॥

अथापश्यत्तरुच्छन्नः शायितं मण्डलान्तरे ।
संधीयमानसर्वाङ्गं कङ्कालं योगिनीगणैः ॥ १०२ ॥

उल्लसद्वरसंभोगवाञ्छा मद्यपदेवताः ।
वीरालाभात्समन्विष्य कङ्कालं तमपाहरन् ॥ १०३ ॥
एकमेकं स्वमङ्गं च विनिधाय क्षणादथ ।
कुतोप्यानीय पुंलक्ष्म पूर्णाङ्गं तं प्रचक्रिरे ॥ १०४ ॥
अथ पुर्यष्टकं भ्राम्यदनाक्रान्तान्यविग्रहम् ।
योगेनाकृष्य योगिन्यस्तत्र संधिमतेर्न्यधुः ॥ १०५ ॥
ततः सुप्तोत्थित इव प्रत्तादिव्यविलेपनः ।
समभुज्यत ताभिः स यथेच्छं चक्रनायकः ॥ १०६ ॥
ईशानस्तस्य देवीनां वितीर्णाङ्गाहृतिं पुनः ।
क्षपायां क्षीयमाणायां चकितः पर्यशङ्कत ॥ १०७ ॥
नदंस्तद्रक्षया धीरः स च तत्स्थानमाययौ ।
तच्च योगेश्वरीचक्रं क्षिप्रमन्तरधीयत ॥ १०८ ॥
अथाश्रूयत वाक्तासां मा भूदीशान भीस्तव ।
नास्त्यङ्गहानिरस्माकं वृते चास्मिन्न वञ्चना ॥ १०९ ॥
अस्मद्वराद्दिव्यवपुःसंधितः संधिमानसौ ।
आर्यत्वादार्यराजश्च ख्यातो भुवि भविष्यति ॥ ११० ॥
ततो दिव्याम्बरः स्रग्वी दिव्यभूषणभूषितः ।
ववन्दे संधिमान्प्रह्वः प्राप्तपूर्वस्मृतिर्गुरुम् ॥ १११ ॥
ईशानोपि तमालिङ्ग्य स्वप्नेष्वपि सुदुर्लभम् ।
भूमिकामाललम्बे कामिति को वक्तुमर्हति ॥ ११२ ॥
असारं च विचित्रं च संसारं ध्यायतोर्मिथः ।
विवेकविशदा तत्र प्रावर्तत तयोः कथा ॥ ११३ ॥
अथ वार्तां विदित्वेमां कुतोपि नगरौकसः ।
सबालवृद्धाः सामात्यास्तमेवोद्देशमाययुः ॥ ११४ ॥

पूर्वाकृतिविसंवादात्क्रमो नायं स इत्यथ ।
तेनाच्छिद्यत संवादि निखिलान्पृच्छता वचः ॥ ११५ ॥
अर्थनां शासितुं राष्ट्रं पौराणामपराजकम् ।
सोन्वमन्यत कृच्छ्रेण निःस्पृहः शासनाद्गुरोः ॥ ११६ ॥
प्रापय्योपवनोपान्तं तं दिव्याकृतिशोभिनम् ।
सतूर्यं स्नापयामासुरभिषेकाम्बुभिर्द्विजाः ॥ ११७ ॥
नवराजोचिताचारे न स शिक्षामपैक्षत ।
दृष्टकर्मा समस्तास्तु निस्तुषाः प्रक्रिया व्यधात् ॥ ११८ ॥
स राजोचितनेपथ्यः पौराशीर्घोषशोभिनीम् ।
सौधोन्मिषल्लाजवर्षां ससैन्यः प्राविशत्पुरीम् ॥ ११९ ॥
तस्मिन्विरजसि प्राज्यमाक्रामति नृपासनम् ।
आचक्राम प्रजा व्यापन्न दैवी न च मानुषी ॥ १२० ॥
अहरन्हृदयं तस्य शृङ्गाररहितविभ्रमाः ।
नितम्बिन्यो वनभुवः शमिनो न तु योषितः ॥ १२१ ॥
वनप्रसूनसंपर्कपुण्यगन्धैस्तपस्विनाम् ।
कर्पूरधूपसुरभिः करैः स्पृष्टः स पिप्रिये ॥ १२२ ॥
भूतेशवर्धमानेशविजयेशानपश्यतः ।
नियमो राजकार्येषु तस्याभूत्प्रतिवासरम् ॥ १२३ ॥
हरायतनसोपानक्षालनाम्भःकणाञ्चितैः ।
संस्पृष्टः पवनैः सोभूदानन्दास्पन्दविग्रहः ॥ १२४ ॥
पूर्वपूजापनयने निराडम्बरसुन्दरः ।
तेनैव द्रष्टुमज्ञायि स्नापितो विजयेश्वरः ॥ १२५ ॥
लिङ्गपीठलुठत्स्नानकुम्भाम्भःक्षोभभूर्ध्वनिः ।
शयानस्याप्यभूत्तस्य वल्लभो वल्लकीद्विषः ॥ १२६ ॥

तापसैर्भस्मरुद्राक्षजटाजूटाङ्कितैर्बभौ ।
तस्य माहेश्वरी पर्षदिव भूमिपतेः सभा ॥ १२७ ॥
शिवलिङ्गसहस्रस्य प्रतिष्ठाकर्मणि प्रभोः ।
प्रतिज्ञा प्रत्यहं तस्य नाभूद्विघटिता क्वचित् ॥ १२८ ॥
प्रमादात्तदनिष्पत्तौ शिलामुत्कीर्य कल्पिता ।
सहस्रलिङ्गी तद्भृत्यैः सर्वतोद्यापि दृश्यते ॥ १२९ ॥
तासु तासु स वापीषु लिङ्गव्याजादरोपयत् ।
स्वपुण्यपुण्डरीकाणां जन्मनेक्षपरम्पराम् ॥ १३० ॥
स्थाने स्थाने जलान्तश्च बहुसंख्यैर्निवेशितैः ।
अनयन्नर्मदाभङ्गिं शिवलिङ्गैस्तरङ्गिणीः ॥ १३१ ॥
प्रतिलिङ्गं महाग्रामाः प्रत्यपाद्यन्त तेन ये ।
पर्षदामद्य तद्भोगः कालेनान्तर्धिमागतः ॥ १३२ ॥
अकरोत्स महाहर्म्यैर्महालिङ्गैर्महावृषैः ।
महात्रिशूलैर्महतीं महामाहेश्वरो महीम् ॥ १३३ ॥
कृत्वा संधीश्वरं देहसंधानपितृकानने ।
ईशानस्य गुरोर्नाम्ना व्यधादीशेश्वरं हरम् ॥ १३४ ॥
थेदां च भीमादेवीं च देशांश्चान्यान्पदे पदे ।
स मठप्रतिमालिङ्गैर्हर्म्यैर्निन्ये महार्घताम् ॥ १३५ ॥
स्वयंभूभिश्च तीर्थैश्च पूतं भक्तिविशेषतः ।
स एव भोक्तुमज्ञासीत्प्राज्ञः कश्मीरमण्डलम् ॥ १३६ ॥
स्नातस्य निर्झराम्भोभिः पुष्पलिङ्गार्चनोत्सवैः ।
राज्ञस्तस्य वनोर्वीषु मासः पुष्पाकरो ययौ ॥ १३७ ॥
स चातिरम्यः काश्मीरो ग्रीष्मस्त्रिदिवदुर्लभः ।
हिमलिङ्गार्चनैः प्रायाद्वनान्तेषु कृतार्थताम् ॥ १३८ ॥

फुल्लाब्जषण्डरुद्धाशाः प्राप्य पुष्करिणीतटीः ।
लक्ष्मीसखः स खण्डेन्दुचूडध्यानपरोभवत् ॥ १३९ ॥
नीलोत्पलवतीर्वापीरगस्त्योदयनिर्विषाः ।
अवगाह्य हरार्चाभिः शरदं निर्विवेश सः ॥ १४० ॥
सार्धं तपोधनैस्तैस्तैर्भजतो जागरोत्सवान् ।
तस्याभूवन्भुवो भर्तुरमोघा माघरात्रयः ॥ १४१ ॥
अत्यद्भुतं राज्यलाभमित्थं सफलयन्कृती ।
पञ्चाशतं त्रिवर्षोनामत्यक्रामत्स वत्सरान् ॥ १४२ ॥
शमव्यसनिनस्तस्य राज्यकार्याण्यपश्यतः ।
तस्मिन्काले प्रकृतयो विरागं प्रतिपेदिरे ॥ १४३ ॥
अन्वेष्यत नृपस्ताभिः कश्चिद्राज्याय शुश्रुवे ।
राजपुत्रो जिगीषुश्च श्रीमान्यौधिष्ठिरे कुले ॥ १४४ ॥
जुगोप गोपादित्याख्यं कश्मीरेन्द्रजिगीषया ।
युधिष्ठिरप्रपौत्रं हि गान्धाराधिपतिस्तदा ॥ १४५ ॥
वसन्नपास्तसाम्राज्यः स तत्र तनयं क्रमात् ।
अवाप लक्षणैर्दिव्यैरमोघं मेघवाहनम् ॥ १४६ ॥
स युवा पितुरादेशाद्वैष्णवान्वयजन्मनः ।
राष्ट्रं प्राग्ज्योतिषेन्द्रस्य ययौ कन्यास्वयंवरे ॥ १४७ ॥
तत्र तं वारुणं छत्रं छायया राजसंनिधौ ।
भेजे वरस्रजा राजकन्यका चामृतप्रभा ॥ १४८ ॥
तेन तस्य निमित्तेन वृद्धिमागामिनीं जनाः ।
अजानन्नम्बुवाहस्य पाश्चात्येनेव वायुना ॥ १४९ ॥
राज्ञा हि नरकेणैतद्वरुणादुष्णवारणम् ।
आनीतमकरोच्छायां न विना चक्रवर्तिनम् ॥ १५० ॥

तमन्तिकं पितुः प्राप्तं पत्न्या लक्ष्म्या च संश्रितम् ।
भुवा निमन्त्रयामासुर्मन्त्रिणो वंशयोग्यया ॥ १५१ ॥
अथार्यराजो विज्ञाय स्वराज्यं भेदजर्जरम् ।
प्रतिचक्रे न शक्तोपि तस्थौ तु त्यक्तुमुत्सुकः ॥ १५२ ॥
अचिन्तयच्च सत्यं मे संप्रीतो भूतभावनः ।
सिद्धिविघ्नानमून्दीर्घानपाकर्तुं समुद्यतः ॥ १५३ ॥
कृत्ये बहुनि निष्पाद्ये श्रमात्कौसीद्यमाश्रयन् ।
प्रावृषीवाध्वगो दिष्ट्या मोहितोस्मि न निद्रया ॥ १५४ ॥
स्वकाले त्यजता लक्ष्मीं विरक्तां बन्धकीमिव ।
हठनिर्वासनव्रीडा दिष्ट्या नासादिता मया ॥ १५५ ॥
शैलूषस्येव मे राज्यरङ्गेस्मिन् वल्गतश्चिरम् ।
निर्व्यूढमपि वैरस्यं दिष्ट्या न प्रेक्षका गताः ॥ १५६ ॥
दिष्ट्या सदैव वैमुख्यमुच्चैरुद्घोषयञ्श्रियः ।
त्यागक्षणे न भीतोस्मि विकत्थन इवाहवे ॥ १५७ ॥
इति संचिन्तयन्नन्तः सर्वत्यागोन्मुखो नृपः ।
मनोराज्यानि कुर्वाणो दरिद्र इव पिप्रिये ॥ १५८ ॥
अन्येद्युः प्रकृतीः सर्वाः संनिपत्य सभान्तरे ।
ताभ्यः प्रत्यर्पयन्[1]न्यासमिव राज्यं सुरक्षितम् ॥ १५९ ॥
उज्झितं स्वेच्छया तच्च प्रयत्नेनापि नाशकत् ।
तं स्वीकारयितुं कश्चित्फणीन्द्रमिव कञ्चुकम् ॥ १६० ॥
अर्चालिङ्गमुपादाय सोथ प्रायादुदङ्मुखः ।
धौतवासा निरुष्णीषः पद्भ्यामेव प्रजेश्वरः ॥ १६१ ॥
तस्य पादार्पितदृशो व्रजतो मौनिनः प्रभोः ।
पन्थानं जगृहुः पौरा निःशब्दस्रवदस्रवः ॥ १६२ ॥

1 प्रत्यार्पयत् इत्युचितम् ।

स विलङ्घितगव्यूतिरुपविश्य तरोरधः ।
जनमेकैकमुद्बाष्पं न्यवर्तयत सान्त्वयन् ॥ १६३ ॥
पथि शिखरिणां मूले मूले विलम्ब्य जहज्जना-
न्मितपरिकरो गच्छन्नूर्ध्वं क्रमात्समदृश्यत ।
गहनवसुधाः संपूर्योच्चैर्व्रजन्स निजात्पदा-
न्नद इव विनिर्यातः स्तोकैः कृतानुगमो जलैः ॥ १६४ ॥
निःशेषं निकटात्स लोकमटवीमध्ये निरुन्धत्पदं
शोकावेशसबाष्पगद्गदपदं संमान्य चोत्सार्य च ।
भूर्जत्वक्परिरोधमर्मरमरुन्निद्राणसिद्धाध्वग-
श्रेणीमौलिमणिप्रभोज्ज्वलगुहागेहं जगाहे वनम् ॥ १६५ ॥

अथ वनसरसीतटद्रुमाधः
पुटकघटोदरसंभृताम्बुपूराम् ।
वसतिमकृत वासरावसाने
शुचितरुपल्लवकल्पितोच्चतल्पाम् ॥ १६६ ॥

शृङ्गासक्तमितातपाः शबलितच्छायाभुवः शाद्वलै-
रुत्फुल्लामलमल्लिकातलमिलत्सुप्तव्रजस्त्रीजनाः ।
सध्वाना वनपालवेणुरणितोन्मिश्रैः प्रपाताम्बुभिः
श्रान्तं दृक्पथमागतास्तमनयन्निद्रामदूराद्रयः ॥ १६७ ॥

वनकरिरसितैः पदे पदे स
प्रतिभटतां पटहध्वनेर्दधानैः ।
अमनुत रटितैश्च कर्करेटोः
परिगलितां गमनोन्मुखस्त्रियामाम् ॥ १६८ ॥

अन्येद्युर्विधिवदुपास्य पूर्वसंध्या-
मासन्ने नलिनसरस्यपास्तनिद्रः ।

क्ष्मापालः परिचितसोदराम्बु तीर्थं
नन्दीशाध्युषितमवाप भूतभर्तुः ॥ १६९ ॥
नन्दिक्षेत्रे त्रिभुवनगुरोः सोऽग्रतस्तत्र याव-
त्तस्थौ तावत्स्वयमभिमतावासये जायते स्म ।
भस्मस्मेरः सुघटितजटाजूटबन्धोऽक्षसूत्री
रुद्राक्षाङ्को जरठमुनिभिः सस्पृहं वीक्ष्यमाणः ॥ १७० ॥
भ्राम्यञ्श्रीकण्ठदत्तव्रतजनितमहासत्क्रियो भैक्षहेतो-
र्भिक्षादानोद्यतासु प्रतिमुनिनिलयं संभ्रमात्तापसीषु ।
वृक्षैर्भिक्षाकपाले शुचिफलकुसुमश्रेणिभिः पूर्यमाणे
मान्यो वैराग्ययोगेप्यनुपनतपरप्रार्थनालाघवोऽभूत् ॥ १७१ ॥

इति श्रीकाश्मीरिकमहामात्यश्रीचणपकप्रभुसूनोः कल्हणस्य कृतौ राजतरङ्गिण्यां द्वितीयस्तरङ्गः ॥

शतद्वये वत्सराणामष्टभिः परिवर्जिते ।
अस्मिन्द्वितीये व्याख्याताः षट् प्रख्यातगुणा नृपाः ॥

तृतीयस्तरङ्गः ।

मुञ्चेभाजिनमस्य कुम्भकुहरे मुक्ताः कुचाग्रोचिताः
किं भालज्वलनेन कज्जलमतः स्वीकार्यमक्ष्णोः कृते ।
संधाने वपुरर्धयोः प्रतिवदन्नेवं निषेधेष्व्यहेः
कर्तव्ये प्रिययोत्तरानुसरणोद्युक्तो हरः पातु वः ॥ १ ॥
अथोल्लसत्पृथुश्लाघमानिन्युर्मेघवाहनम् ।
गान्धारविषयं गत्वा सचिवाधिष्ठिताः प्रजाः ॥ २ ॥

रक्तप्रजस्य भूभर्तुः पश्चाल्लोकानुरञ्जनम् ।
तस्याज्ञायि जनैर्धौतक्षौमक्षालनसंनिभम् ॥ ३ ॥
स पुनर्बोधिसत्त्वानामपि सत्त्वानुकम्पिनाम् ।
चर्यामुदात्तचरितैरत्यशेत महाशयः ॥ ४ ॥
तस्याभिषेक एवाज्ञां धारयन्तोधिकारिणः ।
सर्वतोमारमर्यादापटहानुदघोषयन् ॥ ५ ॥
कल्याणिना प्राणिवधे तेन राष्ट्रान्निवारिते ।
निष्पापां प्रापिता वृत्तिं स्वकोशात्सौनिकादयः ॥ ६ ॥
तस्य राज्ये जिनस्येव मारविद्वेषिणः प्रभोः ।
क्रतौ घृतपशुः पिष्टपशुर्भूतबलावभूत् ॥ ७ ॥
स मेघवननामानमग्रहारं विनिर्ममे ।
मयुष्टग्राममकृत्पुण्यज्येष्ठं मेघमठं तथा ॥ ८ ॥
भोगाय चैप्यभिक्षूणां वल्लभास्यामृतप्रभा ।
विहारमुच्चैरमृतभवनाख्यमकारयत् ॥ ९ ॥
देश्यैकदेशाल्लोर्नाम्नः प्राप्तस्तस्याः पितुर्गुरुः ।
स्तुन्पा तद्भाषया प्रोक्तो लौस्तोन्पास्तूपकार्यकृत् ॥ १० ॥
चक्रे नडवने राज्ञो यूकदेव्यभिधा वधूः ।
विहारमद्भुताकारं सपत्नीस्पर्धयोद्यता ॥ ११ ॥
अर्धे यद्भिक्षवः शिक्षाचारास्तत्रार्पितास्तया ।
अर्धे गार्हस्थ्यगर्ह्याश्च सस्त्रीपुत्रपशुश्रियः ॥ १२ ॥
अथेन्द्रदेवीभवनमिन्द्रदेव्यभिधा व्यधात् ।
विहारं सचतुःशालं स्तूपं भूपप्रियापरा ॥ १३ ॥
अन्याभिः खादनामम्माप्रमुखाभिर्निजाख्यया ।
देवीभिस्तस्य महिता विहारा बहवः कृताः ॥ १४ ॥

---

१ लोःस्तुन्पा इति स्यात् । २ शिष्टाचाराः इति स्यात् । ३ पशुश्रियः इति स्यात् ।

अर्वाक्कालोद्भवस्यापि राज्यकालोस्य भूपतेः ।
न्यक्कृतादिनृपोदन्तैर्वृत्तान्तैरद्भुतोभवत् ॥ १५ ॥
स बहिर्विहरञ्जातु भूभृद्गीतैरुदीरितम् ।
चौरश्चौरोयमित्यारादशृणोत्क्रन्दितध्वनिम् ॥ १६ ॥
कः कोत्र बध्यतां चौर इत्युक्ते तेन सक्रुधा ।
शशामाक्रन्दितध्वानो न च चौरो व्यभाव्यत ॥ १७ ॥
पुनर्द्वित्रैर्दिनैस्तस्य निर्गतस्याग्रतस्ततः ।
अभवन्नभयार्थिन्यो द्वित्रा दिव्यप्रभाः स्त्रियः ॥ १८ ॥
ताः संश्रुतेप्सितास्तेन रुद्धाश्वेन कृपालुना ।
अभ्यभाषन्त सीमन्तपुञ्जिताञ्जलयो वचः ॥ १९ ॥
देव दिव्यप्रभावेन भुवने भवता धृते ।
अपरस्माद्भयं जातु कस्य स्यात्करुणानिधे ॥ २० ॥
तदानीं तोयदा भूत्वाच्छादयन्तो नभस्तलम् ।
अकाण्डकरकापातशङ्किभिः कार्षिकैर्मृषा ॥ २१ ॥
पक्वशालिवनस्फीतिरक्षाक्षुभितमानसैः ।
नागास्त्वत्कोपसंरम्भभूमितां गमिताः प्रभो ॥ २२ ॥
तेस्माकं पतयश्चौरश्चौर इत्यार्तभाषितम् ।
श्रुत्वा देवेन बध्यन्तामित्यवादि यदा क्रुधा ॥ २३ ॥
तदा त्वदाज्ञामात्रेण न्यपतन्पाशवेष्टिताः ।
प्रसादः क्रियतां तेषामस्मत्करुणयाधुना ॥ २४ ॥

चक्कलकम् ॥

तच्छ्राकर्ण्यावदद्राजा प्रसादविशदाननः ।
सर्वे ते बन्धनान्नागास्त्यज्यन्तामिति सस्मितः ॥ २५ ॥
तया तस्याज्ञया राज्ञो नागा विधुतबन्धनाः ।
प्रणम्य चरणौ तूर्णं प्रययुः सपरिग्रहाः ॥ २६ ॥

अथ ग्राहयितुं भूपानाज्ञां हिंसानिवृत्तये ।
स दिग्जयाय निर्व्याजधर्मचर्यो विनिर्ययौ ॥ २७ ॥
अभूद्भीतजनतावेक्षणश्लाघ्यविक्रमः ।
स्पृहणीयो जनस्यापि तदीयविजयोद्यमः ॥ २८ ॥
प्रभावविजितान्कृत्वा सोहिंसादीक्षितान्नृपान् ।
अर्णसां पत्युरभ्यर्णमवापावर्णवर्जितः ॥ २९ ॥
तत्र तालीवनच्छायासुखविश्रान्तसैनिकः ।
युक्तिं द्वीपान्तराक्रान्तौ क्षणमन्तर्व्यचिन्तयत् ॥ ३० ॥
अथ वेलावनोपान्तात्तेनार्ताक्रन्दितध्वनिः ।
मेघवाहनराज्येपि हतोयमिति शुश्रुवे ॥ ३१ ॥
तप्तायःशङ्कुनेवान्तर्व्रणितः स द्रुतं ततः ।
संचारिणातपत्रेण सत्रा तां वसुधामगात् ॥ ३२ ॥
अपश्यदथ केनापि चण्डिकायतनाग्रतः ।
नरं शबरसेनान्या हन्यमानमधोमुखम् ॥ ३३ ॥
अनात्मज्ञ धिगेतत्ते कुकर्मेति महीभुजा ।
तर्जितः स भयादेव शबरस्तं व्यजिज्ञपत् ॥ ३४ ॥
शिशुर्मुमूर्षुर्मे राजन्नयं रोगार्दितः सुतः ।
कर्मैतद्दैवतैरुक्तमस्य श्रेयोलवावहम् ॥ ३५ ॥
उपहारनिरोधेन सद्य एव विपद्यते ।
बन्धुवर्गमशेषं च विच्छेतज्जीवजीवितम् ॥ ३६ ॥
अरण्यगहनाल्लब्धमनाथं देव रक्षसि ।
बहुलोकाश्रयं बालं कथमेतमुपेक्षसे ॥ ३७ ॥
अथाभ्यधान्महात्मा स वचोभिः शबरस्य तैः ।
वध्यस्य दृष्टिपातैश्च विक्लवैर्विवशीकृतः ॥ ३८ ॥

किरात कातरो मा भूः स्वयं संरक्ष्यते मया ।
बहुबन्धुस्तव सुतो वध्योप्ययमबान्धवः ॥ ३९ ॥
उपहारीकरोम्येष चण्डिकायै स्वविग्रहम् ।
मयि प्रहर निःशङ्कं जीवत्वेतज्जनद्वयम् ॥ ४० ॥
तदद्भुतमहासत्त्वचित्तोदात्तत्वविस्मितः ।
उन्मिषद्रोमहर्षस्तं ततः स शबरोभ्यधात् ॥ ४१ ॥
अतिकारुण्यमिषतस्तवायं पृथिवीपते ।
कश्चिन्मतिविपर्यासप्रकारो हृदि रोहति ॥ ४२ ॥
त्रैलोक्यजीवितेनापि यो रक्ष्यो हेलयैव तम् ।
पृथिवीभोगसुभगं कथं कायमुपेक्षसे ॥ ४३ ॥
न मानं न यशो नार्थान्न दारान्न च बान्धवान् ।
न धर्मं न सुतान्भूपा रक्षन्ति प्राणतृष्णया ॥ ४४ ॥
तत्प्रसीद प्रजानाथ मा वध्येस्मिन्कृपां कृथाः ।
शिशुश्चैष प्रजाश्चैता जीवन्तु त्वयि जीवति ॥ ४५ ॥
उपाजिहीर्षुरात्मानं दन्तद्योतार्घडम्बरैः ।
अर्चयन्निव चामुण्डामथोवाच स पार्थिवः ॥ ४६ ॥
सदाचारसुधास्वादे के भवन्तो वनौकसः ।
जाह्नवीमज्जनप्रीतिं न जानन्ति मरुस्थिताः ॥ ४७ ॥
ध्रुवापायेन कायेन क्रीणतः कीर्तिमव्ययाम् ।
ममाभीष्टं प्रमार्ष्टुं ते मूढ रूढोयमाग्रहः ॥ ४८ ॥
मा वोचः किंचिदपरं प्रहर्तुं चेद्घृणा तव ।
न किं निजः कृपाणो मे शक्तः प्रक्रान्तसिद्धये ॥ ४९ ॥
इत्युक्त्वा स स्वयं देहमुपहर्तुं समुद्यतः ।
खण्डनाय स्वमुण्डस्य विकोशं शस्त्रमादधे ॥ ५० ॥

ततः प्रहर्तुकामस्य तस्य द्युकुसुमैः शिरः ।
करश्च दिव्यवपुषा रुद्धः केनाप्यजायत ॥ ५१ ॥
अथापश्यत्तथाभूतः कंचिद्दिव्याकृतिं पुरः ।
न चण्डिकां न तं वध्यं न किरातं न दारकम् ॥ ५२ ॥
स तं दिव्यस्तदावादीन्मां त्वं सत्त्ववशीकृतम् ।
विद्धि मध्यमलोकेन्द्रो वरुणं करुणानिधे ॥ ५३ ॥
यदेतत्त्वामुपास्तेद्य च्छत्रं तन्मत्पुरात्पुरा ।
महाबलोहरन्नागः पुराणश्वशुरस्तव ॥ ५४ ॥
रसातलैकतिलकं माहात्म्यवदिदं विना ।
उपद्रवाः प्राणहराः पौराणां नः पदे पदे ॥ ५५ ॥
तदिदं प्राप्तुकामेन त्वदौदार्यं परीक्षितुम् ।
कारुण्यमय मायेयं निरमायि मयेदृशी ॥ ५६ ॥
त्वदादियों व्यधाज्जन्तून्व्यसून्वसुकुलात्मजः ।
प्रायश्चित्तममारेण चरसीव तदेनसः ॥ ५७ ॥
भयस्पृहाजनकयोर्धरणीधारणोचिते ।
शेषदेहे विषोद्गारफणारत्नौघयोरिव ॥ ५८ ॥
तमःप्रकाशावहयोस्तेजःक्रान्तदिगन्तरे ।
उषर्बुधे धूमजालज्वालापल्लवयोरिव ॥ ५९ ॥
क्रमाप्यायक्रियाभाजो रुद्धतेजस्विमण्डले ।
प्रावृड्ढयोदच्छन्नेह्नि संतापासारयोरिव ॥ ६० ॥
द्वयोरालोकितं चित्रं जन्मैकस्मिन्महाकुले ।
तस्य त्रिकोटिहन्तुश्च तवाहिंसस्य च प्रभोः ॥ ६१ ॥

चक्कलकम् ॥

नम्रः सम्राडथैवं स वदतो यादसां प्रभोः ।
चकार पूजां स्तोत्रेण च्छत्रेण च कृताञ्जलिः ॥ ६२ ॥

तं च स प्रतिगृह्णन्तं प्रणयादुष्णवारणम् ।
जगाद गुणिनामग्र्यो वरुणं धरणीधवः ॥ ६३ ॥
कल्पद्रुमाश्च सन्तश्च नार्हन्ति समशीर्षिकाम् ।
अर्थिनां प्रार्थिताः पूर्वं फलन्त्यन्ये स्वयं यतः ॥ ६४ ॥
अवालम्बिष्यत च्छत्रं कथं नः पुण्यपण्यताम् ।
तत्प्रार्थयिष्यत न चेदार्तोपकृतये भवान् ॥ ६५ ॥
वदन्यः संविभागेभ्यः पूर्णं कुर्यादनुग्रहम् ।
छाययाप्याययन्दद्यात्फलान्यपि महीरुहः ॥ ६६ ॥
तदेवं विहितोदात्तसंविभागाभिचोदितः ।
जनोयं भगवन्किंचिद्वरं प्रार्थयतेपरम् ॥ ६७ ॥
वशीकृतेयं पृथिवी कृत्स्ना भवदनुग्रहात् ।
जेतुं द्वीपान्कथ्यतां तु युक्तिः पाथोधिलङ्घने ॥ ६८ ॥
इत्यर्थ्यमानोकथयद्भूमिपालं जलेश्वरः ।
तितीर्षौ भवति स्तम्भं नीयतेम्भो मयाम्बुधेः ॥ ६९ ॥
ततो महान्प्रसादोयमित्युक्ते पृथिवीभुजा ।
तिरो बभूव भगवान्वरुणः सोष्णवारणः ॥ ७० ॥
अन्येद्युर्विस्मयस्मेरैर्बलैः सीमन्तयञ्जलम् ।
प्रभावस्तम्भितक्षोभं प्रोत्ततार स वारिधिम् ॥ ७१ ॥
गुणरत्नाकरः शैलं स रत्नाकरशेखरम् ।
नानारत्नाकरं सैन्यैरारुरोहाथ रोहणम् ॥ ७२ ॥
तत्र तालीतरुवनच्छायाध्यासितसैनिकम् ।
प्रीत्या लङ्काधिराजस्तमुपतस्थे विभीषणः ॥ ७३ ॥
समागमः स शुशुभे नरराक्षसराजयोः ।
बन्दिनादाश्रुतान्योन्यप्रथमालापसंभ्रमः ॥ ७४

अथ रक्षःपतिर्लङ्कां नीत्वालंकरणं क्षितेः ।
अमर्त्यसुलभाभिस्तं विभूतिभिरुपाचरत् ॥ ७५ ॥
यदासीत्पिशिताशा इत्यन्वर्थं नाम रक्षसाम् ।
तदा तदाज्ञाग्रहणे प्रापि[1] तद्रूढिशब्दताम् ॥ ७६ ॥
रक्षःशिरःप्रतिच्छन्दैः स्थिरप्रणतिसूचकैः ।
सनाथशिखरान्प्रादात्तस्मै रक्षःपतिर्ध्वजान् ॥ ७७ ॥
पाराद्वारिनिधेः प्राप्ताः कश्मीरेष्वधुनापि ये ।
राज्ञां यात्रासु निर्यान्ति ख्याताः पारध्वजाः पुरः ॥ ७८ ॥
इत्थमा राक्षसकुलं प्राणिहिंसां निषिध्य सः ।
स्वमण्डलं प्रति कृती न्यवर्तत नराधिपः ॥ ७९ ॥
ततःप्रभृति तस्याज्ञा सार्वभौमस्य भूपतेः ।
हिंसाविरतिरूपा सा न कैश्चिदुदलङ्घ्यत ॥ ८० ॥
क्षुद्रैरुद्रादिभिर्नाप्सु सिंहाद्यैर्गहने न च ।
न श्येनप्रमुखैर्व्योम्नि तद्राज्ये जन्तवो हताः ॥ ८१ ॥
अतिक्रामति कालेथ कोपि शोकाकुलो द्विजः ।
पुत्रं गदार्तमादाय द्वारि चक्रन्द भूपतेः ॥ ८२ ॥
दुर्गया प्रार्थितं राजन्पश्वाहारं विनैष मे ।
अनन्यसंततेः सूनुर्ज्वरेणाद्य विपद्यते ॥ ८३ ॥
यद्यहिंसाग्रहेणेमं क्षितिपाल न रक्षसि ।
एतद्विपत्तौ तत्कोन्यो निमित्तं प्रतिभाति मे ॥ ८४ ॥
निर्णयो वर्णगुरुणा त्वयैवैष प्रदीयताम् ।
ब्राह्मणस्य पशोर्वा स्यात्प्राणानां कियदन्तरम् ॥ ८५ ॥
तपःस्थानपि ये जघ्नुर्ब्राह्मणप्राणलब्धये ।
हा मातस्तेधुना भूमे प्रजापालास्तिरोहिताः ॥ ८६ ॥

---

१ प्राप इत्युचितम् ।

इति ब्रुवाति साक्षेपं शोकरूक्षाक्षरं द्विजे ।
आपन्नार्तिहरो राजा चिरमेवं व्यचिन्तयत् ॥ ८७ ॥
न वध्याः प्राणिन इति प्राज्ञया समयः कृतः ।
विप्रार्थमपि किं कुर्यां स प्रतिज्ञातविप्लवम् ॥ ८८ ॥
निमित्तीकृत्य मामद्य विपद्येत द्विजो यदि ।
तत्राप्यत्यन्तपापीयानर्थः संकल्पविप्लवः ॥ ८९ ॥
नैति मे संशयभ्रान्तमेकपक्षावलम्बनम् ।
संभेदावर्तपतितं प्रसूनमिव मानसम् ॥ ९० ॥
तत्स्वदेहोपहारेण दुर्गां तोषयता मया ।
प्रतिज्ञया समं न्याय्यं रक्षितुं जीवितं द्वयोः ॥ ९१ ॥
इति संचिन्त्य सुचिरं देहदानोद्यतो नृपः ।
श्वः प्रियं तव कर्तास्मीत्युक्त्वा विप्रं व्यसर्जयत् ॥ ९२ ॥
क्षपायां क्ष्मापतिमथ स्वमुपाहर्तुमुद्यतम् ।
निषिध्य दुर्गा व्यधित प्रकृतिस्थं द्विजन्मजम् ॥ ९३ ॥
इत्याद्यद्यतनस्यापि चरितं तस्य भूपतेः ।
पृथग्जनेष्वसंभाव्यं वर्णयन्तस्त्रपामहे ॥ ९४ ॥
अथवा रचनानिर्विशेषमार्षेण वर्त्मना ।
प्रस्थिता नानुरुन्धन्ति श्रोतृचित्तानुवर्तनम् ॥ ९५ ॥
तस्मिन्नस्तं गते भुक्त्वा क्ष्मां चतुस्त्रिंशतं समाः ।
अनादित्यमिवाशेषं निरालोकमभूज्जगत् ॥ ९६ ॥
अथ क्ष्माभृद्ररक्ष क्ष्मां श्रेष्ठसेनस्तदात्मजः ।
प्राहुः प्रवरसेनं यं तुञ्जीनं चाञ्जसा जनाः ॥ ९७ ॥
दोःस्तम्भसंभृतासक्तौ कृपाणमणिदर्पणे ।
संक्रान्तेवोन्मुखी यस्य भुवनश्रीर्व्यभाव्यत ॥ ९८ ॥

समातृचक्रं निर्माय यः पूर्वं प्रवरेश्वरम् ।
पुण्याः पुराणाधिष्ठाने प्रतिष्ठा विविधा व्यधात् ॥ ९९ ॥
गृहाङ्गनमिव क्षोणीं गणयन्वशवर्तिनीम् ।
त्रिगर्तोर्वी ग्रामसंख्ये प्रवरेशाय यो ददौ ॥ १०० ॥
ईशो नृपाणां निःशेषक्ष्माकेदारकुटुम्बिनाम् ।
स समास्त्रिंशतं भूभृदन्तेस्त्रिशाशयोभवत् ॥ १०१ ॥
हिरण्यतोरमाणाख्यौ व्यधत्तामथ तत्सुतौ ।
साम्राज्ययुवराजत्वभाजने रञ्जनं क्षितेः ॥ १०२ ॥
बालाहतानां[1] प्राचुर्यं विनिवार्यासमञ्जसम् ।
तोरमाणेन दीन्नाराः स्वाहताः संप्रवर्तिताः ॥ १०३ ॥
मामवज्ञाय राज्ञेव कस्मादेतेन वल्गितम् ।
इति तं पूर्वजो राजा क्रोधनो वन्धने व्यधात् ॥ १०४ ॥
चिरं स्थितित्यक्तशुचस्तत्र तस्याञ्जनाभिधा ।
ऐक्ष्वाकस्यात्मजा राज्ञी वज्रेन्द्रस्यास्त गुर्विणी ॥ १०५ ॥
आसन्नप्रसवा भर्त्रा सा त्रपार्तेन बोधिता ।
सुतं प्रविष्टा प्रासोष्ट कुलालनिलये क्वचित् ॥ १०६ ॥
स कुम्भकारगेहिन्या काक्येव पिकशावकः ।
पुत्रीकृतो राजपुत्रः पर्याप्तं पर्यवर्धत ॥ १०७ ॥
जनयित्र्याः कुलाल्याश्च रक्षित्र्या विदितोभवत् ।
रत्नसूतेर्भुजंग्याश्च प्रच्छन्न इव शेवधिः ॥ १०८ ॥
पौत्रः प्रवरसेनस्य गिरा मातुर्नृपात्मजः ।
पैतामहेन नाम्नैव कुलाल्या ख्यापितोभवत् ॥ १०९ ॥
वर्धमानः स संपर्कं न सेहे सहवासिनाम् ।
तेजस्विमैत्रीरसिकः शिशुः पद्म इवाम्भसाम् ॥ ११० ॥

---

१ भ्रात्राहतानां इति स्यात् ।

तं कुलीनैश्च शूरैश्च विद्याविद्भिश्च दारकैः।
अन्वीतमेव ददृशुः क्रीडन्तं विस्मयाज्जनाः॥ १११॥
स्ववृन्दस्यात्युदारौजा राजा चक्रे स दारकैः।
मृगेन्द्रशावः क्रीडद्भिर्वने बालमृगैरिव॥ ११२॥
संविभेजेनुजग्राह वशीचक्रे च सोर्भकान्।
अराजोचितमाचारं नैव कंचिदसेवत॥ ११३॥
भाण्डादि कर्तुं मृत्पिण्डं कुम्भकारैः समर्पितम्।
स्वीकृत्य चक्रिरे तेन शिवलिङ्गपरम्पराः॥ ११४॥
तथा साश्चर्यचर्यः स क्रीडञ्जातु व्यलोक्यत।
मातुलेन जयेन्द्रेण सादरं चाभ्यनन्द्यत॥ ११५॥
आवेद्यमानं शिशुभिस्तं जयेन्द्रोयमित्यसौ।
भूपालवत्सावहेलं पश्यन्नन्वग्रहीदिव॥ ११६॥
संभाव्य सत्त्वावष्टम्भात्तमसामान्यवंशजम्।
सादृश्याद्भगिनीभर्तुर्भागिनेयमशङ्कत॥ ११७॥
सत्वरस्तत्त्वजिज्ञासारसेनानुससार तम्।
प्राप्तस्तद्गृहमौत्सुक्यात्स्वसारं च व्यलोकयत्॥ ११८॥
सा स चान्योन्यमुन्मन्यू पश्यन्तौ भ्रातरौ चिरात्।
निःश्वासद्विगुणोष्माणि मुहुरश्रूण्यमुञ्चताम्॥ ११९॥
कुलाल्या दारको मातः कावेताविति पृष्टवान्।
अकथ्यतेत्थं वत्सैषा मातायं मातुलश्च ते॥ १२०॥
पितुर्बन्धेन सक्रोधं तं कालापेक्षयाक्षमम्।
शिक्षयित्वा जयेन्द्रोथ कार्यशेषाय निर्ययौ॥ १२१॥
उत्पिञ्जोत्पादनात् सज्जे तस्मिन्भ्रात्रा यदृच्छया।
बन्धात्त्यक्तो नृतरणिस्तोरमाणोस्तमाययौ॥ १२२॥

निवार्य मरणोद्योगं मातुर्निर्वेदखेदितः ।
ययौ प्रवरसेनोथ तीर्थौत्सुक्याद्दिगन्तरम् ॥ १२३ ॥
रक्षित्वा दशमासोनाः क्ष्मामेकत्रिंशतिं समाः ।
तस्मिन्क्षणे हिरण्योपि शान्तिं निःसंततिर्ययौ ॥ १२४ ॥
तत्रानेहस्युज्जयिन्यां श्रीमान्हर्षापराभिधः ।
एकच्छत्रश्चक्रवर्ती विक्रमादित्य इत्यभूत् ॥ १२५ ॥
भूपमद्भुतसौभाग्यं श्रीर्बद्धरभसाभजत् ।
विहाय हरिवाहूंश्च चतुरः सागरांश्च यम् ॥ १२६ ॥
लक्ष्मीं कृत्वोपकरणं गुणे येन प्रवर्धिते ।
श्रीमत्सु गुणिनोद्यापि तिष्ठन्त्युद्धुरकंधराः ॥ १२७ ॥
म्लेच्छोच्छेदाय वसुधां हरेरवतरिष्यतः ।
शकान्विनाश्य येनादौ कार्यभारो लघूकृतः ॥ १२८ ॥
नानादिगन्तराख्यातं गुणवत्सुलभं नृपम् ।
तं कविर्मातृगुप्ताख्यः सर्वास्थानस्थमासदत् ॥ १२९ ॥
स गम्भीरस्य भूभर्तुरनुभावं महाद्भुतम् ।
विविधास्थानसंवृद्धस्तस्याभ्यूह्य व्यचिन्तयत् ॥ १३० ॥
सोयमासादितः पुण्यैः क्षोणिपालो गुणिप्रियः ।
परभागोपलम्भाय पूर्वमुष्य महीभुजः ॥ १३१ ॥
यस्मिन्राजनि तत्त्वज्ञैः सूरिभिः संभृतश्रुतैः ।
नाञ्जलिर्दीयते जातु मानाय च गुणाय च ॥ १३२ ॥
भङ्ग्यामुष्मिन्विदधती स्वाभिप्रायप्रकाशनम् ।
वैदग्ध्यबन्ध्यतां नैति बुद्धिः कुलवधूरिव ॥ १३३ ॥
खिलीकृतखलालापे युक्तायुक्तविवेक्तरि ।
नायाति सेव्यमानेस्मिन्स्वगुणोनर्थकारिताम् ॥ १३४ ॥

अनाप्नुवद्भिः सावद्यदुर्विद्यसमशीर्षिकाम् ।
जीवन्मरणमस्याग्रे गुणिभिर्नानुभूयते ॥ १३५ ॥
संभावनानुसारेण प्रवृत्तोस्माद्विवेकिनः ।
शोच्यते नाश्रितोच्छ्वासं प्रीतिदायो महाशयैः ॥ १३६ ॥
गृह्णन्यथागुणं स्वान्तमुचितप्रतिपत्तिभिः ।
अन्तरङ्गः समस्तानामयमुत्साहवर्धनः ॥ १३७ ॥
सेवया दृष्टकष्टस्य दाक्षिण्योत्पादने श्रमः ।
अस्य यो न स भृत्यानां हिमाद्रौ हिमविक्रयः ॥ १३८ ॥
मिथ्याख्यातगुणो नाप्तो नामात्यः कलहप्रियः ।
असत्यसंधः स्थेयो वा नास्थानेस्य महीपतेः ॥ १३९ ॥
अश्लीलालापिनोन्योन्यं नर्मोक्त्या मर्मभेदिनः ।
अन्यप्रवेशासहनाः संहता नास्य सेवकाः ॥ १४० ॥
छन्दानुवर्तिनामेष निजविज्ञानबन्दिनाम् ।
सर्वज्ञंमन्यतान्धानां मुखप्रेक्षी न पार्थिवः ॥ १४१ ॥
अनेन सह संजातः संलापो विपुलोदयः ।
लभ्यते नान्तरा छेत्तुं दुर्जातैर्जातु दुर्जनैः ॥ १४२ ॥
सर्वदोषोज्झितं सेव्यं नृपमेवमिमं मम ।
समासादयतः पुण्यैरदूरे स्वार्थसिद्धयः ॥ १४३ ॥
गम्भीरश्च गुणज्ञश्च स्थिरबुद्धिश्च पार्थिवः ।
एष क्लेशभयं त्यक्त्वा निषेव्यः प्रतिभाति मे ॥ १४४ ॥
न चास्माद्धनमादाय रञ्जितादन्यराजवत् ।
भ्राम्यतो भूतलेमुष्मिन्सेव्योन्यः प्रतिभाति मे ॥ १४५ ॥
इति संचिन्त्य सुदृढं स नवामिव तां सभाम् ।
नारञ्जयन्न चास्ते स्म गुणिगोष्ठीषु मध्यगः ॥ १४६ ॥

मृदुपूर्वं गुणानेव दर्शयन्तं विशां पतिः ।
विशिष्टयोग्यताज्ञस्यै विवेदाराधनोन्मुखम् ॥ १४७ ॥
अचिन्तयच्च नायं स्याद्गुणिमात्रं महाशयः ।
उदात्तं सत्क्रियार्हत्वं वदत्यस्य गभीरता ॥ १४८ ॥
इति संचिन्त्य राज्ञापि ज्ञातुं तस्यान्तरं मतेः ।
नाक्रियन्त परीक्षार्थं यथावल्लाभसत्क्रियाः ॥ १४९ ॥
स तेनानुपचारेण तमुदात्ताशयं नृपम् ।
स्वीकर्तारं विदन्धीमान्सिषेवे प्रीतिमाश्रितः ॥ १५० ॥
क्रमोपचीयमानेन सेवाभ्यासेन धीमतः ।
तस्य नोद्वेगमगमत्स्वकाय इव पार्थिवः ॥ १५१ ॥
नातीव स्वल्पया स्थित्या नातीवाप्यथ दीर्घया ।
शरन्निशाक्षणेनेव राजा निन्ये प्रसन्नताम् ॥ १५२ ॥
नर्मभिर्गर्भचेटानां द्वाःस्थानां विक्रियाक्रमैः ।
मिथ्यास्तवैर्विटानां च न स क्षोभमनीयत ॥ १५३ ॥
प्रसन्नालापसंप्राप्तौ छायाग्रह इवाचलः ।
प्रतिस्पर्धीव च क्रुध्यन्नावज्ञायामभूत्प्रभोः ॥ १५४ ॥
वीक्षणं राजदासीनां राजद्विष्टैः सहासनम् ।
राजाग्रे च कथां नीचैः कालविन्नाचचार सः ॥ १५५ ॥
स्वभावाद्राजपुरुषैः सजनै राजनिन्दकैः ।
नास्मात्प्रभोरुपालम्भो लेभे पैशुन्यजीविभिः ॥ १५६ ॥
वदद्भिरादरात्स्थैर्यं वैफल्याद्यन्वहं प्रभोः ।
निन्ये नोत्साहशैथिल्यं सेवोत्साहासहिष्णुभिः ॥ १५७ ॥
अन्योत्कर्षानपि वदन्प्रसङ्गेन निराग्रहः ।
स्वविद्याद्योतकः सोऽभूत्सभ्यानां हृदयंगमः ॥ १५८ ॥

एवं स सेवमानस्तमुद्योगेन बलीयसा ।
अनिर्विण्णो मातृगुप्तः षड्तूनत्यवाहयत् ॥ १५९ ॥
अथ तं कृशसर्वाङ्गं धूसरं जीर्णवाससम् ।
बहिर्जातु विनिर्यातो राजा वीक्ष्य व्यचिन्तयत् ॥ १६० ॥
वैदेशिको निःशरणो गुणवान्बान्धवोज्झितः ।
दार्ढ्यं जिज्ञासुना कष्टं सोयमायासितो मया ॥ १६१ ॥
कोस्याश्रयः किमशनं कानि प्रावरणानि वा ।
इत्यैश्वर्यविमूढेन मया हन्त न चिन्तितम् ॥ १६२ ॥
वसन्तेनेव न मया शोभयाद्यापि योजितः ।
शीतवातातपैः शुष्यन्सोयं पुरुषपादपः ॥ १६३ ॥
अस्य ग्लानस्य भैषज्यं निर्विण्णस्य विनोदनम् ।
श्रान्तस्य वा क्रमच्छेदं को विदध्यादसंपदः ॥ १६४ ॥
नास्मै चिन्तामणिं दद्यां नामृतं वा निषेवितः ।
मया यदयमेतावद्ध्यामूढेन परीक्ष्यते ॥ १६५ ॥
तदमुष्य गुणित्वस्य तीव्रसेवाश्रमस्य च ।
प्रतिपत्त्या कतमया तावदानृण्यमाप्नुयाम् ॥ १६६ ॥
इति चिन्तयतस्तस्य राज्ञस्तं सेवकं प्रति ।
स्वप्रसादोचिता काचित्प्रत्यभान्नैव सत्क्रिया ॥ १६७ ॥
ततः प्रावर्तत स्फारनीहारलववाहिभिः ।
दहन्निवाङ्गं प्रालेयपवमानैर्हिमागमः ॥ १६८ ॥
संततध्वान्तमिषतस्तीव्रशीतवशीकृताः ।
आशाश्चकाशिरे नीलनिचोलाच्छादिता इव ॥ १६९ ॥
शीतार्त्या द्युमणावौर्वदहनोष्माभिलाषतः ।
द्रुतं यातीव जलधिं दिनानि लघुतां ययुः ॥ १७० ॥

अथ दीपोज्ज्वले धाम्नि लसद्दीप्तहसन्तिके ।
कदाचिन्नृपतिर्दैवादर्धरात्रे व्यबुध्यत ॥ १७१ ॥
स हेमन्तानिलैर्भूरिभांकारपरुषैः पुरः ।
दीपान्प्रकम्पितानीपत्प्रविष्टैर्धाम्नि दृष्टवान् ॥ १७२ ॥
तानुज्ज्वलयितुं भृत्यानन्विष्यन्नभ्यधात्ततः ।
यामिकेषु बहिः सज्जः को वर्तत इति स्फुटम् ॥ १७३ ॥
सुखसुप्तेषु सर्वेषु बाह्यकक्ष्यान्तरात्ततः ।
राजन्नयमहं मातृगुप्त इत्यशृणोद्वचः ॥ १७४ ॥
प्रविशेति स्वयं राज्ञा दत्तानुज्ञस्ततो गृहम् ।
लक्ष्मीसांनिध्यरम्यं तदृष्टोन्यैर्विवेश सः ॥ १७५ ॥
दीपानुज्ज्वलयेत्युक्तो निष्पाद्य चतुरैः पदैः ।
बहिर्यियासुरूचेथ क्षणं तिष्ठेति भूभुजा ॥ १७६ ॥
स भयद्विगुणीभूतशीतकम्पः प्रभोः पुरः ।
किंस्विद्वक्तीति विमृषन्नातिदूरेभ्युपाविशत् ॥ १७७ ॥
अथ पप्रच्छ भूपालः कियत्यस्ति निशेति तम् ।
सोभ्यधाद्देव यामिन्या यामः सार्धोवशिष्यते ॥ १७८ ॥
ततो भूभृदुवाचैनं कथं सम्यङ्निशाक्षणः ।
त्वयावधारितो निद्रा कथं नाभूच्च ते निशि ॥ १७९ ॥
अथ कृत्वा क्षणाच्छ्लोकमेतं तं स व्यजिज्ञपत् ।
अवस्थावेदनादाशां दैन्यं वा त्यक्तुमुद्यतः ॥ १८० ॥
शीतेनोद्धूषितस्य माषशिमिवच्चिन्तार्णवे मज्जतः
शान्ताग्निं स्फुटिताधरस्य धमतः क्षुत्क्षामकण्ठस्य मे ।
निद्रा काप्यवमानितेव दयिता संत्यज्य दूरं गता
सत्पात्रप्रतिपादितेव वसुधा न क्षीयते शर्वरी ॥ १८१ ॥

तदाकर्ण्य महीपालः साधुवादैः परिश्रमम् ।
अभिनन्द्य कवीन्द्रं तं पूर्वस्थानं व्यसर्जयत् ॥ १८२ ॥
अचिन्तयच्च धिङ्मां यः सगुणात्खिन्नचेतसः ।
दुःखोत्तप्तं वचः शृण्वन्नेवमेवाधुना स्थितः ॥ १८३ ॥
निरर्थकान्साधुवादानन्यस्येव विदन्मम ।
अयमज्ञातहृदयो दुःखमास्ते ध्रुवं बहिः ॥ १८४ ॥
चिरं चिन्तयतो यत्नात्सदृशीमस्य सत्क्रियाम् ।
देयं महार्हमद्यापि न किंचित्प्रतिभाति मे ॥ १८५ ॥
अथवास्यैव सूक्तेन स्मारितोस्म्यधुना यथा ।
वर्तते राजरहितं काम्यं कश्मीरमण्डलम् ॥ १८६ ॥
पात्रायास्मै मही तस्मात्सा मया प्रतिपाद्यते ।
अवधीर्य महीपालान्महतोप्यर्थनापरान् ॥ १८७ ॥
इति निश्चित्य चतुरं क्षपायामेव पार्थिवः ।
गूढं व्यसर्जयद्दूतान्काश्मीरीः प्रकृतीः प्रति ॥ १८८ ॥
आदिदेश च तान्यो वो दर्शयेच्छासनं मम ।
मातृगुप्ताभिधो राज्ये निःशङ्कं सोभिषिच्यताम् ॥ १८९ ॥
अथ दूतेषु यातेषु लेखयित्वा स्वशासनम् ।
क्ष्मापतिस्तं क्षपाशेषं कृतकृत्योत्यवाहयत् ॥ १९० ॥
मातृगुप्तस्तु नृपतेः संलापमपि निष्फलम् ।
ध्यायन्गृहीतनैराश्यस्त्यक्तभार इवाभवत् ॥ १९१ ॥
अन्तर्दध्यौ च कर्तव्यं कृतं शान्तोद्य संशयः ।
आशापिशाचिकात्यक्तश्चरिष्याम्यधुना सुखम् ॥ १९२ ॥
गतानुगतिकत्वेन कोयमासीन्मम भ्रमः ।
जनप्रवादात्सेव्यत्वं येनास्य ज्ञातवानहम् ॥ १९३ ॥

भुञ्जानाः पवनं सरीसृपगणाः प्रख्यापिता भोगिनो
गायद्भृङ्गनिवारका निगदिता विस्तीर्णकर्णा गजाः ।
यश्चाभ्यन्तरसंभृतोष्मविकृतिः प्रोक्तः शमी स द्रुमो
लोकेनेति निरर्गलं प्रलपता सर्वं विपर्यासितम् ॥ १९४ ॥
अथवा विद्यतेमुष्य न काप्यनभिगम्यता ।
लक्ष्मीप्रणयिनो येन कृताः प्रणयिनां गृहाः ॥ १९५ ॥
त्यागिनो निष्कलङ्कस्य को दोषोस्य महीपतेः ।
ममापुण्यं तु तन्निन्द्यं यच्छ्रेयःप्रतिबन्धकम् ॥ १९६ ॥
रत्नोज्ज्वलाः प्रविकिरंल्लहरीः समीरै-
रब्धिः क्रियेत यदि रुद्धतटाभिमुख्यः ।
दोषोर्थिनः स खलु भाग्यविपर्ययाणां
दातुर्मनागपि न तस्य तु दातृतायाः ॥ १९७ ॥
उत्तानफललुब्धानां वरं राजोपजीविनः ।
न तु तत्स्वामिनस्तीव्रपरिक्लेशैः फलन्ति ये ॥ १९८ ॥
तिष्ठन्ति ये पशुपतेः किल पादमूले
संप्राप्यते झटिति तैर्नहि भस्मनोन्यत् ।
ये तद्वृषस्य तु समुज्ज्वलजातरूप-
प्राप्त्या न कानि सुदिनानि सदैव तेषाम् ॥ १९९ ॥
चिन्तयन्नपि पश्यामि न कंचिद्दोषमात्मनः ।
यातो विरक्तिं यं ज्ञात्वा सेव्यमानोप्ययं नृपः ॥ २०० ॥
अथवा नादृतोन्येन संप्राप्तोन्तिकमाप्नुयात् ।
कः फलेनाभिसंबन्धं गतानुगतिकात्प्रभोः ॥ २०१ ॥
अन्तर्यं सततं लुठन्त्यगणितास्तानेव पाथोधरै-
रात्तानापततस्तरङ्गवलयैरालिङ्ग्य गृह्णन्नसौ ।

व्यक्तं मौक्तिकरत्नतां जलकणान्संप्रापयत्यम्बुधिः
प्रायोन्येन कृतादरो लघुरपि प्राप्तोर्च्यते स्वामिभिः ॥ २०२ ॥
इदं संचिन्तयन्सोभूत्सेव्ये तस्मिन्निरादरः ।
खिन्नस्य हि विपर्यैति तत्त्वज्ञस्यापि शेमुषी ॥ २०३ ॥
प्रभातायां विभावर्यामथास्थानस्थितो नृपः ।
आकार्यतां मातृगुप्त इति क्षत्तारमादिशत् ॥ २०४ ॥
ततः प्रधावितानेकप्रतीहारप्रवेशितः ।
प्रविवेश महीभर्तुस्त्यक्ताश इव सोन्तिकम् ॥ २०५ ॥
तस्मै कृतप्रणामाय मुहूर्तादेव पार्थिवः ।
भ्रूसंज्ञितेन व्यतरल्लेखं लेखाधिकारिणा ॥ २०६ ॥
स्वयं च तमुवाचाङ्ग कश्मीरान्वेत्ति किं भवान् ।
गत्वा तत्राधिकारिभ्य एतच्छासनमर्प्यताम् ॥ २०७ ॥
स शापितोस्मद्देहेन यो लेखं वाचयेत्पथि ।
संविदेषा प्रयत्नेन विस्मर्तव्या न जातुचित् ॥ २०८ ॥
अविज्ञाताशयो राज्ञस्तामाज्ञां क्लेशशङ्कितः ।
सोबुद्ध दहनज्वालां न तु रत्नाङ्कुरद्युतिम् ॥ २०९ ॥
यथादेशस्तथेत्युक्त्वा मातृगुप्ते विनिर्गते ।
निर्गर्वः पूर्ववद्राजा तस्थावाप्तैः सहालपन् ॥ २१० ॥
अथाक्लेशोचितं क्षाममपाथेयमबान्धवम् ।
दृष्ट्वा यान्तं मातृगुप्तं निनिन्देति नृपं जनः ॥ २११ ॥
अहो नरेश्वरस्येयं यत्किंचनविधायिता ।
पृथग्जनोचिते कर्मण्यर्हतो निदधाति यः ॥ २१२ ॥
दुराशया धृतक्लेशं सेवमानमहर्निशम् ।
ध्रुवं क्लेशार्हमेवैनं ज्ञातवानबुधो नृपः ॥ २१३ ॥

उपायं [1]तं पुरस्कृत्य सेवते सेवकः प्रभुम् ।
अनन्तरङ्गस्तत्रैव योग्यं तं किल मन्यते ॥ २१४ ॥

सुखार्थी नागारिप्रतिभयशमात्प्रत्युत सुखं
जहौ शेषस्तल्पीकृततनु निषेव्यासुररिपुम् ।
यतस्तेनामुष्मिन्नधिगतवता क्लेशसहतां
श्रमादायि न्यस्तं निरवधि धराभारवहनम् ॥ २१५ ॥

अयमेतद्गृहीतेषु गुणवत्सु गुणाधिकम् ।
आत्मानं गुणवान्पश्यन्नास्थयैनमशिश्रियत् ॥ २१६ ॥

अनन्तरङ्गः कोन्योस्माद्गुणान्दर्शयतेधिकान् ।
अस्मै गुणवते पूजां यश्चकार किलेदृशीम् ॥ २१७ ॥

यो नानाद्युतिमत्पदार्थरसिकोसारेपि शक्रायुधे
सप्रेमा स विलोक्य बर्हमिह मे किं किं न कुर्यात्प्रियम् ।
इत्याविष्कृतबर्हराजि नटते यो बर्हिणेम्भोलवा-
न्नान्यन्मुञ्चति तं विहाय जलदं कोन्योस्ति शून्याशयः ॥ २१८ ॥

गच्छतो मातृगुप्तस्य निर्दैन्यस्यैव वर्त्मसु ।
नाभूद्भाव्यर्थमाहात्म्याद्विकल्पः कोपि चेतसि ॥ २१९ ॥

अहंपूर्विकयोद्यद्भिर्निमित्तैः शुभशंसिभिः ।
स वितीर्णकरालम्ब इव न श्रममाददे ॥ २२० ॥

अपश्यत्स फणाकोटौ खञ्जरीटमहेः पथि ।
स्वप्ने प्रासादमारुह्य स्वं चोल्लङ्घितसागरम् ॥ २२१ ॥

अचिन्तयच्च शास्त्रज्ञो निमित्तैः शुभशंसिभिः ।
एतैर्भूभर्तुरादेशो ध्रुवं मे स्याच्छुभावहः ॥ २२२ ॥

फलं मम तनीयोपि कश्मीरेषु भवेद्यदि ।
अनर्घदेशमाहात्म्यात्किं किं नातिशयेत तत् ॥ २२३ ॥

---

१ यं इत्युचितम् ।

अकृच्छ्रलङ्घ्याः पन्थानो वल्लभातिथयो गृहाः।
उपानमन्गच्छतोस्य सत्क्रियाश्च पदे पदे ॥ २२४ ॥
इत्थं विलङ्घिताध्वा स लोलानौकहशाद्वलम्।
मङ्गल्यदधिपात्राभं ददर्शाग्रे हिमाचलम् ॥ २२५ ॥
सरलस्यन्दसुभगा गङ्गाशीकरवाहिनः।
प्रत्युद्ययुस्तं मरुतः पाल्यायाः संस्तुता भुवः ॥ २२६ ॥
क्रमवर्ताभिधाने स प्रदेशे प्राप्तवांस्ततः।
ढक्कं काम्बुवनामानं योद्य शूरपुरे स्थितः ॥ २२७ ॥
नानाजनपदाकीर्णे स्थाने तत्राथ शुश्रुवान्।
काश्मीरिकान्महामात्यान्स्थितान्केनापि हेतुना ॥ २२८ ॥
ततोपनीतप्राग्वेषः प्रावृतो धवलांशुकैः।
स जगामान्तिकं तेषां दातुं नृपतिशासनम् ॥ २२९ ॥
तं प्रयान्तं समुद्यद्भिः शकुनैः सूचितोदयम्।
पान्थाः केप्यन्वयुर्द्रष्टुं निमित्तानां फलोद्गमम् ॥ २३० ॥
श्रुत्वाथ विक्रमादित्यदूतः प्राप्त इति द्रुतम्।
द्वाःस्थाः काश्मीरमन्त्रिभ्यस्तमासन्नं न्यवेदयन् ॥ २३१ ॥
आगच्छत प्रविशतेत्युच्यमानोथ सर्वतः।
स तान्समस्तसामन्तानाससादानिवारितः ॥ २३२ ॥
यथाप्रधानं सचिवैर्विहितोचितसत्क्रियः।
ततः परार्ध्यमध्यास्त तन्निदर्शितमासनम् ॥ २३३ ॥
कृतार्हणैरथामात्यैराज्ञां पृष्टो महीभुजः।
शनैस्तच्छासनं तेभ्यो लज्जमान इवार्पिपत् ॥ २३४ ॥
तेभिवन्द्य प्रभोर्लेखमुपांशु मिलितास्ततः।
उन्मुच्य वाचयित्वैतमवोचन्विनयानताः ॥ २३५ ॥

मातृगुप्त इति श्लाघ्यं भवतामेव नाम किम् ।
एवमेवैतदित्यूचे सोपि तान्विहितस्मितः ॥ २३६ ॥

कः कोत्र संनिधातॄणामित्यश्रूयत वाक्ततः ।
राज्याभिषेकसंभारो दृश्यते स्म च संभृतः ॥ २३७ ॥

ततः कलकलोत्तालभूरिलोकसमाकुलः ।
प्रदेशः क्षणमात्रेण सोभूत्क्षुभ्यन्निवार्णवः ॥ २३८ ॥

अथ प्राङ्मुखसौवर्णभद्रपीठप्रतिष्ठितः ।
संनिपत्य प्रकृतिभिर्मातृगुप्तोभ्यषिच्यत ॥ २३९ ॥

तस्य विन्ध्यतटव्यूढवक्षसः परिनिर्लुठत् ।
सशब्दमभिषेकाम्बु रेवास्रोत इवाबभौ ॥ २४० ॥

अथ स्नातानुलिप्ताङ्गं सर्वाङ्गामुक्तभूषणम् ।
व्यजिज्ञपंस्तं राजानं क्रान्तराजासनं प्रजाः ॥ २४१ ॥

अर्थितेन स्वयं त्रातुं विक्रमादित्यभूभुजा ।
निर्दिष्टः स्वसमानस्त्वं शाधि नः पृथिवीमिमाम् ॥ २४२ ॥

मण्डलानि विलभ्यन्ते येनानेन प्रतिक्षणम् ।
मा मंस्था मण्डलं राजन्विलब्धं तदिदं परैः ॥ २४३ ॥

कर्मभिः स्वैरवाप्तस्य जन्मनः पितरौ यथा ।
राज्ञां तथान्ये राज्यस्य प्रवृत्तावेव कारणम् ॥ २४४ ॥

इत्थं स्थिते परं कंचित्त्वदीयोस्मीति शंसता ।
न नेया भवता राजन्वयमात्मा च लाघवम् ॥ २४५ ॥

इति तैस्तथ्यमुक्तोपि संस्मरन्स्वामिसत्क्रियाम् ।
मातृगुप्तो महीपालः क्षणमासीत्कृतस्मितः ॥ २४६ ॥

दानेन सुदिनं कुर्वन्नवराज्योर्जितेन सः ।
तत्रैव मङ्गलोदग्रं तदहो निरवर्तयत् ॥ २४७ ॥

पुरप्रवेशायान्येद्युरर्थ्यमानोथ मन्त्रिभिः ।
अद्भुतप्राभृतं दूतं राज्यदातुर्व्यसर्जयत् ॥ २४८ ॥
देशौन्नत्यानुसारेण स्पर्धामिव च तां विदन् ।
स्वामिनो मनसि ह्रीतः सागसं स्वममन्यत ॥ २४९ ॥
अथाहूयापरान्भृत्यान्वक्तुं सेवास्मृतिं प्रभोः ।
अल्पार्घाण्यपि सात्म्यानि प्राहिणोत्प्राभृतानि सः ॥ २५० ॥
असामान्यान्गुणांस्तस्य स्मरन्पर्यस्रुलोचनः ।
स्वयं लिखित्वा श्लोकं च स्वकमेकं व्यसर्जयत् ॥ २५१ ॥
नाकारमुद्वहसि नैव विकत्थसे त्वं
दित्सां न सूचयसि मुञ्चसि सत्फलानि ।
निःशब्दवर्षणमिवाम्बुधरस्य राज-
न्संलक्ष्यते फलत एव तव प्रसादः ॥ २५२ ॥
ततः प्रविश्य नगरं सैन्यैः पिहितदिक्तटैः ।
क्रमागतामिव महीं यथावत्पर्यपालयत् ॥ २५३ ॥
त्यागे वा पौरुषे वापि तस्यौचित्योन्नतात्मनः ।
क्ष्माभुजस्तर्कुकस्येव नाभूत्परिमितेच्छता ॥ २५४ ॥
यष्टुं यज्ञान्धृतोद्योगस्त्यागी विततदक्षिणान् ।
पशुबन्धमनुध्याय करुणाकूणितोभवत् ॥ २५५ ॥
अमारमादिदेशाथ यावद्राज्यं स्वमण्डले ।
चूर्णीकृत्य सुवर्णादि प्रददौ च करम्भकम् ॥ २५६ ॥
करम्भके कीर्यमाणे मातृगुप्तेन भूभुजा ।
वैतृष्ण्यमुन्मिषत्तोषो न को नाम न्यषेवत ॥ २५७ ॥
गुणी च दृष्टकष्टश्च वदान्यश्च स पार्थिवः ।
विक्रमादित्यतोप्यासीदभिगम्यः शुभार्थिनाम् ॥ २५८ ॥

विवेचकतया तस्य श्लाघ्यया सुरभीकृताः ।
लक्ष्मीविलासाः क्ष्माभर्तुरशोभन्त मनीषिषु ॥ २५९ ॥
हयग्रीववधं मेण्ठस्तदग्रे दर्शयन्नवम् ।
आसमाप्ति ततो नापत्साध्वसाध्विति वा वचः ॥ २६० ॥
अथ ग्रथयितुं तस्मिन्पुस्तकं प्रस्तुते न्यधात् ।
लावण्यनिर्याणभिया तदधः स्वर्णभाजनम् ॥ २६१ ॥
अन्तरज्ञतया तस्य तादृश्या कृतसत्कृतिः ।
भर्तृमेण्ठः कविर्मेने पुनरुक्तं श्रियोर्पणम् ॥ २६२ ॥
स मातृगुप्तस्वाम्याख्यं निर्ममे मधुसूदनम् ।
कालेनादत्त यद्ग्रामान्मम्मः स्वसुरसद्मने ॥ २६३ ॥
इत्यासादितराज्यस्य शासतः क्ष्मां क्षमापतेः ।
त्रिमासोना ययुस्तस्य सैकाहाः पञ्च वत्सराः ॥ २६४ ॥
कृतार्थतां तीर्थतोयैराञ्जनेयो नयन्पितॄन् ।
जातं तादृशमश्रौषीत्स्वस्मिन्देशे पराक्रमम् ॥ २६५ ॥
पितृशोकार्द्रता तस्य क्रोधेनान्तरधीयत ।
तरोरिवार्कतापेन नैशाम्बुलवसिक्तता ॥ २६६ ॥
श्रीपर्वते पाशुपतव्रतिवेषस्तमागतम् ।
आचख्यावश्वपादाख्यः सिद्धः कन्दाशनं ददत् ॥ २६७ ॥
जन्मान्तरे लब्धसिद्धिस्त्वामस्म्युपरिसाधकम् ।
वाञ्छामपृच्छं राज्यार्थमभिलाषस्तु तेभवत् ॥ २६८ ॥
सयत्नं तव कर्तुं तन्मनोरथमनन्यथा ।
अथ मामित्थमादिक्षत्क्षपारमणशेखरः ॥ २६९ ॥
गणोयं मामकः सिद्धो यस्तवोपरिसाधकः ।
जन्मान्तरेस्य राज्येच्छां कुर्यामहमनन्यथा ॥ २७० ॥

भावं भवस्तद्भवतो भगवान्दत्तदर्शनः।
साफल्यं नेष्यतीत्येवमभिधाय तिरोदधे ॥ २७१ ॥
साम्राज्येच्छोः समामेकां तत्र तस्य तपस्यतः।
लब्धस्मृतेः सिद्धगिरा प्रददौ दर्शनं शिवः ॥ २७२ ॥
व्रतिवेषं तमादिष्टवाञ्छितार्थसमर्पणम्।
स जगन्निर्जयोन्निद्रं नरेन्द्रत्वमयाचत ॥ २७३ ॥
उपेक्ष्य मोक्षं किं क्ष्माभृद्भोगानिच्छसि भङ्गुरान्।
इति जिज्ञासुना भावं शंभुना सोऽभ्यधीयत ॥ २७४ ॥
स तं बभाषे शंभुं त्वां बुद्ध्वा व्याजतपोधनम्।
अभ्यधामिदमद्धा त्वं न स देवो जगद्गुरुः ॥ २७५ ॥
महान्तो ह्यर्थिताः स्वल्पं फलन्त्यल्पेतरत्स्वयम्।
उदन्यया वदन्योदाद्दुग्धाब्धिं स पयोऽर्थिने ॥ २७६ ॥
अस्य वैकल्यकैवल्यलाभनिश्चलचेतसः।
नो वेत्स्यभिजनस्याभिभूतिं मर्मव्यथावहाम् ॥ २७७ ॥
जगत्परिवृढः प्रौढप्रीतिस्तं स फलार्थिनम्।
कृत्वा प्रादुष्कृतवपुस्ततो भूयोऽभ्यभाषत ॥ २७८ ॥
मज्जतो राज्यसौख्येषु सायुज्यावाप्तिदूतिकाम्।
मदाज्ञयाश्वपादस्ते संज्ञां काले करिष्यति ॥ २७९ ॥
इत्युक्त्वान्तर्हिते देवे स कृतव्रतपारणः।
अगच्छदश्वपादं तमापृच्छ्याभिमतां भुवम् ॥ २८० ॥
ततो विदितवृत्तान्तो मातृगुप्ताभिषेणनात्।
निषिध्य सविधायातानमात्यानब्रवीद्वचः ॥ २८१ ॥
विक्रमादित्यमुत्सिक्तमुच्छेत्तुं यतते मनः।
मातृगुप्तं प्रति न नो रोषेणारूषितं मनः ॥ २८२ ॥

१ सफलार्थनम् इत्युचितम्।

अप्रियैरपि निष्पिष्टैः किं स्यात्क्लेशासहिष्णुभिः ।
ये तदुन्मूलने शक्ता जिगीषा तेषु शोभते ॥ २८३ ॥
यान्यब्जान्युदयं द्विषन्ति शशिनः कोन्यस्ततोसंमत-
स्तान्निर्माथिकरीन्द्रदन्तदलनं यन्नाम कोयं नयः ।
सामर्थ्यप्रथनाय चित्रमसमैः स्पर्धां विधूयोन्नता
ये तेषु प्रभवन्ति तत्र जहति व्यक्तं प्ररूढा रुषः ॥ २८४ ॥
त्रिगर्तानां भुवं जित्वा स व्रजन्नथ भूपतिः ।
विक्रमादित्यमश्रृणोत्कालधर्ममुपागतम् ॥ २८५ ॥
तस्मिन्नहनि भूभर्त्रा शोकान्निःश्वसतानिशम् ।
नाघ्रायि नाशि नास्वापि स्थितेनावनताननम् ॥ २८६ ॥
अन्येद्युर्भुवमुत्सृज्य कश्मीरेभ्यो विनिर्गतम् ।
शुश्राव मातृगुप्तं स नातिदूरे कृतस्थितिम् ॥ २८७ ॥
कैश्चिन्निर्वासितो मा स्विन्मदीयैरिति शङ्कितः ।
ययौ प्रवरसेनोस्य पार्श्वं मितपरिच्छदः ॥ २८८ ॥
कृतार्हणं सुखासीनं ततः पप्रच्छ तं शनैः ।
विनयावनतो राजा राज्यत्यागस्य कारणम् ॥ २८९ ॥
बभाषे तं क्षणं स्थित्वा स निःश्वस्य विहस्य च ।
गतः स सुकृती राजन्येन भूमिभुजो वयम् ॥ २९० ॥
यावन्मूर्ध्नि रवेः पादास्तावद्द्योतयते दिशः ।
द्योतयेन्नान्यथा किं न ग्रावैव तपनोपलः ॥ २९१ ॥
अथ राजाभ्यधात्केन राजन्नपकृतं तव ।
यत्प्रत्यपचिकीर्षायै तमीशमनुशोचसि ॥ २९२ ॥
मातृगुप्तस्ततोवादीत्कोपस्मितसिताधरः ।
अस्मानुत्सहते कश्चिन्नापकर्तुं बलाधिकः ॥ २९३ ॥

नयता गण्यतामस्मानन्तरङ्गेन तेन हि ।
च भस्मनि हुतं सर्पिर्नोप्तं वा सस्यमूषरे ॥ २९४ ॥
उपकारं स्मरन्तस्तु कृतज्ञत्ववशंवदाः ।
पदवीमुपकर्तॄणां यान्ति निश्चेतना अपि ॥ २९५ ॥
निर्वाणमनु निर्वाति तपनं तपनोपलः ।
इन्दुमिन्दुमणिः किंच शुष्यन्तमनु शुष्यति ॥ २९६ ॥
पुण्यां वाराणसीं गत्वा तस्माच्छमसुखोन्मुखः ।
इच्छामि सर्वसंन्यासं कर्तुं द्विजजनोचितम् ॥ २९७ ॥
मणिदीपमिवेशं तमन्तरेणान्धकारिताम् ।
बिभेमि द्रष्टुमप्युर्वीं भोगयोगे कथैव का ॥ २९८ ॥
इत्यौचित्यनिधेस्तस्य वाणीमाकर्ण्य विस्मितः ।
धीरः प्रवरसेनोपि व्याजहारोचितं वचः ॥ २९९ ॥
सत्यं विश्वंभरा देवी भूपते रत्नसूरियम् ।
उत्पत्त्या द्योतते धर्म्यैः कृतज्ञैर्या भवादृशैः ॥ ३०० ॥
अन्तरङ्गतया श्लाघ्यः कोन्यस्तस्मान्महीभुजः ।
इत्थं जडे जगत्येकस्त्वां यथावद्विवेद यः ॥ ३०१ ॥
चिरं खलु खिलीभूताः कृतज्ञत्वस्य वीथयः ।
धीर त्वयैव न त्वासु संचारो यदि दृश्यते ॥ ३०२ ॥
पाकश्चेन्न शुभस्य मेद्य तदसौ प्रागेव नादात्किमु
स्वार्थश्चेन्न मयास्य किं न भजते दीनान्स्वबन्धूनयम् ।
मत्तो रन्ध्रदृशोस्य भीर्यदि न तल्लुब्धः किमेष त्यजे-
दित्यन्तः पुरुषाधमः कलयति प्रायः कृतोपत्क्रियः ॥ ३०३ ॥
अत्युदात्तगुणेष्वेषा कृतपुण्यैः प्ररोपिता ।
शतशाखीभवत्येव यावन्मात्रापि सत्क्रिया ॥ ३०४ ॥

१ द्योत्यते इत्युचितम् ।

तत्त्वं गुणवतामग्र्यस्तत्त्वज्ञैश्चाभिनन्दितः ।
परीक्षितो मणिरिव व्यक्तं बहुमतः सताम् ॥ ३०५ ॥
तस्मादनुगृहाणास्मान्मा स्म त्याक्षीर्नरेन्द्रताम् ।
ममापि ख्यातिमायातु गुणवत्पक्षपातिता ॥ ३०६ ॥
पूर्वं तेनाथ चरमं मयापि प्रतिपादिताम् ।
भवान्प्रतिप्रणयिनीं[1] विदधातु पुनर्भुवम् ॥ ३०७ ॥
अव्याजौदार्यचर्यस्य श्रुत्वेति नृपतेर्वचः ।
कृतस्मितो मातृगुप्तः शनैर्वचनमब्रवीत् ॥ ३०८ ॥
यान्यक्षराण्यन्तरेण वाच्यं वक्तुं न पार्यते ।
का गतिस्तदुपादाने मर्यादोल्लङ्घनं विना ॥ ३०९ ॥
अतः परुषमप्यद्य किंचिदेव मयोच्यते ।
अव्याजार्जवमप्येतदार्यत्वमवधीर्य ते ॥ ३१० ॥
सर्वः स्मरति सर्वस्य प्रागवस्थासु लाघवम् ।
आत्मैव वेत्ति माहात्म्यं वर्तमाने क्षणे पुनः ॥ ३११ ॥
पूर्वावस्था मदीया ते त्वदीया या च मे हृदि ।
ताभ्यां विमोहितावावां न विद्मोन्योन्यमाशयम् ॥ ३१२ ॥
राजा भूत्वा कथं मादृक्प्रतिगृह्णातु संपदः ।
कथमेकपदे सर्वमौचित्यं परिमार्जतु ॥ ३१३ ॥
असाधारणमौदार्यमाहात्म्यं तस्य भूपतेः ।
भोगमात्रकृते मादृक्किं साधारणतां नयेत् ॥ ३१४ ॥
अपि च स्पृहयालुः स्यां भोगेभ्यो यदि भूपते ।
म्रियमाणेभिमाने मे केन ते विनिवारिताः ॥ ३१५ ॥
यन्ममोपकृतं तेन तद्विना प्रत्युपक्रियाम् ।
जीर्णमेवाधुनाङ्गेषु प्रभवत्वेष निश्चयः ॥ ३१६ ॥

---

१ पाणिप्रणयिनीं इत्युचितम् ।

या गतिर्भूभुजोमुष्य मया तामनुगच्छता ।
पात्रापात्रविवेकृत्वख्यातिर्नैया प्रकाशताम् ॥ ३१७ ॥
एतावत्येव कर्तव्ये यातेस्मिन्कीर्तिशेषताम् ।
भोगमात्रपरित्यागाद्विदध्यां सत्यसंधताम् ॥ ३१८ ॥
इत्युक्त्वा विरते तस्मिञ्जगाद जगतीपतिः ।
त्वदीया न मया स्पृश्यास्त्वयि जीवति संपदः ॥ ३१९ ॥
अथ वाराणसीं गत्वा कृतकाषायसंग्रहः ।
सर्वं संन्यस्य सुकृती मातृगुप्तोभवद्यतिः ॥ ३२० ॥
राजा प्रवरसेनोपि कश्मीरोत्पत्तिमञ्जसा ।
निखिलां मातृगुप्ताय प्राहिणोद्दृढनिश्चयः ॥ ३२१ ॥
स हठापतितां लक्ष्मीं भिक्षाभुक्प्रतिपादयन् ।
सर्वार्थिभ्यः कृती वर्षान्दश प्राणानधारयत् ॥ ३२२ ॥
अन्योन्यं साभिमानानामन्योन्यौचित्यशालिनाम् ।
त्रयाणामपि वृत्तान्त एष त्रिपथगापयः ॥ ३२३ ॥
राजा प्रवरसेनोथ नमयन्नवनीधरान्[1] ।
अकृच्छ्रलङ्घ्याः ककुभो वृद्धस्य यशसो व्यधात् ॥ ३२४ ॥
पीताब्धिर्लङ्घितोर्वीभृत्कुम्भयोनिरिवानयत् ।
तस्य प्रतापः प्रभवन्भुवनानि प्रसन्नताम् ॥ ३२५ ॥
शुष्यत्तमालपत्राणि शीर्णताडीदलानि च ।
तत्सेनार्णवतीराणि चक्रेरिस्त्रीमुखानि च ॥ ३२६ ॥
स गङ्गालिङ्गिताङ्गस्य पूर्ववारिनिधेर्व्यधात् ।
सैन्येभमदनिःष्यन्दैः कालिन्दीसंगमश्रियम् ॥ ३२७ ॥
रोधस्यपरपाथोधेः कटकैः स्पृष्टदिक्तटैः ।
चकारोत्पाट्य सौराष्ट्रानसौ राष्ट्रविपाटनम् ॥ ३२८ ॥

---

१ अवनीभृतः इत्युचितम् ।

यशोर्थिनः पार्थिवेषु द्वेषरागबहिष्कृतः ।
ववृधे धर्मविजयस्तस्य क्षितिशतक्रतोः ॥ ३२९ ॥
वैरिनिर्वासितं पित्र्ये विक्रमादित्यजं न्यधात् ।
राज्ये प्रतापशीलं स शीलादित्यापराभिधम् ॥ ३३० ॥
सिंहासनं स्ववंश्यानां तेनाहितहृतं ततः ।
विक्रमादित्यवसतेरानीतं स्वपुरं पुनः ॥ ३३१ ॥
हेतूनुदीर्य विविधानमन्वानं पराजयम् ।
सप्त वारान्स तत्याज जित्वा मुम्मुनिभूभुजम् ॥ ३३२ ॥
धार्ष्ट्यादथाष्टमे वारे हेतुमाख्यातुमुद्यतम् ।
धिक्पशून्वध्यतां सोयमित्यूचे नृपतिः क्रुधा ॥ ३३३ ॥
अवध्योहं पशुत्वेन वीरेत्युक्त्वा भयोत्सुकः ।
मध्येसभं ननर्तास्य सोनुकुर्वन्कलापिनम् ॥ ३३४ ॥
नृत्तं केकां च शिखिनो दृष्ट्वास्मै द्रविणं नृपः ।
अभयेन समं प्रादात्तालार्धचरणोचितम् ॥ ३३५ ॥
वसतोस्य दिशो जित्वा नप्तुः पैतामहे पुरे ।
कर्तुं पुरं स्वनामाङ्कं प्रथते स्म मनोरथः ॥ ३३६ ॥
रात्रौ क्षेत्रं च लग्नं च दिव्यं ज्ञातुमथैकदा ।
स वीरो वीरचर्यायां निर्ययौ पार्थिवार्यमा ॥ ३३७ ॥
गच्छतः क्ष्मापतेस्तस्य मौलिरत्नाग्रबिम्बितः ।
बभार ताराप्रकरो रक्षासर्षपविभ्रमम् ॥ ३३८ ॥
अथानन्तचितालोकस्पष्टभीमतटद्रुमाम् ।
श्मशानप्रान्ततटिनीं पर्यटन्नाससाद सः ॥ ३३९ ॥
ततस्तस्य सरित्पारे मुक्तसंरावमग्रतः ।
ऊर्ध्वबाहु महद्भूतं प्रादुरासीन्महौजसः ॥ ३४० ॥

नृपतिस्तस्य दृक्पातैर्ज्वलद्भिः कपिशीकृतः।
उल्काज्योतिःकृताश्लेषः कुलाद्रिरिव दिद्युते॥ ३४१॥
तमथ प्रतिशब्देन घोरेणापूरयन्दिशः।
अत्रासं विहसन्नुच्चैरुवाच क्षणदाचरः॥ ३४२॥
संत्यज्य विक्रमादित्यं सत्त्वोद्रिक्तं च शूद्रकम्।
त्वां च भूपाल पर्याप्तं धैर्यमन्यत्र दुर्लभम्॥ ३४३॥
वसुधाधिपते वाञ्छासिद्धिस्तव विधीयते।
सेतुमेतं समुत्तीर्य पार्श्वमागम्यतां मम॥ ३४४॥
इत्युदीर्य निजं जानुं रक्षः परात्प्रसारयत्।
तन्महासरितो वारि सेतुसीमन्तितं व्यधात्॥ ३४५॥
अङ्केन रक्षःकायस्य ज्ञात्वा सेतुं प्रकल्पितम्।
वीरः प्रवरसेनोथ विकोशां क्षुरिकां दधे॥ ३४६॥
स तयोत्कृत्य तन्मांसं कृतसोपानपद्धतिः।
अतरद्यत्र तत्स्थानं क्षुरिकावाल उच्यते॥ ३४७॥
पार्श्वस्थं तं लग्नमुक्त्वा प्रातर्मत्सूत्रपातनम्।
दृष्ट्वा पुरं विधेहीति वदद्भूतं तिरोदधे॥ ३४८॥
देव्या शारिकयाट्टेन यक्षेणाधिष्ठिते च सः।
ग्रामे शारीटकेपश्यत्सूत्रं वेतालपातितम्॥ ३४९॥
भक्त्या प्रतिष्ठां प्राक्तस्मिन्निनीषौ प्रवरेश्वरम्।
जयस्वामी स्वयं पीठे भित्त्वा यन्त्रमुपाविशत्॥ ३५०॥
वेतालावेदितं लग्नं जानतो जगतीभुजा।
स्थपतेः स जयाख्यस्य नाम्ना प्रख्यापितोभवत्॥ ३५१॥
नगराप्रातिलोम्याय भक्त्या तस्य विनायकः।
प्रत्यङ्मुखः प्राङ्मुखतां भीमस्वामी स्वयं ययौ॥ ३५२॥

सद्भावश्यादिका देव्यस्तेन श्रीशब्दलाञ्छिताः ।
पञ्च पञ्चजनेन्द्रेण पुरे तस्मिन्निवेशिताः ॥ ३५३ ॥
वितस्तायां स भूपालो बृहत्सेतुमकारयत् ।
ख्याता ततः प्रभृत्येव तादृङ्नौसेतुकल्पना ॥ ३५४ ॥
श्रीजयेन्द्रविहारस्य बृहद्बुद्धस्य च व्यधात् ।
मातुलः स नरेन्द्रस्य जयेन्द्रो विनिवेशनम् ॥ ३५५ ॥
बुभोज सिंहलादीन्यो द्वीपान्स सचिवोकरोत् ।
मोराकनामा मोराकभवनं भुवनाद्भुतम् ॥ ३५६ ॥
षट्त्रिंशद्गृहलक्षाणि पुरं तत्पप्रथे पुरा ।
यस्यास्तां वर्धनस्वामी विश्वकर्मा च सीमयोः ॥ ३५७ ॥
दक्षिणस्मिन्नेव पारे वितस्तायाः पुरा किल ।
निर्मितं तेन नगरं विभक्तैर्युक्तमापणैः ॥ ३५८ ॥
ते तत्राभ्रंलिहाः सौधा यानध्यारुह्य दृश्यते ।
वृष्टिस्निग्धं निदाघान्ते चैत्रे चोत्कुसुमं जगत् ॥ ३५९ ॥
तद्विना नगरं कुत्र पवित्राः सुलभा भुवि ।
सुभगाः सिन्धुसंभेदाः क्रीडावसथवीथिषु ॥ ३६० ॥
दृष्टः क्रीडानगोन्यत्र न मध्येनगरं क्वचित् ।
यतः सर्वौकसां लक्ष्मीः संलक्ष्या द्युपथादिव ॥ ३६१ ॥
वैतस्तं वारि वास्तव्यैर्वहत्तुहिनशर्करम् ।
ग्रीष्मोग्रेह्नि स्ववेश्माग्रात्क ततोन्यत्र लभ्यते ॥ ३६२ ॥
प्रतिदेवगृहं कोशास्ते तस्मिन्नर्पिता नृपैः ।
सहस्रशः शक्यते यैः क्रेतुं भूः सागराम्बरा ॥ ३६३ ॥
पुरे निवसतस्तस्मिंस्तस्य राजप्रजासृजः ।
शनैः साम्राज्यलाभस्य षष्टिः संवत्सरा ययुः ॥ ३६४ ॥

ललाटे शूलमुद्राङ्के जराशुक्लाः शिरोरुहाः ।
तस्य शंभुभ्रमासङ्गिगङ्गाम्भोविभ्रमं दधुः ॥ ३६५ ॥
अथाश्वपादेनेशाननिदेशात्तत्क्षणागतः ।
काश्मीरिको जयन्ताख्यो द्विजन्मायोजि पार्श्वगः ॥ ३६६ ॥
श्रान्तोस्यध्वन्य नान्यस्माद्देशात्तेभिमतं भवेत् ।
राज्ञे प्रवरसेनाय लेख एष प्रदर्श्यताम् ॥ ३६७ ॥
इत्युक्त्वार्पितलेखोसावसमर्थः पथः पृथून् ।
गन्तुं प्रस्थानखिन्नोस्मि सद्यस्तेनेत्यगद्यत ॥ ३६८ ॥
स्नाह्यद्य तावत्त्वं स्पृष्टो द्विजः कापालिना मया ।
उक्त्वेति तेन क्षिप्तोसावासन्ने दीर्घिकाजले ॥ ३६९ ॥
उन्मीलितेक्षणोद्राक्षीत्स्वं स्वदेशादथोत्थितम् ।
तस्थुषश्चार्चने राज्ञो भृत्यान्व्यग्राञ्जलाहृतौ ॥ ३७० ॥
स्वमावेदयितुं नद्या नीयमाने नृपान्तिकम् ।
अव्याक्षिप्तोक्षिपल्लेखं स स्नानकलशे ततः ॥ ३७१ ॥
प्रवरेशं स्नापयता स्रस्तं तत्कलशात्पुनः ।
राज्ञा लेखं वाचयित्वा जयन्तः प्रापितोन्तिकम् ॥ ३७२ ॥
कृतं कृत्यं महद्दत्तं भोगा भुक्ता वयो गतम् ।
किमन्यत्करणीयं त एहि गच्छ शिवालयम् ॥ ३७३ ॥
ततस्तं वृत्तसंकेतः संतोष्याभिमतार्पणात् ।
भित्त्वा तमश्मप्रासादं जगाहे विमलं नभः ॥ ३७४ ॥
जनैः स ददृशे गच्छन्कैलासतिलकां दिशम् ।
विशदे घटयन्व्योम्नि द्वितीयतपनोदयम् ॥ ३७५ ॥
जयन्तेनाद्भुतोदन्तहेतुनावाप्य संपदः ।
स्वनामाङ्काग्रहारादिकर्मभिर्निर्मलाः कृताः ॥ ३७६ ॥

एवं स भुवनैश्वर्यं भुक्त्वा भूमिभृतां वरः ।
अनेनैव शरीरेण भेजे भूतपतेः सभाम् ॥ ३७७ ॥
प्रासादे प्रवरेशस्य सिद्धिक्षेत्रे क्षमापतेः ।
स्वर्गद्वारप्रतिभटं द्वारमद्यापि लक्ष्यते ॥ ३७८ ॥
तस्य रत्नप्रभादेव्यां जातो राजा युधिष्ठिरः ।
अपासीन्नवमासोनाः क्ष्मां चत्वारिंशतिं समाः ॥ ३७९ ॥
सर्वरत्नजयस्कन्दगुप्तशब्दाङ्किताभिधाः ।
आसन्विहारचैत्यादिकृत्यैस्तत्सचिवा वराः ॥ ३८० ॥
भवच्छेदाभिधं ग्रामं स्तुत्यं चैत्यादिसिद्धिभिः ।
यो व्यधात्सोस्य वज्रेन्द्रोप्यासीन्मन्त्री जयेन्द्रजः ॥ ३८१ ॥
दिक्कामिनीमुखोत्कीर्णकीर्तिचन्दनचित्रकाः ।
आसन्कुमारसेनाद्यास्तस्यान्येप्यग्र्यमन्त्रिणः ॥ ३८२ ॥
पद्मावत्यां सुतस्तस्य नरेन्द्रादित्य इत्यभूत् ।
लःखणापरनामा यो नरेन्द्रस्वामिनं व्यधात् ॥ ३८३ ॥
वज्रेन्द्रतनयौ वज्रकनकौ यस्य मन्त्रिणौ ।
अभूतां सुकृतोदन्तौ राज्ञी च विमलप्रभा ॥ ३८४ ॥
स विधायाधिकरणं लिखितास्थितये निजम् ।
द्यां त्रयोदशभिर्वर्षैरारुरोह महाभुजः ॥ ३८५ ॥
तस्यानुजो धरणिभृद्रणादित्यस्ततोभवत् ।
तुञ्जीनापरनामानं यं जनाः प्राहुरञ्जसा ॥ ३८६ ॥
जगद्विलक्षणं यस्य शङ्खमुद्राङ्कितं शिरः ।
अपूर्वशर्वरीशान्तर्लीनभानुश्रियं दधे ॥ ३८७ ॥
रिपुकण्ठाटवीष्वासीद्यस्य धाराधरः पतन् ।
तद्वधूनेत्रकुण्डैस्तु जलाधिक्यमधार्यत ॥ ३८८ ॥

अपूर्वां यत्प्रतापाग्निः प्रविश्योर्वीं द्विषां न्यधात् ।
नारीनेत्रेषु नीरोर्मीन्मन्दिरेषु तृणाङ्कुरान् ॥ ३८९ ॥
यस्य पाणिप्रणयितां कृपाणे समुपागते ।
कबन्धेभ्यः परो नृत्तं न व्यधत्त द्विषद्बले ॥ ३९० ॥
तस्याव्यपोह्यमाहात्म्या देवी दिव्याकृतेः प्रिया ।
विष्णुशक्तिः क्षितिं प्राप्ता रणारम्भाभिधाभवत् ॥ ३९१ ॥
स हि जन्मान्तरे पूर्वं द्यूतकारोभवत्किल ।
कदापि प्राप निर्वेदं सर्वस्वं कितवैर्जितः ॥ ३९२ ॥
देहत्यागोद्यतोप्यासीत्प्राप्यं किंचिद्विचिन्तयन् ।
न पर्यन्तेप्युपेक्षन्ते कितवाः स्वार्थसाधनम् ॥ ३९३ ॥
अवन्ध्यदर्शनां विन्ध्ये देवीं भ्रमरवासिनीम् ।
द्रष्टुमैच्छद्वराकाङ्क्षी निर्व्यपेक्षः स्वजीविते ॥ ३९४ ॥
भ्रमरैः शङ्कुपुच्छाद्यैः खण्ड्यमानस्य देहिनः ।
तदास्पदं हि विशतो दुर्लङ्घ्या पञ्चयोजनी ॥ ३९५ ॥
स वज्रशङ्कुपुच्छानां धीमांस्तेषां प्रतिक्रियाम् ।
देहेवश्यपरित्याज्ये मन्वानोभूददुष्कराम् ॥ ३९६ ॥
प्रागयोवर्मणा देहं ततो महिषचर्मणा ।
तेन च्छादयता दत्तो मृल्लेपोथ सगोमयः ॥ ३९७ ॥
अथ भानुकरोच्छुष्कमृल्लेपाम्रेडिताङ्गकः ।
स लोष्ट इव संचारी प्रतस्थे क्रूरनिश्चयः ॥ ३९८ ॥
सरलां सरणिं त्यक्त्वा जीवितस्पृहया समम् ।
गुहा तेन ततः सान्द्रतमोभीमा व्यगाह्यत ॥ ३९९ ॥
अथोदतिष्ठन्गर्तेभ्यो घोरा भ्रमरमण्डलाः ।
पक्षशब्दैः श्रुतिं घ्नन्तो मृत्युतूर्यरवैरिव ॥ ४०० ॥

ते तमुच्छुष्कमृल्लेपरेणुव्रणितलोचनाः ।
सहसा नाक्रमन्ते स्म प्रहरन्तोपि बाधितुम् ॥ ४०१ ॥
रेणुभिर्यन्धितदृशास्ते न्यवर्तन्त पट्पदाः ।
तेखण्डयंस्तु मृल्लेपं न्यपतन्ये नवा नवाः ॥ ४०२ ॥
तैः खण्ड्यमानमुच्चण्डैर्व्रजतो योजनत्रयीम् ।
क्रमान्मृत्कवचं तस्य पथि संक्षयमाययौ ॥ ४०३ ॥
ततो मुहुः प्रहरतां तेषां महिषचर्मणि ।
घोरश्चटचटाघोषः प्रादुरासीद्भयंकरः ॥ ४०४ ॥
चतुर्थयोजनस्यार्धमतिक्रम्य विवेद सः ।
रणत्कारैर्द्विरेफांस्तानयोवर्मणि पातिनः ॥ ४०५ ॥
धावंस्ततोतिवेगेन खण्ड्यमानेन पट्पदैः ।
स शस्त्रवर्मणामोचि चित्तं धैर्येण नो पुनः ॥ ४०६ ॥
गव्यूतिमात्रमासन्ने देवीधामनि धैर्यवान् ।
धुन्वन्कराभ्यां मधुपान्धावति स्म स धीरधीः ॥ ४०७ ॥
अथ स्नाय्वस्थिशेषाङ्गो लूनमांसः षडङ्घ्रिभिः ।
कराभ्यामक्षिणी रक्षन्देव्यायतनमासदत् ॥ ४०८ ॥
प्रशान्ते भृङ्गसंपाते प्रकाशमवलोकयन् ।
स देव्याः पादयोरग्रे पपातोत्क्रान्तजीवितः ॥ ४०९ ॥
स्तोकावशेषप्राणं तं देव्याश्वासयितुं ततः ।
अभिरामं वपुः कृत्वा पस्पर्शाङ्गेषु पाणिना ॥ ४१० ॥
दिव्येन पाणिस्पर्शेन तेन पीयूषवर्षिणा ।
स क्षिप्रासादितस्वास्थ्यो दिक्षु चिक्षेप चक्षुषी ॥ ४११ ॥
प्रविष्टमात्रः प्रैक्षिष्ट सिंहविष्टरसीम्नि याम् ।
घोराकारां स तां देवीं तदाद्राक्षीन्न तां पुरः[1] ॥ ४१२ ॥

---

१ पुनः इति स्यात् ।

दुदर्श पुनरुद्यानलतावासे विलासिनीम् ।
स्थितां पुष्करिणीतीरे श्यामां पुष्करलोचनाम् ॥ ४१३ ॥
गृहीतहारमुक्तार्घां बद्धापीनस्तनाञ्जलिम् ।
महार्हैः कान्तिकुसुमैर्यौवनेनार्चिताङ्गकाम् ॥ ४१४ ॥
यावकाहारिणौ पादौ दधतीं कृच्छ्रचारिणौ ।
स्तनच्छन्नमुखं द्रष्टुं तपस्यन्ताविवान्वहम् ॥ ४१५ ॥
भास्वद्बिम्बाधरां कृष्णकेशीं सितकराननाम् ।
हरिमध्यां शिवाकारां सर्वदेवमयीमिव ॥ ४१६ ॥
तां विभाव्यानवद्याङ्गीं निर्जने यौवनोर्जिताम् ।
निन्ये वारितवामेन स कामेन विधेयताम् ॥ ४१७ ॥
दधती रूपमाधुर्यपूरच्छन्नामधृष्यताम् ।
अप्सराः प्रत्यभात्तस्य सा हि चित्ते न देवता ॥ ४१८ ॥
कृपामृदुरवादीत्तं व्यथितोसि चिरं पथि ।
मुहुः सौम्य समाश्वस्य प्रार्थ्यतामुचितो वरः ॥ ४१९ ॥
स तां बभाषे शान्तो मे भवत्या दर्शनाच्छ्रमः ।
अदेवी किं तु भवती वरं दातुं कथं क्षमा ॥ ४२० ॥
देवी जगाद तं भद्र कोयं ते मनसि भ्रमः ।
देवी वा स्यामदेवी वा वरीतुं त्वां तु शक्नुयाम् ॥ ४२१ ॥
इति सोभीष्टसंप्राप्तौ कारयित्वा प्रतिश्रवम् ।
दूरमुत्क्रान्तमर्यादः संगमं तामयाचत ॥ ४२२ ॥
तमभ्यधात्सा दुर्बुद्धे कोयं तेनुचितो विधिः ।
प्रार्थयस्वेतरद्यस्मात्साहं भ्रमरवासिनी ॥ ४२३ ॥
देवीं तां जानतोप्यस्य नाभूदवहितं मनः ।
निरुद्धा वासनाः केन जन्मान्तरनिबन्धनाः ॥ ४२४ ॥

स तामुवाच सत्यां चेद्देवि स्वां गिरमिच्छसि ।
प्रमाणीकुरु मद्वाणीमहमन्यन्न कामये ॥ ४२५ ॥
पूर्वमेव हि जन्तूनां योधिवासो निलीयते ।
तिलानामिव तेषां स पर्यन्तेपि न शीर्यते ॥ ४२६ ॥
देवी वा भवकान्ता वा भीमा वा शोभनापि वा ।
यादृशीं पूर्वमद्राक्षं तादृश्येवावभासि मे ॥ ४२७ ॥
तमित्थं कथयन्तं सा ज्ञात्वा निश्चलनिश्चयम् ।
एवं जन्मान्तरे भावीत्यभ्यधादनुरोधतः ॥ ४२८ ॥
उत्सहन्ते हि संस्प्रष्टुं न दिव्या मर्त्यधर्मिणः ।
तद्गच्छ क्रूरसंकल्पेत्युक्त्वा सान्तर्दधे ततः ॥ ४२९ ॥
अशून्यजन्मा भूयासं तया देव्येति चिन्तयन् ।
प्रयागवटशाखाग्रादहासीत्स वपुस्ततः ॥ ४३० ॥
सोजायत रणादित्यो रणारम्भा च सा भुवि ।
मर्त्यभावेपि या नैव जहौ जन्मान्तरस्मृतिम् ॥ ४३१ ॥
रतिसेनाभिधश्चोलराजः सज्जोब्धिपूजने ।
तां तरङ्गान्तराल्लेभे रत्नराजिमिवोज्ज्वलाम् ॥ ४३२ ॥
आ बाल्याद्व्यक्तदिव्योक्तिं तामलंकृतयौवनाम् ।
दिव्यार्हां पृथिवीशेभ्यो नार्थिभ्योपि ददौ नृपः ॥ ४३३ ॥
रणादित्यनृपामात्ये दूत्यायाते तथैव तम् ।
प्रत्याख्यानेच्छुमाचख्यौ सैव तद्वरणं वरम् ॥ ४३४ ॥
तदर्थमेव कथितस्वोत्पत्तिं तां ततः पिता ।
द्रुतं कुन्तलभूभर्तुः सुहृदः प्राहिणोद्गृहान् ॥ ४३५ ॥
प्रहृष्टोविप्रकृष्टं तं देशं गत्वा व्यधत्त ताम् ।
परिणीय रणादित्यः शुद्धान्तस्याधिदेवताम् ॥ ४३६ ॥

मर्त्यसंस्पर्शभीरुः सा महादेवीभवन्त्यपि ।
तं मायया मोहयन्ती न पस्पर्श कदाचन ॥ ४३७ ॥
व्यधान्मायामयीं राज्ञस्तल्पे स्वसदृशीं स्त्रियम् ।
स्वयं सा भ्रमरीरूपा निर्जगाम वहिर्निशि ॥ ४३८ ॥
स नाम्ना स्वस्य देव्याश्च कृत्वा सुरगृहद्वयम् ।
माहेश्वरे शैललिङ्गे कारयामास कारुभिः ॥ ४३९ ॥
श्वः प्रतिष्ठाप्रसङ्गेथ सज्जे तल्लिङ्गयोर्द्वयम् ।
देशान्तरागतः कश्चिद्दूषयामास दैववित् ॥ ४४० ॥
स दृष्टप्रत्ययः शश्वत्तयोर्घटितलिङ्गयोः ।
अश्मखण्डैः समण्डूकैर्वभाषे गर्भमावृतम् ॥ ४४१ ॥
किंकर्तव्यतया मूढं प्रतिष्ठाविघ्नविह्वलम् ।
दिव्यदृष्टिः स्वयं देवी ततो राजानमब्रवीत् ॥ ४४२ ॥
राजन्गिरिसुतोद्वाहे पौरोहित्यं पुरा भजन् ।
स्वमर्चादेवमादत्त पूजाभाण्डात्प्रजापतिः ॥ ४४३ ॥
तां विष्णोः प्रतिमां वीक्ष्य पूजितां तेन धूर्जटिः ।
शून्यामिव तदा मेने शक्तिरूपां विना शिवम् ॥ ४४४ ॥
निमन्त्रितैर्ढौकितानि रत्नान्यथ सुरासुरैः ।
पिण्डीकृत्य स्वयं चक्रे लिङ्गं भुवनवन्दितम् ॥ ४४५ ॥
तां विष्णुप्रतिमां तच्च लिङ्गमीशानपूजितम् ।
स्वयं प्रजासृजः पूज्यं कालेनादत्त रावणः ॥ ४४६ ॥
तेनाप्यभ्यर्च्यमानं तल्लङ्कायामभवच्चिरम् ।
देवद्वयं रावणान्ते नीतमासीच्च वानरैः ॥ ४४७ ॥
तिर्यक्तया ते कपयो मुग्धा हिमनगौकसः ।
शान्तौत्सुक्याः शनैर्देवौ न्यधुरुत्तरमानसे ॥ ४४८ ॥

प्रागेव सरसस्तस्मात्कुशलैः शिल्पिभिर्मया ।
तावुद्धृतौ प्रातरत्र प्राप्तौ द्रक्ष्यस्यसंशयम् ॥ ४४९ ॥
तयोः प्रतिष्ठा क्रियतामित्युक्त्वा पृथिवीभुजम् ।
देवी प्रयाता शुद्धान्तं सिद्धान्सस्मार खेचरान् ॥ ४५० ॥
ते ध्यातमात्राः संप्राप्ता देव्यादेशेन पाथसः ।
उद्धृत्य नृपतेर्धाम्नि देवौ हरिहरौ न्यधुः ॥ ४५१ ॥
दिव्यैः प्रसूनैः संवीतौ हरनारायणौ जनः ।
प्रातर्नृपगृहे दृष्ट्वा परं विस्मयमाययौ ॥ ४५२ ॥
सज्जे प्रतिष्ठालग्नेथ माहेश्वरतया नृपः ।
रणेश्वरप्रतिष्ठायां पूर्वं यावत्समुद्यतः ॥ ४५३ ॥
रणारम्भानुभावेन तावदेवाद्भुतावहः ।
स्वयं पीठे रणस्वामी भित्त्वा यन्त्रमुपाविशत् ॥ ४५४ ॥
कर्तुं प्रभावजिज्ञासां राज्ञा दत्तधनस्ततः ।
स स्वयंभूः स्वयं भक्तैस्तांस्तान्ग्रामानदापयत् ॥ ४५५ ॥
कुम्भदासतया छन्नः सिद्धो ब्रह्माभिधो वसन् ।
परिज्ञाय तयोर्देव्या प्रतिष्ठाकर्म कारितः ॥ ४५६ ॥
स वृत्तप्रत्यभिज्ञः सन्प्रतिष्ठाप्य रणेश्वरम् ।
व्योम्ना व्रजन्रणस्वामिप्रतिष्ठां गूढमादधे ॥ ४५७ ॥
जनास्त्वलक्षयन्यत्स स्वयं पीठमवातरत् ।
इति केषामपि हृदि प्रवचोद्यापि वर्तते ॥ ४५८ ॥
सा ब्रह्मप्रतिमं सिद्धं देवी ब्रह्मविदां वरम् ।
अकारयत्तमुद्दिश्य परार्ध्यं ब्रह्ममण्डपम् ॥ ४५९ ॥
रणारम्भास्वामिदेवौ दंपतिभ्यां व्यधीयत ।
मठः पाशुपतानां च ताभ्यां प्रद्युम्नमूर्धनि ॥ ४६० ॥

आरोग्यशाला निरघाप्युल्लाघत्वाय रोगिणाम् ।
तेन सेनामुखी देवी भयशान्त्यै च कारिता ॥ ४६१ ॥
ख्यातिं रणपुरस्वामिसंज्ञया सर्वतोगतम् ।
स सिंहरोत्सिकाग्रामे मार्ताण्डं प्रत्यपादयत् ॥ ४६२ ॥
अमृतप्रभया तस्य राज्ञः पत्न्यान्यया कृतः ।
दक्षिणेस्मिन्रणेशस्य पार्श्वे देवोमृतेश्वरः ॥ ४६३ ॥
मेघवाहनभूभर्तृपत्न्या भिन्नाख्यया कृते ।
विहारेपि तया बुद्धबिम्बं साधु निवेशितम् ॥ ४६४ ॥
राज्ञे देव्यनुरक्ताय सानुक्रोशाय सैकदा ।
पातालसिद्धिदं मन्त्रं प्रददौ हाटकेश्वरम् ॥ ४६५ ॥
मा भून्मोघास्य मत्प्राप्तिरिति मत्वा तयार्पितम् ।
असाधयत्स तं प्राप्य वशान्तं वत्सरान्बहून् ॥ ४६६ ॥
कृत्वेष्टिकापथे कष्टं ततो नन्दिशिलां गतः ।
भूरिभिर्वत्सरैर्मन्त्रसिद्धेः प्रणयितां ययौ ॥ ४६७ ॥
स्वप्नैश्च सिद्धिलिङ्गैश्च जाताभङ्गुरनिश्चयः ।
चन्द्रभागाजलं भित्त्वा नमुचेः प्राविशद्बिलम् ॥ ४६८ ॥
बिलेपावृततां याते दिवसान्येकविंशतिम् ।
प्रविश्य पौरान्प्राङ्गिन्ये दैत्यस्त्रीभोगभागिताम् ॥ ४६९ ॥
स एवं भूपतिर्भुक्त्वा भुवं वर्षशतत्रयम् ।
निर्वाणश्लाघ्यनिर्व्यूढि पातालैश्वर्यमासदत् ॥ ४७० ॥
सानुगे नृपतौ याते दैतेयदयितान्तिकम् ।
देवी सा वैष्णवी शक्तिः श्वेतद्वीपमगाहत ॥ ४७१ ॥
राजवंशेष्वनेकेषु राज्ञोर्वंशद्वये परम् ।
द्वयोरेवात्र निर्व्यूढिं प्रजावात्सल्यमागतम् ॥ ४७२ ॥

रणादित्यस्य गोनन्दवंशे रामस्य राघवे ।
लोकान्तरसुखस्यापि ययोरंशभुजः प्रजाः ॥ ४७३ ॥

विक्रमाक्रान्तविश्वस्य विक्रमेश्वरकृत्सुतः ।
तस्यासीद्विक्रमादित्यस्त्रिविक्रमपराक्रमः ॥ ४७४ ॥

राजा ब्रह्मगलूराभ्यां[1] सचिवाभ्यां समं महीम् ।
सोपासीद्वासवसमो द्वाचत्वारिंशतिं समाः ॥ ४७५ ॥

चक्रे ब्रह्ममठं ब्रह्मा गलूनो लूनदुष्कृतः ।
रत्नावल्याख्यया वध्वा विहारं निरमापयत् ॥ ४७६ ॥

राज्ञोनन्तरजस्तस्य राजाभूत्तदनन्तरम् ।
तापितारातिभूपालो वालादित्यो वलोर्जितः ॥ ४७७ ॥

लवणार्णवपानेन तर्षोत्कर्षमिवोद्वहन् ।
यत्प्रतापो रिपुस्त्रीणां सनेत्राम्भोभजन्मुखम् ॥ ४७८ ॥

आसन्येरिमनोगाधवोधदण्डा इवाहृताः ।
यस्याद्यापि जयस्तम्भाः सन्ति ते पूर्ववारिधौ ॥ ४७९ ॥

प्रभावाङ्केन वङ्गालां जित्वा येन व्यधीयत ।
काश्मीरिकनिवासाय कालम्ब्याख्यो जनाश्रयः ॥ ४८० ॥

कश्मीरेषु धनोदग्रमग्रहारं द्विजन्मनाम् ।
राजा मडवराज्ये यो भेडराख्यमकारयत् ॥ ४८१ ॥

विशां विपाटितारिष्टमरिष्टोत्सादने व्यधात् ।
वल्लभा यस्य विम्वोष्ठी बिम्वा विम्वेश्वरं हरम् ॥ ४८२ ॥

भ्रातरो मन्त्रिणस्तस्य त्रयो मठसुरौकसोः ।
सेतोश्च कारका आसन्खङ्खशत्रुघ्नमालवाः ॥ ४८३ ॥

वभूव तस्य भूभर्तुर्भुवनाद्भुतविभ्रभा ।
तनयानङ्गलेखाख्या शृङ्गारोदधिकौमुदी ॥ ४८४ ॥

---

१ ब्रह्मगलूनाभ्यां इत्युचितम् ।

तां वीक्ष्य लक्षणोपेतां मृगाक्षीं पितुरन्तिके ।
अमोघप्रत्ययो व्यक्तं व्याजहारेति दैववित् ॥ ४८५ ॥
भविता तव जामाता जगतीभोगभाजनम् ।
त्वदन्तमेव साम्राज्यं गोनन्दान्वयजन्मनाम् ॥ ४८६ ॥
सुतासंतानसाम्राज्यमनिच्छन्नथ पार्थिवः ।
दैवं पुरुषकारेण जेतुमासीत्कृतोद्यमः ॥ ४८७ ॥
अराजान्वयिने दत्ता नेयं साम्राज्यहारिणी ।
मत्वेति प्रददौ कन्यां न कस्मैचन भूभुजे ॥ ४८८ ॥
हेतुं सरूपतामात्रं कृत्वा जामातरं नृपः ।
अथाश्वघासकायस्थं चक्रे दुर्लभवर्धनम् ॥ ४८९ ॥
मातुः कार्कोटनागेन सुस्नातायाः समीयुषा ।
राज्यायैव हि संजातो राज्ञा नाज्ञायि तेन सः ॥ ४९० ॥
निश्चिन्वते हि यंमन्या यमेवायोग्यमाग्रहात् ।
जिगीषयेव तत्रैव निदधाति विधिः शुभम् ॥ ४९१ ॥
मात्सर्येण जहद्ग्रहान्विसदृशो धूमध्वजे योग्यतां
ज्ञात्वा स्वां निदधत्त्विषं दिनपतिर्हास्यः प्रशान्त्युन्मुखः ।
दैवं वेत्ति न यः शिखी स परतो नामास्तु तत्संभवाः
स्युर्दीपा अपि यद्वशेन जगतस्तिग्मांशुविस्मारकाः ॥ ४९२ ॥
धिया भाग्यानुगामिन्या चेष्टमानो नयोचितम् ।
अभूत्सर्वस्य चक्षुष्यः स तु दुर्लभवर्धनः ॥ ४९३ ॥
प्रज्ञया द्योतमानं तं प्रज्ञादित्य इति प्रथाम् ।
कौबेरभाग्यसाम्यं च शनकैः श्वशुरोनयत् ॥ ४९४ ॥
पित्रोः प्रेयस्तयोद्वृत्ता तारुण्यादिमदेन च ।
राजपुत्री यथावत्तु गणयामास नैव तम् ॥ ४९५ ॥

स्वैरिणीसंगमो भोगा युवानोग्रे पितुर्गृहम् ।
पत्युर्मृदुत्वमित्यस्याः किं नाभूच्छीलविप्रकृत् ॥ ४९६ ॥
सा नित्यदर्शनाभ्यासाच्छनकैर्विशता मनः ।
अनङ्गलेखा खङ्खेन संप्रयुज्यत मन्त्रिणा ॥ ४९७ ॥
छन्नप्रेमसुखाभ्यासनष्टह्रीभीतिसंभ्रमा ।
धार्ष्ट्यं दिनाद्दिनं यान्ती ततस्तन्मयतां ययौ ॥ ४९८ ॥
स मन्त्री दानमानाभ्यां वशीकृतपरिच्छदः ।
अन्तःपुरे यथाकामं विजहार तया सह ॥ ४९९ ॥
उपलेभे च शनकैस्तस्यास्तं शीलविप्लवम् ।
विरागलिङ्गैरुद्यद्भिर्धीमान्दुर्लभवर्धनः ॥ ५०० ॥
सखीमध्ये रहः स्मेरा विवर्णा भर्तृदर्शने ।
अकाण्ड एव प्रोत्थाय पश्यन्ती सस्मितं पथः ॥ ५०१ ॥
पत्युः कोपे कृतावज्ञा भ्रूनेत्रचिबुकाञ्चनैः ।
तदप्रियं भाषमाणे सस्मितं न्यस्तलोचना ॥ ५०२ ॥
तत्तुल्यगुणनिर्विण्णा तद्विपक्षस्तुतौ रता ।
रिरंसां तस्य संलक्ष्य सखीभिर्बद्धसंकथा ॥ ५०३ ॥
तच्चुम्बने भुग्नकण्ठी तदाश्लेषासहाङ्गका ।
तत्संभोगे त्यक्तहर्षा तत्तल्पे व्याजनिद्रिता ॥ ५०४ ॥
भवेद्धि प्रायशो योषित्प्रेमविक्रीतचेतना ।
निवेदयन्ती दौःशील्यपिशाचावेशवैकृतम् ॥ ५०५ ॥
कुलकम् ॥

निगूढदारदौरात्म्यचिन्ताकृशवपुस्ततः ।
शुद्धान्तमविशज्जातु निशि दुर्लभवर्धनः ॥ ५०६ ॥
सोपश्यत्सुरतक्लान्तिसुलभस्वापनिःसहाम् ।
दुर्जारभर्तुरङ्गेषु प्रत्युप्तामिव वल्लभाम् ॥ ५०७ ॥

श्वासैरगलितावेगैः कम्पयद्भिः कुचाङ्कुरौ ।
निवेदयन्तौ[1] तत्कालमेव निर्वहणं रतेः ॥ ५०८ ॥
अन्यस्यापि क्रोधहेतुं पुनरप्यक्षमावहाम् ।
तां तथावस्थितां वीक्ष्य स प्रजज्वाल मन्युना ॥ ५०९ ॥
प्रजिहीर्षुः स रोषेण विमर्शेन निवारितः ।
प्रहृत्येव प्रहृत्येव निवृत्तं स्वममन्यत ॥ ५१० ॥
ततस्तथाविधः क्षुभ्यन्प्रकोपावेशसागरः ।
विचारवेलया तस्य बलाच्छममनीयत ॥ ५११ ॥
नमस्तस्मै ततः कोन्यो गण्यते वशिनां धुरि ।
जीर्यन्ते येन पर्याप्ता ईर्ष्याविषविषूचिकाः ॥ ५१२ ॥
सोचिन्तयदहो कष्टाश्चेष्टा रागानुगा इमाः ।
विचारवन्ध्याः क्षिप्यन्ते क्षिप्रं याभिरधो नराः ॥ ५१३ ॥
स्त्रीति नामेन्द्रियार्थोयमिन्द्रियार्था यथा परे ।
तथैव सर्वसामान्या वशिनामत्र काः क्रुधः ॥ ५१४ ॥
निसर्गतरला नारीः को नियन्त्रयितुं क्षमः ।
नियन्त्रणेन किं वा स्याद्यत्सतां स्मरणोचितम् ॥ ५१५ ॥
यः शुनोरिव[2] संघर्ष एकार्थाभिनिविष्टयोः ।
रागिणोर्यदि मानः स कोवमानस्ततः परः ॥ ५१६ ॥
ममकारो मृगाक्षीषु क इवायं सचेतसाम् ।
स्वदेहेनुपपन्नोपि यः सोन्यत्र कथं मतः ॥ ५१७ ॥
उद्वेगोत्पादनादेषा वध्या चेत्प्रतिभाति मे ।
रागस्तद्विस्मृतः कस्मान्मूलमुद्वेगशाखिनः ॥ ५१८ ॥
सप्तपातालनिक्षिप्तमूलो रागमहीरुहः ।
भूमिभूतमनुत्पाट्य द्वेषमुन्मूल्यते कथम् ॥ ५१९ ॥

१ निवेदयन्तीं इत्युचितम् । २ मुनेः इति स्यात् ।

द्वेषो नामैष दुर्धर्षो जितो येन विवेकिना ।
क्षणार्धेनैव रागस्य तेन नामापि नाशितम् ॥ ५२० ॥

वीक्ष्यैतद्दिव्यया दृष्ट्या रागिणां वाच्यमौषधम् ।
ईर्ष्या जेया ततो रागः स्वयमाशाः पलायते ॥ ५२१ ॥

इति ध्यात्वालिखद्वर्णान्खङ्गस्यांशुकपल्लवे ।
वध्योपि न हतो यत्त्वं स्मर्तव्यं तत्तवेत्यसौ ॥ ५२२ ॥

जनैरलक्ष्यमाणेथ याते दुर्लभवर्धने ।
त्यक्तनिद्रः स मन्त्री तद्दृष्ट्वा वर्णानवाचयत् ॥ ५२३ ॥

दाक्षिण्यात्प्राणदस्यास्य खङ्गः स मनसा तदा ।
विसस्मारानङ्गलेखां दध्यौ तु प्रत्युपक्रियाम् ॥ ५२४ ॥

तस्योपकर्तुरुचितं प्रतिकारमिच्छो-
श्चिन्ताविशन्न तु मनः स्मरबाणपङ्क्तिः ।
दृग्गोचरे परिचयप्रणयं प्रपेदे
निर्निद्रता न तु कदाचन राजपुत्री ॥ ५२५ ॥

भूत्वा सप्तत्रिंशतिमब्दान्स चतुर्भि-
र्मासैर्वन्ध्यां मूर्धनि रत्नं नृपतीनाम् ।
तस्मिन्काले लोकमवापोज्ज्वलकृत्यो
बालादित्यो बालशशाङ्काङ्कितमौलेः ॥ ५२६ ॥

पूर्वं विपन्नतनयेभिजनस्य शेषे
गोनन्दसंततिरजायत तत्र शान्ते ।
प्राग्दन्तिभुग्ननलिनाथ हठप्रविष्ट-
तोयौघपाटितबिसा नलिनीव दीना ॥ ५२७ ॥

अथ शिथिलितमुख्यामात्यवैमत्यविघ्नैः
कनकघटविमुक्तैः पावनं तीर्थतोयैः ।

कथमपि स कृतज्ञो राजजामातुरुच्चै-
र्व्यधित विधिवदिष्टं मूर्ध्नि राज्याभिषेकम् ॥ ५२८ ॥
कार्कोटप्रभवः प्रभुः स मुकुटप्रत्युप्तमुक्ताकण-
द्योतश्रेणिफणाङ्कुराङ्कितबृहद्बाहुर्महीमुद्वहन् ।
ज्ञातिप्रीतिसतोषशेषफणभृत्संफुल्लदृक्पल्लव-
न्यासावर्जकहाटकाब्जपटलस्रग्दामशोभोभवत् ॥ ५२९ ॥
अथ विगलिता गोनन्दोर्वीभुजोभिजनाच्छुचे-
रतिशुचिनि भूः कार्कोटाहेः कुले व्यधित स्थितिम् ।
चिरपरिचितात्स्वर्गाभोगाध्वनः पतनं श्रिता
त्रिभुवनगुरोः शंभोर्मौलाविवामरनिम्नगा ॥ ५३० ॥

इति श्रीकाश्मीरिकमहामात्यचण्पकप्रभुसूनोः कह्लणस्य कृतौ रा-
जतरङ्गिण्यां तृतीयस्तरङ्गः ॥

चतुर्थस्तरङ्गः ।

तद्गीतव्यतिरेकमद्रितनयादेहेन मिश्रीभव-
न्निष्प्रत्यूहमिह व्यपोहतु वपुः स्थाणोरभद्राणि वः ।
वेण्या भोगिवधूशरीरकुटिलश्यामत्विषा वेष्टिता
जूटाहेरपि यत्र भाति दयितामूर्त्यैव पृक्ता तनुः ॥ १ ॥
स महीं राजकन्यां च प्राप्तवानेकतः कुलात् ।
रत्नानां च सुतानां च राजाभूद्भाजनं शनैः ॥ २ ॥
पतिगोपितदौःशील्या तुल्यसौभाग्यगौरवा ।
अनङ्गभवनं चक्रे विहारं नृपतिप्रिया ॥ ३ ॥

शिशुरेवायुषोल्पत्वं दैवज्ञोक्तं विचिन्तयन् ।
राज्ञः सुतो मह्लणाख्यो मह्लणस्वामिनं व्यधात् ॥ ४ ॥
पारेविशोकं कोटाद्रौ प्रदत्तप्रतिपत्तिना ।
अदीयत द्विजेन्द्रेभ्यश्चन्द्रग्रामः क्षमाभुजा ॥ ५ ॥
श्रीनगर्यां प्रतिष्ठाप्य दुर्लभस्वामिनं हरिम् ।
षट्त्रिंशता स वर्षाणां क्ष्मावृषास्तमुपाययौ ॥ ६ ॥
अनङ्गदेव्यां संभूतस्तस्य दुर्लभकः सुतः ।
शशास वासवसमस्ततो वसुमतीं कृती ॥ ७ ॥
मातामहस्य यो मात्रा दौहित्रस्तनयीकृतः ।
प्रतापादित्य इत्याख्यां तत्कुलानुगुणां दधे ॥ ८ ॥
औडेनैडविडात्प्राप्तश्रिया यन्मन्त्रिणा कृताः ।
अग्रहारा हनुमता पुण्यानुमतसंपदा ॥ ९ ॥
प्रतापतापितारातिः प्रतापपुरपत्तनम् ।
मघवन्नगरस्पर्धि दीर्घबाहुर्व्यधत्त सः ॥ १० ॥
नानादिगन्तरायाततत्तत्क्रयिकसंकुले ।
नोणाभिधोवसत्तस्य देशे रौहीतको वणिक् ॥ ११ ॥
रौहीतदेशे जातानां निवेशाय द्विजन्मनाम् ।
महागुणो नोणमठं पुण्यज्येष्ठं चकार सः ॥ १२ ॥
स जातु राजभवने राज्ञा प्रीत्या निमन्त्रितः ।
अर्चितोभवदेकाहमुपचारैर्नृपोचितैः ॥ १३ ॥
प्रातः सुखासिकां प्रेम्णा पृष्टोथ पृथिवीभुजा ।
शीर्षव्यथामकथयत्प्रजातां दीपकज्जलैः ॥ १४ ॥
ततः क्रमेण नृपतिस्तेन जातु कृतार्थनः ।
वसंस्तदास्पदेद्राक्षीत्क्षपायां मणिदीपकान् ॥ १५ ॥

विलासित्वेन लक्ष्म्या च तादृश्या तस्य विस्मितः ।
अथ द्वित्राण्यहान्यासीत्तत्रैव स कृतार्हणः ॥ १६ ॥
एकदा तेन तत्कान्ता व्यलोकि ललिताकृतिः ।
श्रीनरेन्द्रप्रभा नाम हर्म्ये हिमकरानना ॥ १७ ॥
उरोजपूर्णकुम्भाङ्का सदूर्वाहितविभ्रमा ।
मूर्तिमन्मङ्गलमिव स्मरस्य च गृहस्य च ॥ १८ ॥
हर्म्यस्य निर्जनतया स निःशङ्कविहारिणीम् ।
तां विलोक्यानवद्याङ्गीमभिलाषेण पस्पृशे ॥ १९ ॥
सापि दर्शितमालीभिः किंचित्साचीकृतानना ।
अपश्यत्काश्यपीकान्तं श्रोत्रविश्रान्तया दृशा ॥ २० ॥
प्राग्जन्मप्रेमबन्धाद्वा निदेशाद्वा मनोभुवः ।
सपक्षपातं सा तस्य दृष्ट्वैव विदधे मनः ॥ २१ ॥
क्षणादलब्धस्पर्शोऽपि तां सौभाग्यसुधामयीम् ।
मज्ज्ञानमपि संस्पृश्य स्थितामिव विवेद सः ॥ २२ ॥
हर्म्यस्तम्भच्छन्नगात्री क्षणं भूत्वा जगाम सा ।
व्यावर्त्य वक्त्रं पश्यन्ती पार्थिवं तं मुहुर्मुहुः ॥ २३ ॥
गृहीतहृदयस्तन्व्यास्तावतैव महीपतिः ।
स चिन्ताजिह्मनयनो राजधानीं शनैर्ययौ ॥ २४ ॥
तत्र तस्य तदाकारध्यानावहितचक्षुषः ।
सममन्तःपुरप्रीत्या प्रपेदे तानवं तनुः ॥ २५ ॥
अचिन्तयत्स धिक्कष्टं रूढोयमशुभावहः ।
अस्मिन्मे मानसोद्याने रागनामा विषद्रुमः ॥ २६ ॥
अहो नु सुभगा रागवृत्तिश्चित्तं विजित्य या ।
विवेकादीन्व्यधाद्दूरे सुहृदः परिपन्थकान् ॥ २७ ॥

भाव्यं कौलीनभीतेन येन भूमिभृता सता ।
तस्य मे दुःसहः कोयं सदाचारविपर्ययः ॥ २८ ॥
यत्र दारापहरणं राजैव कुरुते विशाम् ।
परः को नाम तत्रास्तु शासिता नीत्यतिक्रमे ॥ २९ ॥
विमृष्यन्निति भूपालो विस्मर्तुमभवत्क्षमः ।
न पद्धतिं साधुसेव्यां न च तां दीर्घलोचनाम् ॥ ३० ॥
तमथ प्रथितास्वास्थ्यं नेदीयोमरणं वणिक् ।
स जनाज्ज्ञातवृत्तान्तः सुजनो विजनेब्रवीत् ॥ ३१ ॥
इमामवस्थां प्राप्तोसि किं धर्मेण निरुध्यसे ।
न प्राणसंशये जन्तोरकृत्यं नाम किंचन ॥ ३२ ॥
यन्मतानि प्रतीक्ष्यन्ते विबुधैर्धर्मसंशये ।
तेषामपीदृशे कृत्ये श्रूयते संयमव्ययः ॥ ३३ ॥
यशोनुरोधादुचितं नापि देहमुपेक्षितुम् ।
स्वकीर्तिर्न परासूनां कीर्णा[1]कर्णरसायना ॥ ३४ ॥
मा भून्मदनुरोधस्ते त्वत्प्रियार्थे हि पार्थिव ।
प्राणा अपि न मे गण्या इन्द्रियार्थेषु का कथा ॥ ३५ ॥
एवमुक्तोपि नादत्से तां चेत्तत्सा सुरास्पदात् ।
गृह्यतां नर्तकीभूत्वा[2] नृत्यज्ञत्वान्मयार्पिता ॥ ३६ ॥
तेनेति प्रेर्यमाणः स बलिना च मनोभुवा ।
प्राग्लज्जामथ जग्राह कथंचित्तां सुलोचनाम् ॥ ३७ ॥
कृत्यैरुदात्तैः सापास्ततादृक्चारित्रलाघवा ।
नरेन्द्रमहिषी चक्रे श्रीनरेन्द्रेश्वरं हरम् ॥ ३८ ॥
क्रमेण च प्रजापुण्यैश्चन्द्रापीडाभिधं सुतम् ।
प्रासोष्ट पार्थिववधूर्निधानमिव मेदिनी ॥ ३९ ॥

---

१ कीर्णकर्ण इत्युचितम् । २ नर्तकीभूता इत्युचितम् ।

तस्याभिजनमालिन्यं स्वच्छैरच्छेदि तद्गुणैः ।
शाणाश्मकषणैः कार्ष्ण्यमाकरोत्थं मणेरिव ॥ ४० ॥
धूमाद्गाढमलीमसाच्छुचिपयः सूते घनस्योद्गमो
लोहस्यातिशितस्य जातिरचलात्कुण्ठाश्ममालामयात् ।
किं चात्यन्तजडाज्जलाद्द्युतिमतो ज्वालाध्वजस्योद्भवो
जन्मावन्यनुकारिणो न महतां सत्यं स्वभावाः क्वचित् ॥४१॥
तारापीडोपि तनयः क्रमात्तस्यामजायत ।
अविमुक्तापीडनामा मुक्तापीडोपि भूपतेः ॥ ४२ ॥
वज्रादित्योदयादित्यललितादित्यसंज्ञकाः ।
प्रतापादित्यजाः ख्याताश्चन्द्रापीडादयोपि ते ॥ ४३ ॥
वर्षान्पञ्चाशतं भुक्त्वा भुवं दुर्लभभूपतिः ।
पुण्यनिःश्रेणिभिः पुण्यामारुरोह दिवं शनैः ॥ ४४ ॥
राजचूडामणिः श्रीमांश्चन्द्रापीडस्ततोभवत् ।
पीडितेन्दुत्विषा कीर्त्या कलेः पीडां चकार यः ॥ ४५ ॥
एकपादाकृतिर्धर्मः समस्यैवोज्झितो नृपैः ।
शुद्धश्लोककृता येन पादैः संयोजितस्त्रिभिः ॥ ४६ ॥
यं क्षमाविक्रममुखाः परस्परविरोधिनः ।
सिषेविरे गुणास्तुल्यं दिव्योद्यानमिवर्तवः ॥ ४७ ॥
स्थाने स्थाने यदीया श्रीस्तुल्यमाप्याययन्त्यभूत् ।
द्रुमानुद्यानकुल्येव निखिलाननुजीविनः ॥ ४८ ॥
दोषांस्त्यक्त्वान्यभूपेषु यं शुद्धा श्रीरशिश्रियत् ।
मार्गाद्रिष्वोघकालुष्यं क्षिप्त्वा सिन्धुरिवार्णवम् ॥ ४९ ॥
कार्यज्ञो यो न तच्चक्रे यत्फलेभूद्विविग्नधीः ।
परं समाचरन्स्तुत्यं स्तूयमानस्त्रपां दधे ॥ ५० ॥

व्यनीयत न योमात्यैर्विनयं तान्स्वशिक्षयत् ।
वज्रं न भिद्यते कैश्चिच्छिनत्त्यन्यान्मणींस्तु तत् ॥ ५१ ॥

यस्याधर्मभयादासीत्संत्याज्यो धर्मसंशये ।
निजोपि पक्षः कुलिशत्रासादिव गरुत्मतः ॥ ५२ ॥

न्याय्यं दर्शयता वर्त्म तेन राज्ञा प्रवर्तिताः ।
स्थितयो वीतसंदेहा भास्वतेव दिनक्रियाः ॥ ५३ ॥

नियन्त्रिता यद्भणितिस्तद्गुणोदीरणादियम् ।
अतिप्रसङ्गभङ्गात्तन्नेयत्तावासितः पुनः ॥ ५४ ॥

तस्य त्रिभुवनस्वामिप्रासादारम्भकर्मणि ।
चर्मकृत्कोपि न प्रादात्कुटीं क्षेत्रोपयोगिनीम् ॥ ५५ ॥

शश्वत्प्रतिश्रुतार्थानां नवकर्माधिकारिणाम् ।
नैसर्गिकाग्रहग्रस्तः सूत्रपातं न चक्षमे ॥ ५६ ॥

विज्ञापितोथ तैरेत्य तमर्थं पृथिवीपतिः ।
तानेव सागसो मेने चर्मकारं न तं पुनः ॥ ५७ ॥

सोभ्यधात्तान्धिगेतेषामप्रेक्षापूर्वकारिताम् ।
प्रागेव यैरपृष्ट्वा तं प्रविष्टं नवकर्मणि ॥ ५८ ॥

नियम्यतां विनिर्माणं यद्वान्यत्र विधीयताम् ।
परभूम्यपहारेण सुकृतं कः कलङ्कयेत् ॥ ५९ ॥

ये द्रष्टारः सदसतां ते धर्मविगुणाः क्रियाः ।
वयमेव विदध्मश्चेद्यातु न्यायेन[1] कोध्वना ॥ ६० ॥

इत्युक्तवति भूपाले प्रेषितो मन्त्रिपर्षदा ।
पार्श्वात्पादूकृतस्तस्य दूतः प्राप्तो व्यजिज्ञपत् ॥ ६१ ॥

इच्छति स्वामिनं द्रष्टुं स च ब्रूते न चेन्मम ।
युक्तः प्रवेश आस्थाने बाह्यालयवसरेस्तु तत् ॥ ६२ ॥

---

१ न्याय्येन इत्युचितम् ।

अन्येद्युरथ भूपेन स बहिर्दत्तदर्शनः।
पुण्यकर्मणि नो विघ्नः किं त्वमेवेत्यपृच्छयत ॥ ६३ ॥
प्रतिभाति गृहं तच्चेद्रम्यं तव ततोधिकम्।
तदर्थ्यतां धनं वापि भूयैवं चाभ्यधीयत ॥ ६४ ॥
तूष्णीं स्थितं ततो भूपं चर्मकारो व्यजिज्ञपत्।
दन्तांशुसूत्रैस्तत्सत्त्वमानं ज्ञातुमिवोद्यतः ॥ ६५ ॥
राजन्विज्ञाप्यते किंचिद्यदस्माभिर्यथाशयम्।
न स्थेयमवलिप्तेन तत्र द्रष्ट्रा सता त्वया ॥ ६६ ॥
नाहमूनः शुनो नास्ति काकुस्थात्पार्थिवः पृथुः।
क्षुभ्यन्तीवाद्य तत्सभ्याः संलापेस्मिन्किमावयोः ॥ ६७ ॥
जातस्य जन्तोः संसारे भङ्गुरः कायकञ्चुकः।
अहंताममताख्याभ्यां शङ्कुभ्यामेव बध्यते ॥ ६८ ॥
कङ्कणाङ्गदहारादिशोभिनां भवतां यथा।
निष्किंचनानामस्माकं स्वदेहेहंक्रिया तथा ॥ ६९ ॥
देवस्य राजधान्येषा यादृशी सौधहासिनी।
कुटी घटमुखानद्धतमोरिस्तादृशी मम ॥ ७० ॥
आ जन्मनः साक्षिणीयं मातेव सुखदुःखयोः।
मठिका लोठ्यमानाद्य नेक्षितुं क्षम्यते मया ॥ ७१ ॥
नृणां यद्वेश्महरणे दुःखमाख्यातुमीश्वरः।
तद्विमानच्युतो मर्त्यो राज्यभ्रष्टोथ पार्थिवः ॥ ७२ ॥
एवमप्येत्य मद्वेश्म सा चेद्देवेन याच्यते।
सदाचारानुरोधेन दातुं तदुचितं मम ॥ ७३ ॥
इति तेनोत्तरे दत्ते भूभृद्गत्वा तदास्पदम्।
कुटीं जग्राह वित्तेन नाभिमानः शुभार्थिनाम् ॥ ७४ ॥

अवोचच्चर्मकारस्तं तत्र स व्यञ्जिताञ्जलिः ।
राजन्धर्मानुरोधेन परवत्ता तवोचिता ॥ ७५ ॥
श्वविग्रहेण धर्मेण पाण्डुसूनोः पुरा यथा ।
धार्मिकत्वं तथा तेद्य मयास्पृश्येन वीक्षितम् ॥ ७६ ॥
स्वस्ति तुभ्यं चिरं स्थेया धर्म्या वृत्तान्तपद्धतीः ।
दर्शयन्नीदृशीः शुद्धाः श्रद्धेया धर्मचारिणाम् ॥ ७७ ॥
एवं निष्कल्मषाचारः स चक्रे पावनीं भुवम् ।
राजा त्रिभुवनस्वामिकेशवस्य प्रतिष्ठया ॥ ७८ ॥
कृत्यैः प्रकाशदेव्याख्या प्रकाशाकाशकान्तिभिः ।
प्रकाशिकाविहारस्य तत्पत्नी कारयित्र्यभूत् ॥ ७९ ॥
गुरुर्मिहिरदत्ताख्यस्तस्योदात्तगुणोभवत् ।
विश्वंभरस्य गम्भीरस्वामिनाम्नो विधायकः ॥ ८० ॥
सर्वाधिकरणस्थैर्योच्छेत्ता छलितकाभिधः ।
नगराधिकृतस्तस्य च्छलितस्वामिनं व्यधात् ॥ ८१ ॥
कदाचन सभासीनं पृष्ट्वा धर्माधिकारिभिः ।
प्रायोपविष्टा राजानं ब्राह्मणी काचिदब्रवीत् ॥ ८२ ॥
त्वयि प्रशासति महीमहो गर्हानिबर्हणे ।
सुखसुप्तस्य मे पत्युर्हृतं केनापि जीवितम् ॥ ८३ ॥
एषैव महती लज्जा सदाचारस्य भूपतेः ।
यदकालभवो मृत्युस्तस्य संस्पृशति प्रजाः ॥ ८४ ॥
कलिकालबलात्तच्चेत्त्वादृशैरपि दृश्यते ।
पापात्पापतरेमुष्मिन्दोषे कथमुदास्यते ॥ ८५ ॥
चिन्तयन्त्यपि नावैमि भर्तुः कंचिद्विरोधिनम् ।
निर्दोषस्य हि तस्यासन्सर्वतः शीतला दिशः ॥ ८६ ॥

अनसूयो निरुत्सेकः प्रियवाग्गुणवत्सलः ।
पूर्वाभिभाषी निर्लोभो न विद्वेष्यो हि कस्यचित् ॥ ८७ ॥
तस्य तुल्यवया बाल्यात्प्रभृत्यध्ययनेधमः ।
माक्षिकस्वामिवास्तव्यो विप्रः शक्त्योभिचारवित् ॥ ८८ ॥
गुणदारिद्र्यनिर्निद्रैः क्षुद्रैः कौशलशालिनाम् ।
प्रसिद्धिस्पर्धया वन्ध्यैर्बाध्यन्तेसूययासवः ॥ ८९ ॥
[1]नापुंश्चलेयो दुःशीलो नाद्रोहो नित्यशङ्कितः ।
नावाचालो मृषाभाषी नाकायस्थः कृतघ्नधीः ॥ ९० ॥
नादातृगृहजो लुब्धो नानीर्ष्यो नित्यदुःखितः ।
नास्त्रीजितः सर्वहास्यो नावृद्धः स्निग्धभाषितः ॥ ९१ ॥
नानन्यजः पितृद्वेषी नारागी निरपत्रपः ।
नाक्षुद्रविद्यः पापीयानिति भूतार्थसंग्रहः ॥ ९२ ॥
तिलकम् ॥

इत्युक्तवत्यां ब्राह्मण्यां तच्छङ्कावसतिं द्विजम् ।
आनीय परिशुध्यस्वेत्यभ्यधाद्वसुधाधिपः ॥ ९३ ॥
भूयो ब्राह्मण्यवादीत्तं ख्यातः खार्खोदविद्यया ।
निःसंभ्रमः स्तम्भयितुं देव दिव्यक्रियामयम् ॥ ९४ ॥
म्लायद्वक्त्र इवावादीत्ततस्तां मेदिनीपतिः ।
अदृष्टदोषे किं कुर्मो वयमत्राधिकारिणः ॥ ९५ ॥
नान्यस्मिन्नपि दण्डस्य प्रसङ्गोनिश्चितागसि ।
किं पुनर्ब्राह्मणो[2] दण्ड्यो यो दोषेपि वधं विना ॥ ९६ ॥
उक्त्वेति विरते तस्मिन्द्विजजायाब्रवीत्पुनः ।
चतस्रः क्षणदाः क्षीणा राजन्नपि न शस्यते ॥ ९७ ॥
नान्वगां परिणेतारं हन्तुः प्रतिचिकीर्षया ।
तत्राविहितदण्डेस्मिंस्त्यजाम्यनशनैरसून् ॥ ९८ ॥

---

१ नापौंश्चलेयो इत्युचितम् । २ ब्राह्मणे इत्युचितम् ।

तथा स्थितायां ब्राह्मण्यां कृतप्रायोपवेशनः ।
स्वयं त्रिभुवनस्वामिपादानुद्दिश्य सोऽभवत् ॥ ९९ ॥
त्रिरात्रोपोषितं तत्र राजानं रजनीक्षये ।
स्वप्ने स्वप्नोत्तमोवोचत्सत्योक्ति सत्यवाहनः ॥ १०० ॥
ईदृङ् युज्यते राजन्सत्यस्यान्वेषणं कलौ ।
निशीथे कस्य सामर्थ्यं कर्तुं दिवि विकर्तनम् ॥ १०१ ॥
भवच्छक्त्यनुरोधेन सकृदेतत्प्रवर्त्यते ।
मत्प्रासादाङ्गनेमुष्मिञ्शालिचूर्णं विकीर्यताम् ॥ १०२ ॥
प्रदक्षिणं कुर्वतोस्य त्रिरत्र यदि दृश्यते ।
ब्रह्महत्यापादमुद्रा पादमुद्रानुयायिनी ॥ १०३ ॥
तदेष वधको भूत्वा सदृशं दण्डमर्हति ।
रात्रावेष विधिः कार्यो दिने पापहृदर्यमा ॥ १०४ ॥
अथ तत्कारयित्वा स दृष्टदोषे द्विजन्मनि ।
दण्दं दण्डधरश्चक्रे द्विजत्वाद्वधवर्जितम् ॥ १०५ ॥
महीमघोना भर्तृघ्ने तस्मिन्विहितशासने ।
ततो द्विजन्मजाया सा कृताशीरभ्यधादिदम् ॥ १०६ ॥
इयत्यवनिभृत्सर्गे गूढपापानुशासनम् ।
कार्तवीर्यस्य वा दृष्टं तव वा पृथिवीपते ॥ १०७ ॥
दण्डधारे त्वयि क्ष्माप क्षितिमेतां प्रशासति ।
को वैरस्नेहयोः पारमनासाद्यावसीदति ॥ १०८ ॥
इत्थं कृतयुगध्येयैर्धर्म्यवृत्तान्तवस्तुभिः ।
स्वल्पोपि राज्यकालोस्य पर्याप्तैः पर्यपूर्यत ॥ १०९ ॥
स्रष्टुर्विष्टरपाथोजसंसर्गेण निरर्गलः ।
निबिडं जडिमा जाने व्यधत्त धियि संनिधिम् ॥ ११० ॥

विभक्तवर्णशोभस्य तस्यासावन्यथा कथम् ।
माहेन्द्रस्येव धनुषो विदधे दृष्टनष्टताम् ॥ १११ ॥
कारयित्वाभिचारं तं निग्रहोग्ररुषं द्विजम् ।
तं यशःशेषतामीशं तारापीडोनुजोनयत् ॥ ११२ ॥
दुष्कर्मदुर्भगान्भोगान्भोक्तुं पापा गुणोन्नतम् ।
मृद्नन्ति कण्टकान्प्रातुं करभा इव केतकम् ॥ ११३ ॥
ततः प्रभृति भूपानां राज्येच्छूनां गुरून्प्रति ।
दुष्टाः प्रवृत्ता राज्येस्मिन्नभिचारादिकाः क्रियाः ॥ ११४ ॥
श्रीचन्द्रापीडदेवस्य तत्क्षमित्वमपश्चिमम् ।
संस्मर्यमाणं कुरुते न कस्योत्पुलकं वपुः ॥ ११५ ॥
मुमूर्षुर्यत्स लब्ध्वापि तं कृत्याधायिनं द्विजम् ।
वराकेन्यप्रयुक्तेस्मिन्को दोष इति नावधीत् ॥ ११६ ॥
विस्मृतः स कृतक्ष्माभृत्पङ्क्तिमध्येद्य वेधसा ।
दत्त्वा काकपदं नूनं न्यस्तः कलिनृपावलौ ॥ ११७ ॥
अष्टौ वर्षान्साष्टमासाननुगृह्येति मेदिनीम् ।
प्रविवेश वशी स्वर्गमनिशं च सतां मनः ॥ ११८ ॥
भ्रातृद्रोहात्त्रसुहृदा प्रतापेन भयावहः ।
उवाह तारापीडः स चण्डः क्ष्मामण्डलीं ततः ॥ ११९ ॥
पूर्णपात्रप्रतिभटं द्विषां लुण्ठयता यशः ।
शिशोः प्रतापस्योत्पत्तौ कबन्धा येन नर्तिताः ॥ १२० ॥
तस्यातिदुष्टचेष्टस्य लक्ष्मीर्दीप्तापि सर्वतः ।
अभूदुद्वेगजननी श्मशानाग्नेरिव द्युतिः ॥ १२१ ॥
मन्त्रैः प्रभावसांनिध्यं देवानां क्रियते द्विजैः ।
मत्वेति देवद्वेषी स द्विजानां दण्डमत्यजत् ॥ १२२ ॥

मासं षड्भिर्दिनैरूनं चतस्रश्च समा भुवि ।
स प्राभवद्गुरुद्रोहप्ररोहत्सुकृतात्ययः ॥ १२३ ॥
अथ गूढाभिचारेण विहितायुःक्षयो द्विजैः ।
स भ्रातुः सदृशीं शान्ति प्रपेदे न पुनर्गतिम् ॥ १२४ ॥
यो यं परापकरणाय सृजत्युपायं
तेनैव तस्य नियमेन भवेद्विनाशः ।
धूमं प्रसौति नयनान्ध्यकरं यमग्नि-
र्भूत्वाम्बुदः स शमयेत्सलिलैस्तमेव ॥ १२५ ॥
राजा श्रीललितादित्यः सार्वभौमस्ततोभवत् ।
प्रादेशिकेश्वरस्रष्टुर्विधेर्बुद्धेरगोचरः ॥ १२६ ॥
प्रतापांशुच्छटाकूटैः पटवाससधर्मभिः ।
जम्बुद्वीपद्विपेन्द्रस्य येनातन्यत मण्डनम् ॥ १२७ ॥
नयाञ्जलिषु बद्धेषु राजभिर्विजयोद्यमे ।
पार्थिवः पृथुविक्रान्तिर्युधि क्रोधं मुमोच यः ॥ १२८ ॥
विनिःसरज्जनतया भयाद्गर्भानिवामुचन् ।
द्विषां वसतयो यस्य निशम्यास्कन्ददुन्दुभिम् ॥ १२९ ॥
विलोलतिलकान्तैर्यः सनेत्राम्भोभिराननैः ।
निवापाञ्जलिदानानि द्विषां नारीरकारयत् ॥ १३० ॥
क्षितिं प्रदक्षिणयतो रवेरिव महीपतेः ।
जिगीषोः प्रायशस्तस्य यात्रास्वेव वयो ययौ ॥ १३१ ॥
करं पूर्वदिशो गृह्णन्प्रतापानलसंनिधौ ।
अन्तर्वेद्यां महाराजः स कीर्त्युष्णीषभृद्बभौ ॥ १३२ ॥
कन्यानां यत्र कुब्जत्वं व्यधाद्गाधिपुरे मरुत् ।
तत्रैव शंसनीयः स पुंसां चक्रे भयस्पृशाम् ॥ १३३ ॥

यशोवर्माद्रिवाहिन्याः क्षणात्कुर्वन्विशोषणम् ।
नृपतिर्ललितादित्यः प्रलयादित्यतां ययौ ॥ १३४ ॥

मतिमान्कन्यकुब्जेन्द्रः प्रत्यभात्कृत्यवेदिनाम् ।
दीप्तं यल्ललितादित्यं पृष्ठं दत्त्वा न्यषेवत ॥ १३५ ॥

तत्सहायास्ततोप्यासन्निकाममभिमानिनः ।
कुसुमाकरतोप्युच्चैः सुरभिश्चन्दनानिलः ॥ १३६ ॥

श्रीयशोवर्मणः संधौ सांधिविग्रहिको न यत् ।
नयं नियमनालेखे मित्रशर्मास्य चक्षमे ॥ १३७ ॥

सोभूत्संधिर्यशोवर्मललितादित्ययोरिति ।
लिखितेनादिनिर्देशादनर्हत्वं विदन्प्रभोः ॥ १३८ ॥

युगलकम् ॥

सुदीर्घविग्रहाशान्तैः[1] सेनानीभिरसूयिताम् ।
औचित्यापेक्षतां तस्य क्षितिभृद्वह्वमन्यत ॥ १३९ ॥

प्रीतः पञ्चमहाशब्दभाजनं तं व्यधत्त सः ।
यशोवर्मनृपं तं तु समूलमुदपाटयत् ॥ १४० ॥

अष्टादशानामुपरि प्राक्सिद्धानां तदुद्भवैः ।
कर्मस्थानैः स्थितिः प्राप्ता ततः प्रभृति पञ्चभिः ॥ १४१ ॥

महाप्रतीहारपीडा स महासंधिविग्रहः ।
महाश्वशालापि महाभाण्डागारश्च पञ्चमः ॥ १४२ ॥

महासाधनभागश्चेत्येता यैरभिधाः श्रिताः ।
शाहिमुख्या येष्वभवन्नध्यक्षाः पृथिवीभुजः ॥ १४३ ॥

कविर्वाक्पतिराजश्रीभवभूत्यादिसेवितः ।
जितो ययौ यशोवर्मा तद्गुणस्तुतिबन्दिताम् ॥ १४४ ॥

किमन्यत्कन्यकुब्जोर्वी यमुनापारतोस्य सा ।
अभूदा कालिकातीरं गृहप्राङ्गनवद्वशे ॥ १४५ ॥

---

१ विग्रहश्रान्तैः इति स्यात् ।

यशोवर्माणमुल्लङ्घ्य हिमाद्रिमिव जाह्नवी ।
सुखेन प्राविशत्तस्य वाहिनी पूर्वसागरम् ॥ १४६ ॥
पश्यद्भिर्जन्मवसुधां सेर्ष्याधोरणभर्त्सितैः ।
तन्मातङ्गैः कलिङ्गेभ्यः कथंचित्प्रस्थितं पथि ॥ १४७ ॥
आकृष्टलक्ष्मीपर्यङ्कदन्तिसख्यादिवागताः ।
अशिश्रियंस्तं निःशेषा दन्तिनो गौडमण्डलात् ॥ १४८ ॥
कटकेभघटाहस्तकृतवीचिकचग्रहः ।
अदृश्यताग्रगैस्तस्य गृहीतः पूर्ववारिधिः ॥ १४९ ॥
वनराजिश्यामलेन दिशं वैवस्वताङ्किताम् ।
स प्रतस्थेब्धितीरेण तत्कृपाणेन तु द्विषः ॥ १५० ॥
तस्योर्ध्वजूटाः कर्णाटाः कृतप्रणतयोनयन् ।
सुवर्णकेतकीस्त्यक्त्वा प्रतापमवतंसताम् ॥ १५१ ॥
तस्मिन्प्रसङ्गे रट्टाख्या कर्णाटी चटुलेक्षणा ।
अपासीन्नृपतिर्भूत्वा पृथुश्रीर्दक्षिणापथम् ॥ १५२ ॥
विन्ध्याद्रिमार्गाः पर्याप्ता निष्पर्यन्तप्रभावया ।
दुर्गयेव तया देव्या कृता निहतकण्टकाः ॥ १५३ ॥
ललितादित्यपादाब्जनखदर्पणमण्डले ।
स्वमूर्तिं वीक्ष्य संक्रान्तां प्रणता सापि पिप्रिये ॥ १५४ ॥
तालीतरुतलाचान्तनालिकेररसोर्मयः ।
कावेरीतीरपवनैस्तद्योधाः क्लममत्यजन् ॥ १५५ ॥
चन्दनाद्रेस्तदास्कन्दत्रासभ्रश्यदहिच्छलात् ।
श्रीखण्डद्रुमदोःषण्डान्मण्डलाग्रा इवापतन् ॥ १५६ ॥
उत्तराश्मस्विव पदं क्षिप्त्वा द्वीपेष्वविघ्नतः ।
स कुल्याया इवाम्भोधेः क्षिप्रं चक्रे गतागतम् ॥ १५७ ॥

ततोऽब्धिवीचिनिर्घोषैरुद्गीतजयमङ्गलः ।
प्रतस्थे पश्चिमामाशां जिगीषूणामपश्चिमः ॥ १५८ ॥
आक्रम्य क्रमुकश्यामान्कोङ्कणान्सप्त तापयन् ।
तुरगानिव तिग्मांशोः प्रतापस्तस्य पप्रथे ॥ १५९ ॥
पश्चिमाब्धेर्मरुद्ध्वस्तवीचेराविर्भवन्त्यभूत् ।
द्वारका तस्य सैन्यानां प्रवेशौत्सुक्यदायिनी ॥ १६० ॥
विन्ध्याद्रिस्तद्बलक्षुण्णधातुरेण्वावृताम्बरः ।
प्रत्यभात्त्यक्तमर्यादः कोपताम्र इवोन्नमन् ॥ १६१ ॥
विशतां दशनश्रेण्यस्तस्यावन्तिषु दन्तिनाम् ।
महाकालकिरीटेन्दुज्योत्स्नया खण्डिताः परम् ॥ १६२ ॥
सर्वतोदिक्कमालोक्य जितप्रायांस्ततो नृपान् ।
स प्राविशत्सुविस्तीर्णमपथेनोत्तरापथम् ॥ १६३ ॥
राजभिस्तस्य तत्रोग्रैः संग्रामोभूत्पदे पदे ।
कुलाद्रिभिरिवेन्द्रस्य पक्षच्छेदोद्यमस्पृशः ॥ १६४ ॥
काम्बोजानां वाजिशाला जायन्ते स्म हयोज्झिताः ।
ध्वान्तच्छलात्तद्विरुद्धैर्निरुद्धा महिषैरिव ॥ १६५ ॥
भुःखाराः शिखरश्रेणीर्यान्तः संत्यज्य वाजिनः ।
कुण्ठभावं तदुत्कण्ठां निन्युर्दंष्ट्रां हयाननान् ॥ १६६ ॥
त्रीन्वारान्समरे जित्वा जितं मेने स मुस्मुनिम् ।
सकृज्जयमरेर्वीरा मन्यन्ते हि घुणाक्षरम् ॥ १६७ ॥
चिन्ता न दृष्टा भौट्टानां वक्रे प्रकृतिपाण्डुरे ।
वनौकसामिव क्रोधः स्वभावकपिले मुखे ॥ १६८ ॥
तस्य प्रतापो दरदां न सेहेनारतं मधु ।
दरीणामोषधिज्योतिः प्रत्यूपेर्क इवोदितः ॥ १६९ ॥

कस्तूरीमृगसंस्पर्शी धूतकुङ्कुमकेसरः ।
सैन्यसीमन्तिनीस्तस्य संचस्कारोत्तरानिलः ॥ १७० ॥
शून्ये प्राग्ज्योतिषपुरे निर्जिहानं ददर्श सः ।
धूपधूमं वनप्लुष्टात्कालागुरुवनात्परम् ॥ १७१ ॥
मरीचिकावितीर्णार्णोविभ्रमे वालुकाम्बुधौ ।
तद्गजेन्द्रा महाग्राहसमूहसमतां ययुः ॥ १७२ ॥
तद्योधान्विगलद्धैर्यान्स्त्रीराज्ये स्त्रीजनोकरोत् ।
तुङ्गौ स्तनौ पुरस्कृत्य न तु कुम्भौ कवाटिनाम् ॥ १७३ ॥
स्त्रीराज्यदेव्यास्तस्याग्रे वीक्ष्य कम्पादिविक्रियाम् ।
संत्रासमभिलापं वा निश्चिकाय न कश्चन ॥ १७४ ॥
उत्तराः कुरवोविक्षंस्तद्भयाज्जन्मपादपान् ।
उरगान्तकसंत्रासाद्बिलानीव महोरगाः ॥ १७५ ॥
जयार्जितधनः सोथ प्रविवेश स्वमण्डलम् ।
भिन्नेभमौक्तिकापूर्णपाणिः सिंह इवाचलम् ॥ १७६ ॥
जालंधरं लोहरं च मण्डलानीतराणि च ।
प्रसादीकृत्य विदधे राजत्वं सोनुजीविनाम् ॥ १७७ ॥
पराजयव्यञ्जनार्थं नानालिङ्गानि पार्थिवाः ।
उग्रेण ग्राहितास्तेन वहन्त्यद्यापि निर्मदाः ॥ १७८ ॥
वन्धमुद्राभिधानाय पश्चाद्बाहू तदाज्ञया ।
तुरुष्का दधते व्यक्तं मूर्धानं चार्धमुण्डितम् ॥ १७९ ॥
क्षितिभृद्दाक्षिणात्यानां तिर्यक्त्वज्ञापनाय सः ।
पुच्छं महीतलस्पर्शि चक्रे कौपीनवाससि ॥ १८० ॥
न तत्पुरं न स ग्रामो न सा सिन्धुर्न सोर्णवः ।
न स द्वीपोस्ति यत्रासौ प्रतिष्ठां न विनिर्ममे ॥ १८१ ॥

---

१ वलप्लुष्टात् इति स्यात् ।

क्वचिच्चेष्टासमुचितं क्वचिच्च समयानुगम् ।
बाहुल्येन प्रतिष्ठानां स मानी नाम संदधे ॥ १८२ ॥
सुनिश्चितपुरं चक्रे दिग्जये कृतनिश्चयः ।
सगर्वो दर्पितपुरं कृतवाकृतकेशवम् ॥ १८३ ॥
फलं गृह्णन्फलपुरं पर्णोत्सं पर्णमाददत् ।
क्रीडारामविहारं च क्रीडन्राजा विनिर्ममे ॥ १८४ ॥
एकमूर्ध्वं नयद्रलमधः कर्षंस्तथापरम् ।
बद्धा व्यधान्निरालम्बं स्त्रीराज्ये नृहरिं च सः ॥ १८५ ॥
दिगन्तरस्थे भूपाले तस्मिंस्तत्कर्मकृत्किल ।
पुरं विधाय तन्नाम्ना तत्कोपफलमन्वभूत् ॥ १८६ ॥
ललिताख्ये पुरे तस्मिन्नादित्याय स भूपतिः ।
सग्रामां कन्यकुब्जोर्वीमभिमानोर्जितो ददौ ॥ १८७ ॥
तेन हुष्कपुरे श्रीमान्मुक्तस्वामी व्यधीयत ।
बृहद्विहारो भूपेन सस्तूपश्च महात्मना ॥ १८८ ॥
एकां कोटिं गृहीत्वा स दिग्जयाय विनिर्गतः ।
भू[illegible]य ददौ शुद्ध्यै कोटीरेकादशागतः ॥ १८९ ॥
स तत्र ज्येष्ठरुद्रस्य शिलाप्रासादयोजनम् ।
भूमिग्रामप्रदानं च विदधे वसुधाधिपः ॥ १९० ॥
चक्रे चक्रधरस्तेन वितस्ताम्भः प्रतारणम् ।
विनिर्मायारघट्टालीस्तांस्तान्ग्रामान्प्रयच्छता ॥ १९१ ॥
सोखण्डिताश्मप्राकारं प्रासादान्तर्व्यधत्त च ।
मार्ताण्डस्याद्भुतं दाता द्राक्षास्फीतं च पत्तनम् ॥ १९२ ॥
लोकपुण्ये पुरं कृत्वा नानोपकरणावलीम् ।
प्रतिपादितवाञ्जिष्णुर्ग्रामैः साकं स विष्णवे ॥ १९३ ॥

ततः परं परीहासशीलो भूलोकवासवः ।
विहसद्वासवावासं परीहासपुरं व्यधात् ॥ १९४ ॥
विरेजे राजतो देवः श्रीपरीहासकेशवः ।
लिप्तो रत्नाकरस्वापे मुक्ताज्योतिर्भरैरिव ॥ १९५ ॥
नाभीनलिनकिञ्जल्कपुञ्जेनेवानुरञ्जितः ।
अचकात्काञ्चनमयः श्रीमुक्ताकेशवो हरिः ॥ १९६ ॥
महावराहः शुशुभे काञ्चनं कवचं दधत् ।
पाताले तिमिरं हन्तुं वहन्निव रविप्रभाः ॥ १९७ ॥
गोवर्धनधरो देवो राजतस्तेन कारितः ।
यो गोकुलपयःपूरैरिव पाण्डुरतां दधे ॥ १९८ ॥
चतुष्पञ्चाशतं हस्तान्रोपयित्वा महाशिलाम् ।
ध्वजाग्रे दितिजारातेस्तार्क्ष्यस्तेन निवेशितः ॥ १९९ ॥
चक्रे बृहच्चतुःशालाबृहच्चैत्यबृहज्जिनैः ।
राजा राजविहारं स विरजाः सततोर्जितम् ॥ २०० ॥
तोलकानां सहस्राणि चतुर्भिरधिकानि सः ।
अशीतिं निदधे हेम्नो मुक्ताकेशवविग्रहे ॥ २०१ ॥
तावन्त्येव सहस्राणि पलानां रजतस्य च ।
संधाय शुद्धधीश्चक्रे श्रीपरीहासकेशवम् ॥ २०२ ॥
रीतिप्रस्थसहस्रैस्तु तेन तावद्भिरेव सः ।
व्योमव्यापिवपुः श्रीमान्बृहद्बुद्धो व्यधीयत ॥ २०३ ॥
चतुःशालां च चैत्यं च तावता तावता व्यधात् ।
धनेनैवेति तस्यासन्पञ्च निर्मितयः समाः ॥ २०४ ॥
राजतान्कापि सौवर्णान्कापि देवान्विनिर्ममे ।
पार्श्वेषु मुख्यदेवानां पार्थिवो धनदोपमः ॥ २०५ ॥

कियन्ति तत्र रत्नानि ग्रामान्परिकरं तथा ।
स प्रादादिति कः शक्तः परिच्छेत्तुमियत्तया ॥ २०६ ॥
अवरोधैरमात्यैश्च सेवकैश्च नरेश्वरैः ।
तत्र प्रतिष्ठाः शतशो विहिता भुवनाद्भुताः ॥ २०७ ॥
राज्ञी कमलवत्यस्य कमलाहट्टकारिणी ।
राजतं विपुलाकारं कमलाकेशवं व्यधात् ॥ २०८ ॥
अमात्यो मित्रशर्मापि चक्रे मित्रेश्वरं हरम् ।
श्रीकय्यस्वामिनं चक्रे लाटः कय्याभिधो नृपः २०९ ॥
श्रीमान्कय्यविहारोपि तेनैव विदधेद्भुतः ।
भिक्षुः सर्वज्ञमित्रोभूत्क्रमाद्यत्र जिनोपमः ॥ २१० ॥
भुःखारश्चङ्कुणश्चक्रे स चङ्कुणविहारकृत् ।
भूपचित्तोन्नतं स्तूपं जिनान्हेममयांस्तथा ॥ २११ ॥
ईशानदेव्या तत्पत्न्या खाताम्बु प्रतिपादितम् ।
सुधारसमिव स्वच्छमारोग्याधायि रोगिणाम् ॥ २१२ ॥
वल्लभादित्यभूभर्तुर्वल्लभा चक्रमर्दिका ।
सहस्राण्योकसां सप्त तत्र चक्रपुरं व्यधात् ॥ २१३ ॥
आचार्यो भपटो नाम विदधे भपटेश्वरम् ।
अन्येपि रक्छटेशाद्या बहवो बहुभिः कृताः ॥ २१४ ॥
अधिष्ठानान्तरेप्यत्र चङ्कुणेनाग्र्यमन्त्रिणा ।
सचैत्यः सुकृतोदारो विहारो निरमीयत ॥ २१५ ॥
भिषगीशानचन्द्राख्यः श्यालश्चङ्कुणमन्त्रिणः ।
विहारमकरोल्लब्ध्वा तक्षकानुग्रहाच्छ्रियम् ॥ २१६ ॥
एवं हेममयीमुर्वीं स कुर्वन्नुर्वरापतिः ।
गुणैरौदार्यशौर्याद्यैर्मघवानमलङ्घयत् ॥ २१७ ॥

हेलयापि विनिर्यान्ती वक्राद्वसुमतीपतेः ।
न कदाचन तस्याज्ञा देवैरप्युदलङ्घ्यत ॥ २१८ ॥
तथाहि पूर्वपाथोधेस्तटे सकटको वसन् ।
आनीयन्तां कपित्थानीत्यादिदेश स जातुचित् ॥ २१९ ॥
किंकर्तव्यतयान्धेषु पुरोगेषु स्थितेष्वथ ।
उपानयत्कपित्थानि दिव्यः कोपि पुमान्पुरः ॥ २२० ॥
अग्रादुपायनं गृह्णन्कृतसंज्ञो भ्रुवा प्रभोः ।
कस्य त्वमिति पप्रच्छ प्रतीहारः प्रसृत्य तम् ॥ २२१ ॥
सोभ्यधात्तं कपित्थानि दत्त्वा राज्ञः प्रियाण्यहम् ।
प्रहितोद्य महेन्द्रेण नन्दनोद्यानपालकः ॥ २२२ ॥
रहो महेन्द्रसंदिष्टं वक्तव्यं किंचिदस्ति मे ।
इति श्रुत्वा प्रतीहारः सभां चक्रे स निर्जनाम् ॥ २२३ ॥
ततो दिव्यः पुमानूचे शक्रस्त्वां वक्ति भूपते ।
क्षन्तव्यं पथ्यमप्येतत्सौजन्यान्निष्ठुरं वचः ॥ २२४ ॥
तुर्ये युगेपि भूपाल दिक्पाला अपि ते वयम् ।
बिभृमो यत्प्रणम्याज्ञां श्रूयतां तत्र कारणम् ॥ २२५ ॥
पुरा ग्रामगृहस्थस्य कस्यचित्पृथुसंपदः ।
जन्मान्तरे कर्मकरो हालिकोभूद्भवान्किल ॥ २२६ ॥
एकदा तस्य ते ग्रीष्मे वाहयित्वा महावृषान् ।
श्रान्तस्य निर्जलेरण्ये क्षीणप्रायमभूदहः ॥ २२७ ॥
ततः स्वामिगृहात्क्षुत्तृट्खिन्नस्य भवतोन्तिकम् ।
वारिकुम्भीमपूपं च गृहीत्वा कश्चिदाययौ ॥ २२८ ॥
निर्धौतपाणिपादस्त्वं भोक्तुं संप्रस्तुतस्ततः ।
विप्रं कण्ठगतप्राणमपश्यः पुरतोतिथिम् ॥ २२९ ॥

स त्वामवोचन्मा भुङ्क्ष्व दुर्भिक्षोपहतस्य मे।
कण्ठे यियासवः प्राणा वर्तन्ते भोजनं विना॥ २३०॥
वारितः पार्श्वगेनापि तस्मै त्वं प्रीतिपूर्वकम्।
पूपार्धं वारिकुम्भीं च प्रादाः प्रियमुदीरयन्॥ २३१॥
पात्रे प्रसन्नचित्तस्य काले दानेन तेन ते।
अखण्डितानामाज्ञानां शतमासीत्त्रिविष्टपे॥ २३२॥
तेन वारिप्रदानेन वाञ्छामात्रेऽपि दर्शिते।
प्रादुर्भवन्ति सुस्वादा नद्यो मरुपथेष्वपि॥ २३३॥
सत्क्षेत्रप्रतिपादितः प्रियवचोबद्धालवालावलि-
र्निर्दोषेण मनःप्रसादपयसा निष्पन्नसेकक्रियः।
दातुस्तत्तदभीप्सितं किल फलन्कालेऽतिबालोऽप्यसौ
राजन्दानमहीरुहो विजयते कल्पद्रुमादीनपि॥ २३४॥
अल्पावशेषास्तास्त्वद्य सन्त्याज्ञास्तव भूपते।
वचोलङ्घ्यं क्षपयतो यत्र तत्राविचारतः॥ २३५॥
अपि चेतरभूपालसुलभं महतः सतः।
कस्माद्विचारशून्यत्वं तवापि हृदि रोहति॥ २३६॥
दिनानि कतिचिद्यानि कश्मीरेषु घनागमे।
जायन्ते तानि पूर्वाब्धौ फलानि शिशिरे कुतः॥ २३७॥
विगाहसे दिशं यां यां तत्र तत्रैव तत्पतेः।
त्वदाज्ञाग्रहणे यत्नः पूर्वदानप्रभावतः॥ २३८॥
आशां श्रितस्य माहेन्द्रीमाज्ञा स्वल्पापि तेऽधुना।
गृहीता कथमप्येषा शक्रेणाभग्नशक्तिना॥ २३९॥
विना प्रयोजनं मुख्यं तस्मादाज्ञास्त्वया क्वचित्।
नैवमेव पुनर्देया विरलाः सन्ति ता यतः॥ २४०॥

इत्युक्त्वान्तर्हिते तस्मिन्भूपालो विपुलाशयः ।
चिन्तयन्दानमाहात्म्यं परं विस्मयमाययौ ॥ २४१ ॥
ततः प्रभृति तादृक्षयोग्यार्थिप्राप्तिलालसः ।
परिहासपुरे चक्रे स्थिरां गुर्वीं स पर्विणीम् ॥ २४२ ॥
सहस्रभक्तमित्येवं प्रख्यातायां सदक्षिणम् ।
लक्षमेकोत्तरं भक्तपात्राणां यत्र दीयते ॥ २४३ ॥
अभिप्रायेण तेनैव पत्तनान्यूषरेषु सः ।
चक्रे यद्येषु तृष्णार्तः कश्चिज्जातु पिबेदपः ॥ २४४ ॥
संजग्राह स देशेभ्यस्तांस्तानन्तरविन्नरान् ।
विकचान्सुमनःस्तोमान्पादपेभ्य इवानिलः ॥ २४५ ॥
तेन कङ्कणवर्षस्य रससिद्धस्य सोदरः ।
चङ्कुणो नाम भुःखारदेशानीतो गुणोन्नतः ॥ २४६ ॥
स रसेन समातन्वन्कोशे बहुसुवर्णताम् ।
पद्माकर इवाब्जस्य भूभृतोभूच्छुभावहः ॥ २४७ ॥
रुद्धः पञ्चनदे जातु दुस्तरैः सिन्धुसंगमैः ।
तटे स्तम्भितसैन्योभूद्राजा चिन्तापरः क्षणम् ॥ २४८ ॥
ततोम्बुतरणोपायं तस्मिन्पृच्छति मन्त्रिणः ।
अगाधेम्भसि रोधस्थश्चङ्कुणो मणिमाक्षिपत् ॥ २४९ ॥
तत्प्रभावाद्द्विधाभूतं सरिन्नीरं ससैनिकः ।
उत्तीर्णो नृपतिस्तूर्णं परं पारं समासदत् ॥ २५० ॥
मणिमन्येन मणिना चङ्कुणोप्याचकर्ष तम् ।
सलिलं प्रागवस्थं च क्षणेन सरितामभूत् ॥ २५१ ॥
परिभाव्याद्भुतं तत्स प्रशंसामुखराननः ।
प्रणयाच्चङ्कुणं राजा मणियुग्ममयाचत ॥ २५२ ॥

स तमाह स्म विहसन्कर्मैमौ कुरुतो मणी ।
योग्यौ मत्पाणिगावेव किं स्यात्स्वीकरणेन वः ॥ २५३ ॥
सामान्येष्वेव लभते सोत्कर्षं वस्तु संप्रथाम् ।
महत्सु तस्य का शोभा विविधोत्कृष्टवस्तुषु ॥ २५४ ॥
प्रस्यन्दनं शशिमणेर्गणयन्ति ताव-
द्यावत्स्थितो जलनिधेः पुलिनैकदेशे ।
स स्वीक्रियेत यदि तेन ततस्तदास्य
स्यन्दः स्फुरन्नपि न तत्सलिले विभाव्यः ॥ २५५ ॥
इत्युक्त्वा विरते तस्मिन्राजा सस्मितमब्रवीत् ।
संभावयसि किं रत्नमाभ्यामभ्यधिकं मम ॥ २५६ ॥
अतोधिकतरं यद्वा किंचित्त्वं मम पश्यसि ।
तदादाय प्रयच्छेदं निष्क्रयेण मणिद्वयम् ॥ २५७ ॥
ततो महान्प्रसादोयमित्युक्त्वा चङ्कुणोब्रवीत् ।
स्वायत्ते स्वामिनो रत्ने मह्यमिष्टं तु दीयताम् ॥ २५८ ॥
गजस्कन्धेधिरोप्यैतन्मागधेभ्यो[1] यदाहृतम् ।
दत्त्वा सुगतबिम्बं तज्जनोयमनुगृह्यताम् ॥ २५९ ॥
सलिलोत्तरणोपायो मणी देवेन गृह्यताम् ।
संसारोत्तरणोपायः सुगतो मह्यमर्प्यताम् ॥ २६० ॥
इति तेनार्थितो युक्त्या जिनबिम्बं ददौ नृपः ।
वाग्मिनां कस्य सामर्थ्यं परिपन्थयितुं वचः ॥ २६१ ॥
स्वविहारेथ भगवान्स तेन विनिवेशितः ।
कपिशाभिः सकाषाय इव यो भाति कान्तिभिः ॥ २६२ ॥
दृश्यतेद्यापि कट्टकैरायसैः परिवेष्टितः ।
गजस्कन्धनिबद्धस्य सूचको यस्य विष्टरः ॥ २६३ ॥

---

१ मगधेभ्यो इति स्यात् ।

अभिप्रायानुसारेण प्रकटीकुरुते प्रियम् ।
अहो महाप्रभावानां भूपतीनां वसुंधरा ॥ २६४ ॥
अशिक्षितं कदाचित्स स्वयं दमयितुं हयम् ।
निनायारण्यमेकाकी हयविद्याविशारदः ॥ २६५ ॥
दूरान्निर्मानुषे तत्र ललनां ललिताकृतिम् ।
एकां ददर्श गायन्तीं नृत्यन्तीमपरामपि ॥ २६६ ॥
क्षणाच्च ते समापय्य गीतनृत्ते मृगीदृशौ ।
प्रणम्य किंचिद्गच्छन्त्यावपश्यद्दमयन्हयम् ॥ २६७ ॥
तुरगं तं समारुह्य तत्रागच्छद्दिने दिने ।
दृष्ट्वा तथैव ते कान्ते गत्वापृच्छत्सविस्मयः ॥ २६८ ॥
तमूचतुस्ते नर्तक्यावावां देवगृहाश्रिते ।
यः शूर वर्धमानोयं ग्रामस्तत्रावयोर्गृहम् ॥ २६९ ॥
इहत्यजीवनभुजां मातृणामुपदेशतः ।
अस्मत्कुलेन नियतं नृत्तमत्र विधीयते ॥ २७० ॥
रूढिः परम्परायाता सेयमस्मद्गृहे स्थिता ।
आवामन्योपि वा नात्र निमित्तं ज्ञातुमीश्वरः ॥ २७१ ॥
एवं वचस्तयोः श्रुत्वा नृपोन्येद्युः सविस्मयः ।
तदुक्त्या मेदिनीं कृत्स्नां कारुभिर्निरदारयत् ॥ २७२ ॥
दूरं निर्हृतमृद्भिस्तैरथाद्राक्षीन्निवेदितम् ।
नृपतिः पिहितद्वारं जीर्णं देवगृहद्वयम् ॥ २७३ ॥
उद्घाटितारररिर्वर्णैः पीठोत्कीर्णैर्निवेदितौ ।
अपश्यत्केशवौ तत्र रामलक्ष्मणनिर्मितौ ॥ २७४ ॥
परिहासहरेः पार्श्वे पृथक्कृत्वा शिलागृहम् ।
स रामस्वामिनः श्रीमान्प्रतिष्ठाकर्म निर्ममे ॥ २७५ ॥

देवोऽपि लक्ष्मणस्वामी तथैवाभ्यर्थ्य पार्थिवम्।
चक्रमर्दिकया चक्रेश्वरपार्श्वे निवेशितः॥ २७६॥
दिग्जये पुरुषः कश्चिद्धृत्तप्रत्यग्रनिग्रहः।
अग्रे न्याक्षिपदात्मानं गजारूढस्य भूभुजः॥ २७७॥
तं कृत्तपाणिघ्राणादिव्रणैः शोणितवर्षिणम्।
त्राणार्थिनं कारुणिकः स्वोदन्तं पृष्टवान्नृपः॥ २७८॥
स तस्मै सिकतासिन्धुसविधस्थस्य भूपतेः।
प्रख्यातमूचे सचिवमात्मानं हितकारिणम्॥ २७९॥
प्रणतिर्ललितादित्यनृपतेः क्रियतामिति।
हितं कथयतः स्वस्य निग्रहं च ततो नृपात्॥ २८०॥
युग्मम्॥
प्रतिजज्ञे च भूपेन ततस्तत्स्वामिनिग्रहः।
रूढव्रणोऽगदंकारैः स चाकार्यत सत्कृतैः॥ २८१॥
ततो विहितयात्रं तं स मन्त्री कृतसत्क्रियः।
कदाचिदेवमवदद्विजने जगतीभुजम्॥ २८२॥
एवंविधस्य कायस्य राजन्यत्परिरक्षणम्।
तत्र वैरविशुद्ध्याशा विडम्बयति मामियम्॥ २८३॥
बाष्पैर्जलाञ्जलिं दत्त्वा दुःखाय च सुखाय च।
कृतकृत्यो ध्रुवं जह्यादवमानहतानसून्॥ २८४॥
अपकृत्याधिकं शत्रोरपकारं जयेन्मितम्।
गम्भीरं प्रतिनद्येव निनादं नदतो गिरिः॥ २८५॥
इतो मासैस्त्रिभिर्गम्या भूः प्राप्या त्वरितं कथम्।
यदा वा प्राप्यते वैरी तदा तत्रैव किं वसेत्॥ २८६॥
मासार्धलङ्घ्यं पन्थानं तस्मादुपदिशामि ते।
गृहीत्वा स जलं गम्यश्चमूनां किंतु निर्जलः॥ २८७॥

तद्भूमिजा वन्धवो मे न वक्ष्यन्ति त्वदागमम् ।
सामात्यान्तःपुरो राजा छद्मनानेन गृह्यते ॥ २८८ ॥
इत्युक्त्वा सोकरोत्तस्य प्रवेशं वालुकार्णवे ।
पक्षे क्षीणे च कटको निस्तोयः समपद्यत ॥ २८९ ॥
तत्राप्यहानि द्वित्राणि वहन्नेवाभवन्नृपः ।
तृष्णार्तं वीक्ष्य सैन्यं च मन्त्रिणं तमभाषत ॥ २९० ॥
उक्तकालाधिका यावद्वासरा गमिताः पथि ।
मुमूर्षु तृष्णया सैन्यं तदध्वा शिष्यते कियान् ॥ २९१ ॥
ततो विहस्य सोवादीज्जिगीषो शेषमध्वनः ।
किं पृच्छत्यरिराष्ट्रस्य यमराष्ट्रस्य वा भवान् ॥ २९२ ॥
त्वं हि स्वामिहितायैव समुपेक्ष्य स्वजीवितम् ।
मृत्युवक्त्रं स कटको मया युक्त्या प्रवेशितः ॥ २९३ ॥
नेदं मरुमहीमात्रं भीमोयं वालुकार्णवः ।
नाम्भोत्र लभ्यते क्वापि कस्त्राता तेद्य भूपते ॥ २९४ ॥
श्रुत्वेति पृतना कृत्स्ना समभूद्वीतसौष्ठवा ।
करकाभ्रंशितफला स्तम्बशेषेव शालिभूः ॥ २९५ ॥
संत्यक्तजीविताशानां भीरूणां क्रन्दितध्वनिम् ।
भुजमुद्यम्य शमयंस्ततो नृपतिरब्रवीत् ॥ २९६ ॥
अमात्य तव कृत्येन प्रीताः स्वामिहितैषिणः ।
मरावप्यत्र शीतार्ता इव रोमाञ्चिता वयम् ॥ २९७ ॥
अभेद्यसारे मयि तु व्यक्तमेवंविधोपि ते ।
प्रयोगः कुण्ठतां यातो लोहं वज्रमणाविव ॥ २९८ ॥
मणिभ्रमाद्वह्निकणं गृह्णन्दग्धा इवाङ्गुलीः ।
त्वं मिथ्यावयवाँल्लूनानद्य शोचिष्यसि ध्रुवम् ॥ २९९ ॥

निदेशेनैव मे पश्य पयः सूतेद्य मेदिनी ।
रसितेनाम्बुवाहस्य रत्नं वैदूर्यभूरिव ॥ ३०० ॥
इत्युक्त्वा सोम्बु निष्कष्टुं कुन्तेनोर्वीं व्यदारयत् ।
उज्जिहीर्षुर्वितस्ताम्भः शूलेनेव त्रिलोचनः ॥ ३०१ ॥
अथोज्जगाम पाताललक्ष्मीलीलास्मितच्छविः ।
रसातलात्सरित्साकं सैन्यानां जीविताशया ॥ ३०२ ॥
तस्य सेनाचराणां सा क्रमं चिच्छेद वाहिनी ।
वृथाव्ययीकृताङ्गस्य मन्त्रिणस्तस्य चेप्सितम् ॥ ३०३ ॥
लूनाङ्गोमङ्गलाशंसी स मन्त्री विफलश्रमः ।
स्वस्य भर्तुर्विवेशादौ नगरीमन्तकस्ततः ॥ ३०४ ॥
राज्ञापि कुटिलाचारो निगृह्य स महीपतिः ।
निजस्य मन्त्रिणस्तस्य तुल्यावस्थो व्यधीयत ॥ ३०५ ॥
यथोपयोगं तेनैव स्थाने स्थाने प्रवर्तिताः ।
अद्यापि कुन्तवाहिन्यः प्रवहन्त्युत्तरापथे ॥ ३०६ ॥
सहस्रशः संभवन्तोप्यपरे भुवनाद्भुताः ।
अतिप्रसङ्गभङ्गेन तद्वृत्तान्ता न दर्शिताः ॥ ३०७ ॥
यन्निःशब्दजला घनाश्मपरुषे देशेतिघोरारवा
यच्चाच्छाः समये पयोदमलिने कालुष्यसंदूषिताः ।
दृश्यन्ते कुलनिम्नगा अपि परं दिग्देशकालाविमौ
तत्सत्यं महतामपि स्वसदृशाचारप्रवृत्तिप्रदौ ॥ ३०८ ॥
कलेर्वायं प्रभावः स्यान्नरनाथासनस्य वा ।
यत्सोपि भीमकलुषाः प्रवृत्तीः समदर्शयत् ॥ ३०९ ॥
युग्मम् ॥
अवरोधसखो राजा परिहासपुरे स्थितः ।
स जातु मदिराक्षीवः सचिवानेवमन्वशात् ॥ ३१० ॥

कृतं प्रवरसेनेन यदेतत्प्रवरं पुरम् ।
तन्निर्दहथ मन्यध्वे मत्पुरस्यैव चेच्छ्रियम् ॥ ३११ ॥
घोरामलङ्घिताज्ञस्य श्रुत्वेत्याज्ञां महीपतेः ।
गत्वाश्वघासकूटानि तेदहन्वातुलानके ॥ ३१२ ॥
हर्म्याग्राद्वीक्षमाणस्तद्वह्निज्वालोज्ज्वलाननः ।
उल्कामुख इवाभूत्स हर्षाट्टहसितोत्कटः ॥ ३१३ ॥
द्वेषादिवैकृतवतः प्रतिभासतेन्यो
मिथ्यैव चित्रमधिको विशदात्मनोपि ।
चन्द्रादि पश्यति पुरो द्विगुणं प्रकृत्या
तेजोमयं तिमिरदोषहतं हि चक्षुः ॥ ३१४ ॥
नैवं चेदेकमपि तत्पुरं प्रवरभूपतेः ।
असंख्यपुरनिर्माता स विवेदाधिकं कुतः ॥ ३१५ ॥
युग्मम् ॥
क्षीणक्षैब्योथ निध्याय नगरप्लोषकिल्बिषम् ।
उष्णनिःश्वाससुहृदा पस्पर्शोनुशयाग्निना ॥ ३१६ ॥
तत्कुर्वतेन्तःसुषिरा गूढं येनातनुक्षयम् ।
दह्यन्ते जीर्णतरवः कोटरस्थानला इव ॥ ३१७ ॥
प्रातस्तमथ शोचन्तं सदुःखं वीक्ष्य मन्त्रिणः ।
चिन्तानिवर्तनायोचुः पुरप्लोषं मृषैव तत् ॥ ३१८ ॥
श्रुतेप्रनष्टे नगरे निःशोकोभून्महीपतिः ।
स्वप्नान्तर्हारिते पुत्रे प्रबुद्धोग्र इव स्थिते ॥ ३१९ ॥
कार्यं जातु न तद्वाक्यं यत्क्षीबेण मयोच्यते ।
तान्युक्तकारिणोमात्यान्प्रशंसन्निति सोब्रवीत् ॥ ३२० ॥
प्रियमनुचितं क्ष्मापण्यस्त्रीक्षणप्रभुरीश्वरो
रमयति यतो धिक्तान्भृत्यान्स्ववृत्तिसुखार्थिनः ।

नृपमपथगं पान्ति प्राणानुपेक्ष्य निजानपि
प्रसभमिह ये तैः पूतेयं महात्मभिरुर्वरी ॥ ३२१ ॥
अतीन्द्रमपि माहात्म्यं राज्ञस्तस्याधितिष्ठतः ।
अयमन्योपि दोषोभूदितरक्षितिपोचितः ॥ ३२२ ॥
दत्त्वापि यत्स मध्यस्थं श्रीपरीहासकेशवम् ।
जघान तीक्ष्णपुरुषैस्त्रिग्राम्यां गौडपार्थिवम् ॥ ३२३ ॥
गौडोपजीविनामासीत्सत्त्वमत्यद्भुतं तदा ।
जहुर्ये जीवितं धीराः परोक्षस्य प्रभोः कृते ॥ ३२४ ॥
शारदादर्शनमिषात्कश्मीरान्संप्रविश्य ते ।
मध्यस्थदेवावसथं संहताः समवेष्टयन् ॥ ३२५ ॥
दिगन्तरस्थे भूपाले प्राविवेक्षूनवेक्ष्य तान्[1] ।
परिहासहरिं चक्रुः पूजकाः पिहिताररिम् ॥ ३२६ ॥
ते रामस्वामिनं प्राप्य राजतं विक्रमोर्जिताः ।
परिहासहरिभ्रान्त्या चक्रुरुत्पाट्य रेणुशः ॥ ३२७ ॥
तिलं तिलं तं कृत्वा च चिक्षिपुर्दिक्षु सर्वतः ।
नगरान्निर्गतैः सैन्यैर्हन्यमानाः पदे पदे ॥ ३२८ ॥
श्यामला रक्तसंसिक्तास्तेपतन्निहता भुवि ।
अञ्जनाद्रिदृषत्खण्डा धातुस्यन्दोज्ज्वला इव ॥ ३२९ ॥
तदीयरुधिरासारैः समभूदुज्ज्वलीकृता ।
स्वामिभक्तिरसामान्या धन्या चेयं वसुंधरा ॥ ३३० ॥
वज्राद्वज्रकृतं भयं विरमति श्रीः पद्मरागाद्भवे-
न्नानाकारमपि प्रशाम्यति विषं गारुत्मतादश्मनः ।
एकैकं क्रियते प्रभावनियमात्कर्मेति रत्नैः परं
पुंरत्नैः पुनरप्रमेयमहिमोन्नद्धैर्न किं साध्यते ॥ ३३१ ॥

---

१ प्राविविक्षून् इत्युचितम् ।

क्व दीर्घकाललङ्घ्योध्वा शान्ते भक्तिः क्व च प्रभौ ।
विधातुरप्यसाध्यं तद्यद्गौडैर्विहितं तदा ॥ ३३२ ॥
लोकोत्तरस्वामिभक्तिप्रभावानि पदे पदे ।
तादृशानि तदाभूवन्भृत्यरत्नानि भूभृताम् ॥ ३३३ ॥
राज्ञः प्रियो रक्षितोभूद्गौडराक्षसविप्लवे ।
रामस्वाम्युपहारेण श्रीपरीहासकेशवः ॥ ३३४ ॥
अद्यापि दृश्यते शून्यं रामस्वामिपुरास्पदम्[1] ।
ब्रह्माण्डं गौडवीराणां सनाथं यशसा पुनः ॥ ३३५ ॥
एवं नानाविधोदन्तैर्वासराः क्ष्मापतेर्ययुः ।
विरलाः स्वपुरे तस्य भूयांसस्तु दिगन्तरे ॥ ३३६ ॥
अनन्याक्रान्तपृथिवीसमालोकनकौतुकी ।
अपारं प्रविवेशाथ पुनरेवोत्तरापथम् ॥ ३३७ ॥
कर्तुं प्रभावजिज्ञासां प्रहितैर्धनदादिभिः ।
नैर्ऋतैः सह वृत्तान्तास्तस्य ते ते तदाभवन् ॥ ३३८ ॥
नाद्यापि या भुवो दृष्टा जाने भानुकरैरपि ।
राज्ञस्तस्य बभूवाज्ञा तत्र स्वैरविहारिणी ॥ ३३९ ॥
चिरमज्ञातवृत्तान्तैर्मन्त्रिभिः प्रहितस्ततः ।
प्रत्यावृत्तस्तस्य पार्श्वाद्दूतस्तानेवमुक्तवान् ॥ ३४० ॥
इत्यादिशति वः स्वामी कोयं मोहो भवादृशाम् ।
क्ष्मामिमां मे प्रविष्टस्य प्रतीक्षध्वे यदागमम् ॥ ३४१ ॥
नवं नवं प्रतिदिनं संत्यज्य विजयार्जनम् ।
स्वराष्ट्रं संप्रविष्टस्य किं कार्यं मम पश्यथ ॥ ३४२ ॥
विनिर्गतानां स्वभुवः सरितां सलिलाकरः ।
न निर्व्याजजिगीषूणां दृश्यते ह्यवधिः क्वचित् ॥ ३४३ ॥

---

१ सुरास्पदम् इति स्यात् ।

तस्मादाचारसारं वो वक्ष्ये स्वविषयोचितम् ।
राज्यं तदनुसारेण निर्विघ्नं कुरुतानघाः ॥ ३४४ ॥
अत्रस्थैः सर्वदा रक्ष्यः स्वभेदः प्रभविष्णुभिः ।
चार्वाकाणामिवैषां हि भयं न परलोकतः ॥ ३४५ ॥
अपराधं विनाप्यत्र दण्ड्या गह्वरवासिनः ।
ते हि संभृतवित्ताः स्युर्दुर्भेद्या दुर्गसंश्रयाः ॥ ३४६ ॥
वर्षोपभोग्यान्यन्नानि क्षेत्रभूसंमिता वृषाः ।
ग्राम्याणां नातिरिच्यन्ते यथा कार्यं तथासकृत् ॥ ३४७ ॥
अधिकीभूतवित्ता हि वत्सरेणैव ते भृशम् ।
भवेयुर्डामराः क्रूरा नृपाज्ञातिक्रमक्षमाः ॥ ३४८ ॥
वस्त्रं स्त्रियः कुथा भोज्यमलंकारा हया गृहाः ।
आसाद्यन्ते यदा जातु ग्रामीणैर्नगरोचिताः ॥ ३४९ ॥
मदाद्दुर्गाण्युपेक्ष्यन्ते संरक्ष्याणि यदा नृपैः ।
यदा चानन्तरज्ञत्वं तेषां भृत्येषु दृश्यते ॥ ३५० ॥
प्रदेशादेकतो रूढा यदा वृत्तिश्च शस्त्रिणाम् ।
अन्योन्योद्वाहसंबन्धैः कायस्थाः संहता यदि ॥ ३५१ ॥
कर्मस्थानानि वीक्षन्ते क्ष्मापाः कायस्थवद्यदा ।
तदा निःसंशयं ज्ञेयः प्रजाभाग्यविपर्ययः ॥ ३५२ ॥
चक्कलकम् ॥

चेष्टानुसारेणोन्नीय गूढमाशयसंविदम् ।
मयोक्तं हृदये कार्यमन्तरं राजवीजिनाम् ॥ ३५३ ॥
प्रत्यासत्तिं मदकरटिनो दानगन्धेन वायु-
र्गर्जोद्भूतिं प्रकटितरुचिश्चञ्चलेवाम्बुदस्य ।
चेष्टा स्पष्टं वदति मतिमन्नैपुणोन्नेयतत्त्वा
जन्तोर्जन्मान्तरपरिचितां निश्चलां चित्तवृत्तिम् ॥ ३५४ ॥

पुत्रः कुवलयादित्यो वज्रादित्यश्च मे समौ ।
भिन्नशीला तयोर्भ्रात्रोर्धीद्वैमातुरयोः पुनः ॥ ३५५ ॥
ज्यायान्राज्येभिषेक्तव्यः स च स्याद्बलवान्यदा ।
तस्याज्ञातिक्रमः कार्यो भवद्भिर्नियमात्तदा ॥ ३५६ ॥
उत्सृजञ्जीवितं वापि राज्यं वापि स पार्थिवः ।
शोचनीयो न केनापि स्मरतेदं वचो मम ॥ ३५७ ॥
कार्यः कनीयान्न नृपः प्रमादात्क्रियते यदि ।
नोल्लङ्घनीया तस्याज्ञा रक्ष्यश्च विषमोपि सः ॥ ३५८ ॥
पौत्रेषु मे कनीयान्यो जयापीडोस्ति दारकः ।
पितामहसमो भूया इति वाच्यः स सर्वदा ॥ ३५९ ॥
भर्तुर्गृहीतनैराश्याः साभिप्रायां प्रणम्य ताम् ।
आनर्चुः पश्चिमामाज्ञां ते बाष्पार्धकणत्यजः ॥ ३६० ॥
उवाच चङ्कुणो जातु संनिपत्याखिलाः प्रजाः ।
बाष्पैः पतिवियोगाग्नितप्तां सिञ्चन्वसुंधराम् ॥ ३६१ ॥
राज्ये कुवलयापीडो राजपुत्रोभिषिच्यताम् ।
सुगृहीताभिधो राजा गतः स सुकृती दिवम् ॥ ३६२ ॥
ससृजे यस्य कृतिनो दैवतैः कोशवृद्धये ।
रससिद्धिरकस्मान्मे यस्मात्सास्तमुपागता ॥ ३६३ ॥
दूरस्थोपि हि भूभृत्स भाग्यशक्त्या कयाचन ।
कार्याणि घटयन्नासीद्दुर्घटान्यपि हेलया ॥ ३६४ ॥
अम्भोजानि घनाघनव्यवहितोप्युल्लाघयत्यंशुमा-
न्दूरस्थोपि पयोधरोतिशिशिरस्पर्शो करोत्यातपम् ।
शक्तिः काप्यपरिक्षतास्ति महतां स्वैरं दविष्ठान्यहो
यन्माहात्म्यवशेन यान्ति घटनां कार्याणि निर्यन्त्रणाम् ॥ ३६५॥

सैकादशदिनान्सप्त मासान्षट्त्रिंशतं समाः ।
एवमाह्लाद्य स महीं प्रजाचन्द्रोस्तमाययौ ॥ ३६६ ॥
तुषारवर्षैर्बहलैस्तमकाण्डनिपातिभिः ।
आर्याणकाभिधे देशे विपन्नं केचिदूचिरे ॥ ३६७ ॥
राजप्रष्ठः प्रतिष्ठां स रक्षितुं चिरसंचिताम् ।
संकटे क्वापि दहनं प्राविक्षदिति केचन ॥ ३६८ ॥
केषांचित्तु मते भूभृद्द्वीयस्युत्तरापथे ।
सोमर्त्यसुलभां भूमिं प्रविष्टः कटकान्वितः ॥ ३६९ ॥
अत्यद्भुतानि कृत्यानि श्रुतान्यस्य यथा किल ।
विपत्तिरपि भूभर्तुस्तथैवात्यद्भुता श्रुता ॥ ३७० ॥
यातोस्तं द्युमणिः पयोधिसलिलं कैश्चित्प्रविष्टोपरैः
संप्राप्तो दहनं गतः किल परैर्लोकान्तरे कीर्त्यते ।
जायन्ते महतामहो निरुपमप्रस्थानहेवाकिनां
निःसामान्यमहत्त्वयोगपिशुना वार्ता विपत्तावपि ॥ ३७१ ॥
ततः कुवलयापीडो भेजे कुवलयेशताम् ।
जातः कमलदेव्या यः श्रीमाञ्शक्र इवादितेः ॥ ३७२ ॥
त्यागेन चक्रे विशदां योनुरक्तां नृपश्रियम् ।
महोरगस्त्वचमिव स्वभावमलिनामपि ॥ ३७३ ॥
भ्रात्रा तुल्यप्रभावेन कंचित्कालं हृतप्रभः ।
स हुताशोष्मणाक्रान्तः प्रदीप इव नारुचत् ॥ ३७४ ॥
भृङ्गैरिवानुगैर्दानलोभात्पर्यायवृत्तिभिः ।
श्रीर्दुस्थाभूत्तयोरन्तर्मत्तेभकटयोरिव ॥ ३७५ ॥
अथोभयधनादायिभृत्यचाक्रिकया समम् ।
राजा कुवलयापीडो बभञ्जानुजमञ्जसा ॥ ३७६ ॥

राज्यं निष्कण्टकं कृत्वा ततः प्राप्तबलो नृपः ।
दिग्जयार्योर्जितक्रान्तिः सोभूत्संभृतसाधनः ॥ ३७७ ॥
एकस्तस्मिन्क्षणे मन्त्री तस्याज्ञामुदलङ्घयत् ।
स्मरन्वा तत्पितुर्वाचं भजन्वा दर्पविक्रियाम् ॥ ३७८ ॥
प्राप्तायामथ यामिन्यां तल्पे कोपाकुलो नृपः ।
तमाज्ञातिक्रमं ध्यायन्न निद्रां क्षणमप्यगात् ॥ ३७९ ॥
एवं कृतागसं हन्तुं सस्पृहस्य तदाश्रयात् ।
वहवः प्रत्यभासन्त वध्यास्तस्योद्यतक्रुधः ॥ ३८० ॥
विचारशैलमथितात्तस्य चित्तमहोदधेः ।
प्रकोपकालकूटस्य पश्चाच्छमसुधोदगात् ॥ ३८१ ॥
दध्यौ सोथ गतक्रोधः प्रवृद्धः प्राणिसंक्षयः ।
एतावान्कस्य नु कृते कर्तव्यः प्रत्यभान्मम ॥ ३८२ ॥
अकार्याण्यपि पर्याप्य कृत्वापि वृजिनार्जनम् ।
विधीयते हितं यस्य स देहः कस्य सुस्थिरः ॥ ३८३ ॥
कृतघ्नस्यास्य कायस्य हेतोरगलितस्मृतेः ।
हन्तव्याः कस्य पन्थानः प्रतिभान्त्यनपायिनः ॥ ३८४ ॥
विदन्ति जन्तवो हन्त पच्यमानस्य नात्मनः ।
अवस्थां कालसूदेन कृतां तां तां क्षणे क्षणे ॥ ३८५ ॥
ह्यः पश्यद्भिरकारणस्मितसितं पाथोजकोशाकृति
श्मश्रूद्बोधकठोरमद्य रभसादुत्तप्तताम्रप्रभम् ।
प्रातर्जीर्णवलक्षकेशविकृतं वृद्धाजशीर्षोपमं
वक्त्रं नः परिहस्यते ध्रुवमिदं भूतैश्चिरस्थास्नुभिः ॥ ३८६ ॥
इत्याद्यनित्यताचिन्तादत्तशान्तिसुखादरः ।
राज्यं संत्यज्य स वनं प्लक्षप्रस्रवणं ययौ ॥ ३८७ ॥

गच्छ भद्र वनायैव तपस्याधीयतां मनः ।
सापायाः क्षणभङ्गिन्य एवंप्राया विभूतयः ॥ ३८८ ॥
तेन संत्यजता राज्यं लिखितेन निजासने ।
वैराग्यवासनोत्सेकः श्लोकेनानेन सूचितः ॥ ३८९ ॥
अभग्नशमसंवेगलब्धसिद्धिर्नराधिपः ।
श्रीपर्वतादावद्यापि भव्यानामेति दृक्पथम् ॥ ३९० ॥
तथा याते प्रभोः पुत्रे मित्रशर्मा शुचान्वितः ।
वितस्तासिन्धुसंभेदे सभार्यो जीवितं जहौ ॥ ३९१ ॥
राज्यं समां समासार्धां कृत्वा स वसुधाधिपः ।
निःश्रेयसाप्तिनिःश्रेणीं सुधीः सिद्धिं समासदत् ॥ ३९२ ॥
वज्रादित्यो वप्पियको ललितापीड इत्यपि ।
ख्यातोथ भूभृदभवद्यन्माता चक्रमर्दिका ॥ ३९३ ॥
स क्रूरचरितो भ्रातुः प्रजाह्लादविधायिनः ।
सुधांशोरिव दुर्वासा नूनं विसदृशोभवत् ॥ ३९४ ॥
परिहासपुरात्पित्र्यां नानोपकरणावलीम् ।
स जहार दुराचारो भूभृल्लोभवशंवदः ॥ ३९५ ॥
रागिणो भूमिपालस्य भूयस्योन्तःपुरस्त्रियः ।
बीजाश्वस्येव वडवास्तास्ताः समभवन्प्रियाः ॥ ३९६ ॥
विक्रयेण प्रयच्छन्स म्लेच्छेभ्यः पुरुषान्बहून् ।
म्लेच्छोचितां व्यवहृतिं प्रावर्तयत मण्डले ॥ ३९७ ॥
सप्ताब्दान्वसुधां भुक्त्वा सोतिसंभोगजन्मना ।
जगाम संक्षयं क्ष्माभृत्क्षयरोगेण किल्बिषी ॥ ३९८ ॥
तस्मान्मञ्जरिकादेव्या जातो राजा प्रजान्तकः ।
ततः पृथिव्यापीडोभूत्समासाश्चतुरः समाः ॥ ३९९ ॥

जातो मम्माभिधानायां वप्पियात्सप्त वासरान्[1]।
संग्रामापीडनामाथ तमुत्पाद्याभवन्नृपः ॥ ४०० ॥
भ्रातरौ तौ समासाद्य राज्यं नैव व्यराजत ।
हेमन्तशिशिरावाप्य चण्डांशोरिव मण्डलम् ॥ ४०१ ॥
शान्तेथ संग्रामापीडे कनीयान्वप्पियात्मजः ।
राजा श्रीमाञ्जयापीडः प्राप राज्यं ततः क्रमात् ॥ ४०२ ॥
पितामहसमो भूया इत्यमात्यवचः स्मरन् ।
जिगीषुः संभृतबलो दिग्जयाय स निर्ययौ ॥ ४०३ ॥
स्वदेशादेव नयविद्वशं नीतैः समं नृपैः ।
वृद्धान्पप्रच्छ निर्गच्छन्कश्मीरद्वारगोचरान् ॥ ४०४ ॥
पितामहस्य नः सैन्यं कियन्निर्गच्छतोभवत् ।
इति ब्रूताद्य यात्रासु यूयं संख्यातसैनिकाः ॥ ४०५ ॥
कृतस्मितास्तमूचुस्ते किं प्रश्नेनामुना प्रभो ।
वस्तु कश्चिदतिक्रान्तं नानुकर्तुं क्षमोधुना ॥ ४०६ ॥
कर्णीरथानां तस्यासीत्सपादं लक्षमीशितुः ।
अशीतिस्तु सहस्राणि देवस्याद्य जयोद्यमे ॥ ४०७ ॥
तदाकर्ण्य जयापीडो बहु मेने न निर्जयम् ।
क्षिप्रं क्षितेः संकुचन्त्याः कालस्य बलवत्तया ॥ ४०८ ॥
जिगीषोः क्ष्माभुजस्तस्य भावमालोक्य तादृशम् ।
दध्युर्भावज्ञतां वृद्धा ललितादित्यभूपतेः ॥ ४०९ ॥
तस्य दूरप्रयातस्य स्यालो जज्जाभिधो बलात् ।
द्रोहेणाक्रम्य कश्मीरान्स्वयं भेजे नृपासनम् ॥ ४१० ॥
दिने दिने राजसैन्यात्स्वदेशसारिणस्ततः ।
सैनिकाः स्वा न्यवर्तन्त स्वामिभक्तिपराङ्मुखाः ॥ ४११ ॥

---

१ वत्सरान् इति स्यात् ।

प्रख्यापयिष्यन्स्वामेव शक्तिं परिकरं विना ।
निश्चिकाय जयापीडो युक्तां कांचित्तु संविदम् ॥ ४१२ ॥
अभङ्गुरास्तेभिमानास्तस्यैवासन्मनस्विनः ।
अत्यवर्तत यैरेष वैधात्रीरपि वामताः ॥ ४१३ ॥
स विसृज्य भुवं स्वां स्वां भूपतीननुयात्रिकान् ।
प्रयागमगमत्सैन्यैः परिमेयैर्निजैः समम् ॥ ४१४ ॥
तत्रावशिष्टानुच्चित्य वाजिनः स मनोजवान् ।
द्विजेभ्यो लक्षमेकोनं प्रददौ भूरिदक्षिणम् ॥ ४१५ ॥
संपूर्णमन्यो लक्षं यः प्रदद्यादत्र वाजिनाम् ।
तन्मुद्रयेयं मन्मुद्रा विनिवार्येत्युदीर्य च ॥ ४१६ ॥
श्रीजयापीडदेवस्येत्यक्षरैरुपलक्षिताम् ।
दिग्देशगामिनो मुद्रां गाङ्गस्य पयसो ददौ ॥ ४१७ ॥
तन्मुद्राङ्कं पयः पीत्वा गाङ्गमद्यापि निर्मलम् ।
चित्ते प्रवर्धते तापो भूपानामभिमानिनाम् ॥ ४१८ ॥
स्वदेशगमनानुज्ञां सैन्यस्याप्तमुखेन सः ।
दत्त्वा निशायामेकाकी निर्ययौ कटकान्तरात् ॥ ४१९ ॥
मण्डलेषु नरेन्द्राणां पयोदानामिवार्यमा ।
... ... ॥ ४२० ॥
गौडराजाश्रयं गुप्तं जयन्ताख्येन भूभुजा ।
प्रविवेश क्रमेणाथ नगरं पौण्ड्रवर्धनम् ॥ ४२१ ॥
तस्मिन्सौराज्यरम्याभिः प्रीतः पौरविभूतिभिः ।
लास्यं स द्रष्टुमविशत्कार्तिकेयनिकेतनम् ॥ ४२२ ॥
भरतानुगमालक्ष्य नृत्तगीतादि शास्त्रवित् ।
ततो देवगृहद्वारशिलामध्यास्त स क्षणम् ॥ ४२३ ॥

तेजोविशेषचकितैर्जनैः परिहृतान्तिकम् ।
नर्तकी कमला नाम कान्तिमन्तं ददर्श तम् ॥ ४२४ ॥
असामान्याकृतेः पुंसः सा ददर्श सविस्मया ।
अंसपृष्ठेथ धावन्तं करं तस्यान्तरान्तरा ॥ ४२५ ॥
अचिन्तयत्ततो गूढं चरन्नेष भवेद्ध्रुवम् ।
राजा वा राजपुत्रो वा लोकोत्तरकुलोद्भवः ॥ ४२६ ॥
एवं ग्रहीतुमभ्यासः पृष्ठस्थाः पर्णवीटिकाः ।
अंसपृष्ठेन येनायं लसत्पाणिः प्रतिक्षणम् ॥ ४२७ ॥
लोलश्रोत्रपुटो मदोत्कमधुपापातात्ययेपि द्विपः
सिंहोसत्यपि पृष्ठतः करिकुले व्यावृत्य विप्रेक्षिता ।
मेघौन्मुख्यशमेप्यशान्तवदनोद्गीर्णस्वरो बर्हिण-
श्रेणानां विरमेन्न हेतुविगमेप्यभ्यासदीर्घा स्थितिः ॥ ४२८ ॥
इत्यन्तश्चिन्तयन्ती सा कृत्वा संक्रान्तसंविदम् ।
सखीमभिन्नहृदयां विससर्ज तदन्तिकम् ॥ ४२९ ॥
प्राग्वत्पृष्ठं गते पाणौ पूगखण्डांस्तयार्पितान् ।
वक्त्रे क्षिपञ्जयापीडः परिवृत्त्य ददर्श ताम् ॥ ४३० ॥
भ्रूसंज्ञयासि कस्य त्वं पृष्टाया इति सुभ्रुवः ।
ददत्या वीटिकास्तस्या वृत्तान्तमुपलब्धवान् ॥ ४३१ ॥
तया जनितदाक्षिण्यस्तैस्तैर्मधुरभाषितैः ।
सख्याः समाप्तनृत्ताया निन्ये स वसतिं शनैः ॥ ४३२ ॥
अग्राम्यपेशलालापा तथा तं सा विलासिनी ।
उपाचरत्परार्घ्यश्रीः सोप्यभूद्विस्मितो यथा ॥ ४३३ ॥
ततः शशाङ्कधवले संजाते रजनीमुखे ।
पाणिनालम्ब्य भूपालं शय्यावेश्म विवेश सा ॥ ४३४ ॥

ततः काञ्चनपर्यङ्कशायी मैरेयमत्तया ।
तयार्थितोपि शिथिलं विदधे नाधरांशुकम् ॥ ४३५ ॥
प्रवेशयन्निव बृहद्वक्षस्तां सत्रपां ततः ।
दीर्घबाहुः समाश्लिष्य स शनैरिदमब्रवीत् ॥ ४३६ ॥
न त्वं पद्मपलाशाक्षि न मे हृदयहारिणी ।
किं तु कालानुरोधोयं सापराधं करोति माम् ॥ ४३७ ॥
दासस्तवायं कल्याणि गुणैः क्रीतोस्म्यकृत्रिमैः ।
अचिराज्ज्ञातवृत्तान्ता ध्रुवं दाक्षिण्यमेष्यसि ॥ ४३८ ॥
कार्यशेषमनिष्पाद्य सज्जं मानिनि कंचन ।
अभोगे कृतसंकल्पं सुखानां त्वमवेहि माम् ॥ ४३९ ॥
तामेवमुक्त्वा पर्यङ्कं साङ्गुलीयेन पाणिना ।
वादयन्निव निःश्वस्य श्लोकमेतं पपाठ सः ॥ ४४० ॥
असमाप्तजिगीषस्य स्त्रीचिन्ता का मनस्विनः ।
अनाक्रम्य जगत्कृत्स्नं नो संध्यां भजते रविः ॥ ४४१ ॥
श्लोकेनात्मगतं तेन पठितेन महीभुजा ।
सा कलाकुशलाज्ञासीन्महान्तं कंचिदेव तम् ॥ ४४२ ॥
गन्तुकामं च तं प्रातर्नृपं प्रणयिनी बलात् ।
अर्थयित्वा चिरं कालमप्रस्थानमयाचत ॥ ४४३ ॥
एकदा वन्दितुं संध्यां प्रयातः सरितस्तटम् ।
चिरायातो गृहं तस्या ददर्श भृशविह्वलम् ॥ ४४४ ॥
किमेतदिति पृष्टाथ तमूचे सा शुचिस्मिता ।
सिंहोत्र सुमहान्रात्रौ निपत्याहन्ति देहिनः ॥ ४४५ ॥
नरनागाश्वसंहारः कृतस्तेन दिने दिने ।
त्वय्यभूवं चिरायाते तद्भयेन समाकुला ॥ ४४६ ॥

राजानो राजपुत्रा वा तद्भयेन विसूत्रिताः ।
गृहेभ्यो नात्र निर्यान्ति प्रवृत्ते क्षणदाक्षणे ॥ ४४७ ॥

तामिति ब्रुवतीं मुग्धां निषिध्य च विहस्य च ।
सव्रीड इव तां रात्रिं जयापीडोत्यवाहयत् ॥ ४४८ ॥

अपरेद्युर्दिनापाये निर्गतो नगरान्तरात् ।
सिंहागमप्रतीक्षोभून्महावटतरोरधः ॥ ४४९ ॥

अदृश्यत ततो दूरादुत्फुल्लबकुलच्छविः ।
अट्टहासः कृतान्तस्य संचारीव मृगाधिपः ॥ ४५० ॥

अध्वनान्येन यान्तं तमथ मन्थरगामिनम् ।
राजसिंहो नदन्सिंहं समाह्वयत हेलया ॥ ४५१ ॥

स्तब्धश्रोत्रो व्यात्तवक्त्रः कम्प्रकूर्चः प्रदीप्तदृक् ।
उदस्तपूर्वकायस्तं सगर्जः समुपाद्रवत् ॥ ४५२ ॥

तस्य न्यस्याननबिले कफोणिं पततः क्रुधा ।
क्षिप्रकारी जयापीडो वक्षः क्षुरिकयाभिनत् ॥ ४५३ ॥

शोणितं जग्धगन्धेभसिन्दूराभं विमुञ्चता ।
एकप्रहारभिन्नेन तेनात्यज्यत जीवितम् ॥ ४५४ ॥

आमुक्तव्रणपट्टः स कफोणिमथ गोपयन् ।
प्रविश्य नर्तकीवेश्म निशि सुष्वाप पूर्ववत् ॥ ४५५ ॥

प्रभातायां विभावर्यां श्रुत्वा सिंहं हतं नृपः ।
प्रहृष्टः कौतुकाद्द्रष्टुं जयन्तो निर्ययौ स्वयम् ॥ ४५६ ॥

स दृष्ट्वा तं महाकायमेकप्रहृतिसंहृतम् ।
साश्चर्यो निश्चयान्मेने प्रहर्तारममानुषम् ॥ ४५७ ॥

तस्य दन्तान्तरालुब्धं केयूरं पार्श्वगार्पितम् ।
श्रीजयापीडनामाङ्कं ददर्शाथ सविस्मयः ॥ ४५८ ॥

स्यात्कुतोत्र स भूपाल इति ब्रुवति पार्थिवे।
जयापीडागमाशङ्कि पुरमासीद्भयाकुलम् ॥ ४५९ ॥
ततः पौरान्विमृश्यैवं जयन्तः क्षितिपोब्रवीत्।
प्रहर्षावसरे मूढाः कस्माद्वो भयसंभवः ॥ ४६० ॥
श्रूयते हि जयापीडो राजा भुजबलोर्जितः।
केनापि हेतुना भ्राम्यन्नेकाक्येव दिगन्तरे ॥ ४६१ ॥
राजपुत्रः कल्लुट इत्युक्त्वा कल्याणदेव्यसौ।
तस्मै नियमिता दातुं निष्पुत्रेण सता मया ॥ ४६२ ॥
सोन्वेष्यश्चेत्स्वयं प्राप्तस्तद्रत्नाहरणेच्छया।
रत्नद्वीपं प्रतिष्ठासोर्निधानासादनं गृहात् ॥ ४६३ ॥
अस्मिन्नेव पुरे तेन भाव्यं भुवनशासिना।
ब्रूयादेनं ममान्वेष्य योसौ दद्यामभीप्सितम् ॥ ४६४ ॥
वाचि सप्रत्ययाः पौरा भूपतेः सत्यवादिनः।
अन्विष्य कमलावासवर्तिनं तं न्यवेदयन् ॥ ४६५ ॥
सामात्यान्तःपुरोभ्येत्य प्रयत्नेन प्रसाद्य तम्।
ततः स्ववेश्म नृपतिर्निनाय विहितोत्सवः ॥ ४६६ ॥
कल्याणदेव्यास्तेनाथ कल्याणाभिनिवेशिना।
राजलक्ष्म्या व्यपास्ताया इव सोजिग्रहत्करम् ॥ ४६७ ॥
व्यधाद्दिनापि सामग्रीं तत्र शक्तिं प्रकाशयन्।
पञ्च गौडाधिपाञ्जित्वा श्वशुरं तदधीश्वरम् ॥ ४६८ ॥
गतशेषं प्रभुत्यक्तं सैन्यं संवाहयन्स्थितः।
मित्रशर्मात्मजो देवशर्मामात्यस्तमाययौ ॥ ४६९ ॥
निजदेशं प्रति ततः स प्रतस्थे तदर्थितः।
अग्रे जयश्रियं कुर्वन्पश्चात्तेथ सुलोचने ॥ ४७० ॥

---

१ सुता इत्युचितम्। २ ममान्विष्य इत्युचितम्। ३ ते च इत्युचितम्।

सिंहासनं जितादादौ कन्यकुब्जमहीभुजः ।
स राज्यककुदं राजा जहारोदारपौरुषः ॥ ४७१ ॥
तस्मिन्प्रविष्टे स्वभुवं स्फूर्जदूर्जितविक्रमे ।
सैन्यैः समं सामित्सज्ञैर्जज्जो योद्धुं विनिर्ययौ ॥ ४७२ ॥
शुष्कलेत्राभिधे ग्रामे तेन सार्धं सुदारुणः ।
जयापीडस्य संग्रामः सुबहूनि दिनान्यभूत् ॥ ४७३ ॥
अनुरक्तप्रजो राजा जज्जराज्यासहिष्णुभिः ।
युधि सोन्विष्यमाणोभूद्ग्राम्याटविकमण्डलैः ॥ ४७४ ॥
श्रीदेवो ग्रामचण्डालः प्राप्तो ग्राम्यैः समं युधि ।
कोत्र जज्ज इति भ्राम्यन्योधान्पप्रच्छ सर्वतः ॥ ४७५ ॥
तृष्णार्तं स्वर्णभृङ्गारात्पिबन्तं वारि तस्य ते ।
रणमध्ये हयारूढं तं दूरात्समदर्शयन् ॥ ४७६ ॥
भ्रमयन्क्षेपणीयं स क्षिप्त्वाश्मानं तदानने ।
सोयं हतो मया जज्ज इत्यमोघक्रियोनदत् ॥ ४७७ ॥
साहायकाय राज्ञोहं यामीत्युक्त्वार्थिताशनः ।
मातुर्हसन्त्या जज्जस्य प्रतिज्ञायाययौ वधम् ॥ ४७८ ॥
अश्मसंरुग्णभीमास्यं मुमूर्षुं पतितं हयात् ।
विवेष्टमानं मेदिन्यां जज्जं त्यक्त्वा ययुर्निजाः ॥ ४७९ ॥
स समर्थाहितापातचिन्तासततदुःस्थितः ।
द्रोहाज्जितेन राज्येन त्रिभिर्वर्षैर्व्ययुज्यत ॥ ४८० ॥
न्यासापहाराद्वणिजां वेश्यानां कामिवञ्चनात् ।
द्रोहाच्चोपनता राज्ञामस्थिरा एव संपदः ॥ ४८१ ॥
हते जज्जे जयापीडः प्रत्यावृत्य निजां श्रियम् ।
जग्राह दोष्णा भूभारं कृत्येन च सतां मनः ॥ ४८२ ॥

१ सोन्वीयमानो इति स्यात् । २ द्रोहार्जितेन इति स्यात् ।

प्रपेदे यत्र कल्याणं स विरोधिवधान्नृपः ।
देशे कल्याणपुरकृत्तत्र कल्याणदेव्यभूत् ॥ ४८३ ॥
राजा मह्लाणपुरकृच्चक्रे विपुलकेशवम् ।
कमला सा स्वनाम्नापि कमलाख्यं पुरं व्यधात् ॥ ४८४ ॥
महाप्रतीहारपीडाधिकारं[1] प्रतिपद्य सः ।
कल्याणदेवीदाक्षिण्यादकरोदधिकोन्नतिम् ॥ ४८५ ॥
उत्पत्तिभूमौ देशेऽस्मिन्दूरदूरतिरोहिता ।
कश्यपेन वितस्तेव तेन विद्यावतारिता ॥ ४८६ ॥
वचो मूर्खोऽयमित्येव कस्मैचिद्वदते स्फुटम् ।
सर्वज्ञानं ददच्चक्रे सर्वान्विद्याभियोगिनः ॥ ४८७ ॥
देशान्तरादागमय्य व्याचक्षाणः क्षमापतिः ।
प्रावर्तयत विच्छिन्नं महाभाष्यं स्वमण्डले ॥ ४८८ ॥
क्षीराभिधाच्छब्दविद्योपाध्यायात्संभृतश्रुतः ।
बुधैः सह ययौ वृद्धिं स जयापीडपण्डितः ॥ ४८९ ॥
भूपतेरात्मना स्पर्धा चक्षमे न स कस्यचित् ।
आत्मनस्तु बुधैः स्पर्धां शुद्धधीर्बह्वमन्यत ॥ ४९० ॥
तावत्पण्डितशब्देऽभूद्राजशब्दादपि प्रथा ।
तैस्तैर्दोषैर्न तु म्लानिं कालान्तरवदाययौ ॥ ४९१ ॥
नृपतौ विद्वदायत्ते राजसांमुख्यकाङ्क्षिभिः ।
गृहा बभूवुर्विदुषां व्याप्ताः सेवागतैर्नृपैः ॥ ४९२ ॥
समग्रहीत्तथा राजा सोऽन्विष्यन्निखिलान्बुधान् ।
विद्वद्दुर्भिक्षमभवद्यथान्यनृपमण्डले ॥ ४९३ ॥
अध्यक्षो भक्तशालायां शुक्रदन्तस्य मन्त्रिणः ।
विद्वत्तया थक्कियाख्यस्तेन स्वीकृत्य वर्धितः ॥ ४९४ ॥

---

१ पीठाधिकारं इतिस्यात् ।

विद्वान्दीनारलक्षेण प्रत्यहं कृतवेतनः ।
भट्टोभूदुद्भटस्तस्य भूमिभर्तुः सभापतिः ॥ ४९५ ॥
स दामोदरगुप्ताख्यं कुट्टनीमतकारिणम् ।
कविं कविं बलिरिव धुर्यं धीसचिवं व्यधात् ॥ ४९६ ॥
मनोरथः शङ्खदत्तश्चटकः संधिमांस्तथा ।
बभूवुः कवयस्तस्य वामनाद्याश्च मन्त्रिणः ॥ ४९७ ॥
स स्वप्ने पश्चिमाशायां लक्षयन्नुदयं रवेः ।
देशं धर्मोत्तराचार्यं प्रविष्टे साध्वमन्यत ॥ ४९८ ॥
सचेताः संस्तवव्यक्तविवेकृत्वो बभूव सः ।
भावानां भुज्यमानानामास्वादान्तरविन्नृपः ॥ ४९९ ॥
अपश्यद्भिर्महास्वादान्भावान्स्वादुविवेकिभिः[1] ।
किं श्रेयमशनादन्यत्क्ष्मापैरन्धैरिवोक्षभिः ॥ ५०० ॥
आरूढस्य चितां कृतानुमरणोद्योगप्रियालिङ्गनं
पुण्ड्रेक्षुद्रवपानमुल्बणमहामोहप्रलुप्तस्मृतेः ।
वीतासोरवतंसमाल्यवलयामोदश्च यादृग्भवे-
द्भावानां सुभगः स्वभावमहिमा निश्चेतसस्तादृशः ॥ ५०१ ॥
मन्त्रविक्रमयोस्तस्य द्वयोर्दर्पणयोरिव ।
एकैव बिम्बिता मूर्तिः सहस्रगुणतां ययौ ॥ ५०२ ॥
अकुर्वन्विगुणामाज्ञां लङ्केन्द्रात्पञ्च राक्षसान् ।
तेनानयेति जगदे दूतो जातु पुरःस्थितः ॥ ५०३ ॥
सांधिविग्रहिकः सोथ गच्छन्पोतास्युतोम्बुधौ ।
प्राप पारं तिमिग्रासं तिमिमुत्पाट्य निर्गतः ॥ ५०४ ॥
प्रियमर्त्यो रामभक्त्या नृपाज्ञालेखदायिनम् ।
स्वदेशमनयद्दत्त्वै रक्षोभिस्तं विभीषणः ॥ ५०५ ॥

---

1 स्याद्वविवेकिभिः इतिस्यात् ।

द्रुतं वित्तैः पूरयित्वा सरोगाधं च राक्षसैः ।
चक्रे जयपुरं कोट्टं त्रिविष्टपसमं नृपः ॥ ५०६ ॥
बुद्धत्रयं महाकारं विहारं च विधाय सः ।
नगरान्तर्जयादेवीं पुण्यकर्मा स निर्ममे ॥ ५०७ ॥
तत्पुरे चतुरात्मा च शेषशायी च केशवः ।
विष्णुलोकस्थितिं त्यक्त्वा ध्रुवं बध्नाति संनिधिम् ॥५०८॥
अन्यत्कर्मान्तरं किंचित्कारयित्वा स राक्षसान् ।
व्यधात्कारुभिरेवाम्भ इति शंसन्ति केचन ॥ ५०९ ॥
स हि स्वप्ने जलान्तर्मे कुरु द्वारवतीमिति ।
उक्तः कंसारिणा चक्रे विनिर्माणं तथाविधम् ॥ ५१० ॥
श्रीद्वारवत्यधिष्ठानं बाह्यं कोट्टं तथाह्यसौ ।
अभ्यन्तरं जयपुरं ब्रूतेद्याप्यखिलो जनः ॥ ५११ ॥
मन्त्री पञ्चमहाशब्दभाजनं जगतीभुजः ।
तस्मिञ्जयपुरे कोट्टे जयदत्तो व्यधान्मठम् ॥ ५१२ ॥
राजक्षत्तुः प्रमोदस्य जामाता मथुरापतेः ।
आचाभिधो व्यरचयच्छुचिराचेश्वरं हरम् ॥ ५१३ ॥
पुनः संभृतसामग्र्यो दिग्जयाय विनिर्ययौ ।
बलैर्जलधिवेलाद्रीन्द्राघयन्नलघुद्विपैः ॥ ५१४ ॥
संप्रविष्टापि पूर्वाब्धिमविच्छिन्ना हिमाचले ।
भगीरथस्य गङ्गेव रेजे तस्यानुगा चमूः ॥ ५१५ ॥
सार्धं प्रचण्डैश्चण्डालैरटन्तः-कटकाद्बहिः ।
तस्यासन्यामिका रात्रौ सुम्मुनिप्रमुखा नृपाः ॥ ५१६ ॥
नामान्यद्विनयादित्य इति प्रख्यापयन्नृपः ।
पूर्वाशां विनयादित्यपुरेणालंकृतां व्यधात् ॥ ५१७ ॥

अत्युत्सेकेन सहसा साहसाध्यवसायिनाम् ।
श्रीरारोहति संदेहं महतामपि भूभृताम् ॥ ५१८ ॥
भीमसेनाभिधानस्य स दुर्गे पूर्वदिक्पतेः ।
निःशब्दो व्रतिभिः सार्धं व्रतिलिङ्गी विवेश यत् ॥ ५१९ ॥
तं रन्ध्रान्वेषिणं तत्र परिज्ञाय चिरस्थितः ।
भ्राता जज्जस्य सिद्धाख्यो गत्वा राज्ञे न्यवेदयत् ॥ ५२० ॥
भूपतिं भीमसेनोथ राजाकस्माद्बबन्ध तम् ।
नहुषाजगरो भीममिव भीमपराक्रमम् ॥ ५२१ ॥
तस्मिन्वीरे तथा बद्धे धुर्ये पुरुषकारिणाम् ।
पौरुषद्वेषिणा जाने दैवेनोन्नमितं शिरः ॥ ५२२ ॥
जयापीडस्त्वसंमूढो व्यसनेप्यतिदारुणे ।
तांस्तान्संचिन्तयन्नासीदुपायानुदयोन्मुखः ॥ ५२३ ॥
अत्रान्तरे नरपतेः पौराणामतिदुस्तरा ।
लूतामयकृता व्यापदुदपद्यत मण्डले ॥ ५२४ ॥
आमयः स्पर्शसंचारी तत्र व्यापादकश्च सः ।
देशदोषादतो जन्तुर्लूताव्याप्तो विवर्ज्यते ॥ ५२५ ॥
तदाकर्ण्य जयापीडो जातोपायप्रयुक्तधीः ।
स्वभृत्येनोपयुक्तानि द्रव्याण्यानीतवान्रहः ॥ ५२६ ॥
तैः पित्तोद्रेचकैर्भुक्तैर्ज्वलत्पित्तोवहज्ज्वरम् ।
वज्रवृक्षपयश्चाङ्गे क्षिप्त्वा सपिटकोभवत् ॥ ५२७ ॥
तं लूताव्याप्तमाकर्ण्य विपक्षो रक्षिणां मुखात् ।
विपत्स्यते ध्रुवमिति ध्यात्वा देशाद्बहिर्व्यधात् ॥ ५२८ ॥
एवं स्वमतिमाहात्म्यात्संतीर्णो विपदर्णवात् ।
व्याप्तव्योमाग्रहीद्दुर्गं यशश्च परिपन्थिनः ॥ ५२९ ॥

यः सर्वकालमबुधैः परिहस्यमानो
मूलाङ्कुराद्यपि न जातु पुरस्करोति।
व्यापत्सु शास्त्रविटपी स फलं प्रसूय
पुंसः किलैकपद एव लुनात्यलक्ष्मीम्॥ ५३०॥

तमैच्छदभिसंधातुं विद्याविक्रमसंयुतः।
मायाव्यरमुडिर्नाम राजा नेपालपालकः॥ ५३१॥
अकृतप्रणतिस्तस्य प्रविष्टस्य स्वमण्डलम्।
अग्रात्सुदूरमध्वानं ससैन्योपससार सः॥ ५३२॥
जिगीषोस्तस्य तु तथा तत्तत्पार्थिवनिर्जयः।
पृथक्प्रयत्ननिर्वर्त्यो नाभूत्तदनुसारिणः॥ ५३३॥
मग्नं क्वापि क्वचिद्दृश्यं प्रतिदेशं स वैरिणम्।
श्येनः कपोतं कक्ष्यान्तरिवान्विष्यञ्जगाम सः॥ ५३४॥
ततो निःशेषितापाये तस्मिन्कुर्वन्स दिग्जयम्।
आसन्नाब्धेस्तटे सिन्धोः समुपावेशयद्बलम्॥ ५३५॥
प्रतस्थे दिवसैर्द्वित्रैरथ पूर्वार्णवोन्मुखः।
कर्षन्वेलानिलस्पर्शोत्सृष्टध्वजपटाश्चमूः॥ ५३६॥
ततस्तस्मिन्सरित्पारे दक्षिणस्मिन्क्षमापतेः।
तस्थावरमुडिः सैन्यं स्वच्छत्राङ्कं प्रकाशयन्॥ ५३७॥
भूरिभेरीरवोद्गारि प्रबलं वीक्ष्य तद्बलम्।
प्रजज्वाल जयापीडः पीतसर्पिरिवानलः॥ ५३८॥
स जानुदघ्नं निर्विघ्नं पश्यन्नग्रे सरिज्जलम्।
अपूर्वत्वादभूमिज्ञः क्रुद्धस्तर्तुं व्यगाहत॥ ५३९॥
मध्यं प्राप्ते नृपे पूर्णा वेलया वर्धमानया।
अकालेभूदगाधाम्भाः सार्णवाभ्यर्णगा सरित्॥ ५४०॥

नरनागाश्वबहुलं तया सैन्यं महीपतेः ।
प्रवृद्धया प्लाव्यमानं क्षणात्संक्षयमाययौ ॥ ५४१ ॥
नृपतिर्वीचिसंमर्दभ्रंशिताभरणांशुकः ।
बाहुभ्यां लहरीश्छिन्दञ्जलैर्दूरमनीयत ॥ ५४२ ॥
एकस्य करुणाक्रन्दैः सैन्यस्यान्यस्य गर्जितैः ।
सरित्तरङ्गघोषैश्च बभूवुस्तुमुला दिशः ॥ ५४३ ॥
क्षिप्रकारी सद्दतिभिः संनद्धैः सरितोन्तरात् ।
स चाकृष्य जयापीडं बबन्ध विहितोत्सवः ॥ ५४४ ॥
दैवस्याम्बुमुचश्च नास्ति नियमः कोप्यानुकूल्यं प्रति
व्यञ्जन्यः प्रियमुत्कटं घटयते जन्तोः क्षणादप्रियम् ।
क्षिप्रं दीर्घनिदाघवासरविपत्संतापनिर्वापणं
प्रादुष्कृत्य वनस्पतेः प्रकुरुते विद्युद्विसर्गं च यः ॥ ५४५ ॥
स कालगण्डिकातीराश्रयात्युच्चाश्मवेश्मनि ।
निचिक्षेप जयापीडमाप्तानां रक्षिणां करे ॥ ५४६ ॥
तथा काश्मीरिको राजा निमग्नो व्यसने पुनः ।
स किंकर्तव्यतामूढः शुचा गूढमदह्यत ॥ ५४७ ॥
कलावत्सु शशाङ्कोपि तेजस्विष्वर्यमापि तम् ।
न ददर्श यथा धीमान्स ररक्ष तथा नृपः ॥ ५४८ ॥
अपश्यन्निर्गतः किंचिदालोकन्यस्तलोचनः ।
आसन्नां तटिनीमासीदुपायांश्च स चिन्तयन् ॥ ५४९ ॥
अवस्थावेदकास्तत्र ग्रथिताः पृथिवीभुजा ।
आर्द्रान्तःकरणैः श्लोकाः स्मर्यन्तेद्यापि सूरिभिः ॥ ५५० ॥
तथा तस्मिन्स्थिते मानी देवशर्मैव मन्त्रिषु ।
चिन्तयन्स्वामिसंमानमनिशं पर्यतप्यत ॥ ५५१ ॥

भर्तुः स्वदेहत्यागेन स हितं कर्तुमुद्यतः।
दूतैररमुडेश्चक्रे प्रियवाग्भिः प्रलोभनम् ॥ ५५२ ॥
जयापीडश्रिया साकं राज्यं कश्मीरमण्डले।
दास्यामि तुभ्यमित्यस्य दूतैः स श्राविताेभवत् ॥ ५५३ ॥
प्राप्तेषु प्रतिदूतेषु पूर्णायामथ संविदि।
गृहीतकटको मन्त्री नेपालविषयं ययौ ॥ ५५४ ॥
स कालगण्डिकासिन्धोरर्वाचि कटकं तटे।
स्थापयित्वा परं पारं ययौ मितपरिच्छदः ॥ ५५५ ॥
सामन्तैरग्रमायातैस्तं सभां संप्रवेशितम्।
सत्कृत्यारमुडिः प्रह्वं न्यवेशयत विष्टरे ॥ ५५६ ॥
अध्वश्रान्त इति क्षिप्रं प्रतिक्षिप्तः क्षमाभुजा।
तद्विसृष्टोपचारस्तान्निनायावसथे दिनम् ॥ ५५७ ॥
स चारमुडिभूभृच्च पीतकोशौ परस्परम्।
आसातां निर्जनेन्येद्युः कर्तव्यकृतनिश्चयौ ॥ ५५८ ॥
नृपमूचेथ सचिवो जयापीडार्जितं धनम्।
अस्ति सैन्ये तदाप्तानां तस्य वा विदितं च तत् ॥ ५५९ ॥
दानेन भविता मोक्षस्तवेत्युक्त्वा विमोहयन्।
तस्मात्तं प्रष्टुमिच्छामि क्व वसु न्यस्तमित्यहम् ॥ ५६० ॥
अत एव मया सैन्यं संहतं न प्रवेशितम्।
यदेतन्मध्यगाः शक्या न बन्द्धुं न्यासधारिणः ॥ ५६१ ॥
तस्मादेकैकमाहूय तेषु बद्धेषु सैनिकाः।
कोपमज्ञातहृदया न यास्यन्ति विवक्षवः ॥ ५६२ ॥
एवं विमोहितात्तस्मात्प्राज्ञोनुज्ञां स लब्धवान्।
बद्धस्य प्रययौ पार्श्वे जयापीडमहीभुजः ॥ ५६३ ॥

तदालोकनजं शोकं गोपयन्धैर्यसागरः ।
गृहं तन्निर्जनं कृत्वा क्षिप्रं पप्रच्छ तं नृपम् ॥ ५६४ ॥
अपि त्वया निजं तेजो भित्तिभूतं न हारितम् ।
तस्मिन्हि सति सिध्यन्ति साहसालेख्यकल्पनाः ॥ ५६५ ॥
स तं बभाषे निःशङ्को मन्त्रिन्नेवं व्यवस्थितः ।
अद्भुतं कर्म किं कुर्यां ध्रियमाणेन तेजसा ॥ ५६६ ॥
मन्त्री तमूचे तेजश्चेद्राजन्न निसृतं तव ।
जानीहि तत्क्षणेनैव लङ्घितं विपदर्णवम् ॥ ५६७ ॥
अपि वातायनादस्मात्पतित्वा निम्नगाम्भसि ।
पारं गन्तुं समर्थोसि सैन्यं ह्यत्र निजं तव ॥ ५६८ ॥
राजा जगाद तं नास्मात्पतित्वोत्थीयतेम्भसः ।
विना दृतिं दृतिश्चात्र दूरपाताद्विदीर्यते ॥ ५६९ ॥
तस्मान्नायमुपायोत्र न च नाम विमानितः ।
बहु मन्ये तनुत्यागमनिर्मथ्यापकारिणम् ॥ ५७० ॥
ततो निश्चित्य सोमात्यस्तमवादीन्महीपते ।
बहिः केनाप्युपायेन वहेस्त्वं नालिकाद्वयम् ॥ ५७१ ॥
प्रविश्यैकाकिनैवाथ द्रष्टव्यः संभृतो मया ।
सरिदुत्तरणोपायः सोनुष्ठेयोप्यशङ्कितम् ॥ ५७२ ॥
श्रुत्वेति निर्गतो गत्वा पायुक्षालनवेश्म सः ।
सविलम्बं बहिर्वेलां तदुक्तामत्यवाहयत् ॥ ५७३ ॥
एकाकी संप्रविष्टोथ तं ददर्श च्युतं क्षितौ ।
विपन्नं गलमुद्बध्य दृढया चेलचीरया ॥ ५७४ ॥
सद्योव्यापादिततनुः श्वासापूरितविग्रहः ।
अभेद्योहं तव दृतिर्मामारुह्य तरापगाम् ॥ ५७५ ॥

आरोढुरूरुबन्धाय स्वोर्वोरुष्णीषपट्टिका ।
बद्धा मया तां प्रविश्य क्षिप्रमेव पताम्भसि ॥ ५७६ ॥
नखनिर्भिन्नगात्रास्रलिखितामिति संविदम् ।
दृष्ट्वा चावाचयत्कण्ठनिबद्धांशुकपल्लवे ॥ ५७७ ॥
तिलकम् ॥

विस्मयस्नेहयोः पश्चात्पूर्वं स सरितस्ततः ।
प्रवाहे पतितो राजा परं पारं समासदत् ॥ ५७८ ॥
प्राप्तसैन्यः प्रविश्याथ क्षणेनैव निनाय सः ।
तमशेषं सभूपालं नेपालविषयं क्षयम् ॥ ५७९ ॥
रक्षिणोपि न यावत्तमजानन्बन्धनाच्च्युतम् ।
तावदेव कथाशेषं विषयं तं चकार सः ॥ ५८० ॥
नृत्यत्कबन्धः स्वर्गस्त्रीमुक्तस्रक्तूर्यघोषवान् ।
भूपतेर्बन्धनान्मोक्षे बभूव समरोत्सवः ॥ ५८१ ॥
दावानलोल्बणभुवो गिरयो निदाघे
यत्रैव दूरमितरे परिवर्जनीयाः ।
तत्रैव संभवति सान्द्रहिमद्रवार्द्र-
श्चित्रं तुषारशिखरी नितरां निषेव्यः ॥ ५८२ ॥
जज्जादीनां क्षणे यत्र जन्म स्वामिद्रुहामभूत् ।
तत्रैव मन्त्रिणश्चित्रं कृतिनो देवशर्मणः ॥ ५८३ ॥
नाभूद्विसदृशः सूनुः स पितुर्मित्रशर्मणः ।
तमोमयो भास्वरस्य भानोरिव शनैश्चरः ॥ ५८४ ॥
रक्षारत्नोपमे तस्मिन्सचिवेस्तमुपागते ।
प्राप्तामपि श्रियं मेने नृपतिर्हारितामिव ॥ ५८५ ॥
तस्य दिग्विजयस्यान्ते मानम्लानिर्विनिर्ययौ ।
मानसात्पृथिवीभर्तुर्नामात्योपक्रिया पुनः ॥ ५८६ ॥

चित्रं जितवतस्तस्य स्त्रीराज्ये मण्डलं महत् ।
इन्द्रियग्रामविजयं बह्वमन्यन्त भूभुजः ॥ ५८७ ॥
कर्णश्रीपटमाबध्य स्त्रीराज्यान्निर्जिताद्धृतम् ।
धर्माधिकरणाख्यं च कर्मस्थानं विनिर्ममे ॥ ५८८ ॥
द्वितीयं चलगञ्जाख्यं कर्मस्थानमपि व्यधात् ।
उपयुक्तं प्रयाणेषु गञ्जे दूरस्थिते निजे ॥ ५८९ ॥
किमन्यत्तद्भुजावासनिवासिन्या जयश्रियः ।
चत्वारोम्बुधयोभूवन्विलासमणिदर्पणाः ॥ ५९० ॥
पुनः प्रविश्य कश्मीरान्स भूपैः परिवारितः ।
चिराय बुभुजे राजा विजयोपार्जितां श्रियम् ॥ ५९१ ॥
तं कदाचिन्नृपं स्वप्ने सर्वाशाविजयोर्जितम् ।
पुमान्दिव्याकृतिः कोपि व्याजहार कृताञ्जलिः ॥ ५९२ ॥
सुखं त्वद्विषये राजन्वसन्नस्मिन्सबान्धवः ।
नागेन्द्रोहं महापद्मनामा त्वां शरणं श्रितः ॥ ५९३ ॥
द्राविडो मान्त्रिकः कश्चिन्मामितो नेतुमुद्यतः ।
जलाकाङ्क्षिणि वित्तेन विक्रेतुं मरुमण्डले ॥ ५९४ ॥
तस्माच्चेत्पासि मां तत्ते स्वर्णधातुसुवं गिरिम् ।
स्वदेशे दर्शयिष्यामि स्फीतोपकृतिकारिणः ॥ ५९५ ॥
राजा स्वप्ने निशम्येति दिक्षु संप्रेषितैश्चरैः ।
कुतोपि प्राप्तमानीय तं पप्रच्छ चिकीर्षितम् ॥ ५९६ ॥
दत्ताभयः स नागोक्तं यथावत्सर्वमुक्तवान् ।
सविस्मयेन भूभर्त्रा स्वयं भूयोप्यपृच्छयत ॥ ५९७ ॥
भूरियोजनविस्तीर्णात्सरसोभ्यन्तरात्त्वया ।
नागः प्रभावोत्कृष्टः स निष्कष्टुं शक्यते कथम् ॥ ५९८ ॥

स तं व्यजिज्ञपद्राजन्नचिन्त्या मन्त्रशक्तयः ।
ताश्चेद्दिदृक्षसे क्षिप्रमेत्याश्चर्यं विलोक्यताम् ॥ ५९९ ॥
अथानुगम्यमानः स राज्ञा प्राप्तः सरोन्तिकम् ।
अभिमन्त्र्योज्झितैर्बाणैर्बद्धाशोशोषयज्जलम् ॥ ६०० ॥
राजापश्यत्ततः पङ्के लुठन्तं मानुषाननम् ।
वितस्तिदेश्यमुरगं भूरिह्रस्वोरगान्वितम् ॥ ६०१ ॥
मन्त्रसंकोचितं राजन्गृह्णाम्यमुमिति ब्रुवन् ।
मा ग्रहीरिति भूपेन सोभिधाय न्यषिध्यत ॥ ६०२ ॥
तूर्णं राजाज्ञया तेन मन्त्रवीर्येथ संहृते ।
सरोभूत्प्रागवस्थं तत्पुनर्व्याप्तदिगन्तरम् ॥ ६०३ ॥
द्राविडं द्रविणं दत्त्वा विसृज्याचिन्तयन्नृपः ।
दद्यान्नाद्याप्यसौ नागः कथं स्वर्णाकरं गिरिम् ॥ ६०४ ॥
ध्यायन्तमेव तं स्वप्ने ततः प्रोवाच पन्नगः ।
केनोपकारेण गिरिः स्वर्णसूस्तव दर्श्यते ॥ ६०५ ॥
स्वदेशोयं विदेशोयमिति बुद्धेः प्रवर्तकः ।
अन्वयव्यतिरेकाभ्यां स्थित्यभ्यासः शरीरिणाम् ॥ ६०६ ॥
शरणं त्वामहमगामवमानभयात्पुनः ।
शरण्येन सता तत्तु भवतैव प्रदर्शितम् ॥ ६०७ ॥
उदन्वानिव योक्षोभ्यो ज्ञायते संश्रितैः प्रभुः ।
का ह्रीस्ततोन्या सोन्यैर्यत्तेषामग्रेभिभूयते ॥ ६०८ ॥
याभिरन्याभिभूताभिरीक्षितस्त्रातुमक्षमः ।
तासां केनाभिमानेन स्त्रीणां द्रक्ष्याम्यहं मुखम् ॥ ६०९ ॥
ये कारणसधर्माणो व्यामूढस्य भवाम ते ।
विडम्ब्यमानाः क्रीडायै ते वयं प्राकृता इव ॥ ६१० ॥

अथवा श्रीमदान्धानामप्रेक्षापूर्वकारिणाम् ।
यत्किंचनविधायित्वं पार्थिवानां किमद्भुतम् ॥ ६११ ॥
मन्यन्ते क्ष्माभुजः क्रीडामुन्नतानां विमाननाम् ।
यावज्जीवं तु सश्वासं मरणं तां विदन्ति ते ॥ ६१२ ॥
उपेक्ष्यपक्षे भूपानां मानः स्वार्थस्य सिद्धये ।
स तु प्राणानुपेक्ष्यापि ग्राह्यपक्षे मनस्विनाम् ॥ ६१३ ॥
महतो येवमन्यन्ते घटन्ते च विमानितैः ।
मानस्वरूपाभिज्ञत्वं तेषां केनानुमीयते ॥ ६१४ ॥
भवन्त इव तत्रापि न वयं व्यर्थदर्शनाः ।
ताम्रधातुरसस्यन्दी दर्श्यते तद्गिरिस्तव ॥ ६१५ ॥
इत्युक्त्वा संविदं तस्मै स्वप्न एव स तां ददौ ।
यया प्रबुद्धः प्रत्यूषे प्राप ताम्राकरं गिरिम् ॥ ६१६ ॥
स तस्मात्क्रमराज्यस्थात्ताम्रमाकृष्य निर्ममे ।
शतं दीन्नारकोटीनामेकोनं स्वाभिधाङ्कितम् ॥ ६१७ ॥
पूर्णं कोटिशतं कुर्याद्यः स मां निर्जयेदिति ।
दर्पभङ्गाय भूपानां समयं स्थापयन्नृपः ॥ ६१८ ॥
समस्या इव स क्ष्माभृत्सावशेषैर्विचेष्टितैः ।
चिक्षेप तुल्यनिर्माणकुण्ठत्वायेति भूभृताम् ॥ ६१९ ॥
अथाकस्मान्महीपालः प्रजाभाग्यविपर्ययैः ।
त्यक्त्वा पैतामहं मार्गं ययौ पित्र्येण सोध्वना ॥ ६२० ॥
किं दिग्जयादिभिः क्लेशैः स्वदेशादर्ज्यतां धनम् ।
इत्यर्थ्यमानः कायस्थैः स्वमण्डलमदण्डयत् ॥ ६२१ ॥
शिवदासादिभिर्लुब्धैर्धनस्थानाधिकारिभिः ।
प्रविवर्धितवित्तेच्छः सोभूल्लोभवशंवदः ॥ ६२२ ॥

काश्मीरिकाणामुत्पन्नं निजाज्ञाव्यवधायकम् ।
कायस्थवक्रप्रेक्षित्वं ततः प्रभृति भूभृतात् ॥ ६२३ ॥
मन्त्रस्तस्य महीभर्तुर्योभूत्तत्तन्नृपग्रहे ।
वास्तव्यबन्धचिन्तायां स एव स्थैर्यमाययौ ॥ ६२४ ॥
यत्सतां प्रशमाधायि पापस्योपदिदेश तत् ।
जयापीडस्य पाण्डित्यं प्रजापीडनशौण्डताम् ॥ ६२५ ॥
स सौदास इवानेकलोकप्राणापहारकृत् ।
अस्तुत्यकृत्यसौहित्यं स्वप्नेपि न समाययौ ॥ ६२६ ॥
कुर्मः किल्बिषमेतदेव हृदये कृत्वेति कौतूहला-
त्स्वैरिण्यः क्षितिपाश्च धिक्कपलतां क्रौर्यं च कुर्युः सकृत् ।
पापाक्रान्तधियो भवन्त्यथ तथा नान्त्यान्स्पृशन्त्योपि ता
दूयन्ते न च ते यथा स्वपितरौ घ्नन्तोपि शान्तत्रपाः ॥६२७॥
लोभाभ्यासात्तथा क्रौर्यं स ययौ वत्सरत्रयम् ।
सह कार्षिकभागेण यथाहार्षीच्छरत्फलम् ॥ ६२८ ॥
लुब्धत्वध्वस्तधीर्भूभृत्स्वल्पवित्तलवप्रदान् ।
सर्वस्वहारिणो मेने कायस्थान्हितकारिणः ॥ ६२९ ॥
सामुद्रास्तिमयो नृपाश्च सदृशा एके हृतादम्भसः
स्वस्मादेव कणान्घनस्य जहतो जानन्ति ये दातृताम् ।
सर्वस्मात्स्फुटलुण्ठिताद्धितरतो लेशान्किलान्येपि ये
दुष्कायस्थकुलस्य हन्त कलयन्त्यन्तर्हिताधायिताम् ॥६३०
सर्वकालं ब्राह्मणानामहो धैर्यमकुण्ठितम् ।
निस्त्रिंशस्य बभूवुर्ये तस्यापि परिपन्थिनः ॥ ६३१ ॥
देशान्तरं प्रयातेभ्यो ये शेषास्ते व्यरंसिषुः ।
विक्रोशन्तो न मरणाद्धरणान्नापि पार्थिवः ॥ ६३२ ॥

विप्राणां शतमेकोनमेकाहेन विपद्यते ।
निवेद्यमेतदित्यूचे क्रौर्याक्रान्तोथ पार्थिवः ॥ ६३३ ॥
विपर्यस्तचरित्रस्य तस्य क्रूरस्य भूपतेः ।
एवं स्तुतिविपर्यासः काव्येष्वपि बुधैः कृतः ॥ ६३४ ॥
नितान्तं कृतकृत्यस्य गुणवृद्धिविधायिनः ।
श्रीजयापीडदेवस्य पाणिनेश्च किमन्तरम् ॥ ६३५ ॥
भाष्यव्याख्याक्षणे श्लोको वैचक्षण्यहृतैः कृतः ।
सोयं तस्य विपर्यासो बुधैरेव प्रवर्तितः ॥ ६३६ ॥
कृतविप्रोपसर्गस्य भूतनिष्ठाविधायिनः ।
श्रीजयापीडदेवस्य पाणिनेश्च किमन्तरम् ॥ ६३७ ॥
तूलमूल्यापहर्ता च चन्द्रभागातटे स्थितः ।
विप्राणां शतमेकोनमशृणोत्तज्जले मृतम् ॥ ६३८ ॥
ततोग्रहारहरणादेव प्रविरतोभवत् ।
वास्तव्यानां हृतां भूमिं न तु निःशेषतो जहौ ॥ ६३९ ॥
अथ विज्ञप्तिसमये तूलमूल्यौकसो द्विजाः ।
चुक्रुशुर्जातु तस्याग्रे प्रतीहारकराहताः ॥ ६४० ॥
मनुमांधातृरामाद्या बभूवुः प्रवरा नृपाः ।
अन्वभावि तदग्रेपि ब्राह्मणैर्न विमानना ॥ ६४१ ॥
सेन्द्रं स्वर्गं सशैलां क्ष्मां सनागेन्द्रं रसातलम् ।
निर्दग्धुं हि क्षणेनैव विप्राः शक्ताः प्रकोपिताः ॥ ६४२ ॥
तदाकर्ण्यास्तसामन्तत्यक्तपृष्ठः क्षमापतिः ।
उल्लासितैकभ्रूलेखो दर्पाद्वचनमब्रवीत् ॥ ६४३ ॥
भिक्षाकणभुजां कोयं शठानां वो मदज्वरः ।
येनर्षय इव ब्रूथ प्रभावाख्यापकं वचः ॥ ६४४ ॥

भीमभ्रूभङ्गभीतेषु तेषु तूष्णीं स्थितेष्वथ।
इट्टिलाख्यस्तमाह स्म ब्रह्मतेजोनिधिर्द्विजः॥ ६४५॥
राजन्युगानुरूप्येण भावाभावानुवर्तिनः।
शासितुस्तेनुसारेण न कस्मादृषयो वयम्॥ ६४६॥
आह स्म विश्वामित्रो वा वसिष्ठो वा तपोनिधिः।
त्वमगस्त्योथवा किं स्या इति दर्पेण तं नृपः॥ ६४७॥
ज्वलन्निव ततः स्फूर्जत्तेजोदुष्प्रेक्ष्यविग्रहः।
स फणीवोत्फणस्ताम्यन्कोपान्नृपतिमब्रवीत्॥ ६४८॥
भवान्यत्र हरिश्चन्द्रस्त्रिशङ्कुर्नहुषोपि वा।
विश्वामित्रमुखेभ्योहं तत्रैको भवितुं क्षमः॥ ६४९॥
विहस्योवाच तं राजा विश्वामित्रादिकोपतः।
हरिश्चन्द्रादयो नष्टास्त्वयि क्रुद्धे तु किं भवेत्॥ ६५०॥
पाणिना ताडयन्नुर्वीं ततः क्रुद्धोभ्यधाद्द्विजः।
मयि क्रुद्धे क्षणादेव ब्रह्मदण्डः पतेन्न किम्॥ ६५१॥
तच्छ्रुत्वा विहसन्राजा कोपाद्ब्राह्मणमब्रवीत्।
पततु ब्रह्मदण्डोसौ किमद्यापि विलम्बते॥ ६५२॥
नन्वयं पतितो जाल्मेत्यथ विप्रेण भाषिते।
राज्ञः कनकदण्डोङ्के वितानस्खलितोपतत्॥ ६५३॥
कृतव्रणः स तेनाङ्के विसर्पक्लिन्नविग्रहः।
कीर्यमाणक्रिमिकुलः क्रकचैश्चारितैरभूत्॥ ६५४॥
अनुभाव्य व्यथां भाविनिरयक्लेशवर्णिकाम्।
गणरात्रेण तं प्राणाः काङ्क्षितापगमा जहुः॥ ६५५॥
ब्रह्मदण्डकृतं दण्डं भुक्त्वा दण्डधराधिपः।
अकाण्डदण्डस्रष्टाथ ययौ दण्डधरान्तिकम्॥ ६५६॥

तस्यानियतचित्तस्य त्रिंशतं परिवत्सरान् ।
एवं प्रतापिनः सैकान्भूभोगो भूपतेरभूत् ॥ ६५७ ॥
तथा भूभृन्मत्स्या द्रविणकलुषाम्भःकृततृषः
स्थितिं स्वामुज्झन्तो विदधति कुमार्गानुसरणम् ।
क्रियन्ते कार्तान्तानुगविकृतकैवर्तनिवहै-
र्यथाह्येतेकस्मात्स्थिरनिरयजालप्रणयिनः ॥ ६५८ ॥
कृतपापं तमुद्दिश्य विपन्नममृतप्रभा ।
मृतोद्धाराय तन्माता व्यधत्तामृतकेशवम् ॥ ६५९ ॥
ललितापीडनामाभूत्ततो वसुमतीपतिः ।
देव्यां दुर्गाभिधायां यो जयापीडादजायत ॥ ६६० ॥
बभूव रागिणो राज्ये राज्यकार्याण्यपश्यतः ।
यस्य वाराङ्गनाभोज्यं राज्यं दुर्नयदूषितम् ॥ ६६१ ॥
दुष्कृतेनार्जितं वित्तं पित्रा निरयभागिणा ।
यश्चारणादिषु न्यस्यन्ननुरूपव्ययं व्यधात् ॥ ६६२ ॥
बन्धकीबन्धुभावेन प्राप्तराजगृहाश्रयाः ।
तं पाञ्चालीयविद्यानामन्तरङ्गं व्यधुर्विटाः ॥ ६६३ ॥
केशान्स्त्रीदशनच्छिन्नान्वक्षस्तन्नखलाञ्छितम् ।
वपुषो मण्डनं मेने किरीटकटकोज्झितः ॥ ६६४ ॥
यो यो वेश्याकथाभिज्ञो यो यो नर्मविचक्षणः ।
स स तत्प्रियतां लेभे न शूरो न च पण्डितः ॥ ६६५ ॥
अतृप्तः स्त्रीभिरल्पाभिरुग्ररागः स पार्थिवः ।
जडं मेने जयापीडं स्त्रीराज्यान्निर्गतं जितात् ॥ ६६६ ॥
दिग्जिर्जयव्यसनिनः पूर्वभूपाञ्जहास सः ।
गणिकाभोगसुखितः स्वसामयिकमध्यगः ॥ ६६७ ॥

संकोचकारिणो वृद्धान्नर्मोक्त्योद्वेज्य वारयन् ।
तस्माद्विटजनो लेभे संप्रीतात्पारितोषकम् ॥ ६६८ ॥
अट्टचेट इव स्पष्टपरिहासविचक्षणः ।
सोलज्जयन्मन्त्रिवृद्धानास्थाने गणिकासखः ॥ ६६९ ॥
बन्धकीपादमुद्राङ्कं चारु प्रावरणादि सः ।
गौरवार्हान्दुराचारः सचिवान्पर्यधापयत् ॥ ६७० ॥
मानी मनोरथो मन्त्री परं परिजहार तम् ।
अशक्नुवन्यमयितुं मध्यपातपराङ्मुखः ॥ ६७१ ॥
कुकृत्यं योगवाहित्वं वैधुर्यं द्रोहवृत्तिता ।
दुर्वृत्तस्य प्रभोरन्यत्परिहारान्न भेषजम् ॥ ६७२ ॥
सुवर्णपार्श्वं विप्रेभ्यो ददत्फलपुरं तथा ।
भूभृत्स लोचनोत्सं च द्वादशाब्दानभूद्भिभुः ॥ ६७३ ॥
कल्याणदेव्यां संजातो जयापीडमहीभुजः ।
संग्रामापीडनामाथ बभूव भुवनेश्वरः ॥ ६७४ ॥
पृथिव्यापीड इत्यन्यन्नाम बिभ्रत्स भूपतिः ।
समाप्तिं सप्तभिर्वर्षैः साम्राज्यस्य समासदत् ॥ ६७५ ॥
श्रीचिप्पटजयापीडो बृहस्पत्यपराभिधः ।
ललितापीडजो राजा शिशुदेश्यस्ततोभवत् ॥ ६७६ ॥
रागग्रहगृहीतस्य ललितापीडभूपतेः ।
वेश्यायां कल्पपाल्यां यो जयादेव्यामजायत ॥ ६७७ ॥
उप्पाख्यस्याखुवग्रामकल्पपालस्य तां सुताम् ।
रूपलुब्धोवरुद्धात्वमनैषीत्स हि भूपतिः ॥ ६७८ ॥
पद्मोत्पलककल्याणमम्मधर्म्मैः स मातुलैः ।
बालकैः[1] पाल्यमानोभूत्पृथिवीभोगभागिभिः ॥ ६७९ ॥

---

१ बालकः इत्युचितम् ।

तस्य पञ्च महाशब्दाञ्छायायानुत्पलकोग्रहीत् ।
अन्ये जगृहिरेन्यानि कर्मस्थानानि मातुलाः ॥ ६८० ॥
स्वायत्तीकृतसाम्राज्यैर्भ्रातृभिर्वन्दिताज्ञया ।
भूभृज्जनन्या विदधे जयादेव्या जयेश्वरः ॥ ६८१ ॥
राज्ञां कृपणवित्तैर्यत्प्रविष्टैर्दूष्यते धनम् ।
अचिरान्नीयते शान्तिमपूर्वैः कैश्चिदेव तत् ॥ ६८२ ॥
जयापीडस्य यत्किंचित्सूनुना हि व्ययीकृतम् ।
सूनुस्यालैरशेषं तत्तैः क्रमेण हृतं वसु ॥ ६८३ ॥
भगिनीभगसौभाग्यसंभवैर्विभवैः कृताः ।
तेभङ्गुराणां भोगानां भोक्तारो भाग्यभागिनः ॥ ६८४ ॥
निरङ्कुशं चेष्टमानाः शनकैस्त्यक्तशैशवात् ।
ते स्वस्रीयान्नृपान्नाशमकुलीनाः शशङ्किरे ॥ ६८५ ॥
अथाभिचारक्रियया मिथः संमन्त्र्य पापिभिः ।
राज्येच्छया तैः स्वस्रीयः स्वामी च स नृपो हतः ॥६८६॥
भुक्तक्षितौ द्वादशाब्दांस्तस्मिन्व्यापादिते तथा ।
नैच्छन्नेकस्य ते राज्यं परस्परमहंकृताः ॥ ६८७ ॥
तेषामाक्रान्तदेशानां नाममात्रमहीपतीन् ।
तांस्तान्कर्तुमसांमत्याद्विरोधोन्योन्यमुद्ययौ ॥ ६८८ ॥
अथ मेघावलीदेव्यां जातो वप्पियभूपतेः ।
ज्येष्ठोप्यचाक्रिकतया योभूद्राज्यविवर्जितः ॥ ६८९ ॥
सोयं त्रिभुवनापीडो जयादेव्यामजीजनत् ।
राजानमजितापीडं तं बलादुत्पलो व्यधात् ॥ ६९० ॥
युग्मम् ॥
देडादिगणनास्थाननिःष्यन्दोत्थान्नृपाय ते ।

पञ्चमाद्गणनास्थानादशनाच्छादने ददुः ॥ ६९१ ॥
एकसंभाषणात्खेदं यात्स्वन्येषु दिने दिने ।
पञ्च तुल्यसुखान्नैच्छद्दुःस्थो राजा तदाश्रितः ॥ ६९२ ॥
ते राजन्यजितापीडे राज्योत्पत्त्यपहारिणः ।
पुरदेवगृहादीनां प्रतिष्ठाकर्म चक्रिरे ॥ ६९३ ॥
सापत्यास्ते बुभुजिरे राज्यं स्वामिविवर्जितम् ।
निर्जने महिषं शान्तं मिथः सेर्ष्या वृका इव ॥ ६९४ ॥
उत्पलेनोत्पलस्वामी तथोत्पलपुरं कृतम् ।
पद्मस्य पद्मस्वाम्यास्ते कृतिः पद्मपुरं तथा ॥ ६९५ ॥
वधूर्व्यधत्त पद्मस्य गुणादेवी गुणोज्ज्वला ।
मठमेकमधिष्ठाने द्वितीयं विजयेश्वरे ॥ ६९६ ॥
धर्म्मो धर्मोद्यमी हेतुर्धर्म्मस्वामिविनिर्मितेः ।
कल्याणवर्मा सत्कर्मा कल्याणस्वामिकेशवे ॥ ६९७ ॥
दीन्नाराणां सहस्राणि पञ्चोपकरणं कृती ।
एकैकस्याः सुधीर्धेनोः कृत्वा मम्मो महाधनः ॥ ६९८ ॥
पञ्चाशीतिसहस्राणि गवां दत्त्वा प्रकल्पयन् ।
कुम्भप्रतिष्ठासंभारं यो मम्मस्वामिनं व्यधात् ॥ ६९९ ॥
तस्यैकस्यैव सामग्र्यां कः संख्यां कर्तुमर्हति ।
भ्रातृणां किं पुनस्तेषां सर्वेषां भूरिसंपदाम् ॥ ७०० ॥
द्रोहार्जितास्तु वा लक्ष्मीः सुकृतोपार्जिताथ वा ।
सर्वेषां स्पृहणीयैव तेषां दातृतया तया ॥ ७०१ ॥
कृता देवगृहास्तैर्ये तत्पार्श्वैन्यसुरास्पदैः ।
दिङ्मातङ्गसमीपस्थकलभौपम्यमाश्रितम् ॥ ७०२ ॥

एकोननवते वर्षे स्वस्त्रीये शान्तिमागते ।
निर्विघ्नभोगास्तेभूवन्षड्विंशाब्दात्ययावधि ॥ ७०३ ॥
अथ मम्मोत्पलकयोरुद्भूद्दारुणो रणः ।
रुद्धप्रवाहा यत्रासीद्वितस्ता सुभटैर्हतैः ॥ ७०४ ॥
कविर्बुधमनःसिन्धुशशाङ्कः शङ्कुकाभिधः ।
यमुद्दिश्याकरोत्काव्यं भुवनाभ्युदयाभिधम् ॥ ७०५ ॥
मम्मसूनुर्यशोवर्मा संग्रामाग्रे व्यपाहरत् ।
स यत्र तेजः शूराणां नक्षत्राणामिवार्यमा ॥ ७०६ ॥
अथोत्पाट्याजितापीडं संग्रामापीडसंभवः ।
अनङ्गापीडनामाभूत्कृतो मम्मादिभिर्नृपः ॥ ७०७ ॥
मम्मोत्साहासहिष्णुत्वात्संभृतामर्षवैकृतः ।
तस्य राज्यं द्विषन्नासीत्सुखवर्मोत्पलात्मजः ॥ ७०८ ॥
वर्षत्रयेणोत्पलके ततः प्रमयमागते ।
स चकारोत्पलापीडमजितापीडजं नृपम् ॥ ७०९ ॥
तेषामाश्वयुजीराजसदृशानां महीभुजाम् ।
भूत्वापि भृत्याः कठिना विभूतिं केपि लेभिरे ॥ ७१० ॥
सांधिविग्रहिकस्तस्य रत्नो नाम विभूतिभाक् ।
तस्मिन्कालेपि यश्चक्रे रत्नस्वामिसुरास्पदम् ॥ ७११ ॥
भेजुर्दार्वाभिसारादीन्देशानुत्तुम्ब्य भूपताम् ।
विमलाश्वाग्रामभुजो नराद्या व्यवहारिणः ॥ ७१२ ॥
राज्ञां कार्कोटवंश्यानां क्षीणप्रायमभूत्कुलम् ।
वंशस्तूत्पलकुल्यानां भुवि वैपुल्यमाययौ ॥ ७१३ ॥
सामर्थ्योपनतप्रायपार्थिवत्वो व्यपद्यत ।
विद्वेषात्सुखवर्माथ शुष्काख्येन स्वबन्धुना ॥ ७१४ ॥

ततः शूराभिधो मन्त्री सुखवर्मात्मजेकरोत् ।
राज्ययोग्योयमित्यास्थां सगुणेवन्तिवर्मणि ॥ ७१५ ॥
एकत्रिंशे स वर्षेथ प्रजाविप्लवशान्तये ।
विनिवार्योत्पलापीडं तमेव नृपतिं व्यधात् ॥ ७१६ ॥
यत्कृते विफलक्लेशा आसन्पितृपितामहाः ।
पौत्रेण हेलया प्राप्ता सा सिद्धिः पुण्यकर्मणा ॥ ७१७ ॥
कुम्भाः पयोनिधिपयोहरणप्रवृत्ता
नित्यं वहन्ति किल ये विफलश्रमत्वम् ।
चित्रं क्षणादिह तदेकसमुद्भवेन
संदर्शिता निखिलवारिधिपानलीला ॥ ७१८ ॥
अभृत तदनुमूर्ध्नि राजलक्ष्मी-
घटितकटाक्षकृतादिपट्टबन्धे ।
कनकघटमुखान्नवाभिषेकं
झटिति पतन्तमवन्तिवर्मदेवः ॥ ७१९ ॥
संप्राप्तावुपदेष्टुमिन्दुतपनावुक्तं स्ववंशोद्भवै-
र्भूपालैर्नवराज्यतन्त्रमिव स श्रोत्रद्वये धारयन् ।
राजा मण्डनकुण्डलद्वयमिषात्स्वच्छातपत्रच्छला-
ल्लक्ष्मीविष्टरपुण्डरीकघटितच्छायोदयो दिद्युते ॥ ७२० ॥

इति श्रीकाश्मीरिकमहामात्यचण्पकप्रभुसूनोः कह्लणस्य कृतौ राजतरङ्गिण्यां चतुर्थस्तरङ्गः ॥

समाशतद्वये षष्टियुते मासेषु षट्सु च ।
निर्दशाहेषु कार्कोटवंशे सप्तदशाभवन् ॥

पञ्चमस्तरङ्गः ।

काष्ठ्येतेषु रुचिः कचेषु फणिनां पुंस्कोकिलस्येव ते
गोभिः कण्ठतटस्य हृष्यति पुरो दृक्पश्य चक्षुःश्रुतेः ।
संधानेभिनवे मिथो भगवतोर्जिह्वापृथक्स्पन्दिनी
भिन्नार्थां सदृशाक्षरामपि वदन्त्येवं गिरं पातु वः ॥ १ ॥
अवन्तिवर्मा साम्राज्यं प्राप्य पाटितकण्टकः ।
चकार चरितैश्चित्रं सतां कण्टकितं वपुः ॥ २ ॥
आसतां[१] क्षितिपामात्यौ तौ द्वावपि परस्परम् ।
आज्ञादाने परिवृढौ भृत्यावाज्ञापरिग्रहे ॥ ३ ॥
कृतज्ञः क्षान्तिमान्क्ष्माभृन्मन्त्री भक्तः स्मयोज्झितः ।
अभङ्गुरोयं संयोगः सुकृतैर्जातु दृश्यते ॥ ४ ॥
विवेक्ता प्राप्तराज्यः स क्ष्माभृद्वीक्ष्य नृपश्रियम् ।
अविलुप्तस्मृतिर्धीमानन्तरेवमचिन्तयत् ॥ ५ ॥
गोभुजां वल्लभा लक्ष्मीर्मातङ्गोत्सङ्गलालिता ।
सेयं स्पृहां समुत्पाद्य दूषयत्युन्नतात्मनः ॥ ६ ॥
स नास्ति कश्चित्प्रथमं यः प्रदर्श्यानुकूलताम् ।
संताप्यते न चरमं नीचप्रीत्येव नानया ॥ ७ ॥
चपलाभिः प्रवृद्धेयं स्ववैश्याभिः सहाम्बुधौ ।
तदेकचारिणीवृत्तमनया शिक्षितं कुतः ॥ ८ ॥
निःस्नेहा नान्वगात्कांश्चित्सुचिरं संस्तुताप्यसौ ।
परलोकाध्वगान्भूपानपाथेयानबान्धवान् ॥ ९ ॥
हेमभोजनभाण्डादि भाण्डागारे यदर्जितम् ।
कस्मादस्य न नाथास्ते लोकान्तरगता नृपाः ॥ १० ॥

१ आसातां इत्युचितः पाठः ।

अन्योच्छिष्टेषु पात्रेषु भुक्त्वैतेषु महीभुजः ।
कस्मान्न लज्जामवहञ्शौचचिन्तां न वा दधुः ॥ ११ ॥
स्थूलेषु राजतस्थालकपालेष्ववलोकितैः ।
प्रेतभूपालनामाङ्कैः शङ्का कस्य न जायते ॥ १२ ॥
कृष्टाः प्रविष्टे ये कालपाशे कण्ठान्मुमूर्षताम् ।
अशस्ता अपवित्राश्च ते हाराः कस्य हारिणः ॥ १३ ॥
संदूष्य बाष्पैर्दुःखोष्णैस्त्यक्तान्पूर्वैर्मुमूर्षुभिः ।
स्पृशन्नेतानलंकारान्न कः संकोचमाप्नुयात् ॥ १४ ॥
या वारिराशिसलिलान्तरसंनिधान-
संसेवयापि सततं मलिनैव लक्ष्मीः ।
पात्रेषु रोरशिखिभागिषु सा विमुक्ता
वैमल्यमेति हरिणीव हुताशशौचा ॥ १५ ॥
इति निध्याय नृपतिर्नीत्वा स्वर्णादि चूर्णताम् ।
निजैरञ्जलिभिः प्रादाद्द्विजन्मभ्यः करम्भकम् ॥ १६ ॥
साधु भूपेति वक्तव्ये हर्षान्निर्गौरवं द्विजः ।
साध्ववन्तिन्निति वदन्नेकः प्रापाञ्जलीन्बहून् ॥ १७ ॥
लक्ष्मीं कृत्वार्थिसात्कृत्स्नां कृतिनावन्तिवर्मणा ।
विभूतिश्चामरच्छत्रमात्रशेषा व्यधीयत ॥ १८ ॥
अनन्तसंपत्संपन्नभूरिगोत्रजविप्लवे ।
राजश्रीर्दुर्जरा तस्य नवत्वे भूभुजोभवत् ॥ १९ ॥
विप्लुतान्समरे भ्रातॄन्भ्रातृव्यांश्च विजित्य सः ।
चकार भूरिभिर्वारै राज्यं विगतकण्टकम् ॥ २० ॥
राज्यं निष्पाद्य निर्विघ्नमथ वात्सल्यपेशलः ।
विभज्य बन्धुभृत्येषु बुभुजे पार्थिवः श्रियम् ॥ २१ ॥

भ्राता द्वैमातुरस्तेन शूरवर्माभिधः सुधीः ।
ज्ञातिप्रियेण वितते यौवराज्येऽभ्यषिच्यत ॥ २२ ॥
खाधूयाहस्तिकर्णाख्यावग्रहारौ प्रदाय यः ।
शूरवर्मस्वामिनं च गोकुलं च विनिर्ममे ॥ २३ ॥
संपूर्णः पूर्णमहिमामर्त्यमाहात्म्यमन्दिरम् ।
पञ्चहस्ताप्रदश्चक्रे मठं सुकृतकर्मठः ॥ २४ ॥
भ्राता व्यधत्त नृपतेरपरः समराभिधः ।
केशवं चतुरात्मानं समरस्वामिनं तथा ॥ २५ ॥
द्वौ शूरावरजौ धीरविघ्नपाख्यौ निजाख्यया ।
व्यधत्तां विबुधावासौ द्वावन्यौ गणनापती ॥ २६ ॥
भूत्वा वातूलताच्छन्नप्रभावानुभवौ भुवि ।
गतौ सविग्रहावेव हरावासाग्र्यसभ्यताम् ॥ २७ ॥

युग्मम् ॥

राजदौवारिकः श्रीमाञ्शूरस्यासीन्महोदयः ।
महोदयस्वामिनो यः प्रतिष्ठां समपादयत् ॥ २८ ॥
रामजाख्यमुपाध्यायं ख्यातव्याकरणश्रमम् ।
व्याख्यातृपदकं[1] चक्रे स तस्मिन्सुरमन्दिरे ॥ २९ ॥
अमात्येन महीभर्तुः श्रीप्रभाकरवर्मणा ।
कृतं प्रभाकरस्वामिनाम्नो विष्णोर्निकेतनम् ॥ ३० ॥
आयातेन शुकैः सार्धं दत्ता गृहशुकेन यः ।
मुक्ताः प्राप्य प्रतिष्ठायां चक्रे ख्यातां शुकावलीम् ॥ ३१ ॥
विच्छिन्नप्रसरा विद्या भूयः शूरेण मन्त्रिणा ।
सत्कृत्य विदुषः सभ्यान्देशेऽस्मिन्नवतारिता ॥ ३२ ॥

---

१ पदगं इति स्यात् ।

गुण्यैः क्षितिभुजां योग्यैरुह्यमाना महर्द्धयः ।
बुधाः प्रवृद्धसत्कारा विविशुर्भूपतेः सभाम् ॥ ३३ ॥
मुक्ताकणः शिवस्वामी कविरानन्दवर्धनः ।
प्रथां रत्नाकरश्चागात्साम्राज्येवन्तिवर्मणः ॥ ३४ ॥
आस्थाने कृतमन्दारो बन्दी शूरस्य मन्त्रिणः ।
संकल्पस्मृतिमाधातुमिमामार्यां सदा पठेत् ॥ ३५ ॥
अयमवसर उपकृतये प्रकृतिचला यावदस्ति संपदियम् ।
विपदि सदाभ्युदयिन्यां पुनरुपकर्तुं कुतोवसरः ॥ ३६ ॥
कृतः सुरेश्वरीक्षेत्रे बहुगेहविधायिना ।
शिवयोर्मिश्रयोस्तेन प्रासादः सोव्ययस्थितिः ॥ ३७ ॥
शूरेश्वरं प्रतिष्ठाप्य स्ववेश्मेव समुन्नतम् ।
चक्रे शूरमठं धीमान्स भोगाय तपस्विनाम् ॥ ३८ ॥
स्वकृते पत्तनवरे तेन शूरपुराभिधे ।
क्रमवर्तप्रदेशस्थो ढक्कोभूद्विनिवेशितः ॥ ३९ ॥
सुरेश्वरीप्राङ्गनतश्चक्रे भूतेश्वरं हरम् ।
मठं शूरमठान्तश्च शूरजो रत्नवर्धनः ॥ ४० ॥
काव्यदेव्यभिधा शूरवधूः शुद्धान्वया व्यधात् ।
सदाशिवं सुरेश्वर्यां काव्यदेवीश्वराभिधम् ॥ ४१ ॥
निर्मत्सरोवन्तिवर्मा सोदरेभ्योनपायिनीम् ।
शूराय च स पुत्राय नृपतिप्रक्रियां ददौ ॥ ४२ ॥
छन्दानुवर्ती भूपालो दैवतस्येव मन्त्रिणः ।
आ बाल्याद्वैष्णवोप्यासीच्छैवतामुपदर्शयन् ॥ ४३ ॥
क्षेत्रे विश्वैकसाराख्ये मृतानामपवर्गदे ।
भूरिभोगास्पदं राज्ञा तेनावन्तिपुरं कृतम् ॥ ४४ ॥

---

१ सदापठत् इत्युचितः पाठः । २ प्राङ्गनान्तः इति स्यात् ।

अवन्तिस्वामिनं तत्र प्राग्राज्याधिगमात्कृती ।
विधाय प्राप्तसाम्राज्यश्चक्रेवन्तीश्वरं तदा ॥ ४५ ॥
त्रिपुरेश्वरभूतेशविजयेशेषु भूभृता ।
स्नानद्रोण्या रौप्यमय्या तेन पीठत्रयं कृतम् ॥ ४६ ॥
शूरस्यापि नरेन्द्रं तं ध्यायतः स्वाधिदैवतम् ।
तत्प्रियार्थमुपेक्ष्योभूद्धर्मः प्राणाः सुतोपि वा ॥ ४७ ॥
तथा चार्चयितुं जातु यातो भूतेश्वरं नृपः ।
विभवानुगुणे स्वस्मिन्पूजोपकरणेर्पिते ॥ ४८ ॥
ददर्श पीठे देवस्य पूजकैरुपपादितम् ।
त्वन्यमुत्पलशाकाख्यं तिक्तशाकमवस्थितम् ॥ ४९ ॥
युग्मम् ॥
तत्रस्थाः क्ष्माभुजा पृष्टास्तन्निवेदनकारणम् ।
व्यजिज्ञपन्क्षितिन्यस्तजानु प्राञ्जलयस्ततः ॥ ५० ॥
डामरो धन्वनामास्ति लहरे विषये बली ।
शूरस्य मन्त्रिणो देव सेवको यः सुतोपमः ॥ ५१ ॥
हृतेषु तेन ग्रामेषु निरवग्रहशक्तिना ।
निवेद्यमेतदेवास्मै भूतेशाय निवेद्यते ॥ ५२ ॥
अकाण्डशूलजनितां पार्थिवः कथयन्व्यथाम् ।
श्रुतमश्रुतवत्कृत्वा त्यक्तपूजोथ निर्ययौ ॥ ५३ ॥
पूजां संत्यज्य गमनं शूलं चाकस्मिकं प्रभोः ।
सहेतुकं विदञ्शूरो वृत्तान्तान्वेषकोभवत् ॥ ५४ ॥
ज्ञाततत्त्वस्ततस्तूर्णं भूतेशाभ्यर्णवर्तिनः ।
क्रुद्धः समातृचक्रस्य भैरवस्याविशद्गृहम् ॥ ५५ ॥
निषिद्धजनबाहुल्याद्भूत्वा विरलपार्श्वगः ।
प्राहिणोद्धन्वमानेतुं ततो दूतान्पुनः पुनः ॥ ५६ ॥

स क्षितिं पत्तिपृतनासंमर्देन प्रकम्पयन् ।
अप्रकम्पतनुः प्राप क्रूरः शूरान्तिकं पुरः ॥ ५७ ॥
तस्य प्रविष्टमात्रस्य शस्त्रिणः शूरचोदिताः ।
मुण्डं सजीवितस्यैव चिच्छिदुर्भैरवाग्रतः ॥ ५८ ॥
आसन्ने सरसि क्षिप्त्वा रुधिरोद्गारि तद्वपुः ।
क्ष्मापतेः क्षालितामर्षो धीरः शूरो विनिर्ययौ ॥ ५९ ॥
तस्य श्रुत्वा शिरश्छिन्नं स्वपुत्रस्येव मन्त्रिणा ।
क्षीणमन्युः क्षितिपतिः सवैलक्ष्य इवाभवत् ॥ ६० ॥
शूरोथ पृष्टकुशलो निर्व्यथोस्मीति भाषिणम् ।
उत्थाप्य तल्पात्तं देवं पूजाशेषमकारयत् ॥ ६१ ॥
इत्थं समस्तकृत्येषु भावज्ञः स महीपतेः ।
अनुक्त्वैव हितं तत्तत्प्राणांस्त्यक्त्वाप्यसाधयत् ॥ ६२ ॥
परस्परमनुत्पन्नमन्युकालुष्यदूषणौ ।
न दृष्टौ न श्रुतौ वान्यौ तादृशौ राजमन्त्रिणौ ॥ ६३ ॥
श्रीमेघवाहनस्येव साम्राज्येवन्तिवर्मणः ।
अशेषप्राणिनामासीदमारो दश वत्सरान् ॥ ६४ ॥
जलं जहद्भिः शिशिरं तटानेत्याकुतोभयैः ।
तत्कालं सेवितः पृष्ठे पाठीनैः शारदातपः ॥ ६५ ॥
अनुग्रहाय लोकानां भट्टश्रीकल्लटादयः ।
अवन्तिवर्मणः काले सिद्धा भुवमवातरन् ॥ ६६ ॥
चरित्रे बहुवक्तव्ये येषामेकस्य पावनः ।
अयं प्रासङ्गिकः कश्चिद्वृत्तान्तो वर्णयिष्यते ॥ ६७ ॥
देशः प्रबलतोयोयं महापद्मसरोजलैः ।
कूलिनीभिश्च शबलः स्वल्पोत्पत्तिः सदाभवत् ॥ ६८ ॥

ललितादित्यभूभर्तुरुद्योगेन बलीयसा ।
किंचिदाकृष्टसलिलः प्रापोत्पत्तिं मनाक्कृतः ॥ ६९ ॥
जयापीडे क्रमायाते स्वल्पवीर्येषु राजसु ।
सलिलोपप्लवैरासीत्पुनरेवावृता क्षितिः ॥ ७० ॥
दीन्नाराणां दशशती पञ्चाशदधिकाभवत् ।
धान्यखारीक्रये हेतुर्देशे दुर्भिक्षविक्षते ॥ ७१ ॥
अवन्तिवर्मणः पुण्यैर्जन्तूञ्जीवयितुं ततः ।
स्वयमन्नपतिः श्रीमान्सुय्यः क्षितिमवातरत् ॥ ७२ ॥
यस्याविज्ञातसंभूतेस्तुर्यं कालेपि निश्चितम् ।
अयोनिजत्वं कृतिनश्चरितैर्भुवनाद्भुतैः ॥ ७३ ॥
पुरा रथ्यारजःपुञ्जं संमार्जन्ती पिधानवत् ।
पूयाभिधाना[1] चण्डाली मृद्भाण्डं प्राप नूतनम् ॥ ७४ ॥
तस्मिन्पिधानमुद्धृत्य सापश्यन्मध्यशायिनम् ।
बालं कमलपत्राक्षं धयन्तं स्वकराङ्गुलीः ॥ ७५ ॥
मात्रा कयापि त्यक्तोसौ सुन्दरो मन्दभाग्यया ।
अथेति चिन्तयन्त्यासीत्सा स्नेहात्प्रस्नुतस्तनी ॥ ७६ ॥
अदूषयन्त्या स्पर्शेन धात्र्याः शूद्रस्त्रियो गृहे ।
तया विहितवृत्तिः स शिशुर्वृद्धिमनीयत ॥ ७७ ॥
स सुय्यनामा मतिमान्प्रवृद्धः शिक्षिताक्षरः ।
कस्याप्यासीद्गृहपतेरर्भकाध्यापको गृहे ॥ ७८ ॥
व्रतस्नानादिनियमैस्तं सतां हृदयंगमम् ।
गोष्ठीषु विशदप्रज्ञं विदग्धाः पर्यचारयन् ॥ ७९ ॥
तेषां कथाव्यवस्थासु निन्दतां जलविप्लवम् ।
धीरस्ति मे निरर्थस्तु किं कुर्यामिति सोब्रवीत् ॥ ८० ॥

---

१ सुय्याभिधाना इति स्यात् ।

उन्मत्तस्येव वदतस्तस्य तन्नियमाद्वचः।
निशम्य भूभृच्चारेभ्यश्चिरमासीत्सविस्मयः॥ ८१॥
ततस्तमानीय नृपः किं ब्रूष इति पृष्टवान्।
धीरस्तीत्यादि राजाग्रेप्यवोचत्सोप्यसंभ्रमः॥ ८२॥
वातूलोसाविति निजैरुक्तोप्यथ महीपतिः।
धियं दिदृक्षुर्विदधे तस्यायत्तं निजं धनम्॥ ८३॥
कोशाद्दीन्नारभाण्डानि बहून्यादाय हेलया।
ययौ मडवराज्यं स नावमारुह्य रंहसा॥ ८४॥
ग्रामे तत्र प्रवृद्धाम्बुनिमग्ने नन्दकाभिधे।
एकं निक्षिप्य दीन्नारभाण्डं व्यावर्तत द्रुतम्॥ ८५॥
सत्यं वातूल एवासौ सभ्येष्वपि वदत्स्वपि।
वार्तां निशम्य तां राजा तन्निष्ठान्वेषकोभवत्॥ ८६॥
क्रमराज्यं स संप्राप्य देशे यक्षदराभिधे।
अञ्जलिभ्यां निचिक्षेप दीन्नारान्सलिलान्तरे॥ ८७॥
यत्र तीरद्वयालम्बिशैलनिर्लुठिताः शिलाः।
चक्रुर्वितस्तां निष्पीड्य पयः प्रतिपथोन्मुखम्॥ ८८॥
दुर्भिक्षोपहता ग्राम्या दीन्नारान्वेषिणस्तदा।
शिलाः प्रवाहादुद्धृत्य वितस्तां समशोधयन्॥ ८९॥
एवं दिनानि द्वित्राणि पयो युक्त्या विकृष्य तत्।
वितस्तामेकतः स्थानात्कर्मकृद्भिरबन्धयत्॥ ९०॥
पाषाणसेतुबन्धेन सुय्येनाद्भुतकर्मणा।
सप्ताहमभवद्बद्धा निखिला नीलजा सरित्॥ ९१॥
अधः प्रवाहं संशोध्य लुठदश्मप्रतिक्रियाम्।
कृत्वा बद्धैः शिलाबन्धैः सेतुबन्धमपाटयत्॥ ९२॥

चिरकालनिरोधेन सोत्कण्ठेवाम्बुधिं प्रति ।
ततः प्रावर्तत जवाद्गन्तुं सागरगामिनी ॥ ९३ ॥
जम्बालाङ्का स्फुरन्मीना भूर्बभौ सलिलोज्झिता ।
व्यक्तकार्ष्ण्या सनक्षत्रा निर्मेघेव नभःस्थली ॥ ९४ ॥
यत्र यत्र विवेदौघवेधं सलिलविप्लवे ।
तत्र तत्र वितस्तायाः प्रवाहान्नूतनान्व्यधात् ॥ ९५ ॥
मूलस्रोतोग्र्य[1]निष्ठ्यूतभूरिस्रोता बभौ सरित् ।
एकभोगाश्रयानेकफणेवासितपन्नगी ॥ ९६ ॥
वामेन सिन्धुस्त्रिग्राम्या वितस्ता दक्षिणेन तु ।
यान्त्यौ ये समगंसातां प्राग्वैन्यस्वामिनोन्तिके ॥ ९७ ॥
वर्ततेद्य महानद्योः कल्पापायेप्यनत्ययः ।
संगमो नगरोपान्ते स सुय्योपक्रमस्तयोः ॥ ९८ ॥
अद्याप्यास्तां फलपुरपरिहासपुरस्थितौ ।
विष्णुस्वामी संगमस्य वैन्यस्वामी च तीरयोः ॥ ९९ ॥
सुन्दरीभवनाभ्यर्णप्राप्तस्याद्यतनस्य तु ।
योगशायी हृषीकेशः सुय्यस्याभ्यर्चितस्तटे ॥ १०० ॥
दृश्यन्तेद्यापि सरितां पूर्वस्रोतस्तटोद्भवाः ।
निषादाकृष्टनौरज्जुरेखाङ्का जीर्णपादपाः ॥ १०१ ॥
स्फुरत्तरङ्गजिह्वाः स नदीर्मार्गमजिग्रहत् ।
तास्ताः स्वेच्छानुसारेण मान्त्रिकः पन्नगीरिव ॥ १०२ ॥
बद्ध्वा शैलमयान्सेतून्वितस्तां सप्तयोजनीम् ।
महापद्मसरोवारि स चकार नियन्त्रितम् ॥ १०३ ॥
महापद्मसरःकुण्डाद्वितस्ता येन योजिता ।
जवान्निर्याति कोदण्डयन्त्रादिषुरिवाधुना ॥ १०४ ॥

---

१ स्रोतोग्र इत्युचितम् ।

उद्धृत्य सलिलादुर्वीमेवमादिवराहवत् ।
अनेकजनसंकीर्णान्ग्रामान्नानाविधान्व्यधात् ॥ १०५ ॥
पालीभिरम्भः संरोध्य यान्कुण्डसदृशान्व्यधात् ।
कुण्डलानीति सर्वान्नसमृद्धान्ब्रुवते जनाः ॥ १०६ ॥
उत्खातकीलनिवहान्नद्योद्यापि शरत्कृशाः ।
व्यञ्जन्ति जलगन्धेभबन्धनस्तम्भसंनिभान् ॥ १०७ ॥
दीन्नारभाण्डानौज्झीत्स यदगाधजलान्तरे ।
नन्दके निर्गतजले स्थलान्तात्तदलभ्यत ॥ १०८ ॥
अदेवमातृकान्ग्रामान्परीक्ष्य विविधाः क्षितीः ।
संविभेजे विभक्तेन नादेयेन स वारिणा ॥ १०९ ॥
असिचच्च जलैर्ग्रामान्ग्रामान्मृदमुपाहृताम् ।
या यावता क्षणेनागाच्छोषं तां तावता ह्रदि ॥ ११० ॥
कालेन मत्वा सेकार्हां प्रतिग्रामं जलस्रुतेः ।
परिमाणं विभागं च परिकल्प्य निरत्ययम् ॥ १११ ॥
चकार चानूलाद्याभिः सिन्धुभिः सर्वतो दिशः ।
सत्फलोदारकेदारसंपत्संपन्नविभ्रमाः ॥ ११२ ॥
तिलकम् ॥

न कश्यपेनोपकृतं न यत्संकर्षणेन वा ।
हेलया मण्डलेमुष्मिंस्तत्सुय्येन सुकर्मणा ॥ ११३ ॥
भूमेर्जलादुद्धरणं द्विजक्षेत्रे तथार्पणम् ।
सेतुबन्धोश्मभिस्तोये यमनं कालियस्य च ॥ ११४ ॥
चतुर्षु सिद्धमिति यद्विष्णोः सत्कर्म जन्मसु ।
सुय्यस्य तत्पुण्यराशेरेकस्मिन्नेव जन्मनि ॥ ११५ ॥
युग्मम् ॥

---

१ भाण्डं इत्युचितम् ।

यस्मिन्महासुभिक्षेषु दीन्नाराणां शतद्वयी ।
धान्यखारीप्राप्तिहेतुरा सर्गादभवत्पुरा ॥ ११६ ॥
ततःप्रभृति तत्रैव चित्रं कश्मीरमण्डले ।
षट्त्रिंशता धान्यखारैर्दीन्नारैरुदितः क्रयः ॥ ११७ ॥
निर्गताया महापद्मसलिलात्स्वर्गसंनिभम् ।
वितस्तायास्तटे चक्रे स्वनामाङ्कं स पत्तनम् ॥ ११८ ॥
स्वकृता स्थापिता तेन सरसि व्याप्तदिक्तटे ।
आसंसारं स्थिता मारमर्यादा झषपक्षिणाम् ॥ ११९ ॥
सुय्याकुण्डलनामानं ग्रामं कृत्वा द्विजातिसात् ।
सुय्यामुद्दिश्य तन्नाम्ना सुय्यासेतुं स निर्ममे ॥ १२० ॥
तेनोद्धृतासु सलिलाद्भूषु ग्रामाः सहस्रशः ।
अवन्तिवर्मप्रमुखैर्जयस्थलमुखाः कृताः ॥ १२१ ॥
ईदृशैर्धर्म्यवृत्तान्तैः प्रवर्तितकृतोदयः ।
अवन्तिदेवः पाति स्म मांधातेव वसुंधराम् ॥ १२२ ॥
प्राणप्रयाणसोद्योगरोगग्रस्तस्ततो ययौ ।
क्षेत्रं स त्रिपुरेशाद्रिनिष्ठज्येष्ठेश्वराश्रितम् ॥ १२३ ॥
आत्मनस्तत्र निश्चित्य विपत्तिं चिरगोपितम् ।
प्राणान्ते प्राञ्जलिः शूरो[1] वैष्णवत्वमदर्शयत् ॥ १२४ ॥
तेनान्ते भगवद्गीताः शृण्वता भावितात्मना ।
ध्यायता वैष्णवं धाम निरमुच्यत जीवितम् ॥ १२५ ॥
आषाढशुक्लपक्षस्य तृतीयस्यां क्षमापतिः ।
वर्षे एकोनषष्टे स क्ष्मावृषास्तमुपाययौ ॥ १२६ ॥
तस्मिन्प्रशान्ते प्रत्येकं विभवोत्सिक्तचेतसाम् ।
तुल्यमुत्पलवंश्यानां राज्येच्छा भूयसामभूत् ॥ १२७ ॥

---

१ शूरं इत्युचितः पाठः ।

ततश्चक्रे प्रतीहारः प्रयत्नाद्रत्नवर्धनः ।
नृपं शंकरवर्माणमवन्तिनृपतेः सुतम् ॥ १२८ ॥
कर्णपो विन्नपामात्यस्तनूजं शूरवर्मणः ।
तद्द्वेषात्सुखवर्माख्यं यौवराज्येप्ययोजयत् ॥ १२९ ॥
अतस्तयोरभूद्वैरं क्षितीशयुवराजयोः ।
यस्मिन्क्षणे क्षणे राज्यमासीद्दोलामिवाश्रयत् ॥ १३० ॥
शिवशक्त्यादयो वीराः स्वामिकार्योज्झितासवः ।
यत्राभूवन्स्वसत्त्वस्य परीक्षाक्षणलाभिनः ॥ १३१ ॥
कुर्वतां स्वामिशत्रूणां दानमानप्रतिश्रवम् ।
सत्त्वैकाग्र्यान्न ते यस्मादानुकूल्यमशिश्रियन् ॥ १३२ ॥
पिण्डस्पृहां परित्यज्याहंकृताः शिक्षिताः क्वचित् ।
तावन्न वीततमसः श्ववृत्तिमनुजीविनः ॥ १३३ ॥
कथंचिदथ निर्जित्य युवराजं महौजसम् ।
प्राज्यः स्वविजयोंकारश्चक्रे शंकरवर्मणा ॥ १३४ ॥
सम्राट्समरवर्माद्यैर्वितीर्णसमरोत्सकृत् ।
कीर्तिं श्रिया प्रणयिनीं लब्धयाधिविवेद सः ॥ १३५ ॥
अथ निर्जित्य दायादांल्लब्ध्वा लक्ष्मीं क्षितीश्वरः ।
जिष्णुर्दिग्विजयं कर्तुं श्रीमानासीन्महोद्यमः ॥ १३६ ॥
तस्य कालबलाद्देशे प्रक्षीणजनसंपदि ।
लक्षाणि नव पत्तीनां द्वारान्निष्क्रामतोभवन् ॥ १३७ ॥
स्वपुरस्योपकण्ठेपि योभूत्कुण्ठितशासनः ।
स एव रत्नोत्तंसेषु राज्ञामाज्ञां न्यवेशयत् ॥ १३८ ॥
गच्छन्नाम्नायविच्छेदं संप्रदायः ककुब्जये ।
स्वप्रज्ञया समुन्नीतो राज्ञा शंकरवर्मणा ॥ १३९ ॥

तत्सेना नरनाथानां पृतनाभिः पदे पदे ।
कुलापगेव कुल्याभिर्विशन्तीभिरवर्धत ॥ १४० ॥
दार्वाभिसारराजेन त्रस्यता समुपाश्रिताः ।
अद्रिद्रोण्यो न वाहिन्यस्तत्सेनानादमादधुः ॥ १४१ ॥
जनोल्बणैर्हरिगणैर्गृह्णन्हरिगणं क्षणात् ।
अनासाहितदुर्गं स चक्रे दुर्गान्तरातिथिम् ॥ १४२ ॥
लक्षाणि नव पत्तीनां वारणानां शतत्रयी ।
लक्षं च वाजिनामासीद्यस्य सेनापुरःसरम् ॥ १४३ ॥
स गूर्जरजयव्यग्रः स्वपराभवशङ्किनम् ।
त्रैगर्तं पृथिवीचन्द्रं निन्ये तमसि हास्यताम् ॥ १४४ ॥
पुत्रं भुवनचन्द्राख्यं नीविं प्रागेव दत्तवान् ।
स ह्यभूत्प्रणतिं कर्तुं तस्याभ्यर्णमुपागतः ॥ १४५ ॥
अथ तत्कटकं भ्राम्यद्भूरिमण्डलनायकम् ।
वीक्ष्य संमुखमायान्तं महार्णवमिवोल्बणम् ॥ १४६ ॥
समागमक्षणे यस्माच्छङ्कमानः स्वबन्धनम् ।
पलाय्य प्रययौ दूरं निर्वाणौजोविजृम्भितः ॥ १४७ ॥
तिलकम् ॥

यमप्रतिमसौन्दर्यमप्याप्याहुः पुराविदः ।
तमेवाद्राक्षुरुत्त्रस्ता नृपाः कालमिवोल्बणम् ॥ १४८ ॥
उद्बखानालखानस्य संख्ये गूर्जरभूभुजः ।
बद्धमूलां क्षणाल्लक्ष्मीं शुचं दीर्घामरोपयत् ॥ १४९ ॥
तस्मै दत्त्वा टक्कदेशं विनयादङ्गुलीमिव ।
स्वशरीरमिवापासीन्मण्डलं गूर्जराधिपः ॥ १५० ॥

---

१ जवोल्बणैः इति स्यात् । २ अनासादितदुर्गं इत्युचितः पाठः । ३ तमपि इति स्यात् ।

ह्वतं भोजाधिराजेन स संम्राज्यमदापयत् ।
प्रतीहारतया भृत्यीभूते थक्कियकान्वये ॥ १५१ ॥
दरत्तुरुष्काधिपयोर्यः केसरिवराहयोः ।
हिमवद्विन्ध्ययोरासीदार्यावर्त इवान्तरे ॥ १५२ ॥
उद्भाण्डपुरे तस्थुर्यदीये निर्भया नृपाः ।
पक्षच्छेदव्यथात्रस्ता महार्णव इवाद्रयः १५३ ॥
नक्षत्रेष्विव भूपेषु नभसीवोत्तरापथे ।
यस्यैव विपुलाख्याति मार्ताण्डस्येव मण्डलम् ॥ १५४ ॥
स श्रीमाल्लैंल्लियः शाहिरलखानाश्रयः क्रुधा ।
निराकरिष्णोः साम्राज्यात्तस्य सेवां न लब्धवान् ॥ १५५ ॥
एवं दिग्विजयं कृत्वा प्राप्तः स निजमण्डलम् ।
प्रदेशे पञ्चसत्राख्ये स्वनाम्ना विदधे पुरम् ॥ १५६ ॥
तस्य श्रीस्वामिराजस्य तनयोदक्पथप्रभोः ।
पूर्णिमेव क्षपाबन्धोः सुगन्धाख्याभवत्प्रिया ॥ १५७ ॥
तया समं पुरवरे सुरराजोपमो नृपः ।
तस्मिञ्शंकरगौरीशसुगन्धेशौ विनिर्ममे ॥ १५८ ॥
द्विजस्तयोर्नायकाख्यो गौरीशसुरसद्मनोः ।
चातुर्विद्यः कृतस्तेन वाग्देवीकुलमन्दिरम् ॥ १५९ ॥
परकाव्येन कवयः परद्रव्येण चेश्वराः ।
निर्लौठितेन स्वकृतिं पुष्णन्त्यद्यतने क्षणे ॥ १६० ॥
स्वल्पसत्त्वो नरपतिः स्वपुराख्यापनाय सः ।
सारापहारमकरोत्परिहासपुरस्य यत् ॥ १६१ ॥
ख्यातिहेतुः पट्टवानं पशूनां क्रयविक्रयौ ।
इत्यादि यत्पत्तनेस्ति तत्तस्मिन्हि पुरेभवत् ॥ १६२ ॥

१ साम्राज्यं इत्युचितम् । २ निर्लुण्ठितेन इत्युचितम् ।

राज्यप्रदेन नृपते रत्नवर्धनमन्त्रिणा ।
श्रीरत्नवर्धनेशाख्यो व्यधीयत सदाशिवः ॥ १६३ ॥
चित्रं नृपद्विपाः पूतमूर्तयः कीर्तिनिर्झरैः ।
भवन्ति व्यसनासक्तिपांसुस्नानमलीमसाः ॥ १६४ ॥
अथ क्रमेण नृपतिर्लोभाभ्यासेन भूयसा ।
आधीयमानचित्तोभूत्प्रजापीडनपण्डितः ॥ १६५ ॥
आरब्धैर्व्यसनैर्भूम्ना क्षीणकोशः क्षणे क्षणे ।
देवादीनां स सर्वस्वं जहारायासयुक्तिभिः ॥ १६६ ॥
कर्मस्थाने पुरगृहग्रामादिधनहारिणा ।
तेनाट्टपतिभागाख्यगृहकृत्याभिधे कृते ॥ १६७ ॥
धूपचन्दनतैलादिविक्रयोत्थं समाददे ।
द्रविणं देववेश्मभ्यः क्रयमूल्यकलाछलात् ॥ १६८ ॥
प्रत्यवेक्षां मुखे दत्त्वा विभक्तैरधिकारिभिः ।
चतुःषष्टिं सुरगृहान्मुमोषेतरदञ्जसा ॥ १६९ ॥
ग्रामान्देवगृहग्राह्यान्राजा प्रतिकरेण सः ।
स्वयं स्वीकृत्य चोत्पत्तिं क्ष्मां कार्षक इव व्यधात् ॥ १७० ॥
तुलां कृत्वा त्रिभागोनां वर्षदेयां स पर्षदे ।
भुक्तिकम्बलमूल्यादिदम्भादभ्यधिकं ददौ ॥ १७१ ॥
दिगन्तरस्थो ग्रामीणानूढभारान‌नागतान् ।
तद्देशार्घैर्भारमूल्यं वर्षमेकमदण्डयत् ॥ १७२ ॥
वर्षेपरस्मिन्निखिलान्भारमूल्यं निरागसः ।
तथैव संख्यया ग्राम्यान्प्रतिग्राममदण्डयत् ॥ १७३ ॥
इत्येषा गूढभारोढिः प्रथमं तेन पातिता ।
दारिद्र्यदूती ग्रामाणां या त्रयोदशधा स्थिता ॥ १७४ ॥

स्कन्धकग्रामकायस्थमासवृत्त्यादिसंग्रहैः ।
अन्यैश्च विविधायासैर्व्यधाद्ग्रामान्स निर्धनान् ॥ १७५ ॥
तुलापहारोपचयग्रामदण्डादिसंग्रहैः ।
इत्येष तेन संवाहो गृहकृत्ये प्रवर्तितः ॥ १७६ ॥
व्यधत्त पञ्च दिविरान्स तस्मिन्भिन्नकर्मणि ।
षष्ठं तथा गञ्जवरं शकचं लवटाभिधम् ॥ १७७ ॥
आत्मनो निरयं मूढः सोङ्गीकृत्येत्युपक्रियाम् ।
भाविनामकरोद्राज्ञां पापी यद्वा नियोगिनाम् ॥ १७८ ॥
निमित्तं मण्डलेमुष्मिन्सविद्यानामनादरे ।
राज्ञां प्रतापहानौ च नान्यः शंकरवर्मणः ॥ १७९ ॥
मुख्येन गुणिनां राज्ञा धनहान्या प्रथापहाः ।
मूर्खेण येन कायस्था दास्याः पुत्राः प्रवर्तिताः ॥ १८० ॥
तथा कायस्थभोज्या भूर्जाता तत्प्रत्यवेक्षया ।
यथा संजायतेवर्णं हरणादिव भूभुजाम् ॥ १८१ ॥
तस्मिन्घोरे प्रजादुःखे कृपार्द्रः पृथिवीपतिम् ।
पुत्रो गोपालवर्माख्यः कदाचिदिदमब्रवीत् ॥ १८२ ॥
प्रदातुस्तात भवतः पूर्वं न्यासीकृतः स्थितः ।
वरो यः सत्यसंधस्य सोधुना प्रार्थ्यते मया ॥ १८३ ॥
कायस्थप्रेरणादेतैर्देवेनाद्य प्रवर्तितैः ।
आयासैः श्वासशेषैव प्राणवृत्तिः शरीरिणाम् ॥ १८४ ॥
न च नामास्ति तातस्य काचिल्लोकद्वयोचिता ।
मनागपि हितप्राप्तिरेतया जनपीडया ॥ १८५ ॥
अदृष्टविषयां वार्तां गहनां विवृणोति कः ।
दृष्टेप्यनिष्टादन्यन्न कर्मणानेन दृश्यते ॥ १८६ ॥

१ गञ्जवरे शकं च इति स्यात् ।

एकतो व्याधिदुर्भिक्षप्रमुखा विपदोखिलाः ।
प्रजानामेकतस्त्वेका लुब्धता वसुधापतेः ॥ १८७ ॥
भूभुजोभ्यस्तलोभस्य श्रीः कैश्चिन्नाभिनन्द्यते ।
अकालकुसुमस्येव फलसंभावनोज्झिता ॥ १८८ ॥
दानं च सूनृता सूक्तिर्विश्वसंवननं प्रभोः ।
लोभः पूर्वं तयोरेव विनाशाय महोद्यमः ॥ १८९ ॥
प्रतापमायतिं शोभां हेमन्ताहस्य वारिदः ।
स्मृतिशेषां करोत्येव लोभश्च पृथिवीभुजाम् ॥ १९० ॥
दायादा व्ययभीरुतापरिहृतारब्धेर्भवन्त्युन्नता
भृत्याः प्रत्युपकारकातरमतेः कुर्युर्न केपि प्रियम् ।
राशीभूतधनस्य जीवितहृतौ शश्वद्यतेरन्निजा
भूभर्तुः क्रियते द्विषेव रभसाल्लोभेन किं नाप्रियम् ॥ १९१ ॥
राजसंवाहनामायं नवायासो जनासुहृत् ।
तदेष लोभप्रभवः प्रजानाथ निवार्यताम् ॥ १९२ ॥
श्रुत्वेति राजपुत्रस्य सौजन्येनोज्ज्वलं वचः ।
स्मितधौताधरो राजा शनैर्वचनमब्रवीत् ॥ १९३ ॥
तवाकृत्यविसंवादि वचः सौजन्यपेशलम् ।
स्मारयत्यद्य मामेतच्चित्तवृत्तिं पुरातनीम् ॥ १९४ ॥
कुमारभावे पूर्वं मे तवेवार्द्रान्तरात्मनः ।
प्रजावत्सलता वत्स पर्याप्ता पर्यवर्धत ॥ १९५ ॥
सोहं घर्मे महद्धर्मे शीते दत्त्वोच्छमंशुकम्[1] ।
पदातिरपपादत्रः पित्रा संचारितोभवम् ॥ १९६ ॥
मृगव्यादौ हयैः सार्धमटन्तं कण्टकक्षतम् ।
अन्तर्बाष्पं मां विलोक्य तमसूयिषुरग्रगाः ॥ १९७ ॥

---

1 दत्त्वोन्नं इति स्यात् ।

स तानुवाच सामान्यो भूत्वाहं राज्यमाप्तवान् ।
काले काले सेवकानां जाने सेवापरिश्रमम् ॥ १९८ ॥
ईदृग्दुःखमयं भुक्त्वा ज्ञास्यत्यन्यव्यथां ध्रुवम् ।
प्राप्तैश्वर्यो भवेन्मूढो गर्भेश्वरतयान्यथा ॥ १९९ ॥
उपायैरीदृशैर्योहं कृतः पित्रा सुशिक्षितः ।
तेनापि प्राप्तराज्येन मयैवं पीडिताः प्रजाः ॥ २०० ॥
गर्भवासव्यथां जातः शरीरी विस्मरेद्यथा ।
प्राप्तराज्यस्तथा राजा नियतं पूर्वचिन्तितम् ॥ २०१ ॥
त्वयैव तस्मादेकोद्य वरो मह्यं प्रदीयताम् ।
प्राप्तराज्यः प्रजापीडां मा कार्षीस्त्वमतोधिकाम् ॥ २०२ ॥
सासूयमिति तेनोक्तः कृतान्योन्यस्मितैर्विटैः ।
राजाप्तैर्वीक्षितश्चासीत्कुमारो ह्रीनताननः ॥ २०३ ॥
त्यागभीरुतया तस्मिन्गुणिसङ्गपराङ्मुखे ।
आसेवन्तावरावृत्तीः कवयो भल्लटादयः ॥ २०४ ॥
निर्वेतनाः सुकवयो भारिको लवटस्त्वभूत् ।
प्रसादात्तस्य दीनारसहस्रद्वयवेतनः ॥ २०५ ॥
कल्पपालकुले जन्म तत्तेनैव प्रमाणितम् ।
क्षीबोचितापभ्रंशोक्तेर्दैवी वाग्यस्य नाभवत् ॥ २०६ ॥
वेष्टितश्मश्रुरुष्णीषो घ्राणस्याग्रे प्रदेशिनी ।
ध्यानैकाग्रा दृगित्यासीत्सुखराजस्य मन्त्रिणः ॥ २०७ ॥
योयमार्योचितो वेषो दुर्नयासेविनः प्रभोः ।
छन्दानुवृत्त्या स प्राप नटस्येव विडम्बनाम् ॥ २०८ ॥
युग्मम् ॥
सोनुगैः सह निद्रोहं जघान द्रोहशङ्कया ।
शूरं दार्वाभिसारेशं शर्वर्यां नरवाहनम् ॥ २०९ ॥

प्रजाभिशापे पतिते नृपस्योन्मार्गवर्तिनः ।
त्रिंशद्विंशाः सुतास्तस्य व्यपद्यन्तामयं विना ॥ २१० ॥
वंशः श्रीर्जीवितं दारा नामापि पृथिवीभुजाम् ।
क्षणादेव क्षयं याति प्रजाविप्रियकारिणाम् ॥ २११ ॥
इत्युक्तं वक्ष्यते चाग्रे व्यक्तमेतत्तु चिन्त्यताम् ।
प्रणष्टं तस्य नामापि यथा क्रूरेण कर्मणा ॥ २१२ ॥
नाम्ना पत्तनमित्येव प्रख्यातं स्वपुरं कृतम् ।
कस्यान्यस्याभिधाध्वंसि यथा शंकरवर्मणः ॥ २१३ ॥
स्वस्रीयः सुखराजस्य तेन द्वाराधिपः कृतः ।
वीरानकाभिधे स्थाने प्रमादादासदद्वधम् ॥ २१४ ॥
तत्कोपात्स स्वयं राजा दत्तयात्रो मदोर्जितः ।
वीरानकं समुन्मूल्य प्रविवेशोत्तरापथम् ॥ २१५ ॥
सिन्धुकूलाश्रयान्देशाञ्जित्वा भूरीन्भयातुरैः ।
कृतानतिर्महीपालैः प्रत्यावृत्तोभवत्ततः ॥ २१६ ॥
उरशां विशतस्तस्य वास्तव्यैरौरशैः समम् ।
निकेतहेतोः सैन्यानामकस्मादुदभूत्कलिः ॥ २१७ ॥
गिरिशृङ्गाधिरूढेन श्वपाकेन निपातितः ।
वेगवाही शरस्तस्य प्रमादादविशद्गलम् ॥ २१८ ॥
मुमूर्षुराप्तान्कटकं संरक्ष्य नयतेति सः ।
उक्त्वा कर्णीरथारूढः स्थानात्तस्माद्विनिर्ययौ ॥ २१९ ॥
हीनदर्शनसामर्थ्यः परिज्ञाय शनैर्गिरा ।
क्रन्दन्त्या वपुरालिङ्ग्य स्थितायाः क्षामभाषितः ॥ २२० ॥
पुत्रं गोपालवर्माख्यं न्यासीकृत्य च रक्षितुम् ।
शिशुदेश्यं महादेव्याः सुगन्धाया अबान्धवम् ॥ २२१ ॥

फाल्गुने कृष्णसप्तम्यां वत्सरे सप्तसप्ततौ ।
उत्खायमानविशिखो मार्ग एव व्यपद्यत ॥ २२२ ॥
तिलकम् ॥

सुखराजादयः सैन्यं रक्षन्तः परभूमिषु ।
वृत्तान्तैर्गोपयन्तस्तं यान्त एवाभवन्पथि ॥ २२३ ॥

तं यन्त्रसूत्रैस्ते मूर्ध्नो नम्रतोन्नम्रतावहैः ।
प्रतिप्रणामं प्राप्तानां सामन्तानामकारयन् ॥ २२४ ॥

षड्भिर्दिनैर्निजे स्थाने प्राप्ते बोल्यासकाभिधे ।
चक्रिरे गतसंत्रासास्ततस्तस्यान्तसत्क्रियाम् ॥ २२५ ॥

तिस्रः सुरेन्द्रवत्याद्या राज्ञ्यो राजानमन्वयुः ।
वालाविभुः कृतज्ञश्च जयसिंहाह्वयः कृती ॥ २२६ ॥

द्वौ लाडो वज्रसारश्च तं भृत्यावनुजग्मतुः ।
इति षड्भिश्चितारूढैः [1]सहसाक्रियताग्निसात् ॥ २२७ ॥

ततो जुगोप गोपालवर्मा धार्मिकतोज्ज्वलः ।
सुगन्धया पाल्यमानः सत्यसंधो वसुंधराम् ॥ २२८ ॥

मध्ये लालितकादीनां दुर्वृत्तानां वसन्नपि ।
अनतिक्रान्तबाल्योपि दुःसंस्काराम्न सोग्रहीत् ॥ २२९ ॥

भूपालजननी भोगैर्वैधव्येधिकमुन्मदा ।
सा प्रभाकरदेवाख्यमचीकमत मन्त्रिणम् ॥ २३० ॥

तया निर्भरसंभोगप्रीतया स व्यधीयत ।
सौभाग्यपदशृङ्गारमौलिचक्रत्रयाङ्कितः ॥ २३१ ॥

कोशाध्यक्षेण रागिण्यास्तस्या लुण्ठितसंपदा ।
उद्भाण्डपुरे तेन शाहिराज्यं व्यधीयत ॥ २३२ ॥

आज्ञातिक्रमिणः शाहेः कृत्वा कमलुकाभिधाम् ।
तोमराणाय स प्रादाद्राज्यं लल्लियसूनवे ॥ २३३ ॥

---

१ सह सोक्रियत इतिस्यात् ।

प्रत्यावृत्तोथ नगरं विवेश विजयोर्जितः ।
शौर्यशृङ्गारवसतौ साभिमानः स्वविग्रहे ॥ २३४ ॥
स राजजननीजारः साहंकारो जयार्जनात् ।
मानक्षतिमधिक्षेपैर्वीराणां व्यधितान्वहम् ॥ २३५ ॥
क्षुद्रेण कामिना वेश्यावेश्मनीव नृपास्पदे ।
तेनावृते संप्रवेशो नाभूदन्यस्य कस्यचित् ॥ २३६ ॥
शनैर्विज्ञातवार्तस्य धनमानापहारकृत् ।
सोभूदक्षिगतोत्यर्थं राज्ञो गोपालवर्मणः ॥ २३७ ॥
विद्यते यन्न गञ्जेस्मिंस्तत्सर्वं शाहिविग्रहे ।
गतमित्यब्रवीद्भूपं स कोशगणनोद्यतम् ॥ २३८ ॥
अथ गञ्जाधिपो राजभीतः खार्खोदवेदिनम् ।
रामदेवाह्वयं बन्धुमभिचारमकारयत् ॥ २३९ ॥
तयाभिचारक्रियया भुक्तभूर्वत्सरद्वयम् ।
गोपालवर्मनृपतिर्जातदाहो व्यपद्यत ॥ २४० ॥
व्यक्तीभूतकुकर्मा स राजदण्डभयाकुलः ।
रामदेवोवधीत्पापः स्वयमेव स्वविग्रहम् ॥ २४१ ॥
रथ्यागृहीतो गोपालवर्मभ्राताथ संकटः ।
बभूव प्राप्तराज्यः स दशभिर्दिवसैर्व्यसुः ॥ २४२ ॥
अथ वंशक्षये वृत्ते राज्ञः शंकरवर्मणः ।
प्रजाप्रार्थनया राज्यं सुगन्धा विदधे स्वयम् ॥ २४३ ॥
गोपालपुरगोपालमठगोपालकेशवान् ।
सा पुरं च स्वनामाङ्कं विदधे धर्मवृद्धये ॥ २४४ ॥
गोपालवर्मणो जाया नन्दानिन्द्यान्वयोद्भवा ।
शिशुरप्यभवन्नन्दामठकेशवधा[1]रिणी ॥ २४५ ॥

[1] कारिणी इत्युचितम् ।

अन्तर्वत्न्याः क्षणे तस्मिन्पत्न्या गोपालवर्मणः ।
जयलक्ष्म्या बबन्धास्थां श्वश्रूः संतानकाङ्क्षिणी ॥ २४६ ॥

तस्यां विपन्नापत्यायां प्रसवान्तेतिदुःखिता ।
साभूदन्वयिने राज्यं कस्मैचिद्दातुमुद्यता ॥ २४७ ॥

तस्मिन्काले महीपालनिग्रहानुग्रहक्षमम् ।
तत्र तन्त्रिपदातीनां कृतसंहत्यभूत्कुलम् ॥ २४८ ॥

ततः समाश्रितैकाङ्गा स्वयं संवत्सरद्वयम् ।
सुगन्धा विदधे राज्यं सा मित्रत्वेन तन्त्रिणाम् ॥ २४९ ॥

योग्याय दातुं साम्राज्यं कस्मैचित्सा किलैकदा ।
मन्त्राय मन्त्रिसामन्तांस्तत्र्यैकाङ्गानढौकयत ॥ २५० ॥

अवन्तिवर्मवंशान्ते नप्तारं शूरवर्मणः ।
गग्गायाः स्वकुटुम्बिन्याः संजातं सुखवर्मणा ॥ २५१ ॥

अनुव्रतो मे संबन्धिस्नेहादेवं भवेदिति ।
राज्ये निर्जितवर्माख्यं कर्तुं तस्या मनोभवत् ॥ २५२ ॥

युग्मम् ॥

तया तदुक्तं विषयव्यसनित्वेन जागरात् ।
रात्रौ दिवाशयतया योऽप्यनुत्थानदूषितः ॥ २५३ ॥

नाम पङ्गुरिति प्राप राज्ये का तस्य योग्यता ।
इत्युदीर्याभवन्भ्रान्तो यावत्केचन मन्त्रिणः ॥ २५४ ॥

संहतैर्भेदनिर्यातैस्तावन्निर्जितवर्मजः ।
दशवर्षः कृतो राजा पार्थस्तन्त्रिपदातिभिः ॥ २५५ ॥

तिलकम् ॥

ते गञ्जाधिपवाक्यानां सुगन्धोत्पाटनात्कृतम् ।
प्रायश्चित्तममन्यन्त मानक्षतिविधायिनाम् ॥ २५६ ॥
सा राजधान्याः साम्राज्यपरिभ्रष्टा विनिर्ययौ ।
हृताधिकारा हारस्य पतितैर्बाष्पबिन्दुभिः ॥ २५७ ॥
शरणं प्रत्यभाद्भृत्यो यो यस्तस्याः क्रमागतः ।
तं तमैक्षिष्ट निर्यान्ती विपक्षैः सह संगतम् ॥ २५८ ॥
वर्ष एकोननवते संभूयैकाङ्गसैनिकाः ।
गत्वा सुगन्धामानिन्युः पुनर्हुष्कपुरस्थिताम् ॥ २५९ ॥
तामापतन्तीमाकर्ण्य पार्थानुग्राहका मदात् ।
चैत्रान्ते तन्त्रिणः सर्वे निर्ययुः समरोन्मुखाः ॥ २६० ॥
ते जित्वा नवते वर्षे वैशाखे भिन्नसंहतीन् ।
एकाङ्गान्व्यूढसंघातान्बबन्धुस्तां पलायिताम् ॥ २६१ ॥
निष्पालकविहारान्तस्तैर्बद्धा सा व्यपद्यत ।
अनित्यपतनोच्छ्राया विचित्रा भाग्यवृत्तयः ॥ २६२ ॥
अस्मिन्धनजनक्षैण्यनिमित्तं मण्डलोत्तमे ।
सर्वतोदिक्कमुत्तस्थावथानर्थपरम्परा ॥ २६३ ॥
जनकः पालको भूत्वा पङ्गुर्बालस्य भूपतेः ।
सामात्योपीडयल्लोकमुत्कोचग्रहतत्परः ॥ २६४ ॥
भूभुजो ग्रामकायस्था इवान्योन्यविपाटनम् ।
दत्ताधिकाधिकोत्कोचा विदधुस्तन्त्रिसेवया ॥ २६५ ॥
यंद्राज्यैः[1] कन्यकुब्जाद्या विलब्धास्तत्र मण्डले ।
तन्त्रिणां हुण्डिकादानाद्भूभुजां जीविकाभवत् ॥ २६६ ॥
विष्णुः पुराणाधिष्ठाने मेरुवर्धनमन्त्रिणा ।
श्रीमेरुवर्धनस्वामिनामा येन व्यधीयत ॥ २६७ ॥

---

१ यद्राजैः इत्युचितम् ।

तद्वात्मजाः क्षणे तस्मिन्गहनद्रोहचाक्रिकाः ।
चक्रुर्निगूढराज्येच्छाः प्रजायासैर्धनार्जनम् ॥ २६८ ॥

युग्मम् ॥

सार्धं सुगन्धादित्येन गूढं शंकरवर्धनः ।
तेषां ज्येष्ठो बद्धसख्यो मुमोष नृपमन्दिरम् ॥ २६९ ॥
क्षीणप्रजे क्षणे तस्मिन्क्षारपात इव क्षते ।
उद्दीपः प्लाविताशेषशरच्छालिरजृम्भत ॥ २७० ॥
खार्यां सहस्रक्रेयायां दुर्लभे भोजनेभवत् ।
वर्षे त्रिनवते घोरे दुर्भिक्षेण जनक्षयः ॥ २७१ ॥
शवैश्चिरप्रविष्टाम्बुसंसेकोच्छूनविग्रहैः ।
वितस्ता सर्वतश्छन्ना दुर्लक्ष्यसलिलाभवत् ॥ २७२ ॥
विश्वतोस्थिमये जाते नैबिड्यात्क्षितिमण्डले ।
सर्वभूतभयादायि श्मशानैक्यमजायत ॥ २७३ ॥
महार्घधान्यसंभारविक्रयप्राप्तसंपदः ।
मन्त्रिणः क्ष्मापतेः प्रापुस्तन्त्रिणश्च धनाढ्यताम् ॥ २७४ ॥
आदेयः क्ष्माभुजः सोभून्मन्त्री यस्तादृशीः प्रजाः ।
विक्रीय वाहयन्नासीत्तन्त्रिणां हुण्डिकाधनम् ॥ २७५ ॥
अटव्यां वृष्टिसंपाते वातवर्षैरुपद्रुतम् ।
बहिः सर्वं जनं पश्यन्कश्चित्प्राप्तोष्णमन्दिरः ॥ २७६ ॥
यथा तथा जनं दुःस्थं वीक्ष्य कापुरुषश्चिरम् ।
राजधानीस्थितः पङ्गुः स्वसुखं बह्वमन्यत ॥ २७७ ॥

युग्मम् ॥

तुञ्जीनचन्द्रापीडादिप्रजापालप्रियाः प्रजाः ।
एवं तस्मिन्क्षणे नीताः संक्षयं राजराक्षसैः ॥ २७८ ॥

प्रापुश्चिरमवस्थानं पार्थिवा न तदा क्वचित् ।
धारासंपातसंभूता बुद्बुदा इव दुर्दिने ॥ २७९ ॥
पार्थः पितरमुत्पाट्य कदाचित्प्राभवत्स्वयम् ।
कदाचित्स तमुत्पाट्य तन्त्रिचक्रिकयाप्यभूत् ॥ २८० ॥
अप्रीणयत्पङ्गुवधूवडवामण्डलं युवा ।
सुगन्धादित्यबीजाश्वो व्यवायविधिसेवया ॥ २८१ ॥
राज्ञ्या बप्पटदेव्याः स निर्दयैः सुरतोत्सवैः ।
खण्डयामास कण्डूतिं साप्यस्यार्थैषणां धनैः ॥ २८२ ॥
भगिनीभगसौभाग्यबद्धराज्याः स्वयं ददुः ।
यां पङ्गवे मनोज्ञाङ्गीं मेरुवर्धनसूनवः ॥ २८३ ॥
सुगन्धादित्यमौत्सुक्यात्सापि देवी मृगावती ।
स्वयं संबुभुजेऽभ्यर्थ्य कान्ता कामितकामिनी ॥ २८४ ॥
पर्यायेणाभवद्भृत्यः स तयोर्भोगवृद्धये ।
दरिद्रयोषितोरेकं भुक्तिपात्रमिवान्वहम् ॥ २८५ ॥
पुत्रयो राज्यलाभाय स्पर्धयाभ्यां स्वमन्त्रिणे ।
दत्ता निधुवनश्रद्धा धनदानैः सदक्षिणा ॥ २८६ ॥
अथ पार्थं समुत्पाट्य तत्पिता पङ्गुराश्रितः ।
तन्त्रिभिः सप्तनवते वर्षे पौषेऽभिषेचितः ॥ २८७ ॥
माघेऽष्टानवते वर्षे सोऽभिषिच्य शिशुं सुतम् ।
चक्रवर्माभिधं राज्ये क्षीणपुण्यो व्यपद्यत ॥ २८८ ॥
पैतृकं वाञ्छतो राज्यं पार्थस्यानुचरा व्यधुः ।
एकाङ्गैः सह संग्रामं तत्र तन्त्रिपदातयः ॥ २८९ ॥
मातुर्बप्पटदेव्याः स कंचित्कालं शिशुर्नृपः ।
मातामह्याः क्षिल्लिकायाः पाल्यस्त्वासीत्समा दश ॥ २९० ॥

---

१ साप्यस्यार्थैषणां इत्युचितम् ।

बाल्याद्व्यक्तदौःशील्ये तस्मिंस्तत्पालनं तयोः ।
निर्दोषमासीद्दण्डस्थफणिलालनसंनिभम् ॥ २९१ ॥
जातः पङ्कोर्मृगावत्यां नवमेब्देथ तन्त्रिभिः ।
चक्रवर्माणमुत्पाट्य शूरवर्मा नृपः कृतः ॥ २९२ ॥
निःस्नेहा मातुलामात्याः प्रययुः स्वार्थतत्पराः ।
अदत्त्वा तन्त्रिणां देयं तस्योत्पाटनहेतुताम् ॥ २९३ ॥
अदुर्वृत्तोपि स क्ष्माभृद्धिना भूरिधनार्पणम् ।
गुणवानिव वेश्यानां तन्त्रिणां नाभवत्प्रियः ॥ २९४ ॥
वर्षे गते तमुत्पाट्य दृष्टोत्पत्तितया नृपम् ।
बह्वर्थदं पुनः पार्थं व्यधुस्तन्त्रिपदातयः ॥ २९५ ॥
अभूत्साम्बवती वेश्या साम्बेश्वरविधायिनी ।
पार्थप्रिया तन्त्रिचक्रसंग्रहे ज्ञातचक्रिका ॥ २९६ ॥
कालापेक्षी चक्रवर्मा ततोप्यैच्छद्धनं बहु ।
एकादशाब्दस्याषाढे कृतो भूयोपि तन्त्रिभिः ॥ २९७ ॥
पार्थादीन्यैः समुत्पाट्य भुक्तं चक्रिकया पुरा ।
तैस्तैः स्थानैश्च ये तेभ्यो जीवनाद्युपलेभिरे ॥ २९८ ॥
पिता भ्राता च यैरस्य राज्यादुत्पाटितोभवत् ।
संबन्धिभ्योपि यैर्द्रुग्धं कन्यां दत्त्वेतरेतरम् ॥ २९९ ॥
अकरोद्दृष्टदोषाणां तेषामेव स नष्टधीः ।
मेरुवर्धनपुत्राणामधिकारसमर्पणम् ॥ ३०० ॥
तिलकम् ॥
कृतोक्षपटलाधीशस्तेन शंकरवर्धनः ।
गृहकृत्येप्यसत्कृत्यो दाम्भिकः शंभुवर्धनः ॥ ३०१ ॥
पौषे तस्यैव वर्षस्य धनाभावात्स तन्त्रिणाम् ।
अदत्तहुण्डिकादेयः पलायिष्ट भयाकुलः ॥ ३०२ ॥

स्थिते मडवराज्यान्तस्तस्मिञ्शंकरवर्धनः ।
राज्यार्थी तन्त्रिणां दूतं प्राहिणोच्छंभुवर्धनम् ॥ ३०३ ॥
आवर्जितैः स निखिलैरधिकोत्कोचचर्चया ।
वञ्चयित्वाग्रजं राज्ये तैः स्वमेवाभ्यषेचयत् ॥ ३०४ ॥
तीर्थस्थितः स्वकुलजांस्तिमिरत्ति भुङ्क्ते
मौनी बकस्तिमिमुपेत्य वनान्तवासी ।
व्याधो निहन्ति तु बकं प्रभवन्ति ते ते
पात्राण्युपर्युपरि वञ्चनचुञ्चुतायाः ॥ ३०५ ॥
भ्रष्टश्रीश्चक्रवर्माथ निशि श्रीढक्कवासिनः ।
एकदा डामराग्र्यस्य संग्रामस्याविशद्गृहम् ॥ ३०६ ॥
ज्ञात्वा कान्तिविशेषेण राजानं स कृताञ्जलिः ।
प्रणम्य ग्राहयामास संभ्रमान्निजमासनम् ॥ ३०७ ॥
राज्यभ्रंशादिवृत्तान्तमुक्त्वा साहायकार्थिनम् ।
तं विपत्पेशलं प्रह्वो विचिन्त्योवाच डामरः ॥ ३०८ ॥
तन्त्रिणां वा तृणानां वा राजन्का गणना रणे ।
त्वत्सेवनार्थं सामर्थ्यं कस्मिन्न मम कर्मणि ॥ ३०९ ॥
प्राप्तोत्साहः पुनर्नूनमस्मानेव हनिष्यसि ।
विस्मरन्त्युपकारं हि कृतकार्या महीभुजः ॥ ३१० ॥
ऊर्ध्वारोहे य आलम्बहेतुर्भूभृच्छिनत्ति तम् ।
कुठारिकस्तरुस्कन्धमिवाधोगमनोन्मुखः ॥ ३११ ॥
धीधैर्यादिप्रकर्षेण येनोपक्रियते नृपः ।
प्राप्तोदयः स तेनैव शङ्कां वेत्त्युपकारिणम् ॥ ३१२ ॥
अस्मिन्स्थिते विपदभूदिति संचिन्त्य वर्ज्यते ।
मूढैः परिवृढैरापत्सेवको मङ्गलेच्छुभिः ॥ ३१३ ॥

संपद्यापत्सहायस्य विस्मृतोपक्रिया नृपाः।
मध्ये प्रमादस्खलितमुत्पन्नं हृदि कुर्वते ॥ ३१४ ॥
आमयार्तिरिपुत्रासक्षुदादौ दृष्टवैकृतान्।
लब्धोदया ह्रीभयेन क्ष्मापा घ्नन्त्यनुयायिनः ॥ ३१५ ॥
राज्ञः सतोपि नाश्वासो यस्येभस्येव कर्णयोः।
अविशुद्धप्रकृतयो ध्वनन्ति मधुपा इव ॥ ३१६ ॥
दिवसे संनिधानेन पिशुनप्रेरणा प्रभोः।
ईर्ष्यालुना स्वैरिणीव रक्षितुं यदि पार्यते ॥ ३१७ ॥
राजव्रजन्युपाध्यायो देवी यच्छिक्षयेद्रहः।
तत्र प्रजागरः कर्तुमसर्वज्ञैर्न शक्यते ॥ ३१८ ॥
कथंचिदह्नि हृदये कुशलैर्विनिवेशिता।
शिक्षा गौरखरेणेव राज्ञा विस्मार्यते निशि ॥ ३१९ ॥
न के लोभं समुत्पाद्य जिह्वया स्निग्धदीर्घया।
पिपीलका इव ग्रस्ताः क्ष्मापालैः शल्यकैरिव ॥ ३२० ॥
जानाति हन्तुं हन्तव्यमासन्नं न तु दूरगम्।
एको बकः परः सत्यं द्रोहवृत्तिर्महीपतिः ॥ ३२१ ॥
न नाम कण्टकाकीर्णः कौटिल्यं लक्ष्यतां नयेत्।
कालापेक्षी क्षितिपतिः शरीरमिव जाहकः ॥ ३२२ ॥
नमन्नपि हरिर्हन्यादाश्लिष्यन्नपि पन्नगः।
विहसन्नपि वेतालः स्तुवन्नपि महीपतिः ॥ ३२३ ॥
अद्रोहवृत्त्या तस्मात्त्वं द्रक्ष्यस्यस्मान्सदा यदि।
ससैन्यस्ते तदेषोहं प्रातरेव पुरःसरः ॥ ३२४ ॥
तदाकर्ण्याब्रवीद्राजा लज्जास्मितासिताधरः।
स्वात्मेव यूयं संरक्ष्या मम पूर्वोपकारिणः ॥ ३२५ ॥

ततो निक्षिप्य चरणं रक्ताक्ते मेषचर्मणि ।
कोशं चक्रतुरन्योन्यं सखड्गौ नृपडामरौ ॥ ३२६ ॥
अथ संघटितासंख्यचण्डडामरमण्डलः ।
चक्रवर्माकरोद्यात्रां प्रत्यूषे नगरोन्मुखः ॥ ३२७ ॥
तस्मिन्क्षणे पुरस्कृत्य योद्धुं शंकरवर्धनम् ।
विनिर्ययुः सिताष्टम्यां चैत्रे तन्त्रिपदातयः ॥ ३२८ ॥
कालानुवृत्तिप्रच्छन्नं तेषां संभावनोज्झितम् ।
स तत्वरे पुरस्कर्तुं चक्रवर्मा स्वविक्रमम् ॥ ३२९ ॥
अथ प्रवृत्ते संग्रामे घोरे पद्मपुराद्बहिः ।
जघान प्रेरितहयः पूर्वं शंकरवर्धनम् ॥ ३३० ॥
हते सेनाधिपे तत्र शतधा तन्त्रिवाहिनी ।
प्रययौ पवनाघातप्रेरिता नौरिवार्णवे ॥ ३३१ ॥
पृष्ठानुसरणोद्युक्तो नृपस्तेषामपाहरत् ।
गतिं तुरगवेगेण शिरःश्रेणिं तथासिना ॥ ३३२ ॥
भ्रमतः समरे बभ्रुर्वीरपट्टाञ्चलच्छटाः ।
चक्रवर्ममृगेन्द्रस्य सटापटलविभ्रमम् ॥ ३३३ ॥
किमन्यत्पञ्चषाण्यासन्सहस्राणि रणाङ्गने ।
पतितानि क्षणादेव हतानां तत्र तन्त्रिणाम् ॥ ३३४ ॥
तन्त्रिणो रणसंरम्भपरिश्रान्ताः क्ष्मातले ।
गृध्रपक्षकृतच्छाये शायिताश्चक्रवर्मणा ॥ ३३५ ॥
विशुद्धवंश्यैर्गुणिभिर्निहतः संश्रितैः समम् ।
अभूषयद्वीरशय्यां शूरः शंकरवर्धनः ॥ ३३६ ॥
उदयं संहता एव संहता एव च क्षयम् ।
प्रयान्तः स्पृहणीयत्वं तन्त्रिणः कस्य नागमन् ॥ ३३७ ॥

माननीयानधृष्यांश्च महावंश्यान्महीपतीन् ।
अहीनिव खिलीकृत्य भिक्षयन्तः क्षणे क्षणे ॥ ३३८ ॥
अनयन्क्रीडया व्रीडां माद्यन्तो जीविकाकृते ।
प्रागाहितुण्डिकाः क्रूरा इव ये गर्ह्यवृत्तयः ॥ ३३९ ॥
ते तन्त्रिणः क्षणाद्दग्धा गूढवैरविषाग्निना ।
विमाननाविविग्नेन चक्रवर्ममहाहिना ॥ ३४० ॥

तिलकम् ॥

अथ द्वितीये दिवसे भग्नानामपि तन्त्रिणाम् ।
वीरः संघटनां यावदकरोच्छंभुवर्धनः ॥ ३४१ ॥
तावन्मिलितसामन्तसचिवैकाङ्गलालितः ।
सैन्यैर्नानापथायातैर्नदद्भिर्व्याप्तदिक्पथः ॥ ३४२ ॥
वल्गन्मध्येऽश्ववाराणां नृत्यतेवाग्र्यवाजिना ।
वल्गाङ्केनोद्वहल्लँम्बं शिरस्त्रं वामपाणिना ॥ ३४३ ॥
सस्वेदेतरहस्ताग्रवेष्टनोल्लासनस्पृशः ।
खड्गस्य बिम्बितार्कस्य भाभिर्द्योतितकुण्डलः ॥ ३४४ ॥
कवचोत्सेधसंरब्धकण्ठायासेन ताम्यता ।
बद्धभ्रुकुटिबन्धेन वदनेन भयावहः ॥ ३४५ ॥
तर्जयन्कृतहुंकाराल्लुँण्ठकाल्लुँण्ठितापणान् ।
शिरोक्षिसंज्ञया त्रस्तवास्तव्यकृतसान्त्वनः ॥ ३४६ ॥
भेरीरवैः श्रुतिं भिन्दन्पौराशीर्घोषरोधिभिः ।
संग्रामजयशोभाङ्कश्चक्रवर्माविशत्पुरम् ॥ ३४७ ॥

कुलकम् ॥

तस्मिन्सिंहासनं प्राज्यमाक्रामति जयोर्जिते ।
बद्ध्वा कुतश्चिदानिन्ये भूभटः शंभुवर्धनम् ॥ ३४८ ॥

राज्ञः पुरस्तात्तं शस्त्रपातभीमीलितेक्षणम् ।
भक्तिं प्रदर्शयन्पापश्चण्डाल इव सोवधीत् ॥ ३४९ ॥
उज्झतां धर्ममर्यादां भृत्यानां जनकोपमान् ।
हन्तुं नरेन्द्रान्द्रोहेण प्रारम्भः शंभुवर्धनात् ॥ ३५० ॥
प्राप्य निष्कण्टकं राज्यं चक्रवर्मनृपः क्रमात् ।
अजायत धृतोत्सेको नृशंसविषमक्रियः ॥ ३५१ ॥
स्वविक्रमकथास्तोत्ररोमन्थप्रियताहृतः ।
सोभवद्विटवन्द्यादिचाटुकारविधेयधीः ॥ ३५२ ॥
आत्मानं दैवतमिव स्तुतिमोहितचेतसः ।
जानतः प्राभवंस्तस्य विवेकविगुणाः क्रियाः ॥ ३५३ ॥
तस्मिन्प्रसङ्गे रङ्गाख्यः प्रख्यातो डोम्बगायनः ।
वैदेशिकोभवद्राज्ञा वितीर्णावसरो बहिः ॥ ३५४ ॥
प्राप्तान्सचिवसामन्तान्विन्यस्यन्तो यथाक्रमम् ।
प्रतीहारा नृपस्याग्रमनयन्त विविक्तताम् ॥ ३५५ ॥
विबभौ धवलोष्णीषा सभा दीपप्रभोज्ज्वला ।
शेषशय्येव मणिभिः कृतालोका फणोद्भवैः ॥ ३५६ ॥
कृतावरोधधम्मिल्लमालान्दोलनकेलिभिः ।
प्रदोषपवनैश्चक्रे शिशिरैर्घ्राणतर्पणम् ॥ ३५७ ॥
जातगीतदिदृक्षाणां गवाक्षावलयो बभुः ।
आसवामोदिभिर्वक्त्रैरवरोधमृगीदृशाम् ॥ ३५८ ॥
हारकङ्कणकेयूरपारिहार्यादिशोभिना ।
स्ववृन्देनानुयातोथ प्राविशड्डोम्बगायनः ॥ ३५९ ॥
हंसी नागलता चास्य सुते ललितलोचने ।
चक्रतुः कौतुकोद्ग्रीवां सभां चित्रार्पितामिव ॥ ३६० ॥

तयोर्विलासवलितैश्चलितापाङ्गविभ्रमैः ।
द्वितीयपुष्पप्रकरो व्यकीर्यत सभान्तरे ॥ ३६१ ॥
गायनैर्जयजीवेति कृतकोलाहलैरभूत् ।
सदः सशब्दं कुर्वद्भिस्तत्तन्नृपगुणग्रहम् ॥ ३६२ ॥
भुक्तोत्तरोचितोदञ्चत्पञ्चमस्थानचारिणः ।
वंशे रागविशेषस्य दत्ते स्थाने ततः शनैः ॥ ३६३ ॥
अविक्रियशिरःकम्पभ्रूनेत्रभ्रमशोभितः ।
अभिन्न इव गायन्त्योर्गीतध्वनिरजृम्भत ॥ ३६४ ॥
युग्मम् ॥
अथ ताम्बूलरोमन्थत्यागनिश्चलमूर्त्तिना ।
जातं राजकुरङ्गेण प्रमोदास्पन्ददृष्टिना ॥ ३६५ ॥
गायन्त्यौ भावमालक्ष्य तस्य स्निग्धमगायताम् ।
अधिकोद्रेचिताभिख्यं विलासस्मितविभ्रमैः ॥ ३६६ ॥
राज्ञस्तयोश्च संसक्तचित्तयोरितरेतरम् ।
दृग्व्यापारैः स्वसंवेद्यैः संलाप इव पप्रथे ॥ ३६७ ॥
नृपं हारितचित्तं तं विज्ञायैकः प्रियो विटः ।
ततः प्रसङ्गे प्रोवाच प्रीतिवृद्धिकरं वचः ॥ ३६८ ॥
देव गीतमिदं यातं संप्राप्यैते मनोरमे ।
कर्पूरपारीपतितं मैरेयमिव हारिताम् ॥ ३६९ ॥
गायन्त्योर्मार्जितामेतां रागाद्दन्तचतुष्किकाम् ।
अनयोः प्रतिमाव्याजाच्चुम्बतीव निशाकरः ॥ ३७० ॥
करन्यस्तकपोलान्तमुद्गायन्त्याविमे ध्रुवम् ।
कटाक्षैः कुरुतो व्योम्नि वैमानिकविमोहनम् ॥ ३७१ ॥
जानत्या स्वाश्रयां चर्चामनयोरेकयावयोः ।
असूयास्मितगर्भोयं कटाक्षः पश्य पातितः ॥ ३७२ ॥

गायन्त्येकानतमुखी कर्णव्यालोलकुण्डला।
विपरीतरतोद्रेककृतारम्भेव शोभते ॥ ३७३ ॥
सफलं तस्य तारुण्यमीदृश्यो निर्जने स्त्रियः।
औत्सुक्याद्विरहे यस्य गायन्त्येवंविधैः स्वरैः ॥ ३७४ ॥
उपपत्तिपरित्यक्तशास्त्रानुष्ठानमोहितैः।
एकसार्थप्रयातेभ्यः कथमेको विवर्ज्यते ॥ ३७५ ॥
नेत्रस्य रूपं श्रोत्रस्य ध्वनिं संस्पृशतो न चेत्।
तदङ्गस्यान्यकान्ताङ्गं स्पृशतो दुष्कृतं कुतः ॥ ३७६ ॥
अभिलाषाङ्कुरः सिक्त इव तैर्विटभाषितैः।
राज्ञः स्वभावलोलस्य शतशाखत्वमाययौ ॥ ३७७ ॥
ये विस्तारितवर्णसंकररुचः संदर्श्य गोत्रान्तकृ-
द्दृष्टावस्थितिचापलङ्घनमलं पार्श्वे धनन्त्युद्धताः।
नीयन्ते विपथावपातपरतां लब्धोदयैस्तैः क्षणा-
त्सिहा वारिधरैरमी च रभसाद्भूपालसिंहा विटैः ॥ ३७८ ॥
वस्तु क्षणादनुपपत्त्युपपत्तियुक्तं
कृत्वा जडान्यदि विमोहयितुं समर्थाः।
न स्युर्विटा अथ कुतर्कपथस्थिताश्च
नित्योद्वसेषु निरयेषु मृगाश्चरेयुः ॥ ३७९ ॥
संतोष्य हारकेयूरकुण्डलैर्डोम्बमण्डलम्।
अमार्गत्यागराधेयः शुद्धान्तमगमन्नृपः ॥ ३८० ॥
कान्तोस्याः क्षितिवल्लभोयमभिधेत्युर्वीपतेरेकतो
ब्रूतेसावतिचण्डताण्डवयुतं डोम्बस्य नामान्यतः।
मध्ये यत्किमपीति गीतरचनाकाव्यं यदेतद्विदो
यल्लक्ष्मीं क्षपयन्ति तान्धिगबुधान्कीर्त्यर्थिनः पार्थिवान् ॥ ३८१ ॥

वेश्यानुरागस्य महेन्द्रचाप-
धाम्नो हरिद्रारसरञ्जनस्य ।
उपाङ्गगीतस्य च हारिणोपि
सौन्दर्यमस्थैर्यहतप्रकर्षम् ॥ ३८२ ॥
दर्शनाभ्याससंवृद्धचक्षूरागः क्षमापतिः ।
विना श्वपाककन्ये ते न पुनः प्राप निर्वृतिम् ॥ ३८३ ॥
गायन्त्यौ शयनोपान्ते शनैर्विहितचुम्बनम् ।
नृपं रतिसुखाभिज्ञं तं हठात्ते प्रचक्रतुः ॥ ३८४ ॥
समागमेन नव्येन तयोर्वैयात्यशोभिना ।
चक्रे क्षपितसामर्थ्यः स लज्जोद्वहनाक्षमः ॥ ३८५ ॥
रत्यन्तसुलभोद्भेदैर्निःसृतैः स्वेदबिन्दुभिः ।
भाग्योष्मसंक्षयजडं वपुस्तस्य व्यधीयत ॥ ३८६ ॥
रागान्धेन कृता हंसी महादेवी महीभुजा ।
भेजे राजवधूमध्ये वालव्यजनवीजनम् ॥ ३८७ ॥
तस्या यैर्भुक्तमुच्छिष्टं ते यथा चक्रवर्मणः ।
नृपान्तराणामन्येषामप्यभूवन्सभासदः ॥ ३८८ ॥
मन्त्रिणामक्षपटलप्रख्यमुख्याधिकारदा ।
प्रवृद्धिहेतुतां प्राप डोम्बसेवनचाक्रिका ॥ ३८९ ॥
मौर्ख्यात्सचिवतां केचिच्छ्वपाका न व्यधुः स्वयम् ।
केचित्त्वकुर्वन्नीतिज्ञा राजकार्याणि मन्त्रिवत् ॥ ३९० ॥
मन्त्रिणस्तस्करा राज्ञी श्वपाकी श्वपचाः प्रियाः ।
किं न लोकोत्तरमभूद्भूपतेश्चक्रवर्मणः ॥ ३९१ ॥
ऋतुस्नातार्तवाङ्कानि श्वपाकी स्वांशुकान्यदात् ।
तदाच्छादनदृप्तेच्छा मन्त्रिणः प्राविशन्सभाम् ॥ ३९२ ॥

कैश्चित्क्षितिभुजा वैरमङ्गीकृत्यापि तत्क्षणम् ।
यैर्नाशि श्वपचोच्छिष्टं तेभूवन्सोमपैः समाः ॥ ३९३ ॥
मण्डलेस्मिन्प्रभावोग्रा न देवा न्यवसन्ध्रुवम् ।
तद्वेश्मानि तदा नो चेच्छ्वपाकी प्राविशत्कथम् ॥ ३९४ ॥
तां रणस्वामिनं द्रष्टुं तिलद्वादश्यहे गताम् ।
सामन्तेभ्यः साभिमाना नान्वयुर्डामराः परम् ॥ ३९५ ॥
राजकौटुम्ब्यदृप्तानां डोम्बानां निर्गता मुखात् ।
राज्ञामिवाज्ञा दुर्लङ्घ्या न केनाप्युदलङ्घ्यत ॥ ३९६ ॥
राज्ञा प्रदत्ते रङ्गाय हेलुग्रामेग्रहारवत् ।
लिलेख पट्टोपाध्यायो न यदा दानपट्टकम् ॥ ३९७ ॥
तदाक्षपटलं गत्वा रङ्गः कोपात्तमब्रवीत् ।
रङ्गस्स हेलु दिण्णेति दासीसुत न लिख्यते ॥ ३९८ ॥
युग्मम् ॥
लिलेख सोथ संत्रासाद्रङ्गभ्रूभङ्गतर्जितः ।
को न राजनि दुर्वृत्ते भवेन्नीतिव्यतिक्रमः ॥ ३९९ ॥
अन्त्यागमनपापस्य पापः पृच्छन्स निष्कृतिम् ।
विटैर्हास्यावहान्येव प्रायश्चित्तानि कारितः ॥ ४०० ॥
हिमेनैव हिमं शाम्येद्दुष्कृतेनैव दुष्कृतम् ।
सोनुशिष्टो विटैरेवं दधत्पामरसारताम् ॥ ४०१ ॥
पवित्रास्पर्शतोस्पृश्यास्पर्शपापं जिहीर्षुणा ।
तेनादूष्यत विप्रस्य योषिन्मासोपवासिनः ॥ ४०२ ॥
ततोपि पापिनोभूवन्केपि तस्मिन्क्षणे द्विजाः ।
तस्मादप्यग्रहारान्ये जगृहुर्गृहभोजिनः ॥ ४०३ ॥
चक्रे चक्रमठं सोपि पापः पाशुपताश्रयम् ।
तस्मिन्हतेर्धनिष्पन्नं तद्धधूर्यमयोजयत् ॥ ४०४ ॥

पूर्वोपकारान्विस्मृत्य डामरान्स निरागसः ।
नृपतिः श्वपचाकामी विश्वस्तांश्छद्मनावधीत् ॥ ४०५ ॥
हन्तुं व्याजेन विश्वस्ताः केचिड्डामरतस्कराः ।
तस्थुस्तस्यान्तिके द्रोहच्छिद्रानेहःप्रतीक्षिणः ॥ ४०६ ॥
श्वपाकीशयनावासासन्नावस्करमन्दिरे ।
शौचस्थितं तं निःशस्त्रं ते रात्रौ प्रापुरेकदा ॥ ४०७ ॥
अथ तैः प्राप्तसमयैरकस्मात्तस्य सर्वतः ।
क्षिप्रं न्यपात्यताशेषशातशस्त्रपरम्परा ॥ ४०८ ॥
सुप्तस्तटाद्ध्रदे भ्रष्ट इव निद्रालसेक्षणः ।
प्रबुद्धः शस्त्रपातैः स व्यमुचद्भैरवान्रवान् ॥ ४०९ ॥
निःशस्त्रः शस्त्रमन्विष्यन्क्षरत्क्षतजनिर्झरः ।
अनुद्रुतोरिभिर्धावञ्शय्यावेश्म विवेश तत् ॥ ४१० ॥
अप्राप्तहेतिं क्रन्दन्त्या श्वपाक्यालिङ्गिताङ्गकम् ।
तत्कुचोत्सङ्गलग्नाङ्गं जघ्नुस्तेनुप्रविश्य तम् ॥ ४११ ॥
स्वैरेव प्रेरिता दारैस्ते तस्य नृपतेः किल ।
मुमूर्षोर्जानुनी स्वैरं शिलया समचूर्णयन् ॥ ४१२ ॥
त्रयोदशाब्दे ज्येष्ठस्य शुक्राष्टम्यां क्षपाक्षणे ।
श्वपाकभोग्यः स श्वेवावस्करे तस्करैर्हतः ॥ ४१३ ॥
उन्मत्तावन्तिनामाथ पार्थसूनुर्दुराशयः ।
अभ्यषिच्यत वैधेयैः सचिवैः शर्वटादिभिः ॥ ४१४ ॥
श्वपाकीकामुके पापे निहते निशि तस्करैः ।
प्रजानां पाप्मना सोभूत्पापात्पापतरो नृपः ॥ ४१५ ॥
स्थगिता तत्कथापापस्पर्शभीत्या सरस्वती ।
कथंचिन्नस्खलुरश्वेव सेयं प्रस्थाप्यते मया ॥ ४१६ ॥

आसीत्पितृकुलं तस्य भक्ष्यं दुर्नृपरक्षसः ।
और्वाभिधस्य हव्याशविशेषस्येव जीवनम् ॥ ४१७ ॥
तस्यासंष्टक्कराघातसटांकारकरोटिकाः ।
घ्राणस्कन्दादिवाद्यज्ञाः[1] सभायां मुख्यमन्त्रिणः ॥ ४१८ ॥
तेमात्याश्चारणत्वेन निर्लज्जास्तमरञ्जयन् ।
कालान्तरेण यैरेव भूमिपालैर्भविष्यते ॥ ४१९ ॥
पर्वगुप्तोभवत्तस्य सर्वेभ्योप्यधिकं प्रियः ।
आस्थाने नर्तनं कुर्वन्नपाकृतकटीपटः ॥ ४२० ॥
आ तन्त्रिविप्लवाद्दृष्ट्वा कीटप्रायान्महीपतीन् ।
पर्वगुप्तः सर्वदाभूद्राज्यावाप्तिकृतोद्यमः ॥ ४२१ ॥
तदा निगूढराज्येच्छः सख्यं मुख्यैः स मन्त्रिभिः ।
पीतकोशैः प्रविदधे पञ्चभिर्भूभटादिभिः ॥ ४२२ ॥
भूभटः शर्वटश्छोजः कुमुदः सोमृताकरः ।
पर्वगुप्तेन संबन्धं चक्रिरे कोशपीथिनः ॥ ४२३ ॥
गवाक्षासरसि प्राप्तश्रीजलोवागलद्विजः ।
संग्रामडामरगृहे यो रक्कः ख्यातपौरुषः ॥ ४२४ ॥
पदातिमात्रो भूपेन दृष्टशौर्यः स संयुगे ।
महोदरो महाकायः प्रापितो मुख्यमन्त्रिताम् ॥ ४२५ ॥
युग्मम् ॥
यादृशी तेन ददृशे देवी श्रीः सरसोन्तरे ।
तादृक्कजयादेवीत्यभिधानेन निर्ममे ॥ ४२६ ॥
राज्यं निष्कण्टकं कृत्वा धूर्तेनापजिहीर्षुणा ।
प्रेरितः पर्वगुप्तेन भूभृच्चक्रे कुलक्षयम् ॥ ४२७ ॥

---

१ स्कन्धादि इति स्यात् ।

तेन लुण्ठितसर्वस्वः पार्थस्तस्थौ कलत्रवान् ।
श्रीजयेन्द्रविहारान्तः श्रमणैर्दत्तभोजनः ॥ ४२८ ॥
शिशूञ्शंकरवर्मादीन्भ्रातॄन्द्वाराग्निरोध्य सः ।
तत्र स्थितानवशनैरुत्क्रान्तासूनकारयत् ॥ ४२९ ॥
उद्यतः पितरं हन्तुं मन्त्रिणोनुमतिप्रदान् ।
बद्धपट्टान्व्यधाद्बद्धनिगडानितरान्पुनः ॥ ४३० ॥
एकदा मन्त्रिसामन्ततन्त्रिकायस्थसैनिकाः ।
पार्थं तदाज्ञामासाद्य निशायां पर्यवेष्टयन् ॥ ४३१ ॥
म्लानक्षीणाम्बरां पत्नीं रुद्धद्वारां निपात्य ते ।
आलिङ्ग्यमानां क्रन्दद्भिस्तर्णकैरिव दारकैः ॥ ४३२ ॥
केशानालम्ब्य कर्षन्तः शर्करोत्पाटिताङ्गकम् ।
विपन्नं गोकुलाद्दान्तमिव निर्हृत्य तं गृहात् ॥ ४३३ ॥
क्षुत्क्षामरूक्षं क्रन्दन्तं निजघ्नुर्नग्नविग्रहम् ।
चण्डाला इव निःशस्त्रं कुमुदाद्या नृपप्रियाः ॥ ४३४ ॥
युग्मम् ॥
पितरं निहतं श्रुत्वा राजा संजातकौतुकः ।
प्रातः स्वसचिवैः सार्धं गत्वा हृष्टोथ दृष्टवान् ॥ ४३५ ॥
अत्राङ्गेस्य प्रहारोयं मद्दत्त इति वादिनः ।
तस्याग्रे राजपुरुषाः शशंसुर्निजविक्रमम् ॥ ४३६ ॥
न्यकृत्य स्वीकृतो राज्ञा तदा तद्रञ्जनोद्यतः ।
अच्चूचुदत्पर्वगुप्तो देवगुप्ताभिधं सुतम् ॥ ४३७ ॥
पार्थस्य निहतस्याङ्गे सोक्षिपत्क्षुरिकां ततः ।
रञ्जितो येन भूपालो जातहासोभवच्चिरम् ॥ ४३८ ॥
डामरैर्लुण्ठितो देशः प्रणाशे चक्रवर्मणः ।
उत्थाप्य पापान्कायस्थांस्तेन भूयोपि दण्डितः ॥ ४३९ ॥

संप्रेरितः कुसचिवैः शस्त्राभ्यासं चकार सः ।
पाटयन्क्षुरिकाघातैः कोटवीस्तनकोटरम् ॥ ४४० ॥
गर्भिणीनां च जठरं गर्भान्द्रष्टुमपाटयत् ।
काठिन्यस्य परीक्षार्थमङ्गं कर्मकृतामपि ॥ ४४१ ॥
प्रतिग्रहाग्रहाद्धोराद्यद्वा वधभयाद्विजाः ।
प्रत्यगृह्णन्नग्रहारांस्तस्मादपि नृपाधमात् ॥ ४४२ ॥
क्रूरपापानुरूपेण क्षयरोगेण पार्थिवः ।
ततोनुबाध्यमानोभूदपर्यन्तव्यथातुरः ॥ ४४३ ॥
व्यथया तस्य तादृश्या प्रजा एव न केवलम् ।
तुतुषुर्निजशुद्धान्तमहिष्योपि चतुर्दश ॥ ४४४ ॥
अथान्तःपुरदासीभिर्यः कुतश्चिदुपाहृतः ।
क्षितिपालात्प्रजातोयमिति प्रख्यापितो मृषा ॥ ४४५ ॥
तं शिशुं शूरवर्माख्यं विनिवेश्य नृपासने ।
हस्ते निक्षिप्य सामन्तसचिवैकाङ्कतन्त्रिणाम् ॥ ४४६ ॥
कम्पनाधिपतेर्बद्धद्वेषः कमलवर्धनात् ।
बिभ्यन्मडवराज्यस्थाड्डामरोत्पाटनक्षमात् ॥ ४४७ ॥
आसन्ननिरयप्राप्तिः पितृहा पार्थिवाधमः ।
शुचौ पञ्चदशाब्दस्य प्रजापुण्यैः क्षयं ययौ ॥ ४४८ ॥
चक्कलकम् ॥
पितृघातिसुतो राजा जयस्वामिविरोचनम् ।
आषाढशुक्लसप्तम्यां शिशुर्द्रष्टुं विनिर्ययौ ॥ ४४९ ॥
नवा विरेजे राजश्रीर्बालस्य पृथिवीपतेः ।
कृपाणवेणिललिता छत्रचामरहासिनी ॥ ४५० ॥
अत्रान्तरे जवायातैश्चारैरावेदितः श्रुतः ।
सामन्तैर्नगरोपान्तं प्राप्तः कमलवर्धनः ॥ ४५१ ॥

एकाङ्गतन्त्रिसामन्तस्यालहारकसादिभिः।
नगरं प्रविशञ्श्रान्तः समं सैन्यैररुध्यत ॥ ४५२ ॥
विरुद्धडामरानीकान्युद्ध्वा मार्गेषु निर्गतः।
श्रान्तोप्यसौ वैरिसेनामजयद्विक्रमोर्जितः ॥ ४५३ ॥
सहस्रमश्ववाराणां विद्राव्य तुरगैर्मितैः।
राजधानीमसंरुद्धः प्रविवेश ततः क्षणात् ॥ ४५४ ॥
तं लब्धजयमाकर्ण्य सैन्यैस्त्यक्तं पलायितैः।
एकाकिनं काप्यनयज्जननी शिशुभूपतिम् ॥ ४५५ ॥
प्राक्कर्मभिर्मोहितो वा प्रेरितो वा कुमन्त्रिभिः।
नाभूत्सिंहासनारूढो मूढः कमलवर्धनः ॥ ४५६ ॥
तदानीं स्वगृहान्यातो राज्यकामोन्यवासरे।
संघट्टयद्द्विजान्सर्वानचूचुददनीतिवित् ॥ ४५७ ॥
प्रौढं शक्तं च कुरुत क्ष्मापं कंचित्स्वदेशजम्।
मामेव कुर्युः सामर्थ्यादिति मूढः स चिन्तयन् ॥ ४५८ ॥
एकाकिनीं रहः क्षीबां लब्ध्वा दुर्लभयोषितम्।
अप्रौढोनुपभुज्यान्यदिने दूत्यार्थयेत यः ॥ ४५९ ॥
विभूतिं रभसावाप्तां यश्च संत्यज्य तत्क्षणम्।
नीत्या कामयतेन्येद्युः शोच्यस्ताभ्यां परोस्ति कः ॥ ४६० ॥

युग्मम् ॥

अथोत्पलकुले छिन्ने स्थूलकम्बलवाहिनः।
अश्टङ्गोक्षनिभा विप्राः समगंसत गोकुले ॥ ४६१ ॥
धूमनिर्दग्धकूर्चानां राज्ञस्तांस्तांश्चिकीर्षताम्।
राज्यव्यवस्थोपन्यासस्तेषां चिरमवर्धत ॥ ४६२ ॥

---

१ संघट्टयन् इत्युचितम्।

वैमत्येन मिथस्तेषां नान्यः कोप्यभ्यषिच्यत ।
कूर्चाभाषणनिष्ठ्यूतैः स्वकूर्चैः ष्ठीवनैः परम् ॥ ४६३ ॥
राज्यार्हान्वेषिभिर्विप्रैः प्राप्तः स्वस्मृतिकॢप्तये ।
अवार्यतेष्टकाघातैर्मुग्धः कमलवर्धनः ॥ ४६४ ॥
पञ्चषाणि दिनान्येव यावत्तस्थुर्द्विजातयः ।
काहलाकांस्यतालादिवाद्यकोलाहलाकुलम् ॥ ४६५ ॥
उत्पताकध्वजच्छत्रशोभियुग्यार्पितासनम् ।
अशेषं पारिषद्यानां तावत्तत्रामिलद्बलम् ॥ ४६६ ॥
युग्मम् ॥
स्वपत्नीं बन्धकीभूतामिवान्यवशवर्तिनीम् ।
वीक्ष्य राजश्रियं शोचन्नासीत्कमलवर्धनः ॥ ४६७ ॥
पितृघातिवधूश्छन्नपुत्रराज्यार्थिनी ततः ।
प्राहिणोद्राजपुरुषान्पार्श्वं प्रायोपवेशिनाम् ॥ ४६८ ॥
पिशाचकपुरग्रामे वीरदेवाभिधस्य यः ।
कुटुम्बिनः कामदेवनामा सूनुरजायत ॥ ४६९ ॥
स शिक्षिताक्षरो लब्ध्वा मेरुवर्धनमान्दिरे ।
बालाध्यापकतां स्नानशीलादिगुणभूषितः ॥ ४७० ॥
क्रमाद्गञ्जाधिकार्यासीदथ तस्यात्मजः शनैः ।
लेभे गञ्जाधिकारित्वं राज्ञः शंकरवर्मणः ॥ ४७१ ॥
यः प्रभाकरदेवोपि सुगन्धाछन्नकामुकः ।
लक्ष्म्या सरस्वतीद्वेषाद्देशविप्लवतोथवा ॥ ४७२ ॥
विद्वान्यशस्करो नाम तत्पुत्रोत्यन्तदुर्गतः ।
सख्या फल्गुनकाख्येन समं देशान्तरं गतः ॥ ४७३ ॥

---

१ उच्चभाषण इति स्यात् ।

सुस्वप्नदर्शनैः पीठदेव्याशीर्भिश्च हर्षुलः।
तस्मिन्प्रसङ्गे सोत्साहः प्रत्यावृत्तो निजां भुवम् ॥ ४७४ ॥
पितृघातिवधूदूतैर्यातैर्बोधयितुं द्विजान्।
मध्ये गृहीतो वाग्मित्वात्प्रविवेश तदन्तिकम् ॥ ४७५ ॥
कुलकम् ॥

दृष्ट्वैव तं दैववशादैकमत्यस्पृशो द्विजाः।
ध्वनिं राजायमेवास्त्वित्युच्चकैरुदचारयन् ॥ ४७६ ॥
अथाभ्यषिच्यत क्षिप्रं विप्रैरेत्य यशस्करः।
क्ष्माधृतिप्रौढसामर्थ्यः सानुमानिव तोयदैः ॥ ४७७ ॥
दग्धं वेणुवनं परस्परमहासंघर्षजेनाग्निना
तन्मूलोद्धृतिरम्भसा क्षणधृतोद्रेकेण संपादिता।
वात्यावेगविपाटितं विटपिनं प्राप्तं कुतश्चिद्दृढां
रूढिं नेतुमहो महाद्रिकुहरे धात्रा न किं सूत्रितम् ॥ ४७८ ॥
भृत्यप्रेरणया वंशं पार्थजः स्वं न चेद्दहेत्।
तत्पुत्रोत्पाटनं कुर्यान्न चेत्कमलवर्धनः ॥ ४७९ ॥
अनुच्चकुलजातस्य दरिद्रस्याटतः क्षितिम्।
तद्यशस्करदेवस्य राज्यप्राप्तिः कथं भवेत् ॥ ४८० ॥
पद्भ्यां व्रजन्निरनुगो ददृशे जनेन
यस्तत्क्षणं निखिललोकसमानमूर्तिः।
साम्राज्यरम्यममुमीक्षितुमास्त नारी-
दृङ्नीरजस्तबकितो नरनाथमार्गः ॥ ४८१ ॥
नृपतिवसतिं प्रत्यागच्छन्यशस्करभूपतिः
पुरमृगदृशामाशीर्मध्ये वचोपि विवक्षितम्।
स्तिमितवलितापाङ्गं शृण्वन्निमीलदहंकृतिः
कृतपरिकरस्तज्ज्ञैर्जज्ञे प्रजापरिपालने ॥ ४८२ ॥

प्रतिमितरविदीपोद्भासिशुभ्रातपत्र-
प्रचयरजतपात्रासूत्रितारात्रिकश्रीः ।
अथ मुखरितमाशीर्मङ्गलैरङ्गनाना-
मवनिहरिणधामा राजधाम प्रपेदे ॥ ४८३ ॥

इति श्रीकाश्मीरिकमहामात्यचण्पकप्रभुसूनोः कह्लणस्य कृतौ राजतरङ्गिण्यां पञ्चमस्तरङ्गः ॥

त्र्यधिकायां समाशीतौ मासेषु च चतुर्ष्वगात् ।
कल्पपालाष्टकं रथ्याहृतस्त्रीसचिवा अपि ॥

षष्ठस्तरङ्गः ।

नेदं पर्णसमीरणाशनतपोमाहात्म्यमुक्षोरगौ
पश्यैतावत एव संप्रति कृतौ तन्मात्रवृत्ती बहिः ।
प्रेम्णैवार्धमिदं चराचरगुरोः प्रापेयमात्मस्तुती-
रेवं देववधूमुखाच्छ्रुतिसुखाः शृण्वत्यपर्णावतात् ॥ १ ॥
इच्छन्नलङ्घनीयत्वमथ कक्ष्यां विलङ्घयन् ।
प्रतीहारान्द्विजा दूरं वार्यन्तामिति सोन्वशात् ॥ २ ॥
वेत्रिवित्रास्यमानांस्तु तान्कृताञ्जलिरब्रवीत् ।
राज्यप्रदाश्च पूज्याश्च यूयं नो दैवतैः समाः ॥ ३ ॥
राज्यदानाभिमानेन वर्तिष्यत मदोद्धताः ।
यत्कार्यकालादन्यत्र नागन्तव्यं मदन्तिकम् ॥ ४ ॥
तदाकर्ण्याखिलो लोकस्तमधृष्यममन्यत ।
व्यस्मरत्सहसंवाससंभूतमपि लाघवम् ॥ ५ ॥
खिलीभूताः पूर्वराजव्यवस्थाः प्रतिभाबलात् ।
उन्नीतवान्स सुकविः प्राक्कविप्रक्रिया इव ॥ ६ ॥

अचौराभूत्तथा भूमिर्यथा रात्रौ वणिक्पथाः ।
अतिष्ठन्विवृतद्वारा मार्गाश्चाविघ्निताध्वगाः ॥ ७ ॥
प्रत्यवेक्षापरे तस्मिन्नासीत्सर्वापहारिणाम् ।
कृष्यध्यक्षत्वमुत्सृज्य कृत्यं नान्यन्नियोगिनाम् ॥ ८ ॥
ग्राम्याः कृषिपराधीना नापश्यन्राजमन्दिरम् ।
विप्राः स्वाध्यायसंसक्ता नाकुर्वञ्शस्त्रधारणम् ॥ ९ ॥
न विप्रगुरवः साम गायन्तो मदिरां पपुः ।
न तापसाः पुत्रदारपशुधान्यान्यढौकयन् ॥ १० ॥
न मूर्खगुरवो मत्स्यापूपयागविधायिनः ।
चक्रिरे स्वकृतैर्ग्रन्थैस्तर्कागमपरीक्षणम् ॥ ११ ॥
नादृश्यन्त च गेहिन्यो गुरुदीक्षोत्थदेवताः ।
कुर्वाणा भर्तृशीलश्रीनिषेधं मूर्धधूननैः ॥ १२ ॥
कार्तान्तिको भिषक्सभ्यो गुरुर्मन्त्री पुरोहितः ।
दूतः स्थेयो लेखको वा न तदाभूदपण्डितः ॥ १३ ॥
प्रायोपवेशाधिकृतैर्बोधितेन महीभृता ।
प्रायोपविष्टो निकटं प्रापितः कश्चिदब्रवीत् ॥ १४ ॥
अहमाढ्योभवं पूर्वं वास्तव्योत्र महीपते ।
निष्किंचनत्वं शनकैरगच्छं दैवयोगतः ॥ १५ ॥
उत्तमर्णैः पीडितस्य प्रवृद्धर्णस्य तस्य मे ।
निश्चयोभूदृणं छित्त्वा परिभ्रान्तुं दिगन्तरे ॥ १६ ॥
अथ विक्रीय सर्वस्वमृणं शोधयता मया ।
महाधनाय वणिजे विक्रीतं निजमन्दिरम् ॥ १७ ॥
भार्यामुद्दिश्य भर्तव्यामेक एव तु वर्जितः ।
सोपानकूपो विक्रीतान्महतो वेश्मनस्ततः ॥ १८ ॥

२६

निदाघे पुष्पताम्बूलीपर्णाद्यत्रातिशीतले ।
न्यस्यद्भिर्मालिकैर्दत्तात्सा जीवेद्धाटकादिति ॥ १९ ॥
ततो दिगन्तराक्रान्त्वा विंशत्या वत्सरैरहम् ।
लब्धाल्पवित्तः संप्राप्तो जन्मभूमिमिमां पुनः ॥ २० ॥
अन्विष्यता मया साध्वी स्ववधूर्ददृशेथ सा ।
विवर्णदेहा जीवन्ती प्रेष्यात्वेनान्यवेश्मसु ॥ २१ ॥
किं दत्तजीविकापि त्वमीदृशीं वृत्तिमाश्रिता ।
मयेति सा सदुःखेन पृष्टा स्वोदन्तमब्रवीत् ॥ २२ ॥
सोपानकूपं संप्राप्ता त्वयि याते दिगन्तरम् ।
लगुडैस्ताडयित्वाहं वणिजा तेन वारिता ॥ २३ ॥
तदन्या कास्ति मे वृत्तिरित्युक्त्वा विरराम सा ।
तदाकर्ण्य निमग्नोहमन्तरे शोककोपयोः ॥ २४ ॥
कृतप्रायोपवेशोथ स्थेयैस्तैस्तैः पदे पदे ।
प्रत्यर्थिनो दत्तजयैः किमप्यस्मि पराजितः ॥ २५ ॥
जडत्वाद्वेद्मि न न्यायं न विक्रीतो मया पुनः ।
सोपानकूप इत्यस्मिन्नर्थे प्राणा इमे पणः ॥ २६ ॥
सोहं विपद्ये क्षीणार्थो द्वारि शास्तुस्तव ध्रुवम् ।
वृजिनादस्ति चेद्भीतिर्वस्तु निर्णीयतां स्वयम् ॥ २७ ॥
राजेति तेन विज्ञप्तो गत्वा धर्मासनं स्वयम् ।
संघट्टय्याखिलान्स्थेयानासीत्तत्त्वं विचारयन् ॥ २८ ॥
स्थेयास्तमूचुर्बहुशो विचार्यायं पराजितः ।
शाठ्यादगणयन्न्यायं दण्ड्यो लिखितदूषकः ॥ २९ ॥
सोपानकूपसहितं विक्रीतं गृहमित्यथ ।
राजा विक्रयपत्रस्थान्स्वयं वर्णानवाचयत् ॥ ३० ॥

१, संघटय्य इत्युचितम् ।

ततोधिगतमित्येव सभ्येषु निगदत्स्वपि ।
अन्तरात्मा जगादेव नृपतेरर्थिनो जयम् ॥ ३१ ॥
मुहूर्त्तमिव संचिन्त्य राजान्याभिरभूच्चिरम् ।
कथाभिरतिचित्राभिर्मोहयन्सभ्यमण्डलम् ॥ ३२ ॥
कथान्तराले सर्वेभ्यो गृह्णन्रत्नानि वीक्षितुम् ।
हसन्प्रत्यर्थिनो हस्तादुपादत्ताङ्गुलीयकम् ॥ ३३ ॥
क्षणादेवाखिलैः स्थेयमित्थमेवेति सस्मितम् ।
वचो ब्रुवाणः प्रययौ पादक्षालनकैतवात् ॥ ३४ ॥
अभिज्ञानाय तत्रस्थः स वितीर्याङ्गुलीयकम् ।
भृत्यमेकं वणिग्वेश्म प्राहिणोद्दत्तवाचिकम् ॥ ३५ ॥
स वणिग्गणनाध्यक्षं ययाचे साङ्गुलीयकः ।
यत्राब्दे पत्रमुत्पन्नं गणनापत्त्रिकां ततः ॥ ३६ ॥
निर्णयेद्य तया कृत्यमस्ति भाण्डपतेरिति ।
श्रुत्वादाद्गणनाध्यक्षस्तां गृहीताङ्गुलीयकः ॥ ३७ ॥
दीन्नाराणां दशशतीं तस्यां भूभृदवाचयत् ।
व्ययमध्येधिकरणलेखकाय समर्पिताम् ॥ ३८ ॥
तस्मै मितधनार्हाय बहुमूल्यार्पणान्नृपः ।
रेफे सकारं वणिजा कारितं निश्चिकाय सः ॥ ३९ ॥
सभायां तत्प्रदर्श्याथ पृष्ट्वा दत्त्वाभयं च तम् ।
आनीय लेखकं सभ्यान्संजातप्रत्ययान्व्यधात् ॥ ४० ॥
सभ्यैरभ्यर्च्यमानेन राज्ञा सार्धं वणिग्गृहम् ।
वितीर्णमर्थिने देशात्प्रत्यर्थी च प्रवासितः ॥ ४१ ॥
कृताह्निकं भोक्तुकामं तं दिनान्ते च भूपतिम् ।
अकालावेदनाद्बिभ्यत्क्षत्ता जातु व्यजिज्ञपत् ॥ ४२ ॥

देवः समाप्तकृत्योद्य विज्ञप्तौ श्वस्तव क्षणः ।
इत्युक्तो दर्शने प्राणत्यागी विप्रो बहिः स्थितः ॥ ४३ ॥
दत्तप्रवेशादेशोथ रुद्धसूदेन भूभुजा ।
द्विजः प्रविष्टः पृष्टश्च तीव्रार्तिरिदमब्रवीत् ॥ ४४ ॥
सुवर्णरूपकशतं भ्रान्त्वा देशान्तरेर्जितम् ।
गृहीत्वा श्रुतसौराज्यः स्वदेशमहमागतः ॥ ४५ ॥
त्वयि राजनि निश्चौरैरध्वभिर्विशतः सुखम् ।
ह्योभवल्लवणोत्से मे दिनान्ते श्राम्यतः स्थितिः ॥ ४६ ॥
दीर्घाध्वलङ्घनक्लान्तस्तत्राहमकुतोभयः ।
मार्गारामतरोर्मूले त्रियामामत्यवाहयम् ॥ ४७ ॥
वेतनं ग्रन्थिबद्धं तदुत्थास्नोरपतन्मम ।
अरघट्टे समीपस्थे कक्षयोगादलक्षिते ॥ ४८ ॥
तस्मिन्दुरवरोहेतिनिर्वसुत्वाज्जहद्वपुः ।
सोहं हारितसर्वस्वः शोचन्रुद्धाश्चिरं जनैः ॥ ४९ ॥
एकोध्यवसितः कोपि साहसे पुरुषोब्रवीत् ।
मह्यं दापितवित्ताय किं ददासीति मां ततः ॥ ५० ॥
तमस्म्यवोचं विवशस्तस्यार्थस्यास्मि कः प्रभुः ।
तुभ्यं यद्रोचते मह्यं तत्ततो दीयतां त्वया ॥ ५१ ॥
अवरुह्याधिरूढोथ रूपकेभ्यो द्वयं मम ।
स प्रादात्स्पष्टमेवाष्टानवतिं स्वीचकार तु ॥ ५२ ॥
व्यवहारा वचोनिष्ठा एव राज्ञि यशस्करे ।
निन्दन्व्यवस्थां तां लोकैर्न्यकृतोस्मीतियादिभिः ॥ ५३ ॥
उपचारोक्तिसारल्यच्छलहारितवेतनः ।
सोहं जहाम्यसून्द्वारे दुर्व्यवस्थापकस्य ते ॥ ५४ ॥

पुंसस्तस्य स राज्ञाथ पृष्टः प्रकृतिनामनी ।
वदनप्रत्यभिज्ञैव ममास्तीत्यभ्यभाषत ॥ ५५ ॥
प्रातस्तवेप्सितावाप्तिं करिष्यामीति भूभुजा ।
प्रतिज्ञाय कथंचित्स स्वपार्श्वे कारितोशनम् ॥ ५६ ॥
लवणोत्सौकसां दूताहूतानां स विशां ततः ।
स्थितमन्तर्द्विजोन्येद्युस्तं राज्ञेदर्शयन्नरम् ॥ ५७ ॥
पृष्टः स राज्ञा विप्रेण यथैवोक्तं तथैव तत् ।
सर्वमूचे वाक्प्रतिष्ठं व्यवहारमुदीरयन् ॥ ५८ ॥
सत्यवाक्पारतन्त्र्यस्य वस्तुवृत्तस्य चान्तरम् ।
अलक्षयन्तः प्रैक्षन्त दोलाकुलधियो धराम् ॥ ५९ ॥
धर्मासनस्थो राजाथ रूपकाणामभाषत ।
तमष्टानवतेः पात्रं विप्रमन्यं द्वयस्य तु ॥ ६० ॥
अनुयोक्तृअगादापि दुःसंचिन्त्या महात्मनः ।
धर्मस्याधर्ममुद्वृत्तं निहन्तुं धावतो गतिः ॥ ६१ ॥
सायं हुताशं प्रविशन्नम्मयं चेन्दुमण्डलम् ।
स्वतेजसा संविभजन्प्रदीपैर्ज्योत्स्नयाप्यसौ ॥ ६२ ॥
तदुत्थाय यथा भानुर्निहन्ति ध्वान्तमुद्धतम् ।
अनन्यकर्मा धर्मोयं तथाधर्मं व्यपोहति ॥ ६३ ॥
युग्मम् ॥

दुःसंलक्ष्यस्तु धर्मोसावधर्मं बाधतेञ्जसा ।
तिष्ठन्नित्यमधिष्ठाय दाह्यं काष्ठमिवानलः ॥ ६४ ॥
ददाति यद्भवान्दत्तां तदित्याद्युक्तमुज्झतः ।
तुभ्यं रोचत इत्यादि वचोस्य निसृतं तदा ॥ ६५ ॥
रुचितास्य बभूवाष्टानवतिर्लोभिनोस्य ताम् ।
नादादसायरुचितं रूपकाणां द्वयं ददत् ॥ ६६ ॥

इत्यादिसूक्ष्मेक्षिकया धर्माधर्मान्तरं विदन् ।
प्रत्यवेक्षापरः क्ष्माभृद्व्यधात्कृतयुगोदयम् ॥ ६७ ॥
इत्थं जनं स विनयन्हास्योभून्निजदुर्नयैः ।
परस्योपदिशन्पथ्यमपथ्याशीव रोगहृत् ॥ ६८ ॥
श्रोत्रियेणैव[1] तेनापि मृदम्भःशौचशालिना ।
डोम्बोच्छिष्टभुजो भृत्याः पार्श्वान्न परिजह्रिरे ॥ ६९ ॥
यथोत्तरं संश्रितार्थैरन्योन्यं पृष्ठपातिभिः ।
नगराधिकृतैश्चक्रे चतुर्भिः सोर्थसंग्रहम् ॥ ७० ॥
लेभिरे निधनं तस्मात्सत्यंकारात्पदातयः ।
श्रीरणेश्वरपीठाग्रन्यस्तखड्गा[2]दपि प्रभोः ॥ ७१ ॥
स ज्येष्ठे भ्रातरि मृते तथाभून्मुदितश्चिरम् ।
तदुपज्ञं यथा प्राज्ञैस्तत्रोत्प्रे[3]क्षि रसार्पणम् ॥ ७२ ॥
नीतस्य मण्डलेशत्वं वेलावित्तस्य भूभुजा ।
देवीः कामयमानस्य चक्रे गजनिमीलिका ॥ ७३ ॥
रागाच्छुद्धान्तकान्तानां मूर्धानमधिरोपिता ।
लल्ला नामाभवत्तस्य वेश्या वैवश्यकारिणी ॥ ७४ ॥
अवकाशः सुवृत्तानां हृदयान्तर्न योषिताम् ।
इतीव विहितौ धात्रा सुवृत्तौ तद्बहिः कुचौ ॥ ७५ ॥
उत्तमाधमसंसक्तौ जानन्सदृशवृत्तिताम् ।
नारीणां शुचिबाह्यानामङ्गनात्वं व्यधाद्विधिः ॥ ७६ ॥
सा लालितापि राज्ञा यल्लल्ला ललितलोचना ।
चण्डालयामिकेनागाद्यामिनीषु समागमम् ॥ ७७ ॥

युग्मम् ॥

---

१ श्रोत्रियेणेव इत्युचितम् । २ खड्गा अपि इत्युचितम् । ३ तत्रोत्प्रैक्षि इत्युचितम् ।

सुभगंकरणं किंचिच्चण्डालतरुणेभवत् ।
तं यत्प्रभावविवशा भेजे राजवधूरपि ॥ ७८ ॥
सा वा चण्डालकुलजा स वा कार्मणकर्मवित् ।
अन्यथा संगमः किं स्यादसंभाव्यस्तथाविधः ॥ ७९ ॥
सोभूत्केन प्रकारेण तया सह समागतः ।
इत्येष लेभे वृत्तान्तः प्रतिभेदं न कुत्रचित् ॥ ८० ॥
केवलं प्रत्यभात्ताद्दक्पापिनोः प्रेम तत्तयोः ।
दृग्व्यापारेक्षणात्क्षिप्रं हाडिनाम्नोधिकारिणः ॥ ८१ ॥
तमर्थमथ तथ्येन वीक्ष्य प्रणिधिभिर्नृपः ।
प्रायश्चित्तानुचरणक्षामः कृष्णाजिनं दधौ[1] ॥ ८२ ॥
कुपितोपि स यन्नैनां[2] न्यवधीद्रागमोहितः ।
तेनैवागात्पुरोभागिवितर्कातङ्कपात्रताम् ॥ ८३ ॥
डोम्बोच्छिष्टानुगासङ्गादशुचित्वं यशस्करे ।
संक्रान्तं कुष्ठिसंस्पर्शात्कुष्ठं दुःखमिवाभवत् ॥ ८४ ॥
सामान्येन सता कैश्चित्सदृशैः शुभकर्मभिः ।
जन्मान्तरीयैः साम्राज्यं मया प्रापीति चिन्तयन् ॥ ८५ ॥
साम्राज्यकामो नृपतिर्भाविष्वपि स जन्मसु ।
युक्त्या प्रादान्निरातङ्कां राज्यलक्ष्मीं द्विजन्मने ॥ ८६ ॥
भूभुजा दानशौण्डेन पैतृके स्थण्डिले कृतः ।
छात्राणामार्यदेश्यानां तेन विद्यार्थिनां मठः ॥ ८७ ॥
मठाधिपतये तत्र च्छत्रचामरहासिनीम् ।
स नरेन्द्राश्रितां[3] प्रादाद्दृक्कान्तःपुरवर्जिताम् ॥ ८८ ॥
वितस्तापुलिने राजा नानोपकरणान्वितान् ।
ब्राह्मणेभ्यः सोग्रहारान्पञ्चपञ्चाशतं ददौ ॥ ८९ ॥

---

१ ददौ इत्युचितम् । २ यन्नैनं इति स्यात् । ३ नरेन्द्रश्रियं इति स्यात् ।

अथ जातोदरव्याधिर्मज्ञातो नायमित्यसौ ।
जानन्संग्रामदेवाख्यं परिवर्ज्य निजात्मजम् ॥ ९० ॥
समर्प्य सचिवैकाङ्गसामन्तानभ्यषेचयत् ।
रामदेवात्मजं राज्ये वर्णटं प्रपितृव्यजम् ॥ ९१ ॥

युग्मम् ॥

शक्ये राज्यादपाकर्तुं शिशावनभिषेचिते ।
निराशाः समपद्यन्त तदा राज्यजिहीर्षवः ॥ ९२ ॥
स पर्वगुप्तकौटिल्यप्रयुक्तेरुदयोन्मुखः ।
विपाककालस्तत्राह्नि भङ्गोन्मुख इवाभवत् ॥ ९३ ॥
राजधानीस्थितस्यापि वर्णटो राज्यदायिनः ।
आरोग्यवार्तयाप्यासीन्मुमूर्षोरनिरीक्षकः ॥ ९४ ॥
ततः सानुशयो राजा ताम्यन्प्रैर्यत मन्त्रिभिः ।
राज्यं संग्रामदेवाय दातुमाश्वासकारिभिः ॥ ९५ ॥
राजाज्ञया निशामेकां बद्धोष्ट्रस्तम्भमण्डपात् ।
बहिर्दत्तार्गलात्प्रातर्वर्णटो निरवत्स्यत[1] ॥ ९६ ॥
भयात्प्रजागराद्वापि तद्भृत्यानां विवेकिनाम्[2] ।
आस्थानमण्डपं प्राप पायुक्षालनभूमिताम् ॥ ९७ ॥
एकाहराजपुरुषस्तदासिं विजयेश्वरे ।
व्रीडाद्देवप्रसादाख्यो राजवीजी समार्पयत् ॥ ९८ ॥
अथाभिषिच्य संग्रामदेवं तीव्रीभवद्व्यथः ।
स राजधान्या निर्गत्य मर्तुं निजमठं ययौ ॥ ९९ ॥
श्रीः केशश्मश्रुवपने शिरःशाटकवर्जनम् ।
काषायग्रहणोद्वेगः शस्त्रत्यागग्रहश्च यः ॥ १०० ॥

---

१ निरवासत इति स्यात् । २ विरेकिणाम् इत्युचितम् ।

राजभृत्यैः प्रतिज्ञातः स तस्मिन्निश्चितक्षये ।
जीवत्येव कृतज्ञत्वव्यञ्जकैः परिवर्जितः ॥ १०१ ॥
युग्मम् ॥

द्वे सहस्रे सुवर्णस्य सार्धे बद्ध्वा पटाञ्चले ।
यो निर्जगाम राजासौ मुमूर्षुर्निजमन्दिरात् ॥ १०२ ॥
पञ्चभिः पर्वगुप्ताद्यैर्यौतकं तस्य मन्त्रिभिः ।
हृतं सजीवितस्यैव विभक्त्वान्योन्यमग्रतः[1] ॥ १०३ ॥
युग्मम् ॥

विवेष्टमानः शय्यायां व्याधिदग्धान्तरो नृपः ।
तिष्ठन्मठाङ्गनकुटीगर्भे ध्वान्तान्धकारिते ॥ १०४ ॥
अजातसंविद्भ्रंशोग्रे पश्यन्द्रोहपरान्निजान् ।
प्राणैरहानि द्वित्राणि न यदा निरमुच्यत ॥ १०५ ॥
तदा सुहृद्बन्धुभृत्यवेलावित्तैः कृतत्वरैः ।
जिहीर्षुभिश्च साम्राज्यं विषं दत्त्वा विपादितः ॥ १०६ ॥
तिलकम् ॥

अवरोधवधूमध्यात्सती तं पतिमन्वगात् ।
एका त्रैलोक्यदेव्येव स्वप्रभेव विरोचनम् ॥ १०७ ॥
वर्णाश्रमप्रत्यवेक्षाबद्धकक्ष्यः क्षितीश्वरः ।
चक्रभान्वभिधं चक्रमेलके द्विजतापसम् ॥ १०८ ॥
कृतात्याचारमालोक्य राजा धर्मवशंवदः ।
निजग्राह श्वपादेन ललाटतटमङ्कयन् ॥ १०९ ॥
युग्मम् ॥

तन्मातुलेन तद्रोषाद्वीरनाथेन योगिना ।
सांधिविग्रहिकेणाथ स स्वेनैव न्यगृह्यत ॥ ११० ॥
पूर्वाचार्यप्रभावेण स्वमाहात्म्याधिरोपणम् ।
प्रख्यापयद्भिर्गुरुभिः श्रद्धयेति यदुच्यते ॥ १११ ॥

---

१ विभज्य इत्युचितम् ।

तत्ख्यापितैव सप्ताहात्स विपन्न इति श्रुतिः ।
दीर्घव्याधिहते तस्मिन्नुपपत्तिः कथं भवेत् ॥ ११२ ॥
युग्मम् ॥

अथामयान्तरे वाभूत्सा वार्तेत्युच्यते यदि ।
वर्णटाद्यभिशापोपि तदायात्वत्र हेतुताम् ॥ ११३ ॥

भुक्तैश्वर्यो नव समाश्चतुर्विंशे स हायने ।
मासि भाद्रपदे कृष्णतृतीयस्यां व्यपद्यत ॥ ११४ ॥

पितामहीं शिशोर्गोप्त्रीं विनिवेश्य नृपासने ।
भूभटाद्यैः समं प्राभूत्पर्वगुप्तोथ पञ्चभिः ॥ ११५ ॥

क्रमात्समं पितामह्या तान्व्यापाद्येतरान्बली ।
एकः स एवमाक्रान्तिः प्रबभूव नृपास्पदे ॥ ११६ ॥

स पार्थिवत्वमन्त्रित्वमिश्रया चेष्टया स्फुरन् ।
राजा राजानकश्चेति मिश्रामेवं धियं व्यधात् ॥ ११७ ॥

सेवमानः स्वयं बालभूपं भोज्यार्पणादिभिः ।
ऋजूनां प्रत्यभात्पर्वगुप्तो द्रोहबहिष्कृतः ॥ ११८ ॥

यान्द्रोहभीरून्संभाव्य संविभेजे यशस्करः ।
तस्य तत्तनयोच्छेदे त एवासन्प्रयोजकाः ॥ ११९ ॥

करभाङ्गरुहापिङ्गे श्मश्रुणि क्षितिपालवत् ।
स ददौ कुङ्कुमालेपं वर्चःशाद्वलविस्तृते ॥ १२० ॥

बिभ्यदेकाङ्गसंघातात्प्रकटोत्पाटनाक्षमः ।
प्रमापणाय प्रायुङ्क्त शिशोः कर्माभिचारिकम् ॥ १२१ ॥

न्याय्यं ते सान्वयस्यास्ति राज्यं चैत्रादिवासरे ।
अन्यथा चरतो नाशः क्षिप्रं वंशायुषोर्भवेत् ॥ १२२ ॥

इतीमामपि यामिन्यां श्रुतवान्भूतभारतीम् ।
अभिचारस्य वन्ध्यत्वं निर्ध्यायाधिकशङ्कितः ॥ १२३ ॥

एकाङ्गेभ्यो विभिन्नेभ्यो बिभ्यदुद्भिन्नसंभ्रमः ।
उदताम्यत्तथा चिन्तालुप्तसंविद्दिवानिशम् ॥ १२४ ॥
यथा महाहिमापातनिःसंचारजने दिने ।
अकस्मात्संभृतबलो राजधानीं निरुद्धवान् ॥ १२५ ॥
विरोधकारिणं बुद्धाभिधेन सह सूनुना ।
निद्रोहमाहवे हत्वा मन्त्रिणं रामवर्धनम् ॥ १२६ ॥
पित्र्येण वेलावित्तेन प्राभृतार्थमुपाहृताम् ।
गले पुष्पस्रजं बद्ध्वा पातितं पार्थिवासनात् ॥ १२७ ॥
स तं वक्राङ्घ्रिसंग्रामं हतमन्यत्र मन्दिरे ।
पातयित्वा वितस्तान्तः कण्ठबद्धशिलं निशि ॥ १२८ ॥
चतुर्विंशस्य वर्षस्य दशम्यां कृष्णफाल्गुने ।
पापः सखड्गकवचो न्यविक्षत नृपासने ॥ १२९ ॥

चक्कलकम् ॥

पारेविशोकं दिविराज्ञातस्याभिनवाभिधात् ।
सूनुः संग्रामगुप्तस्य स तदा पार्थिवोभवत् ॥ १३० ॥
केचित्तं प्रत्यवस्थानं ये पुरा प्रतिजज्ञिरे ।
ते सर्व एव तद्भीताः प्रातरेव प्रणेमिरे ॥ १३१ ॥
पार्थिवैकाङ्गसामन्तमन्त्रिकायस्थतन्त्रिणाम् ।
तद्भीत्या द्रोहवृत्तीनां द्रोहाद्वैतमदृश्यत ॥ १३२ ॥
एकाङ्गस्य तदा स्थाने सुय्याभिजनजन्मनः ।
प्रमादान्मदनादित्यनाम्नो ढक्का व्यदीर्यत ॥ १३३ ॥
हृतांशुकेन भूभर्त्रा कुपितेन खलीकृतः ।
स निकृत्तकचश्मश्रुस्तपस्वी समपद्यत ॥ १३४ ॥
तादृशस्य पुनस्तस्य सस्त्रीपुत्रत्वमीयुषः ।
अद्याप्यभिजने जाता वसन्ति त्रिपुरेश्वरे ॥ १३५ ॥

कुर्वता पर्वगुप्तेन भूभृता द्रविणार्जनम् ।
प्रापिताः पुनरुत्साहं प्रजारोगा नियोगिनः ॥ १३६ ॥
व्यधत्त स्कन्दभवनविहारवसुधान्तिके ।
पर्वगुप्तेश्वरं सोपि वृजिनार्जितया श्रिया ॥ १३७ ॥
श्रीयशस्करभूभर्तृशुद्धान्तस्य विशुद्धधीः ।
कौलीनमलुनादेका गौरी नृपतिसुन्दरी ॥ १३८ ॥
सुचिराङ्कुरितप्रीतेः पर्वगुप्तस्य याकरोत् ।
समागमार्थिनो युक्त्या वञ्चनामुचितां सती ॥ १३९ ॥
इदं यशस्करस्वामिसुरवेश्मार्धनिर्मितम् ।
त्यक्त्वा पत्युर्विपन्नस्य कृत्वा निर्वाण[1]पूरणम् ॥ १४० ॥
अमोघमस्मि नियमाद्विधास्यामि त्वदीप्सितम् ।
स ह्युपच्छन्दयन्नेवं सुभ्रुवाभिहितस्तया ॥ १४१ ॥
युग्मम् ॥
अथ प्रवृद्धगर्वेण तत्स्वल्पैरेव वासरैः ।
संपूर्णतां सुरगृहं गमितं तेन भूभुजा ॥ १४२ ॥
सा यागज्वलने राजललना पीतसर्पिषि ।
पूर्णाहुत्या समं साध्वी जुहाव सहसा तनुम् ॥ १४३ ॥
उपर्यस्या निरस्तासोः पुष्पाः कुसुमवृष्टयः ।
तत्काङ्क्षिणस्तु न्यपतन्नवर्णमुखरा गिरः ॥ १४४ ॥
सुदीर्घसाहसारम्भचिन्तासंरम्भशोषितः ।
पर्वगुप्तो बभूवाथ तृष्णामयपथातिथिः ॥ १४५ ॥
व्याध्याधिप्रशमायासैर्ज्ञात्वाप्यस्थायिनीं स्थितिम् ।
मूढाः प्ररूढिं नोज्झन्ति द्रोहे श्रीलोभमोहिताः ॥ १४६ ॥
आशङ्क्यतादृङ्निष्ठोपि सोकुण्ठैः प्राक्तनैः शुभैः ।
कैश्चित्सुरेश्वरीक्षेत्रे परासुः समपद्यत ॥ १४७ ॥

1 निर्माण इति स्यात् ।

षड्विंशवत्सराषाढबहुलेह्नि त्रयोदशे ।
द्रोहार्जितेन नृपतिः स राज्येन व्ययुज्यत ॥ १४८ ॥

अतीन्द्रियायां परलोकवृत्ता-
विहैव तीव्राशुभपाकशंसी ।
दृश्येत नाशो यदि नाम नाशु
न कः कुकृत्येन यतेत भूत्यै ॥ १४९ ॥

क्षेमगुप्ताभिधानोभूदथ राजा तदात्मजः ।
आसवासेवनोत्सिक्तवित्ततारुण्यसंज्वरः ॥ १५० ॥

सोभूत्स्वभावदुर्वृत्तो नितरां दुर्जनाश्रयात् ।
कृष्णक्षपाक्षणो घोरमेघान्ध इव भीतिकृत् ॥ १५१ ॥

स्वतुल्यवेषालंकाराः शतं लालितका नृपम् ।
तं फल्गुणप्रभृतयो दुराचाराः सिषेविरे ॥ १५२ ॥

द्यूतासवाङ्गनासेवाव्यसनेपि स पार्थिवः ।
विटनिर्लुण्ठ्यमानोपि नाभूल्लक्ष्मीबहिष्कृतः ॥ १५३ ॥

रागी मधुप्रणयवान्विहिताक्षसक्ति-
र्यः सख्यमेति मधुपैर्हृतकोशसारैः ।
पद्मे प्रयाति दिनमात्रमपि प्रसक्तिं
श्रीस्तत्र चेत्किमिव तन्न कुतूहलाय ॥ १५४ ॥

विटाः प्रविष्टा हृदयं जिष्णुजा वामनादयः ।
पिशाचस्येव रुचितामशुचिं तस्य चक्रिरे ॥ १५५ ॥

परोपहासकुशलः परनारीरतिप्रियः ।
परायत्ताशयस्तस्थौ पार्थिवोनर्थतत्परः ॥ १५६ ॥

ष्ठीवनं श्मश्रुमालासु गालयः श्रोत्रपालिषु ।
तेन क्षिप्ताः प्रतीक्ष्याणां करोटीषु च टक्कराः ॥ १५७ ॥

कटिसंघट्टनैर्नार्यो मृगव्यज्ञा वनाटनैः ।
विटाश्चाश्लीलरटनैर्वाल्लभ्यं तस्य लेभिरे ॥ १५८ ॥
पुंश्चलीजाल्मवैधेयबालकद्रोग्ध्रनिर्भरा ।
समभूदप्रवेशार्हा राजपर्षन्मनस्विनाम् ॥ १५९ ॥
जिष्णुपुत्रैः क्षेमगुप्तक्ष्माभृद्यत्रपुत्रकः ।
चारणत्वगुणाकृष्टः किं न धूर्तैरनर्त्यत ॥ १६० ॥
तस्य कङ्कणवर्षोसीत्यभिधानं विधाय ते ।
तोषिताद्यासकृच्चक्रुर्दोष्णोः कङ्कणवर्षिताम् ॥ १६१ ॥
निर्दोषदोषाविष्कारे नववस्तुप्रदर्शने ।
अधृष्यटक्कराधाने प्रसादः प्रापि तैर्नृपात् ॥ १६२ ॥
संलक्ष्यकुचकक्ष्यान्ताः कृत्वा निजवधूः पुरः ।
रागी राजा गृहान्नीतो द्यूते तैर्निर्धनः कृतः ॥ १६३ ॥
संभोगाभग्नसौभाग्यकृतस्पर्धैः परस्परम् ।
संभुज्यैता भवान्वक्तु विशेषमिति चोदितः ॥ १६४ ॥
उपभोगं स्वभार्याणां निर्लज्जैस्तैः स कारितः ।
का हृद्येति च रत्यन्ते पृष्टोभीष्टधनप्रदः ॥ १६५ ॥
युग्मम् ॥

तस्य लालितकेष्वास्तां मूढौ संभोगढौकने ।
मात्रोश्चारित्ररक्षित्वाद्भिक्षाकौ हरिधूर्जटी ॥ १६६ ॥
नीत्वा नर्मकथाङ्गतां निजवपुर्मुञ्चन्ति मानोन्नतिं
संदूष्य स्वयमङ्गनाः शुचितया त्यक्तं कुलं कुर्वते ।
सौख्यं घ्नन्ति सुदीर्घसेवनसमासक्त्या यदर्थं श्रमः
प्रत्याख्याय तदेव वेद्मि न विटैः किं प्रार्थ्यते सेवया ॥ १६७॥
यशस्करस्य भूत्वापि सचिवो भट्टफल्गुणः ।
तस्याभूदनुजीव्यन्ते धिग्भोगाभ्यासवासनाम् ॥ १६८ ॥

फल्गुणस्वामिमुख्यानां प्रतिष्ठानां विधायिनः ।
तस्योपदेशो भूभर्त्रा पर्यहास्यसकृद्रहः ॥ १६९ ॥
गृह्णन्विद्वेषितां हन्तुं टक्करादिबलात्ततः ।
वृद्धो रक्कः कम्पनेशो दुर्गौष्ठीमध्यगोभवत् ॥ १७० ॥
तीक्ष्णाक्षेपे संप्रविष्टं हन्तुं संग्रामडामरम् ।
श्रीजयेन्द्रविहारं स निर्घृणो निरदाहयत् ॥ १७१ ॥
सुगतप्रतिमारीतिं हृत्वा दग्ध्वा ततोखिलात् ।
जरद्देवगृहेभ्यश्च संग्राह्य ग्रावसंचयम् ॥ १७२ ॥
सुरप्रतिष्ठया दार्ढ्यं मूढः स्वयशसो विदन् ।
नगरापणवीथ्यन्तः क्षेमगौरीश्वरं व्यधात् ॥ १७३ ॥
युग्मम् ॥

एकः प्रयात्युपरतिं द्रविणं तदीयं
हृत्वा परः प्रसभमुद्वहति प्रमोदम् ।
नो वेत्ति तत्स्वनिधने परकोशगामि
धिग्वासनामसममोहकृतान्धकाराम् ॥ १७४ ॥
त्यागिना क्षेमगुप्तेन भुक्त्यर्थं खशभूभुजे ।
हृत्वा विहारान्निर्दग्धान्ग्रामाः षट्त्रिंशदर्पिताः ॥ १७५ ॥
दुर्गाणां लोहरादीनां शास्ता शतमखोपमः ।
नृपतिः सिंहराजाख्यस्तस्मै स्वां तनयां ददौ ॥ १७६ ॥
स तस्यां शाहिदौहित्र्यां दिद्दायां सक्तमानसः ।
दिद्दाक्षेम इति ख्यातिं ययौ लज्जावहां नृपः ॥ १७७ ॥
मातामहेन भूभर्तृवध्वास्तस्या व्यधीयत ।
श्रीभूमिस्वामिनोदात्तप्रासादो भीमकेशवः ॥ १७८ ॥
चन्द्रलेखाभिधां कन्यां राज्ञे दत्तवताभवत् ।
फल्गुणद्वारपतिना समं दिद्दा समत्सरा ॥ १७९ ॥

१ निर्दग्धात् इति स्यात् । २ श्रीभीमस्वामिना इति स्यात् ।

गुरूपदेशः सुमहान्कुन्तविद्याश्रमस्तथा ।
तस्य निर्वहणाद्दर्पाद्भूभुजो हास्यतां ययौ ॥ १८० ॥
अमोघपतनान्प्रासान्योग्यान्संग्रामकर्मसु ।
सृगालमृगयासक्त्या स हि श्लाघ्यानमन्यत ॥ १८१ ॥
तं वृतं वागुरावाहिडोम्बाटविकपेटकैः ।
पर्यटन्तं श्वभिः सार्धमपश्यन्सततं जनाः ॥ १८२ ॥
तस्य दामोदरारण्यलल्यानशिमिकादिषु ।
स्थानेषु क्रोष्टृमृगयारसिकस्य वयोगमत् ॥ १८३ ॥
अथ कृष्णचतुर्दश्यां स कुर्वन्मृगयां नृपः ।
ज्वालामपश्यत्क्रोशन्त्याः सृगाल्या निर्गतां मुखात् ॥१८४॥
तदालोकनसंजातसंत्रासाकम्पितस्ततः ।
लूतामयज्वरेणाभूत्परीतो मृत्युहेतुना ॥ १८५ ॥
मर्तुं ययौ च वाराहक्षेत्रं यत्र विधायकः ।
श्रीकण्ठक्षेममठयोरासीद्धुष्कपुरान्तिके ॥ १८६ ॥
मसूरविदलाकारलूताक्लिन्नकलेवरः ।
पौषे चाब्दे चतुस्त्रिंशे नवमेह्नि सिते मृतः ॥ १८७ ॥
क्षेमगुप्तात्मजः क्ष्माभृदभिमन्युरभूत्ततः ।
शिशुर्निस्त्रिंशधर्मिण्या दिद्दादेव्यानुपालितः ॥ १८८ ॥
संधिविग्रहशुद्धान्तमुख्यकर्माधिकारिणः ।
निःसाध्वसं राजवधूमवन्ध्यशयनां व्यधुः ॥ १८९ ॥
अभिमन्यौ क्षितिं रक्षत्यकस्मादेव दारुणः ।
तुङ्गेश्वरापणोपान्तादुज्जगाम हुताशनः ॥ १९० ॥
वर्धनस्वामिपार्श्वस्थभिक्षुकीपारकावधिः ।
वेतालसूत्रपातस्थान्स ददाह महागृहान् ॥ १९१ ॥

डोम्बचण्डालसंस्पृष्टभूपसंपर्कदूषितान् ।
दग्ध्वा महागृहान्वह्निर्भुवः शुद्धिमिवाकरोत् ॥ १९२ ॥
रक्षित्री क्ष्मापतेर्माता स्त्रीस्वभावाद्विमूढधीः ।
सारासारविचारेण लोलकर्णी न पस्पृशे ॥ १९३ ॥
राज्ञः सुतार्पणाद्बद्धवैरा तस्थौ पुरा यतः ।
पतिवत्येव सा सार्धं फल्गुणेनाग्र्यमन्त्रिणा ॥ १९४ ॥
पत्यौ मृते सपत्नीनां दृष्ट्वानुमरणं ततः ।
दम्भेनानुमुमूर्षन्तीमनुमेने स तां द्रुतम् ॥ १९५ ॥
निषिषेधानुबन्धात्तु सानुतापां चितान्तिके ।
कृपालुर्मरणादेताममात्यो नरवाहनः ॥ १९६ ॥
अतो निसर्गपिशुनो रक्कस्तां मन्युदूषिताम् ।
फल्गुणाद्राज्यहरणाशङ्कां राज्ञीमजिग्रहत् ॥ १९७ ॥
विरागशंसिभिर्लिङ्गैस्तां ज्ञात्वा विषमाशयाम् ।
समन्युं साखिलामात्यां फल्गुणोप्यास्त शङ्कितः ॥ १९८ ॥
स हि सर्वाधिकारस्थः सर्वस्याक्षिगतोभवत् ।
दीप्यमानोधिकं मन्त्रशौर्योत्साहादिभिर्गुणैः ॥ १९९ ॥
अस्थीनि क्षेमगुप्तस्य गृहीत्वा जाह्नवीं गते ।
पुत्रे कर्दमराजाख्ये प्रबलैरन्वितो बलैः ॥ २०० ॥
तत्प्रत्यागमपर्यन्तं पर्णोत्से स्थातुमुद्यतः ।
अविश्वसन्नृपगृहे फल्गुणो वैरिशङ्कितः ॥ २०१ ॥
निर्गत्य नगराद्यावत्सभाण्डागारिसैनिकः ।
काष्ठवाटान्तिकं प्राप्य[1] तावद्रक्कादिचोदिता ॥ २०२ ॥
आकलय्य द्रुतं दिद्दा संत्यज्य प्रार्थनादिकम् ।
पृष्ठे प्रत्युत याष्टीकांस्तस्य हन्तुं व्यसर्जयत् ॥ २०३ ॥

चक्कलकम् ॥

१ प्राप इत्युचितम् ।

नवावमानखिन्नः स मिलितानन्तसैनिकः ।
प्रत्यावृत्त्य ततो मानी वाराहं क्षेत्रमाययौ ॥ २०४ ॥
श्रुत्वा समेतसैन्यं तं प्रत्यायातं प्रतापिनम् ।
आस्कन्दशङ्किनी दिद्दा सामात्या समकम्पत ॥ २०५ ॥
तस्मिन्क्षेत्रे गतं शान्तं[1] विलप्य स्वामिनं चिरम् ।
वराहपादसविधे तेन शस्त्रं समर्पितम् ॥ २०६ ॥
द्रोहसंभावनापापं शस्त्रत्यागेन मन्त्रिणा ।
स्वस्य संमार्जितं तेन राजमातुश्च साध्वसम् ॥ २०७ ॥
युक्तायुक्तविचारबाह्यमनसः सेवा महद्धैशसं
क्रुद्धेस्मिन्प्रतिकारकर्म गहनद्रोहापवादावहम् ।
येन न्यूनगुणेदृशोपकरणीभावोपि तस्मै परं
कोपः कोपि विवेकिनः समुचितः शास्त्राय शस्त्राय वा २०८
पूर्णोत्समेव शनकैः ससैन्ये फल्गुणे गते ।
विगताध्यापका बाला इवामोदन्त मन्त्रिणः ॥ २०९ ॥
योगक्षेमौ चिन्तयन्ती क्षेमगुप्तवधूरपि ।
अनिशं प्रजजागार स्वयं कण्टकपाटने ॥ २१० ॥
राज्यप्रार्थी पर्वगुप्तो मन्त्रिणौ कोशपीथिनौ ।
अजिग्रहत्करौ पूर्वं पुत्र्योर्यौ छोजभूभटौ ॥ २११ ॥
तयोः प्रजातौ तनयौ ख्यातौ महिमपाटलौ ।
अवर्धिषातां यौ राजमन्दिरे राजपुत्रवत् ॥ २१२ ॥
तौ तत्रावस्थितावेव तत्कालं राज्यलालसौ ।
संमन्त्र्य समगंसातामुद्दामैर्हिम्मकादिभिः ॥ २१३ ॥
बलिनौ तावबलया राज्ञ्यापास्तौ नृपास्पदात् ।
समन्यू स्वगृहादास्तां यावत्कृतगतागतौ ॥ २१४ ॥

[1] शान्ति इत्युचितम् ।

एकतः पृष्ठतः प्रादान्महिम्नो निर्गतस्य सा ।
निर्वासनाय याष्टीकांस्तावत्प्रकटवैकृता ॥ २१५ ॥

युग्मम् ॥

शक्तिसेनाभिधानस्य श्वशुरस्य निवेशनम् ।
प्रविवेश स तज्ज्ञात्वा तं ते तत्रापि दुद्रुवुः ॥ २१६ ॥
शक्तिसेनेन याष्टीकाः सान्त्विता नाचलन्यदा ।
तदा भीतस्य जामातुर्व्यक्तं प्रादात्स संश्रयम् ॥ २१७ ॥
तं लब्धसंश्रयं प्राप हिम्मको मुकुलस्तथा ।
एरमत्तकनामा च परिहासपुराश्रयः ॥ २१८ ॥
श्रीमानुदयगुप्ताख्योप्यमृताकरनन्दनः ।
ललितादित्यपुरजा यशोधरमुखा अपि ॥ २१९ ॥

युग्मम् ॥

एकैकं तं मिथः सैन्यैर्भुवनक्षोभकारिणः ।
संभूय चक्रुर्द्वैराज्यं महिम्नः पक्षमाश्रिताः ॥ २२० ॥
तस्मिन्महाभये दिद्दापक्षं मन्त्री सबान्धवः ।
एक एव तु तत्याज नाद्रोहो नरवाहनः ॥ २२१ ॥
प्रवर्धमानपृतना योद्धुं बद्धोद्यमास्ततः ।
पद्मस्वाम्यन्तिकं प्रापुर्दीप्यमानायुधा द्विषः ॥ २२२ ॥
अथ शूरमठे दिद्दा विसृज्यात्मजमाकुला ।
आपच्छान्तिक्षमांस्तांस्तानुपायान्समचिन्तयत् ॥ २२३ ॥
ललितादित्यपुरजान्द्विजान्स्वर्णेन भूरिणा ।
तूर्णं स्वीकृत्य विदधे रिपूणां संघभेदनम् ॥ २२४ ॥
एकाक्षेपेखिलैः कोपो विधेय इति वादिभिः ।
महिम्नः पीतकोशैस्तैः संधिर्देव्या समं कृतः ॥ २२५ ॥
गोष्पदोल्लङ्घने यस्याः शक्तिर्नाज्ञायि केनचित् ।
वायुपुत्रायितं पङ्ग्वा तया संघाब्धिलङ्घने ॥ २२६ ॥

यत्संग्रहो रत्नमहौषधीनां
करोति सर्वव्यसनावसानम् ।
त्यागेन तद्यस्य भवेन्नमोस्तु
चित्रप्रभावाय धनाय तस्मै ॥ २२७ ॥

उत्कोचकाञ्चनादानेप्युच्चां ध्यायन्त्युपक्रियाम् ।
दिद्दा यशोधरादिभ्यः कम्पनादि समार्पयत् ॥ २२८ ॥

अभिचारं महिम्नश्च कृतवत्या मितैर्दिनैः ।
मण्डलेखण्डिताज्ञत्वं दिद्दायाः समजृम्भत ॥ २२९ ॥

कदाचित्थक्कनाख्यस्य शाहीशस्योपरि क्रुधा ।
सत्रा स्ववंशजैर्यात्रां कम्पनाधिपतिर्ददौ ॥ २३० ॥

तद्देशं निम्नगाशैलदुर्गं प्रविशता जवात् ।
अखण्डशक्तिना तेन बलादग्राहि थक्कनः ॥ २३१ ॥

स कृतप्रणतेस्तस्य करमादाय भूपतेः ।
अभिषेकाम्बुभिश्चक्रे श्रीलताप्यायनं पुनः ॥ २३२ ॥

लब्धप्रवेशैः समये तस्मिन्नक्कादिभिः खलैः ।
कम्पनाधिपतौ राज्ञ्या विद्वेषोग्राहि मूढया ॥ २३३ ॥

उर्वीपतेश्च स्फटिकाश्मनश्च
शीलोज्झितस्त्रीहृदयस्य चान्तः ।
असंनिधानात्सततस्थितीना-
मन्योपरागः कुरुते प्रवेशम् ॥ २३४ ॥

स्वचित्तसंवादि वचो वदन्तो
धूर्ता वितन्वन्ति मनःप्रवेशम् ।
पृथग्जनानां गणिका वधूनां
विटाः प्रभूणामपि गर्भचेटाः ॥ २३५ ॥

द्रोग्धायं थक्कनं रक्षन्धनादायीति पैशुनम्।
तथ्यमेव तदीयं सा स्वयं वादादमन्यत ॥ २३६ ॥
अथ स्ववसतिं प्राप्ते कम्पनेशे जयोर्जिते।
याष्टीकान्व्यसृजद्दिद्दा स्फुटं निर्वासनोद्यता ॥ २३७ ॥
तदाक्षेपं समाकर्ण्य स्मरन्तः कोशसंविदम्।
ते हिम्मकैरमत्ताद्याः पूर्ववद्विक्रियां ययुः ॥ २३८ ॥
नरवाहनमुख्यास्तु राज्ञीपक्षं न तत्यजुः।
विभेदं पूर्ववत्प्रापदेवं निजबलं पुनः ॥ २३९ ॥
प्रविष्टेषु ततः कोपात्पुरं शुभधरादिषु।
भट्टारकामठे दिद्दा भूयः पुत्रं व्यसर्जयत् ॥ २४० ॥
दत्तार्गले नृपगृहे स्थितां तां दैवमोहिताः।
ते तदैव विना पुत्रं विमूढा नोदपाटयन् ॥ २४१ ॥
राज्ञ्या संजघटे लोकः परस्मिन्नेव वासरे।
यद्बलेन तदा स्थैर्यं सा किंचित्समदर्शयत् ॥ २४२ ॥
जयाभट्टारिकापार्श्वाद्यावच्छूरमठान्तिकम्।
व्याप्य स्थितैर्द्विषत्सैन्यैरथ प्रववृते रणः ॥ २४३ ॥
राजधानीं राजसैन्ये प्रविष्टे त्रासविद्रुते।
सिंहद्वारे घटाबन्धमेकाङ्गाः समदर्शयन् ॥ २४४ ॥
शरीरनिरपेक्षास्ते भीतं संस्तम्भ्य तद्बलम्।
अधावन्विद्विषां सैन्यं चेलुः केचिच्च शात्रवः ॥ २४५ ॥
तस्मिन्नवसरे राजकुलभट्टः समाययौ।
तूर्यघोषैर्द्विषां सैन्यं भिन्दन्नानन्दयन्निजम् ॥ २४६ ॥
तस्मिन्प्राप्ते द्विषां सैन्यं विननाश विनेश्वरम्।
न द्रोहाविनयं जातु सहन्ते शस्त्रदेवताः ॥ २४७ ॥

त्रोटयत्यायसान्बन्धान्स्फोटयत्युपलानिति ।
यः ख्यातिमवहत्तथ्यां हिम्मको भीमविक्रमः ॥ २४८ ॥
तस्यासिना राजकुलभट्टदेहार्धपातिना ।
चर्ममात्रं न तुत्रोट कङ्कटस्यातिसंकटे ॥ २४९ ॥
युग्मम् ॥

विलोक्य तदसंभाव्यं सैन्ये दैन्यं समाश्रिते ।
अघानि हिम्मको योधैरवष्टम्भि[1] यशोधरः ॥ २५० ॥
तथाप्यासीत्स्फुरन्संख्ये य ऐरमत्तकः क्षणम् ।
स भग्नासिश्च्युतो वाहाज्जीवग्राहमगृह्यत ॥ २५१ ॥
नाजौ तैरेष्यताधातुं यः श्रीमान्राजबान्धवः ।
जगामोदयगुप्तः स क्वापि त्यक्त्वा महाहवम् ॥ २५२ ॥
इत्थं लब्धजया राज्ञी तत्क्षणान्न्यग्रहीद्रुषा ।
यशोधरं शुभधरं मुकुलं च सबान्धवम् ॥ २५३ ॥
काश्मीरिकाणां यः श्राद्धशुल्कोच्छेत्ता गयान्तरे ।
सोप्यैरमत्तकः शूरः परिहासपुराश्रयः ॥ २५४ ॥
बद्ध्वा महाशिलां कण्ठे वितस्ताम्भसि पातितः ।
स्वदुर्नयफलं देव्याः प्रकोपेनानुभावितः ॥ २५५ ॥
युग्मम् ॥

ये सप्तसप्तताद्वर्षादा गोपालनृपात्पुरा ।
अभिमन्युं यावदासन्षोडशानां महीभुजाम् ॥ २५६ ॥
वर्षषष्टिं प्रतापायुःश्रीहरा द्रोहवृत्तयः ।
ते क्षिप्रं मन्त्रिणः सर्वे सान्ववायाः सहानुगाः ॥ २५७ ॥
भीमभ्रूभङ्गमात्रेण दिद्दादेव्या सकोपया ।
आसन्निःशेषतां नीता दुर्गयेव महासुराः ॥ २५८ ॥
तिलकम् ॥

---
[1] अवाष्टम्भि इत्युचितम् ।

अभवन्विहिता राज्ञ्या तानुत्पाद्य मदोद्धतान् ।
रक्कादयः कम्पनादिकर्मस्थानाधिकारिणः ॥ २५९ ॥
इत्थं मन्त्रिप्रकाण्डः स रण्डामाखण्डलोपमाम् ।
अखण्डमण्डलां चक्रे निर्द्रोहो नरवाहनः ॥ २६० ॥
राज्ञी कृतज्ञभावेन सापि मन्त्रिसभान्तरे ।
तमाजुहाव निर्द्रोहं स्वयं राजानकाख्यया ॥ २६१ ॥
सुप्ते सुष्वाप निष्पन्नभोजनेऽस्मिन्नभुङ्क्त सा ।
हृष्टे जहर्ष निर्विण्णे निर्विवेदानुकूल्यतः ॥ २६२ ॥
आरोग्यान्वेषणं शिक्षाप्रार्थनां गृहवर्तिनः ।
सात्मवस्तुविसर्गं च नाकृत्वा तस्य पिप्रिये ॥ २६३ ॥
अभूतां युग्यवाहस्य कुय्यनाम्नः सुतौ पुरा ।
यौ सिन्धुभुय्यौ तज्ज्यायान्सिन्धुर्लोलितकः किल ॥ २६४ ॥
पर्वगुप्तगृहे भूत्वा गञ्जाध्यक्षे स्थिते क्रमात् ।
लब्ध्वा गञ्जाधिकारित्वं तस्या राज्ञ्याः शनैरभूत् ॥ २६५ ॥
रूढ्या तयैव गञ्जेशो नवायासविधायकः ।
कर्मस्थानस्य निर्माता सिन्धुगञ्जाभिधस्य यः ॥ २६६ ॥
प्रायशो हृतराज्यस्ते वर्तते नरवाहनः ।
इति नेयधियं राज्ञीं सोऽभ्यधत्त दुराशयः ॥ २६७ ॥
सा तथेत्यब्रवीद्यावत्तावत्प्रेम्णा स जातुचित् ।
मन्त्री तां प्रार्थयामास भोक्तुं निजगृहागमम् ॥ २६८ ॥
सा सानुगां तत्र यातां ध्रुवं त्वामेव वन्त्स्यति ।
इत्युक्ता सिन्धुनापृच्छत्तत्कर्तव्यं भयाकुला ॥ २६९ ॥
अनुक्त्वैव प्रचलिता राजधानीमलक्षिता ।
स्त्रीधर्मिण्यस्मि जातेति पश्चाद्वार्तां व्यसर्जयत् ॥ २७० ॥

१ सात्म्य इति स्यात् ।

संप्रवृत्तोपचारायां गतायां तत्पथात्तथा ।
राज्ञ्यां नाशममात्यस्य प्रीतिः संविच्च सा ययौ ॥ २७१ ॥
तयोस्ततः प्रभृत्येव निष्कृष्टस्नेहयोः कृतम् ।
चाक्रिकैरतिरूक्षत्वं तिलपिण्याकयोरिव ॥ २७२ ॥
कुलिशं सर्वलोहानामम्भसां शैलसेतवः ।
अभेद्याः प्रतिभाव्यन्ते न किंचिदसतां पुनः ॥ २७३ ॥
ये बालादपि संमूढाः प्राज्ञाः सुरगुरोरपि ।
तेषां न विद्मः किं तावन्निर्माणपरमाणवः ॥ २७४ ॥
विश्वासोज्झितधीः शिशून्कलयते काकोन्यदीयान्निजा-
न्हंसः क्षीरपयोविभागकुशलस्त्रस्यत्यसाराद्धनात् ।
लोकावेक्षणतीक्ष्णधीः खलगिरं जानाति सत्यां नृपो
धिग्वैदग्ध्यविमुग्धताव्यतिकरस्पृष्टं विधानं विधेः ॥ २७५ ॥
मूढाचरणहीना सा श्रुतिबाह्यतया तया ।
वैधेयविप्रप्रकृतिरिव प्रायाद्विगर्ह्यताम् ॥ २७६ ॥
उद्वेजितस्तया शश्वत्तथा स नरवाहनः ।
यथा विमाननोत्तप्तः स्वयं तत्याज जीवितम् ॥ २७७ ॥
प्रकुप्यत्यप्रतीकार्ये स्वतेजस्तप्तचेतसाम् ।
शरणं मरणं त्यक्त्वा किमिवान्यद्यशोर्थिनाम् ॥ २७८ ॥
शशिहीनेव रजनी सत्यत्यक्तेव भारती ।
विरराज न राजश्रीर्नरवाहनवर्जिता ॥ २७९ ॥
सा क्रौर्याभ्यासविषमा हन्तुं विततविक्रमान् ।
संग्रामडामरसुतान्समीपस्थानचिन्तयत् ॥ २८० ॥
निजमुत्तरघोषं ते तद्भयेन विनिर्गताः ।
कय्यकह्लारपत्यादीन्कृतारब्धीन्व्यपादयन् ॥ २८१ ॥

उत्पिञ्जभीतया राज्ञ्या त्यक्त्वा परिभवत्रपाम् ।
ते यत्नात्समघट्यन्त मानः स्वार्थार्थिनां कुतः ॥ २८२ ॥
स्थानेश्वरादिभिर्मुख्यैर्डामरैरितरैः समम् ।
ते भीताः पुरतस्तस्याः पुनरेत्य जजृम्भिरे ॥ २८३ ॥
अथ तद्भीतया राज्ञ्या रक्के प्रमयमागते ।
आनीतः फल्गुणो भूयो वीरार्थिन्या निजान्तिकम् ॥२८४॥
राजकार्याणि कुर्वाणः स भूयः शस्त्रमग्रहीत् ।
न्यस्तशस्त्रोपि यत्सत्यं दुस्त्यजा भोगवासना ॥ २८५ ॥
महिमा राजपुर्यादिजयिनस्तस्य पश्चिमः ।
अद्भुतो वृद्धबन्धक्या अवरुद्ध इवाभवत् ॥ २८६ ॥
अभूदुदयराजस्य देवीभ्रातुरतिप्रियः ।
यः सहायोक्षपटले जयगुप्ताभिधः कुधीः ॥ २८७ ॥
अन्येधिकारिणस्तेन सहिताः क्रूरवृत्तयः ।
कश्मीरेषु व्यधुर्लुण्ठं दुष्कृतैस्तदुपार्जितैः ॥ २८८ ॥
दौःशील्यभाजो मातुश्च पाप्मभिर्विधुरीकृतः ।
अभिमन्युः क्षणे तस्मिन्क्षयरोगेण पस्पृशे ॥ २८९ ॥
पण्डितः पुण्डरीकाक्षो विद्वत्पुत्रैरुपस्कृतः ।
कृतश्रुतः[1] स वैदुष्यतारुण्याभ्यां विदिद्युते ॥ २९० ॥
तथा विशुद्धप्रकृतेस्तस्य दुष्कृतसंगमः ।
शोषाधायी शिरीषस्य रवितापं इवाभवत् ॥ २९१ ॥
अर्धमानः[2] प्रजाचन्द्रस्तृतीयस्यां स कार्तिके ।
शुक्लेष्टचत्वारिंशाब्दे ग्रस्तो नियतिराहुणा ॥ २९२ ॥
तत्पुत्रो नन्दिगुप्तस्तु बालश्चक्रे निजासने ।
वृद्धस्तनयशाकेस्तु दिद्दाया हृदये पदम् ॥ २९३ ॥ शाके:

१ कृतश्रुतो यो इत्युचितम् । २ वर्धमानः इति स्यात् ।

सा शोकपिहितक्रौर्या तस्थौ प्रशमशीतला ।
रविरत्नशलाकेव ध्वान्तच्छन्नोष्मवैकृता ॥ २९४ ॥
ततः प्रभृत्यद्भुताभिस्तस्या धर्मप्रवृत्तिभिः ।
कुकर्मभिरुपोढापि लक्ष्मीः प्राप्ता पवित्रताम् ॥ २९५ ॥
नगराधिपतिर्मुख्यः सिन्धुभ्राता शुभाशयः ।
तदीयधर्मचर्यायां बभूव परिपोषकः ॥ २९६ ॥
सा तेनोत्पादितानर्घजनरागा गतैनसा ।
ततः प्रभृत्यभूद्देवी सर्वलोकस्य संमता ॥ २९७ ॥
राज्ञः स सचिवः सत्यं दुष्प्रापो लुप्तचण्डिमा ।
कुर्याद्यः सुखसेव्यत्वं हेमन्त इव भास्वतः ॥ २९८ ॥
सा निर्मात्री विपन्नस्य सूनोः सुकृतवृद्धये ।
अभिमन्युस्वामिनोभूदभिमन्युपुरस्य च ॥ २९९ ॥
अथ दिद्दापुरोपेतो दिद्दास्वामी तया कृतः ।
मठश्च मध्यदेशीयलाटशौडोत्रसंश्रयः ॥ ३०० ॥
भर्तुः कङ्कणवर्षस्य पुण्योत्कर्षाभिवृद्धये ।
चकार कङ्कणपुरं रमणी स्वर्णवर्षिणी ॥ ३०१ ॥
श्वेतशैलमयं चान्यं सा दिद्दास्वामिनं व्यधात् ।
धवलं चरणोद्भूतगङ्गाम्भःप्लवनैरिव ॥ ३०२ ॥
चक्रे काश्मीरिकाणां च दैशिकानां समाश्रयः ।
तयात्युच्चचतुःशालो विहारश्चारुसंपदा ॥ ३०३ ॥
श्रीसिंहस्वामिनं नाम्ना सिंहराजस्य सा पितुः ।
मठं च विदधे स्थित्यै दैशिकानां द्विजन्मनाम् ॥ ३०४ ॥
मठप्रतिष्ठावैकुण्ठनिर्माणाद्यैः स्वकर्मभिः ।
तयातिपावनश्चक्रे वितस्तासिन्धुसंगमः ॥ ३०५ ॥

---

१ शौडोड्र इति स्यात् । २ सुकर्मभिः इति स्यात् ।

तेषु तेषु प्रदेशेषु किमुक्तैर्भूरिभिः शुभैः।
सा प्रतिष्ठा व्यरचयच्चतुःषष्टिमिति श्रुतिः॥ ३०६॥
जीर्णोद्धारकृता देव्या पुष्टप्राकारमण्डलाः।
प्रायः सुरगृहाः सर्वे शिलावप्रावृताः कृताः॥ ३०७॥
क्रीडाचङ्क्रमणे राज्ञ्याः पङ्गु विग्रहवाहिनी।
वल्गाभिधा वैवधिकी वल्गामठमकारयत्॥ ३०८॥
तीर्थासेवनमौनभागपि तिमिः सक्तः स्वकुल्याशने
वाताशान्ग्रसते शिखी घनपयोमात्राशनोप्यन्वहम्।
विश्वस्ताञ्जलचारिणः प्रकटितध्यानोपि भुङ्क्ते बकः
सत्कर्माचरणेपि दोषविरतौ न प्रत्ययः पापिनाम्॥ ३०९॥
चर्षणी वर्षमात्रेण शान्तशोका बभूव सा।
भोगोत्सुकार्भके तस्मिन्नन्तरि व्यभिचारकृत्॥ ३१०॥
वर्षे एकान्नपञ्चाशे नीतः पक्षे सिते क्षयम्।
स मार्गशीर्षद्वादश्याममार्गव्यग्रया तया॥ ३११॥
पौत्रस्त्रिभुवनो नाम मार्गशीर्षे सितेहनि।
पञ्चमेप्येकपञ्चाशे वर्षे तद्वत्तया हतः॥ ३१२॥
अथ मृत्युपथे राज्यनाम्नि स्वैरं निवेशितः।
क्रूरया चरमः पौत्रो भीमगुप्ताभिधस्तया॥ ३१३॥
तस्मिन्नवसरे वृद्धः फल्गुणोपि व्यपद्यत।
निगूढक्रौर्यदौःशील्या दिद्दा यद्गौरवादभूत्॥ ३१४॥
बभूव साथ सुस्पष्टदुष्टचेष्टाशतोत्कटा।
भ्रष्टवक्रपटा मत्तदन्तिमूर्तिरिवोत्कटा॥ ३१५॥
महाभिजनजातानामपि हा धिङ्निसर्गतः।
सरितामिव नारीणां वृत्तिर्निम्नानुसारिणी॥ ३१६॥

स्रोतोधिराज्यमधिगम्य विराजमाना-
त्सिन्धोः प्रसूय कमलाल्पपयोनिकेते ।
जाते सरस्यविरतं जलजे प्रसक्ता
नार्यो महाभिजनजा अपि नीचभोग्याः ॥ ३१७ ॥
खशस्य वह्निवासाख्यपर्णोत्सग्रामजन्मनः ।
बाणस्य सूनुस्तुङ्गाख्यो विशन्महिषपालकः ॥ ३१८ ॥
प्रविष्टो जातु कश्मीराँल्लेखहारककर्मणा ।
सुगन्धिसीहप्रकटनागाद्दयिकषण्मुखैः ॥ ३१९ ॥
पञ्चभिर्भ्रातृभिः सार्धं संधिविग्रहकान्तिके ।
देव्या दृग्गोचरं यातो हृदयावर्जकोभवत् ॥ ३२० ॥

तिलकम् ॥

रहः प्रवेशितो दूत्या स भाल्यर्थबलाद्युवा ।
संभुक्तभूरिजाराया अपि तस्याः प्रियोभवत् ॥ ३२१ ॥
तुङ्गानुरागिणी राज्ञी पापा लज्जोज्झिता ततः ।
रसदानेन वैमुख्यभाजं भुय्यमघातयत् ॥ ३२२ ॥
धिङ्निर्विचारान्कुपतीन्येषां विषमचेतसाम् ।
फलशून्या स्तुतिस्तोषे दोषे प्राणधनक्षयः ॥ ३२३ ॥
रक्कजो देवकलशो वेलावित्तः कृतस्तया ।
भुय्याधिकारे कौट्टन्यमाचरन्निस्त्रपो विटः ॥ ३२४ ॥
येपि कर्दमराजाद्या वीरा द्वारादिनायकाः ।
तेपि कौट्टन्यमभजन्नन्येषां गणनैव का ॥ ३२५ ॥
चतुष्पञ्चानि वर्षाणि तिष्ठन्नृपगृहे शिशुः ।
भीमगुप्तोभवद्यावत्किंचित्प्रौढीभवन्मतिः ॥ ३२६ ॥

---

१ विशां इति स्यात् ।

राज्यव्यवस्था यावच्च पितामह्याश्च वृत्तयः।
दुःस्थिताः प्रत्यभासन्त संस्थाप्यास्तस्य चेतसि ॥ ३२७ ॥
अङ्गशीलविहीनाया निर्घृणाया निसर्गतः।
तावन्नेयधियस्तस्याः स चिन्त्यः समपद्यत ॥ ३२८ ॥
तिलकम् ॥
अभिमन्युवधूस्तं हि चक्रे गूढप्रवेशितम्।
महाभिजनजं पुत्रं तस्मात्सोभूत्तथाविधः ॥ ३२९ ॥
सा देवकलशेनाथ दत्तमन्त्रा विशङ्किता।
त्रपोज्झिता स्पष्टमेव भीमगुप्तमबन्धयत् ॥ ३३० ॥
निगूढे नन्दिगुप्तादिद्रोहे लोकस्य योभवत्।
संदेहः स तया तेन व्यक्तकृत्येन वारितः ॥ ३३१ ॥
ताभिस्ताभिर्यातनाभिर्भीमगुप्तं निपात्य सा।
षट्पञ्चाशेभवद्वर्षे स्वयं क्रान्तनृपासना ॥ ३३२ ॥
प्रवृद्धरागया राज्ञ्या दत्तोद्रेको दिने दिने।
सर्वाधिकारी तुङ्गोथ बभूवाधरिताखिलः ॥ ३३३ ॥
सभ्रातृकेण तुङ्गेन मीलिताः पूर्वमन्त्रिणः।
राज्यविप्लवमाधातुमयतन्त विरागिणः ॥ ३३४ ॥
तेथ संमन्त्र्य कश्मीराननिन्युः क्रूरपौरुषम्।
उग्रं विग्रहराजाख्यं दिद्दाभ्रातुः सुतं नृपम् ॥ ३३५ ॥
मुख्याग्रहारान्स प्राप्तो विधातुं राज्यविप्लवम्।
धीमान्प्रायोपवेशाय द्रुतं प्रायोजयद्द्विजान् ॥ ३३६ ॥
विहितैक्येषु विप्रेषु लोकः सर्वोपि विप्लुतः।
अन्वियेषान्वहं तुङ्गं तत्र तत्र जिघांसया ॥ ३३७ ॥
कस्मिंश्चित्पिहितद्वारे तुङ्गं प्रच्छाद्य वेश्मनि।
दिनानि कतिचिद्दिद्दा तस्थावास्कन्दशङ्किनी ॥ ३३८ ॥

तया स्वर्णप्रदानेन सुमनोमन्तकादयः ।
ब्राह्मणाः समगृह्यन्त ततः प्रायो न्यवर्तत ॥ ३३९ ॥
एवं तस्मिन्महाक्षेपे तया दानेन वारिते ।
ययौ विग्रहराजः स भग्नशक्तिर्यथागतम् ॥ ३४० ॥
अथ दार्ढ्यं समासाद्य तुङ्गाद्याः प्रभविष्णवः ।
शनैः कर्दमराजादीञ्जघ्नुर्विहितविप्लवान् ॥ ३४१ ॥
सुलक्कनो रक्कसूनुस्तथान्ये मुख्यमन्त्रिणः ।
रुष्टैर्निर्वासिता देशात्तुष्टैस्तैः संप्रवेशिताः ॥ ३४२ ॥
प्रवर्धमानवैरेण गूढदूतैर्विसर्जितैः ।
प्रायं विग्रहराजेन ब्राह्मणाः कारिताः पुनः ॥ ३४३ ॥
उत्कोचादित्सया विप्रा भूयः प्रायविधायिनः ।
लब्धस्थैर्येण तुङ्गेन संनिपत्यापहस्तिताः ॥ ३४४ ॥
तेषां मध्ये वसन्गूढमादित्याख्यः पलायितः ।
हतो विग्रहराजस्य प्रियः कटकवारिकः ॥ ३४५ ॥
शस्त्रक्षतः प्रतीहारो वत्सराजाभिधः पुनः ।
न्यङ्कोतकादिभिर्धावञ्जीवग्राहमगृह्यत ॥ ३४६ ॥
ते स्वर्णग्राहिणो विप्राः सुमनोमन्तकादयः ।
सर्वेऽपि बद्धास्तुङ्गेन कारागारं प्रवेशिताः ॥ ३४७ ॥
अथ फल्गुणनाशेन दृप्ते राजपुरीपतौ ।
तां प्रत्यारब्धिरभवत्क्रुध्यतां सर्वमन्त्रिणाम् ॥ ३४८ ॥
निपत्य संकटे वीरः पृथ्वीपालाभिधस्ततः ।
चक्रे राजपुरीराजः काश्मीरिकबलक्षयम् ॥ ३४९ ॥
शिपाटको हंसराजो विपन्नौ तत्र मन्त्रिणौ ।
चन्द्राद्यैर्दुर्गतिर्दृष्टा मरणं यत्र भेषजम् ॥ ३५० ॥

अथान्येन पथाकस्मात्तुङ्गः सार्धं सहोदरैः ।
कृत्स्नां राजपुरीं वीरः प्रविश्य सहसादहत् ॥ ३५१ ॥
ननाश तेनोपायेन पृथ्वीपालः स पार्थिवः ।
शेषाणां मन्त्रिणां सैन्यं प्राप मुक्तिं च संकटात् ॥ ३५२ ॥
अबलः सन्स भूपालस्तुङ्गाय प्रददौ करम् ।
एवं कृतं तदा तेन नष्टस्यार्थस्य योजनम् ॥ ३५३ ॥
प्रविशन्नगरं तुङ्गस्ततः स्वीकृतकम्पनः ।
चकार डामरग्रामसंहारं सिंहविक्रमः ॥ ३५४ ॥
दिद्दाप्युदयराजस्य भ्रातुः पुत्रं परीक्षितम् ।
चक्रे संग्रामराजाख्यं युवराजमशङ्किता ॥ ३५५ ॥
सा हि सर्वाञ्शिशुप्रायान्पुरो भ्रातृसुतान्स्थितान् ।
परीक्षितुं मुमोचाग्रे पालेवतफलावलिम् ॥ ३५६ ॥
शक्तः कियन्ति कः प्राप्तुं फलान्यत्रेति वादिनी ।
साभवद्राजपुत्राणां तेषां कलहकारणम् ॥ ३५७ ॥
गृहीताल्पफलाँल्लग्नप्रहारांस्तान्ददर्श च ।
संग्रामराजं त्वस्वल्पफलभाजमविक्षतम् ॥ ३५८ ॥
अनन्तफलसंप्राप्तावक्षतत्वे च कारणम् ।
सविस्मयं तया पृष्टः स तामेवं तदाब्रवीत् ॥ ३५९ ॥
अन्योन्यकलहव्यग्रानेतान्कृत्वा पृथग्वसन् ।
समवापं फलान्यस्मिन्न चाभूवं परिक्षतः ॥ ३६० ॥
व्यसने संप्रवेश्यान्यान्स्थितानामप्रमादिनाम् ।
न काः क्लेशविहीनानां घटन्ते स्वार्थसिद्धयः ॥ ३६१ ॥
श्रुत्वेति तस्य सा वाचमप्रमत्तत्वदूतिकाम् ।
भीरुर्नारीस्वभावेन राज्येमन्यत योग्यताम् ॥ ३६२ ॥

शूरस्य लभ्यं शौर्येण भीरोर्भीरुतया यथा ।
कार्यं हि प्रतिभात्यन्तर्न भवेच्च तदन्यथा ॥ ३६३ ॥

काष्ठं वह्न्युज्झितमपि भवेच्छीतशान्त्यै कपीनां
लोम्नां शुद्ध्यै सलिलमनलश्चाग्निशौचैणकानाम् ।
जन्तोर्भावा विदधति यथाभाविनः कार्यसिद्धिं
तत्त्वं तेषां क्वचन सहजं वस्तुतो नास्ति किंचित् ॥ ३६४ ॥

तस्यामेकान्नशीत्यब्दशुक्लभाद्राष्टमीदिने ।
देव्यां दिवं प्रयातायां युवराजोभवन्नृपः ॥ ३६५ ॥

स्त्रीसंबन्धेन भूपालवंशानां भुवनाद्भुतः ।
तृतीयः परिवर्तोयं वर्ततेमुत्र मण्डले ॥ ३६६ ॥

निर्नष्टकण्टककुले वसुसंपदाढ्ये
श्रीसातवाहकुलमाप महीतलेस्मिन् ।
दावाग्निदग्धकुतरौ जलदाम्बुसिक्ते
चूतप्ररोह इव केलिवने प्रवृद्धिम् ॥ ३६७ ॥

अथ स मृदुतयान्तर्गूढधैर्यानुभावः
सुखमवनिमशेषां दोष्णि संग्रामराजः ।
बिसकुलनिभशोभानिह्नुतप्राणसारः
फणकुल उरगाणामीशितेव न्यधत्त ॥ ३६८ ॥

इति श्रीकाश्मीरिकमहामात्यचण्पकप्रभुसूनोः कह्लणस्य कृतौ राजतरङ्गिण्यां षष्ठस्तरङ्गः ॥

अत्र वर्षचतुःषष्टौ मासेष्वर्धं दिनेषु च ।
अष्टस्वभूवन्भूपाला दश भूभोगभागिनः ॥

सप्तमस्तरङ्गः ।

मातुस्तेजनि निर्मिते पितृकुले श्लाघ्या तनुर्वेधसा
त्वं संध्याहितसंनिधिर्मम जपारक्तेधरे खेलसि ।
संध्यावन्दनसाभ्यसूयगिरिजास्तुल्येहशैर्वाक्छलै-
र्यः संध्यामपि वन्दते स स जगत्प्रीणातु गौरीश्वरः ॥ १ ॥
क्ष्मां क्षमापतिर्बिभ्रन्मनसा च भुजेन च ।
गाम्भीर्येण च शक्त्या च सोजयद्वाहिनीपतीन् ॥ २ ॥
जज्ञे राज्ञीक्षये भङ्गो यैस्तुङ्गस्य तदाखिलैः ।
दिनश्रीविगमे संध्याप्रसङ्गस्येव रागिणः ॥ ३ ॥
तत्तत्प्रतिभटाटोपत्रोटनात्प्रत्युतास्य तैः ।
उदयो ददृशे शश्वद्गतिं को वेत्ति वेधसः ॥ ४ ॥
युग्मम् ॥

नृपेण जातज्ञातेयः शूरः शक्तिसमन्वितः ।
सर्वाधिकारयोग्योगात्तदा चन्द्राकरः क्षयम् ॥ ५ ॥
अन्ये भीमतिकाग्रामदिविरस्योरुसंपदः ।
पुण्याकरस्य तनयाः शूराः शान्तिं प्रपेदिरे ॥ ६ ॥
समर्थमन्त्रिविरहादनिच्छन्नपि वेधसा ।
निन्ये गत्यन्तरत्यक्तस्तुङ्गपक्षं क्षमापतिः ॥ ७ ॥
संग्रामराजतुङ्गादीन्देवी कोशमपाययत् ।
मुमूर्षन्ती पुरा स्थातुमद्रोहेणेतरेतरम् ॥ ८ ॥
क्लेशासहो महीपालस्ततः कार्यवशादपि ।
तुङ्गन्यस्तप्रजाकार्यो भोगाभ्यासालसोभवत् ॥ ९ ॥
पर्याप्तं तस्य भीरुत्वं कियदन्यत्प्रकाश्यताम् ।
असमैर्यौनसंबन्धैश्चक्षमे यशसः क्षतिम् ॥ १० ॥

साहायकार्थी यत्प्रादाच्छ्रीशौर्यादिमते सुताम् ।
दिद्दामठाधिपतये प्रेमनाम्ने स लोठिकाम् ॥ ११ ॥
क्व लोकोद्वहनोन्नद्धभूभृद्योग्या नृपात्मजा ।
प्रतिग्रहजलक्लिन्नपाणिः क्वाल्पमना द्विजः ॥ १२ ॥
अथ तुङ्गादिभङ्गाय प्रायं ब्राह्मणमन्त्रिणः ।
परिहासपुरे विप्रपारिषद्यानकारयन् ॥ १३ ॥
विप्रमन्त्रिमतैक्येन कृतो राज्ञः स विप्लवः ।
दुःसहः पवमानाग्निसमागमसमोभवत् ॥ १४ ॥
राज्ञोप्युत्पाटने सज्जैः कथंचित्प्रार्थितो[1] द्विजैः ।
मतिः क्षान्तिचरुप्राये तुङ्गनिःसारणे कृता ॥ १५ ॥
रोज्ञस्तुङ्गादिभिश्चैतद्यावत्तेभ्यः प्रतिश्रुतम् ।
अन्यत्प्रार्थयितुं लग्नास्तावत्ते शठबुद्धयः ॥ १६ ॥
तुङ्गास्कन्देन विप्रोयं यो मृतस्तद्गृहे वयम् ।
तं निर्दहाम इत्युक्त्वा शवः कोप्यरघट्टतः ॥ १७ ॥
तैरुद्धृत्य यदा नीतः शठैस्तुङ्गगृहान्प्रति ।
केशहोमाच्च विहिताद्या कृत्योत्थापिताभवत् ॥ १८ ॥
तया प्रतीपपातिन्या निःशौचानां द्विजन्मनाम् ।
अकस्मान्निरगाच्छस्त्रं विनाशायोत्थिते कलौ ॥ १९ ॥

तिलकम् ॥

ततः पलायिता विप्रा यस्तेषां मन्त्रदोभवत् ।
निगूढं राजकलशस्तद्वेश्म प्राविशन्भयात् ॥ २० ॥
स व्यक्तीभूतकौटिल्यः संग्रामं सुचिरं व्यधात् ।
अपद्वारैस्तु ते विप्राः पलाय्य स्वगृहान्ययुः ॥ २१ ॥
विजिते राजकलशे समकार्या द्विजातयः ।
मन्त्रिणः श्रीधरसुताः सतागत्य व्यधुर्मृधम् ॥ २२ ॥

---

१ प्रार्थितैः इत्युचितः पाठः । २ राज्ञा इत्युचितः पाठः ।

ते कृत्वा सुमहत्कर्म समाप्तिं समरे गताः।
निर्भिद्य मण्डलं सप्त सप्तसप्तेर्द्रुतं ययुः ॥ २३ ॥
जितः सुगन्धिसीहेन तेषु शान्तेषु संयुगे।
बद्ध्वाथ राजकलशस्तुङ्गेनानायितो गृहम् ॥ २४ ॥
नीयमानोधिरोप्याशु स्कन्दं[1] मार्गेषु विक्षतः।
तुङ्गस्य युग्यवाहैः स नर्तितोपहृतायुधः ॥ २५ ॥
अन्योपि भूतिकलशो नाम मन्त्री विनिर्जितः।
सुतेन राजकाख्येन सह शूरमठं ययौ ॥ २६ ॥
क्रमात्सुगन्धिसीहाद्यैर्मुक्तः करुणया ततः।
सपुत्रः सोवमानाग्नितप्तो देशान्तरं ययौ ॥ २७ ॥
परिहासपुरादेवं जातो यो देशविप्लवः।
स दैवयोगात्तुङ्गस्य शुभाय प्रत्युताभवत् ॥ २८ ॥
ततः प्रसादिते राज्ञि गुणदेवेन मन्त्रिणा।
आययौ भूतिकलशः कृतगङ्गानिमज्जनः ॥ २९ ॥
पुनर्नृपगृहे तस्मिन्किंचिल्लब्धपदे शनैः।
तुङ्गं निहन्तुं राज्ञैनं गूढं दूताः प्रयोजिताः ॥ ३० ॥
ज्ञातवार्तेन तुङ्गेन तस्मिन्नर्थे प्रकाशिते।
सपुत्रो भूतिकलशो राज्ञा निर्वासितः पुनः ॥ ३१ ॥
अवष्टम्भं मनाग्लेभे चन्द्राकरसुतः शनैः।
यो मय्यामत्तकः सोपि तस्मिन्काले व्यपद्यत ॥ ३२ ॥
भूत्वा किंचित्[2]क्षणं भूभृत्कन्यासंभोगभाजनम्।
राजोपकारकृच्छ्रीमान्प्रेमापि प्रमयं ययौ ॥ ३३ ॥
विपेदिरेन्ये गङ्गाद्याः सर्वेपि नृपतिप्रियाः।
अवाशिष्यत भोगाय तुङ्गः सभ्रातृकः परम् ॥ ३४ ॥

१ स्कन्धं इत्युचितः पाठः। २ कंचित् इत्युचितः पाठः।

इति यो यो हि वृत्तान्तस्तस्य नाशाय शङ्कितः ।
स स दैवानुकूल्येन प्रत्युतोद्रेचकोभवत् ॥ ३५ ॥
कालक्रमत्रुटितसंश्रयभूः स्वमूल-
मात्राश्रयी तटतरुः सरितोम्बुपूरैः ।
यैः शङ्क्यते निपततीति वितीर्णमृद्धि-
स्तैरेव तस्य हि भवेत्स्थितिभूमिदार्ढ्यम् ॥ ३६ ॥
नीत्युज्ज्वलं व्यवहरन्प्रजाराधनतत्परः ।
प्राक्पुण्यसंक्षयात्तुङ्गः शनैस्त्वासीत्स्खलन्मतिः ॥ ३७ ॥
यत्स्वभाग्यापहाराय हीनजन्मानमाददे ।
साहायकाय कायस्थं क्षुद्रं भद्रेश्वराभिधम् ॥ ३८ ॥
ड्विवाणिज्यं सौनिकत्वं काष्ठविक्रयितादि च ।
आरामिकस्य यस्यासीत्कृत्यं वंशक्रमोचितम् ॥ ३९ ॥
कम्बलोद्धृष्टपृष्ठोथ भोजनार्थमवालगत् ।
भस्त्रामषीभाण्डवाही यश्च पश्चान्नियोगिनाम् ॥ ४० ॥
अनन्तराजकार्यादिचिन्ताश्रान्तो विधाय तम् ।
तुङ्गः सहायं नावुद्ध संसर्गाद्भाग्यसंक्षयम् ॥ ४१ ॥
धार्मिकं तेन धर्मोत्कं विनिवार्यार्येचेतसम् ।
गृहकृत्याधिकारे स दुष्कृती विनिवेशितः ॥ ४२ ॥
देवगोब्राह्मणानाथातिथिराजोपजीविनाम् ।
अकालमृत्युर्विदधे वृत्तिच्छेदं स दुर्मतिः ॥ ४३ ॥
शवाजीवोपि पुष्णाति क्रूरः कापालिको निजान् ।
भद्रेश्वरस्तु पापोभून्निजानामपि जीवहृत् ॥ ४४ ॥
तुङ्गेन चैत्रे सर्वत्र कृते भद्रेश्वरे प्रभौ ।
सुगन्धिसीहः प्रययावाषाढे मासि संक्षयम् ॥ ४५ ॥

१ धर्माख्यं इति पाठः स्यात् ।

परलोकं गते तस्मिन्सर्वभारसहेनुजे।
तुङ्गश्छिन्नोत्तमाङ्गत्वं सदैन्योमन्यतात्मनः ॥ ४६ ॥
श्रीत्रिलोचनपालस्य शाहेः साहायकार्थिनः।
देशं ततो मार्गशीर्षे मासि तं व्यसृजन्नृपः ॥ ४७ ॥
राजपुत्रमहामात्यसामन्तादिनिरन्तरम्।
सैन्यं तमन्वगाद्भूरि भुवनक्षोभणक्षमम् ॥ ४८ ॥
अग्रागतेन स तथा शाहिना कृतसत्क्रियः।
पञ्चषाणि दिनान्यासीत्तद्देशे स यदोन्मदः ॥ ४९ ॥
प्रजागरचरन्यासशस्त्राभ्यासादिवासनाः।
अभियोगोचिताः शाहिरपश्यंस्तं तदाब्रवीत् ॥ ५० ॥
युग्मम् ॥
तुरुष्कसमरे यावन्न यूयं कृतबुद्धयः।
आलस्यविवशास्तावत्तिष्ठतास्मिन्गिरेस्तटे ॥ ५१ ॥
एवं त्रिलोचनेनोक्तं सोग्रहीन्न हितं वचः।
तस्थौ परं समं सैन्यैरुत्सेकादाहवोत्सुकः ॥ ५२ ॥
हम्मीरेण तदा सैन्यं जिज्ञासार्थं विसर्जितम्।
तौषीपारे मितप्रायैस्ततस्तीर्त्वावधीद्बलैः ॥ ५३ ॥
ततस्तमाहितोत्सेकमपि शाहिः पुनः पुनः।
जगादाहवतत्त्वज्ञः पूर्वोक्तामेव संविदम् ॥ ५४ ॥
स तस्य नाग्रहीद्वाक्यं रणौत्सुक्यवशंवदः।
प्रत्यासन्नविनाशानामुपदेशो निरर्थकः ॥ ५५ ॥
प्रातस्ततः स्वयं कोपात्तुरुष्कानीकनायकः।
सर्वाभिसारेणागच्छच्छलाहवविशारदः ॥ ५६ ॥
अथ तुङ्गस्य कटकः सहसा भङ्गमाययौ।
शाहिसैन्यं परं संख्ये ददर्श विचरत्क्षणम् ॥ ५७ ॥

शाहिसैन्ये गतेप्यासीज्जयसिंहः स्फुरन्रणे ।
श्रीवर्धनश्च संग्रामे विभ्रमार्कश्च डामरः ॥ ५८ ॥
घोरे तुरंगतुमुले प्रहरद्भिस्त्रिभिर्भटैः ।
वीरक्षेत्रे निजे देशे रक्षितस्तैर्यशःक्षयः ॥ ५९ ॥
कस्त्रिलोचनपालस्य माहात्म्यं वक्तुमीश्वरः ।
निःसंख्या अपि यं संख्ये न जेतुमशकन्द्विषः ॥ ६० ॥
शुशुभे रुधिरासारवर्षी युद्धे त्रिलोचनः ।
कल्पान्तदहनज्योतिर्विसारीव त्रिलोचनः ॥ ६१ ॥
स योधयित्वा संग्रामे कोटीः कङ्कटवाहिनाम् ।
एकाकी कार्यमर्मज्ञो निर्ययौ रिपुसंकटात् ॥ ६२ ॥
गते त्रिलोचने दूरमशेषं रिपुमण्डलम् ।
प्रचण्डचण्डालचमूशलभच्छायमानशे ॥ ६३ ॥
संप्राप्तविजयोप्यासीन्न हम्मीरः समुच्छ्वसन् ।
श्रीत्रिलोचनपालस्य स्मरञ्शौर्यममानुषम् ॥ ६४ ॥
त्रिलोचनोपि संश्रित्य हास्तिकं स्वपदाच्च्युतः ।
सयत्नोभून्महोत्साहः प्रत्याहर्तुं जयश्रियम् ॥ ६५ ॥
यथा नामापि निर्नष्टं शीघ्रं शाहिश्रियस्तथा ।
इह प्रासङ्गिकत्वेन वर्णितं न सविस्तरम् ॥ ६६ ॥
स्वप्नेपि यदसंभाव्यं यत्र भग्ना मनोरथाः ।
हेलया तद्विदधतो नासाध्यं विद्यते विधेः ॥ ६७ ॥
ईषद्यद्भूमिवैपुल्यं राज्ञः शंकरवर्मणः ।
वृत्तान्तवर्णने पूर्वममुत्र प्रकटीकृतम् ॥ ६८ ॥
स शाहिदेशः सामात्यः सभूभृत्सपरिच्छदः ।
किमभूत्किमु वा नाभूदिति संचिन्त्यतेधुना ॥ ६९ ॥

अवतारं तुरुष्काणां दत्त्वाशेषे महीतले ।
प्राप्तभङ्गस्ततस्तुङ्गः स्वदेशं प्राविशच्छनैः ॥ ७० ॥
सृगालायेव तुङ्गाय लब्धभङ्गाय भूपतिः ।
न तत्रागसि चुक्रोध स धैर्यसदृशाशयः ॥ ७१ ॥
किं तु खेदाय समभूत्तुङ्गायत्तत्वमीशितुः ।
परायत्ततया चित्तं पशोरप्युपतप्यते ॥ ७२ ॥
तुङ्गात्मजोपि कंदर्पसिंहः श्रीशौर्यगर्वितः ।
राज्योचितं[1] व्यवहरंस्तस्योद्वेगप्रदोभवत् ॥ ७३ ॥
गूढलेखैः क्षणे तस्मिंश्छिद्रान्वेषी स भूभुजाम्[2] ।
भ्राता विग्रहराजोपि प्रैरयत्तुङ्गमारणे ॥ ७४ ॥
कोशादिस्मरणाद्राजा चिरं दोलायमानधीः ।
अभीक्ष्णप्रेरणोद्विग्नः प्रेरकानब्रवीत्ततः ॥ ७५ ॥
एकाक्येव सपुत्रः स गोचरे नः कदाचन ।
पतेद्यदि क्षणे तस्मिन्पश्यामः किं विदध्महे ॥ ७६ ॥
अन्यथा ध्रुवमाक्षिप्तो हन्यादस्मानसौ बलात् ।
इति कालापहारार्थमुक्त्वाभूद्विरतो नृपः ॥ ७७ ॥
तावन्मात्रं वचो बीजभूतं हृदि निधाय ते ।
विधातुं तदवस्थत्वं तुङ्गस्यासन्कृतोद्यमाः ॥ ७८ ॥
षण्मासाभ्यन्तरे तुङ्गो भूपेनाकारितो गृहात् ।
ससुतो निर्ययौ दृष्टदुःस्वप्नोपि विधेर्वशात् ॥ ७९ ॥
स प्रविश्य नृपास्थानं स्थित्वा राज्ञोग्रतः क्षणम् ।
पञ्चषैः सहितो भृत्यैः प्राविशन्मन्त्रमण्डपम् ॥ ८० ॥
पश्चात्प्रविष्टास्तत्रैनं पर्वशर्करकादयः ।
अनुक्त्वापि महीपालं तुङ्गं शस्त्रैरपातयन् ॥ ८१ ॥

---

१ राजोचितं इत्युचितः पाठः । २ भूभुजम् इत्युचितः पाठः ।

मन्त्री महारथो नाम योभूच्छंकरवर्मणः ।
तद्वंश्यस्तुङ्गभृत्येषु श्लाघ्यः सिंहरथः परम् ॥ ८२ ॥
निःशस्त्रो यः क्षणे तस्मिन्परित्राणविधित्सया ।
हन्यमानस्य तुङ्गस्य पृष्ठे स्वं वपुरक्षिपत् ॥ ८३ ॥
युग्मम् ॥

तुङ्गस्य प्रथमाघाते रुद्धश्वासोभवद्भयात् ।
राजा तस्मिन्निरुच्छ्वासे सोच्छ्वासः समपद्यत ॥ ८४ ॥
आस्थानब्राह्मणस्यासीद्धर्मनाम्नः सुतोन्तिके ।
यः पापकारी तुङ्गस्य पार्थः कङ्कश्च दुर्मतिः ॥ ८५ ॥
ताभ्यामाशुविरेकिभ्यां त्राणार्थं स्वाङ्गुलीर्मुखे ।
क्षिपद्भ्यां पशुवत्तत्र शस्त्रं त्रासवशाज्जहे ॥ ८६ ॥
युग्मम् ॥

अन्तरङ्गाश्च चङ्गाद्या येभूवंस्तुङ्गमन्त्रिणः ।
तैः क्लीबवदासितं तूष्णीं त्रस्तैः शस्त्रान्वितैरपि ॥ ८७ ॥
अज्ञाततुङ्गमृत्युभ्यस्तुमुले तत्र भूपतिः ।
तद्भृत्येभ्यः शङ्कमानो बहिर्दानाहवादिकम् ॥ ८८ ॥
आश्वासाय स्वभृत्यानां छित्त्वा खड्गेन सत्वरम् ।
पातयामास तुङ्गस्य ससुतस्य शिरो बहिः ॥ ८९ ॥
युग्मम् ॥

दृष्ट्वा स्वामिशिरश्छिन्नं सैन्ये दैन्यात्पलायिते ।
भृत्यतामुज्ज्वलीचक्रुः कतिचित्तुङ्गसेवकाः ॥ ९० ॥
भुजंगनामा सामन्तद्विजापत्यो गृहागतः ।
संग्रामराजं विदधे गेहाद्देहं पलायितम् ॥ ९१ ॥
द्वारं कनकदण्डेन भञ्जन्नर्गलितं ततः ।
विंशतिं हतवान्योधान्स राजास्थानमण्डपे ॥ ९२ ॥

कोशाधिकारी त्रैलोक्यराजनामा हतो रणे ।
कंय्यामत्तकधात्रेयो वीरोप्यभिनवाभिधः ॥ ९३ ॥
अङ्गने त्रिंशदेकाङ्गा वीरास्तुङ्गोपजीविनः ।
श्रेणीं बबन्धुर्निहता निःश्रेणीं स्वर्गपद्धतेः ॥ ९४ ॥
संग्रामं पद्मराजाख्यः कृत्वापि निसृतोक्षतः ।
स्वामिप्रमयदुःखाग्नितापं तीर्थाश्रयाज्जहौ ॥ ९५ ॥
अन्ये लोकद्वयत्राणमित्रं शस्त्रं रणाङ्गने ।
संत्यजन्तो व्ययुज्यन्त यशसा जीवितेन च ॥ ९६ ॥
चन्द्राख्यः सुभटंमन्यो दैशिकश्चार्जुनाभिधः ।
हेलाचक्रो डामरश्च त्यक्तशस्त्राः परैर्हताः ॥ ९७ ॥
लोठितावसथस्तुङ्गो लुण्ठितश्रीर्महीभुजा ।
आषाढशुक्लद्वादश्यां कथाशेषो व्यधीयत ॥ ९८ ॥
निर्द्रोहवृत्तौ भूभर्त्रा तुङ्गे सतनये हते ।
लब्धोदया व्यजृम्भन्त खलप्राया नृपास्पदे ॥ ९९ ॥
राज्ञो मनः कलुषयन्गूढपैशुन्यकर्मणा ।
यो भ्रातृभ्रातृसुतयोर्विपत्तौ हेतुतां गतः ॥ १०० ॥
स दुष्प्रवादनिर्दग्धो नागो निजकुलान्तकः ।
तुङ्गभ्राता ततो राज्ञा कम्पनाधिपतिः कृतः ॥ १०१ ॥
युगलकम् ॥
भार्या कंदर्पसिंहस्य क्षेमा परमचर्षणी ।
नागेन संगमं चक्रे रक्षसेवासितक्षपा ॥ १०२ ॥
प्रशान्ते तुमुले बिम्बा चतुर्भिर्दिवसैः सती ।
तुङ्गस्नुषा सुता शाहेः प्रविवेश हुताशनम् ॥ १०३ ॥

---

१ मय्यामत्तक इति स्यात् ।

मम्मायामवरुद्धायां कंदर्पो यावजीजनत् ।
पुत्रं विचित्रसिंहं च मातृसिंहं च विश्रुतौ ॥ १०४ ॥
गृहीत्वा तौ स्नुषां तां च मङ्कना तुङ्गवल्लभा ।
देशाद्विनिर्गता दीना राजपुर्यां स्थितिं व्यधात् ॥ १०५ ॥
युग्मम् ॥
तुङ्गस्थाने ततो राज्ञा पापो भद्रेश्वरः कृतः ।
भूतेश्वरादिदेवानां चक्रे कोशादिलुण्ठनम् ॥ १०६ ॥
कियद्विवेकवैकल्पमस्य राज्ञः प्रकाश्यताम् ।
तादृशानपि यश्चक्रे पार्थादीनधिकारिणः ॥ १०७ ॥
पार्थः परमदुर्मेधाः ख्यातो भ्रातृकलत्रगः ।
निर्विचारेण यत्तेन नगराधिकृतः कृतः ॥ १०८ ॥
वधादिपापं पार्थेन सुकृतत्यक्तचेतसा ।
पवित्रे प्रवरेशस्य रङ्गपीठे प्रवर्तितम् ॥ १०९ ॥
चक्रे लुब्धस्य भूभर्तुः पतङ्गः कृपणाग्रणीः ।
सिन्धोः सुतः कोशवृद्धिं प्रजापीडनपण्डितः ॥ ११० ॥
पुरा देवमुखाख्यस्य दिविरस्य किलाजनि ।
आपूपिकायां वेश्यायां पुत्रश्चन्द्रमुखाभिधः ॥ १११ ॥
यस्तुङ्गोपाश्रयाल्लब्ध्वा लालितत्वं महीपतेः ।
वराटकात्प्रभृत्यासीत्कोटीनां कृतसंचयः ॥ ११२ ॥
वि[illegible]ध्ये लुब्धस्य प्राभृतायान्यढौकितैः ।
अपूपैर्निजभृत्येषु विक्रयोभूत्कुलोचितः ॥ ११३ ॥
प्रभूताग्निररोगश्च भूत्वा लब्धोदयः पुनः ।
यो मन्दाग्निः सरोगश्च तिष्ठँल्लोकैर्व्यहस्यत ॥ ११४ ॥
एकमेवाभवद्यस्य सुकृतं मरणक्षणे ।
कोटेस्त्रिभागं यददाच्छ्रीरणेश्वरयोजने ॥ ११५ ॥

तदात्मजाः कृता नानभोगनन्दिमुखास्त्रयः ।
अधीशाः पृतनाङ्गस्य राज्ञा तुङ्गोपजीविनः ॥ ११६ ॥
हास्यं बभूव भूभर्तुस्तेषां तुङ्गपदार्पणम् ।
बन्धनं यवकाण्डीनां हेमस्थाने शिशोरिव ॥ ११७ ॥
ते तुरुष्काहवे राज्ञा तुङ्गवत्प्रहिताः पुनः ।
प्रत्यावृत्त्य ययुर्देशं निजमेव पलायिताः ॥ ११८ ॥
इत्थं मन्त्रिष्वयोग्येषु क्षान्तिशीले च भूपतौ ।
केचिदुद्रेकमभजन्दराद्दिविरडामराः ॥ ११९ ॥
सा लोठिकामठं कृत्वा लोठिका नृपतेः सुता ।
तिलोत्तमाया विदधे मातुर्नाम्ना परं मठम् ॥ १२० ॥
पापिनामपि हन्तेयं कापि सत्कर्मवासना ।
भद्रेश्वरोपि यश्चक्रे[1] विहारं सुकृतोज्ज्वलम् ॥ १२१ ॥
सत्यं विवेक्ता संग्रामराजो यो न्यायतोर्जितम् ।
निजं ब्रुवाणो द्रविणं प्रपामपि न निर्ममे ॥ १२२ ॥
श्रीलेखा पार्थिववधूः श्रीयशोमङ्गलात्मजा ।
पत्यौ शिथिलसामर्थ्ये स्वैरिणीत्वमसेवत ॥ १२३ ॥
सुतः सुगन्धिसीहस्य जयलक्ष्म्यां बभूव यः ।
वल्लभो निर्भरं देव्याः सोस्यास्त्रिभुवनोभवत् ॥ १२४ ॥
स जयाकरगञ्जादिगञ्जस्त्रष्टातितीक्ष्णधीः ।
कोशोपकारकृत्तस्या जारोप्यासीज्जयाकरः ॥ १२५ ॥
मयग्रामीणगञ्जादिकर्त्री संचयतत्परा ।
साभूद्भर्तुः प्रसादेन सुभगा भूरिवैभवा ॥ १२६ ॥
स चतुर्थसमाषाढप्रारम्भाहे महीपतिः ।
हरिराजाभिधं पुत्रमभिषिच्यास्तमाययौ ॥ १२७ ॥

[1] यच्चक्रे इत्युचितः पाठः ।

सुमनःसेवितः कुर्वन्नशेषाशाप्रकाशनम् ।
ह्लादावहः स सर्वस्य चैत्रोत्सव इवाभवत् ॥ १२८ ॥
अमोघाज्ञेन तेनेमां निश्चौरां कुर्वता महीम् ।
पण्यवीथ्यां निशीथिन्यां निषिद्धा द्वारसंवृतिः ॥ १२९ ॥
अचिरस्थायिनी राज्ञस्तस्याज्ञा चिन्तितोन्नतिः ।
वन्द्या नवेन्दुलेखेव पार्थिवानामजायत ॥ १३० ॥
द्वाविंशतिमहान्युर्वीं स रक्षित्वा क्षमापतिः ।
क्षयं ययौ शुचियशाः शुचिशुक्लाष्टमीदिने ॥ १३१ ॥
प्राणिनां द्योतमानानां नक्षत्राणामिव क्षणात् ।
लक्ष्मीर्ग्रीष्मक्षपेवेयं संगता भङ्गदायिनी ॥ १३२ ॥
समन्योः स्वैरिणीवृत्तिः सुतस्य जननी निजा ।
अभिचारं चकारास्येत्यविगाना जनश्रुतिः ॥ १३३ ॥
राज्योपकरणे सज्जीकृते राज्यार्थिनी स्वयम् ।
सा राजमाता श्रीलेखा यावत्स्नात्वा समागता ॥ १३४ ॥
मिलितैस्तावदेकाङ्गैर्भ्रात्रा धात्रेयकेण च ।
सागराख्येण तत्पुत्रो बालोनन्तो नृपः कृतः ॥ १३५ ॥

युग्मम् ॥

रत्नं जिघृक्षोरन्येन हृते तत्र प्रमापणम् ।
तद्रक्षिणोहेर्लुब्धस्य पापायैव यथा किल ॥ १३६ ॥
राजमातुस्तथा राज्यलुब्धायाः पुत्रनाशनम् ।
अभूदन्यहृते राज्ये वृजिनायैव केवलम् ॥ १३७ ॥

युग्मम् ॥

सा राज्यविप्रलम्भेन तादृशा व्यथिताशया ।
व्यस्मरत्तनयस्नेहं धिग्भोगाभ्यासवासनाम् ॥ १३८ ॥

अथाजगाम स्थविरः पितृव्यो बालभूपतेः ।
राज्यं विग्रहराजाख्यो हन्तुं[1] विततविक्रमः ॥ १३९ ॥
स लोहरात्प्रचलितो दग्ध्वा द्वारमतर्कितः ।
दिनद्वयेन सार्धेन नगरं सत्वरोविशत् ॥ १४० ॥
श्रीलेखाप्रेरिताः सेनाः प्रविष्टं लोठिकामठम् ।
उद्दीपिताग्नयस्तत्र निजघ्नुस्तं सहानुगम् ॥ १४१ ॥
मठद्वयं ततः कृत्वा स्वस्य भर्तुः सुतस्य च ।
तस्थौ व्ययवती राज्ञी राज्यद्रोहोद्यतानिशम् ॥ १४२ ॥
ततो नरपतिः किंचिच्छनैः शिथिलशैशवः ।
अतिव्ययादिव्यसनी गर्भेश्वरतयाभवत् ॥ १४३ ॥
तस्यासन्रुद्रपालाद्याः शाहिपुत्राः परं प्रियाः ।
अनल्पवेतनादानै राज्योत्पत्त्यपहारिणः ॥ १४४ ॥
कृतप्रत्यहनिर्वाहः सार्धलक्षेण भूभुजा ।
रुद्रपालो दरिद्रत्वं कदाचिदपि नात्यजत् ॥ १४५ ॥
दिद्दापालः क्ष्मापाललब्धया प्रतिवासरम् ।
सहस्राणामशीत्यापि शेते स्म न सुखं निशि ॥ १४६ ॥
अनङ्गपालवेतालश्चक्रे क्ष्मापाललालितः ।
शश्वत्सुवर्णगीर्वाणप्रतिमापाटने मनः ॥ १४७ ॥
रुद्रपालः परित्राता धनप्राणादिहारिणाम् ।
बभूव चौरचण्डालप्रायाणां वज्रपञ्जरः ॥ १४८ ॥
कायस्था रुद्रपालाप्ताः प्रजानां पीडनं व्यधुः ।
चकारान्धमठं श्रीमानुत्पलाख्यो यदग्रणीः ॥ १४९ ॥
कियद्रुद्रपालवाल्लभ्यमन्यत्तस्याभिधीयताम् ।
जालन्धराधिपस्येन्दुचद्रस्येन्दुमुखीं सुताम् ॥ १५० ॥

१ हर्तु इत्युचितः पाठः ।

उपयेमे मनोज्ञत्वाज्ज्येष्ठामासमतिं स्वयम् ।
यया मठः स्वाभिधया विदधे त्रिपुरेश्वरे ॥ १५१ ॥
तस्याः किंचिद्वयोन्यूनां स्वसारं यो यवीयसीम् ।
अथ सूर्यमतीं देवीं भूभुजे परिणीतवान् ॥ १५२ ॥
रुद्रेण भूपतिः सख्या स कर्णसुखदायिना ।
पात्रीकृतो दुर्नयानां कर्णेनेव सुयोधनः ॥ १५३ ॥
कम्पनाधिपतिस्तत्र क्षणे त्रिभुवनो बली ।
आययौ भूपतेर्हर्तुं राज्यं संभृतडामरः ॥ १५४ ॥
आकृष्टाशेषकटके तस्मिन्योद्धुमुपागते ।
एकाङ्गाः सहयारोहा राजपक्षं न तत्यजुः ॥ १५५ ॥
असिना लङ्घयन्प्रासानमोघाञ्छ्लाघ्यविक्रमः ।
प्रजहारानन्तदेवः स्वयं त्रिभुवनं रणे ॥ १५६ ॥
संनाहरक्षिताङ्गः स दृढप्रहृतिपीडितः ।
विदद्रौ वदनेनासृक्स्वप्रतापमिवोद्वमन् ॥ १५७ ॥
विनयच्छन्नशौटीर्यः शिशुप्रायः स भूपतिः ।
दृष्ट्वा बलमसंभाव्यं तस्मिंस्त्यक्त्वा रणं गते ॥ १५८ ॥
शमालाडामरं घ्नन्तं प्रासैरभिनवाभिधम् ।
शालास्थले व्यधाच्छ्लाघ्यविक्रमो मोघविक्रमम् ॥ १५९ ॥
मांसासृग्वेष्टनाद्यष्टीभूतखड्गो भ्रमन्रणे ।
भुवनक्षोभकृदभूद्भैरवोनन्तभूपतिः ॥ १६० ॥
पश्यन्प्रहारलूनाङ्गानेकाङ्गान्स पदे पदे ।
निवेद्यमानानग्रस्थैर्नामग्रहणपूर्वकम् ॥ १६१ ॥
क्षितिभृज्जातदाक्षिण्यो विलब्धिस्थावरे ततः ।
चाञ्चल्यमक्षपटलादेकाङ्गानां न्यवारयत् ॥ १६२ ॥
युग्मम् ॥

एवं तत्र कृतज्ञेन भृत्येभ्यः प्रतिपादिता ।
विलब्धिस्तेन दीन्नारकोटिषण्णवतेः क्रमात् ॥ १६३ ॥
राज्ञो रणान्निवृत्तस्य दुग्धसेकैः करात्त्सरुः ।
स्थिरग्रहदृढः कृष्टश्चिरेणेति जनश्रुतिः ॥ १६४ ॥
अहो महत्त्वं भूभर्तुर्दीनो देशान्तरागतः ।
तादृक्त्रिभुवनो येन संविभेजे विमन्युना ॥ १६५ ॥
ब्रह्मराजाभिधस्तेन वन्धुर्गञ्जाधिपः कृतः ।
रुद्रपालकृतद्वेषो विरक्तश्चलितो ययौ ॥ १६६ ॥
सप्तभिर्म्लेच्छभूपालैः समं मिलितडम्मरः ।
तेनानीतो दरद्राजो यत्नादचलमङ्गलः ॥ १६७ ॥
क्षीरपृष्ठाभिधं ग्रामं प्राप्तस्य समरोत्सुकः ।
तस्याग्रं विक्रमोदग्रो रुद्रपालो विनिर्ययौ ॥ १६८ ॥
श्वो व्यवस्थापिते युद्धे सैन्याभ्यां दरदीश्वरः ।
क्रीडन्पिण्डारकाख्यस्य नागस्य भवनं ययौ ॥ १६९ ॥
दुर्नयाचरणात्तत्र पार्श्वस्थैर्वारितोपि सः ।
प्लवमानस्य मत्स्यस्य गात्रे कुन्तमपातयत् ॥ १७० ॥
अथोज्जगाम गोमायुवपुःकुण्डाद्भुजंगमः ।
स च तं मृगयौत्सुक्यादधावद्दरदीश्वरः ॥ १७१ ॥
तमापतन्तमालोक्य व्यवस्थोन्मूलनं विदत् ।
आस्कन्दाशङ्कि भूभर्तुः सैन्यं युद्धाय निर्ययौ ॥ १७२ ॥
अभूत्ततोस्त्रसंघर्षसंजातानलसंहतिः ।
कृतस्वर्गाङ्गनोद्वाहो वीराणां समरोत्सवः ॥ १७३ ॥
तस्मिन्महाभटाटोपे शिरश्छिन्नं दरत्पतेः ।
रुद्रस्य रौद्रमहसः संप्ररूढं यशः पुनः ॥ १७४ ॥

समरे वधबन्धादि म्लेच्छराजाः प्रपेदिरे ।
संप्राप हेमरत्नादि पुनः कश्मीरभूपतिः ॥ १७५ ॥
उत्तंसमुक्ताद्योताम्भःक्षालितास्रझलज्झलम् ।
रुद्रपालो दरद्राजशिरो भर्तुरुपानयन् ॥ १७६ ॥
भ्रात्रोदयनवत्सेन कृतप्रायैस्तथा द्विजैः ।
तथाह्येवंविधास्तस्य बभूवुरवदालिकाः ॥ १७७ ॥
रुद्रपाले ततो लूतामयेन प्रमयं गते ।
अन्येपि शाहितनयाः क्षिप्रमेव क्षयं ययुः ॥ १७८ ॥
पालस्नेहान्ध्यविगमे शुद्धाशयजुषोभवत् ।
देवी सूर्यमती भर्तुर्दर्पणस्येव बिम्बिता ॥ १७९ ॥
सुभटापरनामा सा गौरीश्वरविधायिनी ।
पुण्यं वितस्तापुलिने निर्ममे सुभटामठम् ॥ १८० ॥
गोहेमहयरत्नादिप्रदानैः सुबहून्द्विजान् ।
सदाशिवप्रतिष्ठायामदरिद्रांश्चकार सा ॥ १८१ ॥
आशाचन्द्रापराख्यस्य कल्लनस्यानुजन्मनः ।
नाम्ना व्यधायि वात्सल्यात्साग्रहारो मठस्तया ॥ १८२ ॥
सिल्लनाख्यस्य च भ्रातुर्भर्तुश्चाभिधया सती ।
मठौ चाकारयत्पार्श्वे विजयेशामरेशयोः ॥ १८३ ॥
अष्टोत्तरं चाग्रहारशतं श्रीविजयेश्वरे ।
ब्राह्मणेभ्यो महापुण्यं विद्वद्भ्यः प्रत्यपादयत् ॥ १८४ ॥
पत्युर्नाम्नाप्यग्रहारान्प्रददावमरेश्वरे ।
त्रिशूलबाणलिङ्गादिप्रतिष्ठाश्च विनिर्ममे ॥ १८५ ॥
दंपती राजराजाख्ये मृते पुत्रे प्रचक्रतुः ।
सदाशिवान्तिके राजवेश्म संत्यज्य तौ स्थितिम् ॥ १८६ ॥

ततः प्रभृति संत्यज्य पूर्वराजकुलस्थितिम्।
तयैव रूढ्या भूपालास्तत्रैव वसतीर्व्यधुः॥ १८७॥
पार्थिवस्याश्वशालीयाः प्रियवाजितया प्रियाः।
प्रसादैर्देशलुण्ठ्या च सर्वतः समतां ययुः॥ १८८॥
गर्भेश्वरतया भर्तुर्वल्लभो नर्मकोविदः।
अलुण्ठयत्प्रजा नित्यं डल्लको नाम देशिकः॥ १८९॥
मालवाधिपतिर्भोजः प्रहितैः स्वर्णसंचयैः।
अकारयद्येन कुण्डयोजनं कपटेश्वरे॥ १९०॥
प्रतिज्ञा भोजराजेन पापसूदनतीर्थजैः।
सततं वदनस्नाने या तोयैर्विहिताभवत्॥ १९१॥
अपूरयत्तस्य यस्तां दुस्तरां नियमादितः।
प्रहितैः काचकलशीकुलैस्तद्वारिपूरितैः॥ १९२॥
स तस्य पद्मराजाख्यः पर्णप्रासिकदैशिकः।
प्रियताम्बूलशीलस्य त्यागिनो वल्लभोभवत्॥ १९३॥
चक्कलकम्॥

तेन नागरखण्डादिपर्णविक्रयिणा नृपः।
देशोत्पत्तिधनं प्रायो निःशेषं दापितस्तदा॥ १९४॥
पञ्चचन्द्रकशोभाङ्कमौलिर्सिंहासने[1] नृपात्।
बन्धायादत्त लब्धव्ये धने स धनिकोधिके॥ १९५॥
तद्राजचिह्नमास्थानोपयुक्तं तस्य मन्दिरात्।
आनीयमानं मासार्धवासरे मासि मास्यभूत्॥ १९६॥
स्वकोशसंचयं दत्त्वा देवी सूर्यमती ततः।
पद्मराजोद्भवां देशस्याव्यवस्थां न्यवारयत्॥ १९७॥
शमिते चाश्वशालीयडल्लकादिभये तदा।
प्रावर्तन्त पुनर्देशे व्यवस्था निरुपद्रवाः॥ १९८॥

1 सिंहासनं इत्युचितम्।

ततः प्रभृति राज्ञ्येव राजकार्योद्यताभवत् ।
तस्थौ शौर्यकथां त्यक्त्वा राजा कार्यकरः पुनः ॥ १९९ ॥
भर्तुर्नारीविधेयत्वं तस्या भर्तृजयस्तथा ।
निष्कलङ्केन शीलेन नान्योन्यं गर्ह्यतामगात् ॥ २०० ॥
भवभक्तिव्रतस्नानत्यागशीलादिभिर्गुणैः ।
कृतिनानन्तदेवेन मुनयोपि विनिर्जिताः ॥ २०१ ॥
राज्ये तस्य महीभर्तुर्दीर्घे तांस्तानलङ्घयत् ।
पतिंवरेव राजश्रीर्भृत्यान्नवनवोन्मुखी ॥ २०२ ॥
क्षेमाभिधो राजगञ्जपूरणं वालभञ्जकः ।
व्यधाद्वादशभागादिप्रकारैर्ढौकयन्धनम् ॥ २०३ ॥
मन्त्री ततोभवत्साधुस्त्रैगर्तः केशवो द्विजः ।
सौधश्चन्द्रातपेनेव भूपालो येन भूषितः ॥ २०४ ॥
भ्राम्यन्गतश्रीरेकाकी स एव ददृशे जनैः ।
भाग्याम्बुवाहतडितो निबिडाः कस्य संपदः ॥ २०५ ॥
युग्मम् ॥
भाग्याधीनं धनं ध्यात्वा मुधा मुग्धधियामसौ ।
कुलविक्रमयोर्दर्पौ मिथ्यैव पृथुतां प्रति ॥ २०६ ॥
प्रासादपालवैश्यस्य गौरीशात्रिदशालये ।
भूतेर्हलधरो वज्रो वराहश्चाभवन्सुताः ॥ २०७ ॥
तेभ्यो हलधरः सूर्यमत्या विहितसेवनः ।
वृद्धिं दिने दिने गच्छँल्लेभे सर्वाधिकारिताम् ॥ २०८ ॥
विधेयान्बुद्धियुक्तेन कुर्वतः क्षित्यनन्तरम्[1] ।
सपत्नीकोभवत्तस्य मुखप्रेक्षी क्षमापतिः ॥ २०९ ॥

---

[1] क्षित्यनन्तगन् इत्युचितः पाठः ।

क्षेमेण सूत्रितं पूर्वं सपादाग्रमुदग्रधीः ।
कर्मस्थानं स्फुटीचक्रे सर्वस्थानधुरंधरम् ॥ २१० ॥
अभूद्वर्णकमूल्यादिलेखनं कनकस्य यत् ।
राजायत्तं जनस्यार्थसंचयानां प्रकाशकम् ॥ २११ ॥
स तन्निवारयामास भाविनां भूभुजां विदन् ।
ज्ञानी संचितवित्तस्य दण्डाद्यायासकारिताम् ॥ २१२ ॥
भर्त्सितानश्वशालीयान्धनदारापहारिणः ।
कांश्चिद्व्यापाद्य स शमं निन्ये लोकस्य विप्लवम् ॥ २१३ ॥
तेनायासहृता नीतः कचत्स्वर्णैः सुरास्पदैः ।
शोभां मठाग्रहारैश्च वितस्तासिन्धुसंगमः ॥ २१४ ॥
भ्रातरश्च सुताश्चास्य लक्ष्मीपरिचयोन्मदाः ।
द्विरदा इव न क्वापि दानप्रणयितां जहुः ॥ २१५ ॥
तद्भ्रातृपुत्रो बिम्बाख्यः श्रीमान्वीरो वराहजः ।
द्वाराधिकारकार्यासीद्दानप्रलयवारिदः ॥ २१६ ॥
स डामरकुलाकालमृत्युः स्वल्पानुगो भवन् ।
खशाहवेजहत्प्राणान्पलायनपराङ्मुखः ॥ २१७ ॥
चम्पायां सालभूपालमुन्मूल्यानन्तभूपतिः ।
तत्तनूपजयी नव्यं धराधवमरोपयत् ॥ २१८ ॥
मन्त्रशून्येन शौर्येण परदेशेषु भूपतिः ।
हठप्रवेशान्विदधत्सोभूत्कृच्छ्रगतोसकृत् ॥ २१९ ॥
तुक्कात्मजस्य कलशस्यारब्धौ खिन्नसैनिकम् ।
अमोचयद्धलधरो युक्त्या वल्लापुरादमुम् ॥ २२० ॥
उरशां च प्रविष्टस्य वैरिरुद्धाध्वनो व्यधात् ।
कम्पनाधिपतिस्तस्य मार्गान्संशोध्य निर्गमम् ॥ २२१ ॥

कालेनन्तमहीभर्तुर्वैरिविग्रहसंकटे ।
साहसान्युदजृम्भन्त तानि तानि क्षणे क्षणे ॥ २२२ ॥
राजेश्वरो द्वारपतिः श्रीमान्भद्रेश्वरात्मजः ।
डामरैः क्रमराज्यस्थैरन्येपि बहवो हताः ॥ २२३ ॥
वीक्ष्य नीतिदृशा कार्यं भीत्या व्यवहरन्नपि ।
भृत्यतां निष्परिभवां को भुङ्क्ते नृपमन्दिरे ॥ २२४ ॥
दुष्प्रवादास्पदीभूतो देव्या निबिडसेवनात् ।
आशाचन्द्रादिभिः क्रुद्धैर्बद्धो हलधरोप्यभूत् ॥ २२५ ॥
स राज्ञा हृतसर्वस्वो बन्धनक्लेशमन्वभूत् ।
भाग्यप्रभावे निःसारे सुखमेकान्ततः कुतः ॥ २२६ ॥
नृपेण बन्धनात्त्यक्तं तं श्रीः प्रत्यागता पुनः ।
आलिलिङ्ग सितच्छत्रलज्जास्मितसितानना ॥ २२७ ॥
स राज्याः प्रावृष इव प्रणयेन क्षणे क्षणे ।
कोपप्रसादमेघार्कपर्यायापातमन्वभूत् ॥ २२८ ॥
ततः सरलचित्तस्य क्रमेण समपद्यत ।
भार्याजितत्वं भूभर्तुर्दुर्विपाकार्पणोन्मुखम् ॥ २२९ ॥
अधिकारपरित्यागाद्दोषाननुशयावहान् ।
वदद्भिर्वार्यमाणोपि प्राज्ञैर्हलधरादिभिः ॥ २३० ॥
पत्न्या संप्रेरितः शश्वत्तनयस्नेहमूढया ।
पुत्राय कलशायाभूद्राज्यं दातुं समुद्यतः ॥ २३१ ॥
यास्यस्यनुशयं राजन्नेवंवाद्यपि कारितः ।
सज्जं तेन रणादित्यनामा क्षत्ताभिषेचनम् ॥ २३२ ॥
एकान्नचत्वारिंशस्य वर्षस्य तनयः सिते ।
षष्ठेह्नि बाहुलस्याभूदभिषिक्तो महीभुजा ॥ २३३ ॥

अथास्थाने रणादित्यो राजपुत्रान्निवेशयन्[1] ।
चिन्तयन्नाज्यमाहात्म्यं प्रतिपत्तिषु निष्ठुरः ॥ २३४ ॥
अनन्तो राजपुत्रोयं देवेति कथयन्वचः ।
कृकाटिकान्यस्तहस्तः क्षितिपालं न्यवेदयत् ॥ २३५ ॥
कुपितेन स भूभर्त्रा परिवृत्यावलोकितः ।
एवं कृतस्मितो व्यक्तं तमूचे नीतिनिष्ठुरः ॥ २३६ ॥
इत्थं यत्र निवेद्यन्ते कन्यकुब्जादिभूभुजः ।
तत्रैव त्यक्तराज्यस्य कान्यास्तु प्रक्रिया तव ॥ २३७ ॥
दिने दिने सानुशयो नियतं भविता भवान् ।
नाभिमानपरित्यागः कर्तुं शक्यो मुनेरपि ॥ २३८ ॥
सुदूरदर्शिनां तत्र मान्त्रिणां हृदयंगमम् ।
राजा तस्य वचः श्रुत्वा प्रतिवाक्याक्षमोभवत् ॥ २३९ ॥
दृष्ट्वान्येद्युर्नवं भूपं राजचक्रेण सेवितम् ।
नवेतरं च सहितं परिमेयैः परिच्छदैः ॥ २४० ॥
धीमान्हलधरो युक्त्या कृतकासूयया नृपम् ।
एवं निर्भर्त्सयँल्लक्ष्मीं तं प्रत्याजीहरत्पुनः ॥ २४१ ॥
विधाय निःसुखं सूनुं राज्यभारार्पणाच्छिशुम् ।
कस्मात्स्वसुखसापेक्षो न जिह्रेष्यत्र वार्धके ॥ २४२ ॥
तत्स्वयं राजकार्याणां कार्यमुद्वहनं त्वया ।
अशून्यो यौवनाभोगैरयमस्तु सुतस्तव ॥ २४३ ॥
इत्युक्त्वा स पुनर्भूपमधिकारमजिग्रहत् ।
चक्रे कलशदेवं च कलया युक्तिवञ्चितम् ॥ २४४ ॥
पित्रोरेवान्तिके कुर्वन्नाहाराद्यपि संततम् ।
ततो बभूव कलशो नाममात्रमहीपतिः ॥ २४५ ॥

१ निवेदयन् इत्युचितम् ।

सर्वास्थानास्त्रपूजादिविधाने पार्थिवोचिते ।
पितुः सहायकल्पः स पौरोहित्यमिवाकरोत् ॥ २४६ ॥
अनिमित्तप्रहृष्टानामनिमित्तानुतापिनाम् ।
न क्वापि चलचित्तानां तिरश्चामिव निश्चयः ॥ २४७ ॥
दापयित्वा पतिं राज्यं निर्बन्धेनापि तावता ।
सूनौ बभूव यद्राज्ञी क्षिप्रमेवानुतापिनी ॥ २४८ ॥
सेर्ष्या स्नुषाणामुत्कर्षे पार्थिवप्रमदोचितम् ।
वेषालंकरणादौ सा रूक्षचित्ता न चक्षमे ॥ २४९ ॥
दासीकृत्यं तया पुत्रमहिष्यः कारिताः सदा ।
गृहोपलेपने यावन्न वैमुख्यमदर्शयन् ॥ २५० ॥
पुत्रो विग्रहराजस्य क्षितिराजाभिधस्ततः ।
राज्ञः पितृव्यजो भ्राता कदाचित्पार्श्वमाययौ ॥ २५१ ॥
तस्मै न्यवेदयत्खेदं स चित्तस्योपतापकम् ।
पुत्रे भुवनराजाख्ये राज्यलुब्धेतिविप्लुते ॥ २५२ ॥
स हि तस्यात्मजो नीलपुराराज्यं समाश्रितः ।
तद्बलैः पितुरारब्धिं विधातुं सोद्यमोऽभवत् ॥ २५३ ॥
नाम भागवतानां च पूज्यानां स्वपितुर्व्यधात् ।
दत्तयज्ञोपवीतानां शुनामशुचिमानसः ॥ २५४ ॥
क्षितिराजः स्ववध्वां च विरुद्धायां विशुद्धधीः ।
मनस्तापापहे चक्रे सर्वत्यागामृते स्पृहाम् ॥ २५५ ॥
राज्यं कलशपुत्राय ज्येष्ठानन्तरजन्मने ।
रामलेखाभिधानायां राज्ञ्यां जाताय सत्वरम् ॥ २५६ ॥
दत्त्वा स्तनंधयायापि तदोत्कर्षाभिधाय सः ।
राजर्षिर्विबुधैः सार्धं विदधे तीर्थसेवनम् ॥ २५७ ॥

भुक्त्वा शमसुखं भूरीन्वर्षान्परमवैष्णवः ।
स चक्रायुधसायुज्यं ययौ चक्रधरे सुधीः ॥ २५८ ॥
स च भोजनरेन्द्रश्च दानोत्कर्षेण विश्रुतौ ।
सूरी तस्मिन्क्षणे तुल्यं द्वावास्तां कविबान्धवौ ॥ २५९ ॥
पितुः पितृव्यजाद्भ्रातुर्जातस्यानन्तभूभुजा ।
तन्वङ्गराजस्योत्सङ्गे नप्ता न्यासीकृतः शिशुः ॥ २६० ॥
तन्वङ्गोपि विवृद्धिं तन्नीत्वा राष्ट्रं शिशुं च तम् ।
पुनः प्रविष्टः कश्मीरानस्तं चक्रधरे ययौ ॥ २६१ ॥
सर्वसाधारणीभूतभोगानां राजवीजिनाम् ।
तावज्ज्ञातेयमभवन्नेह द्रोहकलङ्कितम् ॥ २६२ ॥
इन्दुराजात्मजात्सिद्धराजो यो बुद्धराजतः ।
जातो मदनराजाख्यं वीरं पुत्रमजीजनत् ॥ २६३ ॥
अत्युत्सिक्तः सुतस्तस्य दरन्नृपतिमण्डलात् ।
विधुरे राज्ञि निर्यातः शौर्योद्रेकादखण्डितः ॥ २६४ ॥
तदानीं जिन्दुराजाख्यो डामरोद्रेकखिन्नया ।
राज्ञ्या स्वयं गृहं नीत्वा साचिव्यं ग्राहितोभवत् ॥ २६५ ॥
काणः शोभाभिधस्तेन गाढोद्वेगावहः प्रभोः ।
देग्रामस्थो डामरोथ दत्त्वास्कन्दं निपातितः ॥ २६६ ॥
कम्पनाधिपतां दत्त्वा ततस्तस्य प्रतापिनः ।
पार्थिवो राजपुर्यादीन्देशांश्चक्रे करप्रदान् ॥ २६७ ॥
अनन्तभूभुजो राज्ये तत्तत्स्खलितसंकटे ।
आलम्बयष्टिप्रतिमो ययौ हलधरः क्षयम् ॥ २६८ ॥
मुमूर्षुणा चक्रधरे तेन पार्श्वस्थितो नृपः ।
सजानिरुपदेशार्थी स तदेत्थमकथ्यत ॥ २६९ ॥

मा कार्ष्ट परराष्ट्रेषु रभसारब्धिसाहसम् ।
युक्त्या वल्लापुरादौ वो व्यपोढं व्यसनं मया ॥ २७० ॥
विशङ्क्यो जिन्दुराजोयं पराध्यों वृद्धिमागतः ।
भेदं वः सह पुत्रेण जयानन्दो विधास्यति ॥ २७१ ॥
कथितं तेन तत्स्मृत्वा जिन्दुराजं महौजसम् ।
विघ्नेनाबन्धयद्राजा युक्तिमांस्त्याजितायुधम् ॥ २७२ ॥
अथ कालेन कलशक्ष्माभृत्कलुषिताशयः ।
भृत्यैरसाधुसंसेव्ये प्रसक्तिं ग्राहितोध्वनि ॥ २७३ ॥
तस्याभवद्विज्जपित्थराजपाजादयः प्रियाः ।
उत्सेकदा राजपुत्राश्चत्वारः शाहिवंशजाः ॥ २७४ ॥
पुत्रो गङ्गपतेर्नागनाम्नो निकटसेवकः ।
सोपि तस्य जयानन्दः कौटिल्याध्यापकोभवत् ॥ २७५ ॥
द्विजेन्द्रेमरकण्ठे तु याते शिवसमानताम् ।
राजा प्रमदकण्ठस्य ययौ तज्जस्य शिष्यताम् ॥ २७६ ॥
दुःशीलस्य प्रकृत्यैव तस्याकृत्योपदेशकृत् ।
गम्यागम्यविचारस्य परिहर्ताभवद्गुरुः ॥ २७७ ॥
गुरोर्गतविकल्पत्वं तस्यान्यत्किमिवोच्यताम् ।
त्यक्तशङ्कः प्रववृते स्वसुतासुरतेपि यः ॥ २७८ ॥
महासमयसंचारचतुरैयैरभीतितः ।
गण्यते स्वप्रभावोग्रैर्भैरवोपि न निर्भयैः ॥ २७९ ॥
ते भट्टपादास्त्रासेन पतिता भग्नजानवः ।
विडालवणिजा स्वस्थाः शिरोहस्तार्पणैः कृताः ॥ २८० ॥
पुरा कृष्णविडालाङ्को वणिक्कश्चिदिहाभिधाम् ।
विडालवणिगित्यात्मनामविस्मारिकां दधे ॥ २८१ ॥

१ तस्याभवन् इत्युचितः पाठः ।

योव्याजमूर्खो वैद्यत्वगुरुत्वाहंकृतः क्रमात् ।
पंदकृद्रजकादीनां शिल्पिनां गुरुतामगात् ॥ २८२ ॥
स भट्टपादानुल्लाघांश्चक्रे मूर्ध्न्यधिरोपयन् ।
श्रेष्ठी विडालविष्ठौघहिङ्गुगन्धोत्कटं करम् ॥ २८३ ॥
एवं प्रकृतिनिःसारैरपि गर्जद्भिरन्वहम् ।
आन्ध्यं स गुरुभिर्निन्ये दिवसोम्बुधरैरिव ॥ २८४ ॥
ये दीर्घजागरा रात्रौ भूरिभोजनसेविनः ।
अजीर्णपिशितोद्गारनित्यदुर्गन्धकंधराः ॥ २८५ ॥
अवस्करप्रणालाभाः पृष्ठे क्षिप्तमधःपथैः ।
शौचपाथ इव क्षिप्रमुज्झन्ति मधुनिर्झरम् ॥ २८६ ॥
नक्तमातोद्यवाद्यज्ञैस्तैः सार्धं कृतसेवनः ।
चारणो वेणुवाद्यज्ञो योषितां धर्षयन्हठात् ॥ २८७ ॥
कनकाख्ये मदोद्दामे क्रुद्धे हलधरात्मजे ।
स्तम्भे निबध्य तद्भृत्यैश्छिन्ननासो व्यधीयत ॥ २८८ ॥
यो विटश्वमको नाम लूनाङ्गोमङ्गलावहः ।
शनैर्लेभे स वात्सल्यं कौट्टन्यान्नवभूपतेः ॥ २८९ ॥
प्रसादवित्तो भूभर्तुरन्तरे मन्त्रिणामपि ।
लब्धप्रतिष्ठः स प्राप ठक्कुराख्यां नृकुक्कुरः ॥ २९० ॥
प्रथां प्राप्तस्त्रपाहेतुं स भञ्जन्वंशमञ्जसा ।
प्रागेव नासावंशस्य भञ्जनं बह्वमन्यत ॥ २९१ ॥
तेनोद्दीपितदौःशील्यः स यच्चक्रे त्रपोज्झितः ।
अवाच्यमपि वृत्तान्तं मध्यपातात्तदुच्यते ॥ २९२ ॥
कल्लनाख्या स्वसा राज्ञो नागाख्या च तदात्मजा ।
परदारप्रसक्तेन संभोक्तुं नावशेषिता ॥ २९३ ॥

१ पादूकृत् इति पाठो भाति । २ योषितो इति स्यात् ।

तमुदन्तं सपत्नीको बुद्धवान्वृद्धभूपतिः ।
न प्रत्यभैत्सीत्त्रपया तस्थौ तु निभृतव्यथः ॥ २९४ ॥
भिक्षुको धान्यमुष्टीनामोवनाग्रामजो द्विजः ।
योप्यभूद्ग्रामदैवज्ञो वैधेयो लोष्टकाभिधः ॥ २९५ ॥
स ग्रामक्षेत्रपालस्य प्रसादात्पर्यटन्निशि ।
वस्तूनां मुष्टिबद्धानां विज्ञानान्मुष्टिलोष्टकः ॥ २९६ ॥
परां प्रसिद्धिं संप्राप्तो नवक्ष्मापस्य रागिणः ।
आसीद्गुरुत्वकौट्टन्यदैवज्ञत्वैरतिप्रियः ॥ २९७ ॥

तिलकम् ॥

भट्टारकमठाधीशः साधुर्व्योमशिवो जटी ।
खुर्खुटाख्याधिकरणे गृहीतनियतव्रतः ॥ २९८ ॥
अन्धगान्धर्विकान्मम्मनाम्नः स्वार्चनसेवकात् ।
अवन्तिपुरजं हस्तग्राहकद्विजचेलकम् ॥ २९९ ॥
परिभ्रष्टमुपादत्त लालितत्वेन यं पुरा ।
स तेन वारिताशस्तभङ्गासूत्रमयाम्बरः ॥ ३०० ॥
विसृज्यमानः पुष्पाणि ग्राहयित्वा नृपान्तिकम् ।
मदनो नाम वाचालः प्रपेदेत्यन्तरङ्गताम् ॥ ३०१ ॥
शनैः कौट्टन्यदुर्गोष्ठीमध्यपातं समाश्रयन् ।
.... ॥ ३०२ ॥

चक्कलकम्[1] ॥

तैश्चान्यैश्च विटैश्चाटुकारैः क्षिप्रविमोहितः ।
दोषानपि गुणान्मेने कलशः कलुषीकृतः ॥ ३०३ ॥
नर्म द्वेपणकारि वाक्यमुचितं कृत्यं प्रजापीडनं
तेजस्वित्वमलज्जता सरसतागम्याङ्गनासंगमः ।

---

१ कुलकम् इति स्यात् ।

सारल्यं खलगालिदानसहनं येषां न तत्संनिधौ ।
किंचित्कर्म कुकर्मदोष इति यद्विशाय संत्यज्यते ॥ ३०४ ॥
राजा चौर्यरतौत्सुक्यात्प्रतिगेहं परिभ्रमन् ।
स्वदारालिङ्गनैः प्रीतिं क्षणदासु न लब्धवान् ॥ ३०५ ॥
पारतन्त्र्यकृतापारप्रीतिः परवधूरतिः ।
अभिलाषानलोत्सेके रागभाजां घृताहुतिः ॥ ३०६ ॥
तान्कुट्टनान्पुरस्कृत्य पञ्चषानेकदा नृपः ।
जिन्दुराजगृहं प्रायात्स रात्रौ चौर्यकामुकः ॥ ३०७ ॥
तत्रासीज्जिन्दुराजस्य स्नुषा परमपुंश्चली ।
स्वगृहे दत्तसंकेता नक्तं कलशभूभुजः ॥ ३०८ ॥
प्रविशन्तमधावंस्तं भषद्भिः सूचितं श्वभिः ।
धृतासयो गृहद्वारं चण्डालाश्चौरशङ्किताः ॥ ३०९ ॥
तान्हन्तुमुद्यतान्दृष्ट्वा तं क्षितौ पतितं भयात् ।
पृष्ठन्यस्तस्ववपुषो ररक्षुरनुयायिनः ॥ ३१० ॥
तेभ्यः स मुष्टिघातादि ददद्भ्यः कथमप्यभूत् ।
मैवं कलशदेवोयमित्युक्त्वा त्याजितो निजैः ॥ ३११ ॥
घ्राणहीनं पुरस्कृत्य नारीमभिससार यत् ।
तदेव कामिनस्तस्य नूनमासीदमङ्गलम् ॥ ३१२ ॥
स निर्यातो गृहात्कान्ताकटाक्षविवशीकृतः ।
पथि कालीकटाक्षाच्च दैवान्न प्रलयं ययौ ॥ ३१३ ॥
निजचित्तापराधेन कुर्वन्नीतिव्यतिक्रमम् ।
अस्पृश्येभ्यः परिभवं भूपालोप्युपलब्धवान् ॥ ३१४ ॥
इन्द्रियैरिन्द्रचन्द्राद्या ह्लेपिता यैः सुरा अपि ।
अपरिम्लानमानत्वं तैर्मर्त्यस्याथवा कथम् ॥ ३१५ ॥

प्रागुन्मीलति दुर्यशः सुविषमं गर्ह्योऽभिलाषस्ततो
धर्मः पूर्वमुपैति संक्षयमथो श्लाघ्योऽभिमानक्रमः ।
संदेहं प्रथमं प्रयात्यभिजनं पश्चात्पुनर्जीवितं
किं नाभ्येति विपर्ययं विगलने शीलस्य चिन्तामणेः॥३१६॥
राजधानीमवाप्तस्य दुःशीलस्य महीपतेः ।
क्षपायामेव तां वार्तां पितरावधिजग्मतुः ॥ ३१७ ॥
तौ रुदित्वा सुतस्नेहलज्जाशोकान्वितौ चिरम् ।
निश्चयं बन्धने तस्य सदोषस्य प्रचक्रतुः ॥ ३१८ ॥
सर्वविद्यानिधिं ज्येष्ठं नप्तॄणां वप्पिकात्मजम् ।
हर्षं राज्ये चिकीर्षू च निन्यतुस्तां निशीथिनीम् ॥ ३१९ ॥
आकारितस्ततस्ताभ्यां प्रातः कलशभूपतिः ।
ऊचे विज्जजयानन्दौ साशङ्को जनकाह्वयम् ॥ ३२० ॥
तन्मतेन जयानन्ददत्तहस्तः कथंचन ।
अन्वीयमानो विज्जेन स पित्रोः प्राविशद्गृहम् ॥ ३२१ ॥
पिता प्रविष्टमात्रं तं वक्त्रे दत्तचपेटकः ।
अभाग्यभागिन्नाहिहि क्षुरिकामित्यथाब्रवीत् ॥ ३२२ ॥
एनं त्रासविसूत्राङ्गसंधिमालम्ब्य पाणिना ।
सावष्टम्भं स्पृशञ्शस्त्रं विज्जो राजानमब्रवीत् ॥ ३२३ ॥
राजन्मानवतां धुर्यो भवन्नपि भवान्कथम् ।
नात्याज्यं मानिनां वेत्ति मानग्रहमहाव्रतम् ॥ ३२४ ॥
गृहीतवेतनेनायं राजपुत्रेण शस्त्रिणा ।
संकटेऽस्मिन्मया स्वामी जीवता त्यज्यते कथम् ॥ ३२५ ॥
पिता भवानयं पुत्रः क्षणेऽन्यस्मिन्महीपते ।
मय्यसंनिहितेऽमुष्य यद्योग्यं तद्विधीयताम् ॥ ३२६ ॥

मुग्धं विमोह्य नृपतिं वचोभिः स्निग्धकर्कशैः ।
विज्जः स्वामिनमादाय निराक्रामत्तदन्तिकात् ॥ ३२७ ॥
विज्जस्यापूजयन्धीरास्तद्धैर्यमतिमानुषम् ।
अनन्तदेवस्याप्यग्रे यदेवं स व्यजृम्भत ॥ ३२८ ॥
चण्डी नरपतेः पत्नी आव्यर्थबलवत्तया ।
अत्याज्यजपमौनस्था तस्मिन्नवसरेभवत् ॥ ३२९ ॥
सा चेदासिष्यतोद्युक्ता नाभविष्यत्तदेतरत् ।
नियमात्सर्वनाशाद्वा बन्धनात्कलशस्य वा ॥ ३३० ॥
ततो विज्जेन कलशः सत्वरेण प्रवेशितः ।
त्रस्यन्दिल्हाभिधानाया वल्लभाया निवेशनम् ॥ ३३१ ॥
शिरोर्तिरस्य संजातेत्युक्त्वा भीतं पतिं व्यधात् ।
सा प्राज्ञा ज्ञातवृत्तान्ता तैलेनाभ्यक्तमस्तकम् ॥ ३३२ ॥
व्याजेन तेन सर्वस्य संप्रवेशं निषिध्य सा ।
पतिं जुगोप विन्यस्य विज्जं द्वारस्य रक्षणे ॥ ३३३ ॥
ततः समाधेर्विरता राज्ञी निर्भर्त्स्य भूपतिम् ।
कुशलान्वेषणमिषात्तनयस्यान्तिकं ययौ ॥ ३३४ ॥
बन्द्धुं व्यद्धोद्यमो राजा तथैव प्रययौ यदा ।
दत्तप्रवेशो विज्जेन तदैकाक्येव सोभवत् ॥ ३३५ ॥
निषेधादनुगन्तॄणां ततः क्रुद्धो धराधवः ।
रुषित्वा विजयक्षेत्रं गन्तुं प्रावर्ततोद्धतः ॥ ३३६ ॥
तं प्रयान्तं सपत्नीकं प्राप्तं पद्मपुरान्तिकम् ।
अवोचन्नेत्य तत्रस्था विश्शावट्टादयो द्विजाः ॥ ३३७ ॥
अधिकारं स्वयं त्यक्त्वा राजन्किमनुतप्यसे ।
कृतस्यानुशयो युक्तो न सतो नासतोपि वा ॥ ३३८ ॥

न च ते दुर्मतौ त्यक्ताः प्रजा एता मयेत्यपि ।
ध्यात्वा सूनोः समुचिता कर्तुं दुष्टस्य वाच्यता ॥ ३३९ ॥
न यन्त्रपुत्रकस्येव शक्तिः कापि हि भूभुजः ।
भवेत्साधुरसाधुर्वा स प्रजानां शुभाशुभैः ३४० ॥
उज्झन्ति यत्पयोवाहा जलानि तडितोथवा ।
वनस्पतीनां सदसत्कर्मपाकस्य तत्फलम् ॥ ३४१ ॥
यच्चापथस्थितं पुत्रं त्यक्त्वेच्छस्यासितुं सुखम् ।
कोशं त्यक्त्वा प्रस्थितस्य घटते तत्कथं तव ॥ ३४२ ॥
धाराधिरूढसामर्थ्यः सद्वंशः शुचिमानपि ।
संस्पृश्यते क्षीणकोशः कृपाण इव कैः पुमान् ॥ ३४३ ॥
श्रुत्वेत्यैच्छन्नृपो यावत्प्रत्यावृत्तिं विचारवान् ।
तावत्स पुत्रेणाभ्येत्य सभार्येण प्रसादितः ॥ ३४४ ॥
अथ प्रविश्य नगरं स प्रमादापवर्जिताम् ।
अशान्तमन्युरादाय लक्ष्मीं भूयो विनिर्ययौ ॥ ३४५ ॥
हयायुधतनुत्रादि स्वयं स्वीकृत्य निर्गतः ।
देवीं प्रतीक्षमाणोस्थात्सरित्पारे ततः क्षणम् ॥ ३४६ ॥
नानाप्रकारानारोप्य कोशान्नौषु नृपाङ्गनाः ।
नायःशङ्कूनपि गृहे निर्यान्त्यः पर्यशेषयन् ॥ ३४७ ॥
अज्ञातवार्तः प्राक्तूष्णीं तत्प्रस्थानेभवज्जनः ।
ज्ञातवार्तस्तदा त्वासीदाक्रन्दमुखराननः ॥ ३४८ ॥
प्रतिमोक्तुं पुरे ताभ्यां दत्तपुष्पाञ्जलौ जनः ।
बाष्पबिन्दुमिषादौज्झीद्दीर्घानर्घकणानिव ॥ ३४९ ॥
हा मातर्हा पितः क्केत्थं गच्छतः परिदेवितात् ।
इत्यस्मादपरः शब्दो मार्गेषु न तदा श्रुतः ॥ ३५० ॥

मार्गेन्तरान्तराक्रन्दविरतौ निर्झरध्वनिः ।
शैलानां शोकनिःश्वासशूत्कार इव शुश्रुवे ॥ ३५१ ॥
तयोराक्रन्दितैः शश्वत्पथि संजातसंस्तवौ ।
कर्णौ शून्येप्यशृणुतामाक्रन्दितमिवासकृत् ॥ ३५२ ॥
पुत्रागसा तादृशौ तौ दृष्ट्वा मार्गे द्रुमौकसाम् ।
खगानां शावभरणमपि लोको व्यगर्हत ॥ ३५३ ॥
तयोः पुत्रानयोत्तप्तचेतसोर्विजयेश्वरः ।
मनःप्रसादं संदृष्टः स्निग्धबन्धुरिवाकरोत् ॥ ३५४ ॥
तत्तत्र भाण्डागाराश्वभृत्याद्यावसथार्पणैः ।
संविधानक्रियाभिश्च व्यग्रयोरगमद्दिनम् ॥ ३५५ ॥
देशे कोशोपकरणपूर्णगोणीगणावृते ।
आसन्निन्धनगण्डालीछन्नरथ्या इवापणाः ॥ ३५६ ॥
तन्वङ्गराजतुङ्गादिज्ञातिपुत्रा नृपात्मजाः ।
तं सूर्यवर्मचन्द्राद्या डामराश्चानुवव्रजुः ॥ ३५७ ॥
डामरान्क्षीरभूपादीन्राजा नौनगरादिषु ।
स्थानेषु स्वेषु निक्षिप्य रक्षित्वे गुप्तिमानभूत् ॥ ३५८ ॥
विश्रान्तसर्वचिंत्तस्य श्रीमतोनन्तभूपतेः ।
प्रावर्तन्तोत्सवैर्गन्तुं दिनानि विजयेश्वरे ॥ ३५९ ॥
राजपुत्रहयारोहशास्त्रिडामरमण्डलैः ।
कृत्स्नैरेव स्थितिर्बद्धा सविधे वृद्धभूभुजः ॥ ३६० ॥
वत्सरे पञ्चपञ्चाशे ज्येष्ठे मासि विनिर्गतः ।
आसाद्य विजयक्षेत्रं स स्वर्गसुखमन्वभूत् ॥ ३६१ ॥
कलशस्तु गते राज्ञि प्राप वीतवसुं महीम् ।
रक्षाहौ चलिते यातरत्नां निधिमहीमिव ॥ ३६२ ॥

१ चिन्तस्य इति पाठः स्यात् ।

स्वराज्यमुज्ज्वलीकर्तुं रिक्तोपि विहितोद्यमः ।
चक्रे संमन्त्र्य विज्जाद्यैः संमतानधिकारिणः ॥ ३६३ ॥
तेन सर्वाधिकारेषु जयानन्दो नियोजितः ।
द्वारे वराहदेवश्च वितस्तात्रपुरोद्भवः ॥ ३६४ ॥
यो ह्यम्बराधिकार्यासीज्जिन्दुराजस्य कम्पने ।
राज्ञा विजयमित्रः स कम्पनाधिपतिः कृतः ॥ ३६५ ॥
यथाधिकारमन्यांश्च विनिधायाधिकारिणः ।
राजार्थचिन्तामारेभे संरब्धः पितृविग्रहे ॥ ३६६ ॥
जयानन्दः पदातीनां चिकीर्षुरथ संग्रहम् ।
यत्नादनुचितेभ्योपि धनिकेभ्योग्रहीद्दणम् ॥ ३६७ ॥
स्वीकृत्य पत्तीन्विज्जादिराजपुत्रगणान्वितः ।
अथावन्तिपुरं प्राप योद्धुं वृद्धनराधिपम् ॥ ३६८ ॥
अभ्यर्थ्य करितो वेलां राज्ञा काराविनिर्गतः ।
शिमिकावर्त्मना योद्धुं जिन्दुराजो विनिर्ययौ ॥ ३६९ ॥
तेषामुद्योगमाकर्ण्य क्रुद्धा वृद्धमहीभुजम् ।
स्वे डामराश्ववाराद्याः संरम्भादुपतस्थिरे ॥ ३७० ॥
अजायत न्यस्तगुडक्रीडत्तुरगमण्डला ।
शस्त्रैः सत्राटवी कृत्स्ना संकटा विजयेश्वरे ॥ ३७१ ॥
ततः सूर्यमती यत्नात्पतिं परमकोपनम् ।
ययाचे पुत्रवात्सल्यादयुद्धं दिवसद्वयम् ॥ ३७२ ॥
अत्याप्तानथ मय्यादीन्द्विजान्निशि विसृज्य सा ।
तन्मुखेनातिवात्सल्यादिदमूचे रहः सुतम् ॥ ३७३ ॥
विनाशशंस्ययं पुत्र कस्ते मतिविपर्ययः ।
तीव्रशौर्येण पित्राद्य यदेवं योद्धुमिच्छसि ॥ ३७४ ॥

यस्य भ्रूभङ्गमात्रेण दरद्राजादयो हताः ।
तत्प्रकोपानले कस्मादीहसे शलभायितुम् ॥ ३७५ ॥
अस्मिंस्तु वीतिमारूढे वीतिहोत्रसमे नृपे ।
कस्त्राता स्यात्त्वदीयानां तृणानामिव शस्त्रिणाम् ॥ ३७६ ॥
सेनाङ्गैः कतमैः केन शौर्येण कतमैर्धनैः ।
भवाञ्शक्तिमतां धुर्यं योद्धुमेनं प्रधावति ॥ ३७७ ॥
दैवात्संत्यक्तमेतेन भुङ्क्ष्व राज्यमखण्डितम् ।
पित्रा तीर्थोपविष्टेन किमिवापकृतं तव ॥ ३७८ ॥
द्वैधेच्छुभिः पात्यमानो व्यसनेस्मिन्सुदारुणे ।
प्रयास्यसि दिनैरेव रिक्तोप्यत्यन्तरिक्तताम् ॥ ३७९ ॥
नय सेनाः पितुर्भीतिर्जीवन्त्यां मयि नास्ति ते ।
ऋजुमेनं नयस्वार्द्रं प्रत्युतानुनयोक्तिभिः ॥ ३८० ॥
इति दूतमुखैर्गूढं पुत्रो मात्रा कृतार्थनः ।
सर्वाशाभ्योनयत्सैन्यं रात्रावेव निजान्तिकम् ॥ ३८१ ॥
श्रुतापसारं सैन्यानां दूतैश्चैत्यप्रसादितम् ।
उपालेभे पतिं प्रातर्धृष्टा प्रत्युत वल्लभा ॥ ३८२ ॥
राज्ञ्या मिथस्तयोरेवं शमिताक्षेपयोरपि ।
पिशुनप्रेरणात्प्राप कालुष्यं धीः क्षणे क्षणे ॥ ३८३ ॥
वैरस्य रूपमेतद्धि भेदं याति मुहुर्मुहुः ।
संधीयमानमपि यच्छिन्नाम्बरमिवाशयम् ॥ ३८४ ॥
वाह्याल्यादौ सुतोदन्तं श्रुत्वा तप्ताशयो नृपः ।
गृहं प्रविष्टो धृष्टस्त्रीभाषितैर्जडतां ययौ ॥ ३८५ ॥
एवं प्रतिदिनं तप्तस्त्यक्ततापः प्रतिक्षपम् ।
स्वच्छाशयः शरत्तुच्छतडाकौपम्यमाययौ ॥ ३८६ ॥

चकार पितृपक्षाणां पुत्रो वेश्मादिनाशनम् ।
पिता तु पुत्रपक्षाणां न किंचित्स्त्रीवशीकृतः ॥ ३८७ ॥
पुत्रस्नेहान्धया पत्न्या बाधितैश्चानुयायिभिः ।
रूक्षोक्तिभिस्ताप्यमानस्तस्थौ दुःस्थः सदा नृपः ॥ ३८८ ॥
राज्यं जिहीर्षुः पुत्रस्य निःशूरं तद्बलं विदन् ।
ईषत्स जिन्दुराजस्य गणनां पौरुषेकरोत् ॥ ३८९ ॥
पुत्राज्जिहीर्षुणा राज्यं तेन तन्वङ्गनन्दनाः ।
प्रार्थ्यन्ते स्म तदा राज्यकृतये तत्पराङ्मुखाः ॥ ३९० ॥
संप्रेर्य तं तदा रात्रौ स्वान्वयाशर्मशङ्किनी ।
हर्षं देवी नृपं कर्तुं दूतैराहूतवत्यभूत् ॥ ३९१ ॥
स पितामहयोर्दूतैराहूतः साहसोन्मुखः ।
बाह्याल्यां निर्गतः सज्जै रक्ष्यमाणोपि रक्षिभिः ॥ ३९२ ॥
दत्तपार्ष्णिकषाघातः क्षणार्धेनोदलङ्घयत् ।
मनोजवेनाभग्नौजा वाजिना पञ्चयोजनीम् ॥ ३९३ ॥
वाजिनं विजिताभ्यासमनुगन्तुं समुद्यताः ।
अगच्छन्बहवो मार्गे दीनाः सेनाहयाः श्रमम् ॥ ३९४ ॥
प्राप्तस्य पादयोस्तस्य पतितस्य पितामहौ ।
आनन्दाश्रुजलस्यन्दैरभिषेकं प्रचक्रतुः ॥ ३९५ ॥
पुत्रे तन्निकटं प्राप्ते कलशः कम्पिताशयः ।
अप्रियाचरणात्पित्रोः संधित्सुः स न्यवर्तत ॥ ३९६ ॥
स तस्य नगरात्पत्त्रीः पार्श्वं प्राज्ञो व्यसर्जयत् ।
अकरोद्विप्लुते राष्ट्रे स्वभेदस्याप्रकाशनम् ॥ ३९७ ॥
एवं प्रवर्तमानेपि वैरे कलशभूपतिः ।
कंचित्कालं मते मातुरवर्तिष्ट मनागिव ॥ ३९८ ॥

खशालाः कलशादेशाधियासोः कम्पनापतेः ।
तया प्रावर्तितनतेर्मार्गे संत्याजितः पतिः ॥ ३९९ ॥
अत्रान्तरे शमयितुं वैरं देशोपघातकृत् ।
तावुद्दिश्य पितापुत्रौ द्विजाः प्रायं प्रचक्रिरे ॥ ४०० ॥
संधिवन्धे समुत्पन्ने ततस्तदनुरोधतः ।
दंपती संप्रविष्टौ तौ सार्धं मासद्वयं पुरम् ॥ ४०१ ॥
जयानन्दादिवुद्ध्याथ वुद्ध्वा बन्धोद्यतं सुतम् ।
भूयोपि ययतुः खेदान्निर्गत्य विजयेश्वरम् ॥ ४०२ ॥
तस्याश्वघासकूटानि पुत्रो रात्रावदाहयत् ।
व्यापादयत्पदातींश्च विषशस्त्राग्नियुक्तिभिः ॥ ४०३ ॥
तया[1] प्रवर्धमानेपि विरोधे सत्यरोधयत् ।
वात्सल्यविवशा राज्ञी भर्तुः प्रतिचिकीर्षितम् ॥ ४०४ ॥
लुड्डाभिधाभूत्कैवर्तबन्धकी तद्विधेयधीः ।
थक्कडामरनामा च तज्जारः खलतिस्तदा ॥ ४०५ ॥
स तन्नाम्नैव दुष्टात्मा कथ्यमानौ समीपगैः ।
शुश्राव पितरौ नित्यं लीलासितसिताननः ॥ ४०६ ॥
युग्मम् ॥
तौ दंपती पुनर्हेमतुलापुरुषयुग्मदौ ।
चित्राभिर्धर्मचर्याभिर्मनस्तापममुञ्चताम् ॥ ४०७ ॥
यदा पुनस्तयोर्दार्ढ्यमाढ्यत्वान्न व्यहीयत ।
तदा सेर्ष्यः स दुष्पुत्रो रात्रौ वह्निमदापयत् ॥ ४०८ ॥
तेनाग्निनोर्वरीशस्य सर्वोपकरणैः समम् ।
भस्मावशेषमभवद्विजयेश्वरपत्तनम् ॥ ४०९ ॥

---
1 तथा इत्युचितः पाठः ।

सर्वनाशशुचा दीना राज्ञी मर्तुं समुद्यता ।
तन्वङ्गपुत्रैश्चक्रुपे कथंचिज्ज्वलतो गृहात् ॥ ४१० ॥
त्यक्त्वांशुकानि शय्याभ्यो निशायां सुप्तमुत्थितम् ।
निःशेषं राजसैन्यं तदजायत दिगम्बरम् ॥ ४११ ॥
तद्राजधानीसौधाग्रात्पश्यन्कलशभूपतिः ।
तोषादनृत्यज्ज्वालौघैर्गगनालिङ्गिभिः समम् ॥ ४१२ ॥
अतरन्नष्टसर्वस्वः स पारं सरितो नृपः ।
निममज्ज सजानिस्तु दुस्तरे शोकसागरे ॥ ४१३ ॥
संप्राप्य प्रातरप्लुष्टं रत्नलिङ्गं नृपाङ्गना ।
व्यक्रीणाल्लक्षसप्तत्या जाकानां पूर्वमीयुषाम् ॥ ४१४ ॥
क्रीत्वा तत्प्रददौ पूर्वं भृत्यानां भोजनांशुके ।
धनेन तेन निर्दग्धान्यपि धामान्यशोधयत् ॥ ४१५ ॥
अस्मकूलतलात्तावल्लब्धं स्वर्णादि भूभुजा ।
कथापि यावतो हन्त श्रथयत्यद्य कौतुकम् ॥ ४१६ ॥
राजा शून्याटवीभूते पत्तने तत्र सानुगः ।
नडत्वग्ग्रथितच्छत्रपटलाच्छोदितेवसत् ॥ ४१७ ॥
तावत्यप्यर्थसामर्थ्ये चिकीर्षोस्तत्पुरं नवम् ।
विना राजोचितामाज्ञां न सिद्धं वृद्धभूपतेः ॥ ४१८ ॥
अदृष्टाभिभवो मातुरानुकूल्यान्नवो नृपः ।
परितापं पितुस्तैस्तैर्दुःसंदेशैः सदाकरोत् ॥ ४१९ ॥
निर्बन्धादथ पुत्रेण पर्णोत्सगमनं पिता ।
निर्वासनोत्सुकेनोक्तः शश्वद्दूतमुखैर्यदा ॥ ४२० ॥
प्रभवन्त्या यदा चासीत्पत्न्या तस्यैव वस्तुनः ।
निष्पत्तये प्रेर्यमाणः साधिक्षेपं क्षणे क्षणे ॥ ४२१ ॥

१ कूट इत्युचितः पाठः । २ छादितः इत्युचितः पाठः ।

तदा जातु रहः कुप्यंस्तन्वङ्गे थक्कने स्थिते ।
उवाचानुक्तपूर्वं तामेवं स परुषं वचः ॥ ४२२ ॥
तिलकम् ॥
अभिमानो यशः शौर्यं राज्यमोजो मतिर्धनम् ।
मया जायाविधेयेन हन्त किं किं न हारितम् ॥ ४२३ ॥
मिथ्योपकरणं नारीर्गणयन्ति नृणां जनाः ।
परिणामे तु नारीणां क्रीडोपकरणं नराः ॥ ४२४ ॥
द्वेषोन्मेषात्प्रसक्ताभिर्विरक्ताभिरसूयया ।
के नाम नात्र कान्ताभिः कृतान्तस्यातिथीकृताः ॥ ४२५ ॥
रूपं काश्चिद्बलं काश्चित्प्रज्ञां काश्चिच्च कार्मणैः ।
पुंस्त्वं काश्चिदसून्काश्चिद्भर्तृणां जह्रुरङ्गनाः ॥ ४२६ ॥
हरन्ति ग्रावभिरिव क्ष्मां पुत्रैरन्यगोत्रजैः ।
मत्ताः पयोधरौन्नत्यात्तरङ्गिण्य इवाङ्गनाः ॥ ४२७ ॥
पर्यन्ते वेतनमिमे किं जीर्णैरीदृशैरिति ।
पोपयन्ति सुतान्भर्तॄञ्शोषयन्ति तु योषितः ॥ ४२८ ॥
सर्वकालं विदित्वापि दोषान्योषित्कृतानमून् ।
प्रतिपत्त्यनुरोधेन मयेयं नावधीरिता ॥ ४२९ ॥
प्रभविष्णुर्निहत्येयमैहिकीः सुखसंपदः ।
परलोकसुखस्याशामपि हन्तुं ममोद्यता ॥ ४३० ॥
वलीपलितयुक्तस्य नेदीयोमरणावधेः ।
विहाय विजयक्षेत्रं कुत्र गन्तुं ममोचितम् ॥ ४३१ ॥
क्षपाकरकलामौलेः किल्बिषक्षपणक्षमा ।
द्वारोपकण्ठसंसेवोत्कण्ठा कुण्ठीभवेत्कथम् ॥ ४३२ ॥
पुत्रो लोकद्वयत्राता कस्यान्यस्येदृशो भवेत् ।
तीर्थात्प्रस्थापयन्मां यत्कुपथे मृतामिच्छति ॥ ४३३ ॥

प्रतिभात्यवगीतोयं प्रवादो मेद्य चेतसि ।
अनयान्यकुलोद्भूतो यदयं संप्रवेशितः ॥ ४३४ ॥
विसंवादिनमाकाराचारैर्बन्धुविरोधिनम् ।
पुत्रं पितुरसंस्निग्धं जानीयादन्यरेतसम् ॥ ४३५ ॥
सुचिराविष्कृताकूतां त्यक्त्वाप्राणाय यन्त्रणाम् ।
एवं वदन्पतिस्तस्याश्चक्रे मर्मसु ताडनम् ॥ ४३६ ॥
गोत्रजस्य पुरः पुत्रोत्पत्तिगुह्ये प्रकाशिते ।
आमृष्टविप्रियालापा साभूदधिकलज्जिता ॥ ४३७ ॥
महत्तमस्य पुत्रो हि प्रशस्ताख्यस्य सोभवत् ।
विपन्नापत्ययोपात्तस्तयेत्यासीज्जनश्रुतिः ॥ ४३८ ॥
उत्सिक्तभाषितं भर्तुर्योषितो जितभर्तृकाः ।
जानन्त्यन्याङ्घ्रिसंवृत्तशिरस्ताडनसंनिभम् ॥ ४३९ ॥
अतः सा सुदृढं प्रौढिसंस्कारपरुषं वचः ।
प्राकृतप्रमदेवोच्चैरित्युवाच रुषा पतिम् ॥ ४४० ॥
गतश्रीस्तापसो मन्दो जातभाग्यविपर्ययः ।
वृथा वृद्धः क किं वाच्यमिति मूढो न वेत्त्ययम् ॥ ४४१ ॥
स्नात्वोत्थितस्य यस्यास्य नाभूत्प्रावरणं पुरा ।
लोको जानात्ययं किं न तेन मां प्राप्य हारितम् ॥ ४४२ ॥
स्वकुलस्त्रीसमुचितं यत्किंचिन्मामभाषथाः ।
क्रियते किं न कालोयं यत्प्रायश्चित्तसेवने ॥ ४४३ ॥
अकर्मण्यो गतवया देशात्पुत्रेण वारितः ।
पत्न्यापि त्यक्त इत्यस्मात्परिवादाद्धि मे भयम् ॥ ४४४ ॥
कुलदोषादिवृत्तान्तगर्भोपालम्भनिर्भरैः ।
वचोभिर्व्यथितस्तस्यास्तस्थौ तूष्णीं यदा नृपः ॥ ४४५ ॥

तदा तस्यासनप्रान्तनिःसृतः प्रसरन्बहिः ।
निर्विकाराकृतेर्व्यक्तं ददृशे रक्तनिर्झरः ॥ ४४६ ॥
संभ्रान्तायां ततो राज्ञ्यामपश्यत्थक्कनो रुदन् ।
असिधेनुं गुदे तेन क्रुधा राज्ञा प्रवेशिताम् ॥ ४४७ ॥
ततोतिधीरो राजैव तं लज्जाचकितोन्वशात् ।
राज्ञो रक्तातिसरणं जातमित्युच्यतां बहिः ॥ ४४८ ॥
विधेया नारीणां तनयनिहिताशेषविभवाः
कृतम्लानौ भृत्ये पुनरुदितविस्रम्भरभसाः ।
नयन्तो गण्यत्वं प्रसभमभियोगं[1] लघुमरिं
नयत्यक्ताः क्ष्मापाः प्रलयमुपगच्छन्ति न चिरात् ॥ ४४९ ॥
नृपतिर्वाहितहयः शरदातपखेदितः ।
तृष्यन्निपीय धान्याम्बु च्युतासृग्जात इत्यभूत् ॥ ४५० ॥
गम्भीरै राजपुरुषैस्तथा वार्ता प्रवर्तिता ।
यथा नाबुद्ध वृत्तान्तमेतं कोपि बहिर्जनः ॥ ४५१ ॥
युग्मम् ॥
वत्सरे सप्तपञ्चाशे पौर्णमास्यां स कार्तिके ।
विजयेशाग्रतो राजा जीवितेन व्ययुज्यत ॥ ४५२ ॥
पत्न्याः पुत्रस्य चोद्वेगैस्त्यक्तो राजा सुखोचितः ।
प्रसार्य पादौ निद्रातुं प्राप सोवसरं चिरात् ॥ ४५३ ॥
चुकोपासौ न कस्मैचिच्चुकोपास्मै न कश्चन ।
चक्रे सुखी विमन्युश्च मरणेन महामनाः ॥ ४५४ ॥
संग्रामराजदायादो न कस्यचिदिव प्रियः ।
अंशुकाच्छादितो भूमावनाथ इव सोस्वपत् ॥ ४५५ ॥

---

१ अभियोगैः इति पाठः स्यात् ।

न प्रियाक्रन्दितैः स्निह्यन्न कुप्यन्नप्रियोक्तिभिः ।
सर्वत्यागी ययौ राजा दीर्घनिद्रारसज्ञताम् ॥ ४५६ ॥
दाक्षिण्योल्लङ्घनप्रायश्चित्तायेव त्यजन्नसून् ।
कृतज्ञया पतिः पत्न्या ततो निन्ये सनाथताम् ॥ ४५७ ॥
आराजपुत्रचण्डालं देयं प्रत्यहवेतनम् ।
ददौ स्वस्थेव भृत्येभ्यः सा कर्तुमनृणं पतिम् ॥ ४५८ ॥
गृहीतवेतना भृत्याः कोशं सर्वे तया स्वयम् ।
पुरस्ताद्विजयेशस्य नप्तुः क्षेमाय पायिताः ॥ ४५९ ॥
पादन्यस्तशिराः पौत्रो रुदन्नर्पितकोशया ।
मूर्धन्याघ्राय कथितो मा पितुर्विश्वसीरिति ॥ ४६० ॥
उत्थितैव ततो भूत्वा स्वयमात्तलता सती ।
प्रातिहार्यं व्यधाद्भर्तुः कारयन्त्यन्तमण्डनाम् ॥ ४६१ ॥
सादिनां शतमादिश्य नप्तुस्तत्रैव रक्षणे ।
सा पुनः शिविकारूढमथ प्रास्थापयत्पतिम् ॥ ४६२ ॥
क्षपामेकां दिनार्धं च स्थित्वैवं पतिदेवता ।
प्रणम्य विजयेशानं युग्यारूढा विनिर्ययौ ॥ ४६३ ॥
निर्यान्तौ वीक्ष्य तौ प्रेततूर्यकल्लोलमिश्रितैः ।
लोकस्याक्रन्दतुमुलैर्भग्ना इव दिशोभवन् ॥ ४६४ ॥
विमानस्योत्पताकस्य परिष्कारेषु बिम्बिताः ।
प्रजा राज्ञोन्तिके रेजुरनुगन्तुमिवोद्यताः ॥ ४६५ ॥
राज्ञां वितीर्णस्कन्धानां मरुल्लोलाः शिरोरुहाः ।
विमानस्थस्य नृपतेरवहंश्चामरश्रियम् ॥ ४६६ ॥
पश्यन्ती पश्चिमां सेवां सैन्यानां नृपतिप्रिया ।
अस्ताभिलाषिणि दिने प्रपेदे पितृकाननम् ॥ ४६७ ॥

दुस्त्यजात्सुतवात्सल्याद्यद्वा केनापि हेतुना ।
सा बभूव क्षणे तस्मिंस्तनयालोकनोत्सुका ॥ ४६८ ॥
जानन्ती पवनोद्धूतं रजः सेनासमुत्थितम् ।
चकितोत्कण्ठिता साभूत्कलशागमनाशया ॥ ४६९ ॥
तस्मिन्क्षणे जनाः केचिदायाता नगराध्वना ।
अङ्ग किं कलशः प्राप्त इति पृष्टास्तया स्वयम् ॥ ४७० ॥
स तु पुत्रः क्षणे तस्मिन्प्रियासुर्मातुरन्तिकम् ।
दत्त्वा बिभीषिकास्तास्ता निरुद्धो द्वैधकारिभिः ॥ ४७१ ॥
ततो गृहीतनैराश्या राज्ञी पुत्रावलोकने ।
सा प्रार्थयित्वा वैतस्तं वारि श्लोकमथापठत् ॥ ४७२ ॥
वैतस्तेन तु तोयेन जठरस्थेन ये मृताः ।
मोक्षं गच्छन्त्यसंदेहं ते यथा ब्रह्मवादिनः ॥ ४७३ ॥
उपनीतं वितस्ताम्बु पीत्वोपस्पृश्य चाथ सा ।
एवं शशाप पिशुनान्स्नेहसंक्षयकारिणः ॥ ४७४ ॥
जनितं प्राणहृद्वैरं यैः पुत्रेण सहावयोः ।
सान्वयानां क्षयस्तेषां भूयात्परिमितैर्दिनैः ॥ ४७५ ॥
तस्यास्तेनोपतप्तायाः शापेनाव्यभिचारिणा ।
क्षिप्रमेव जयानन्दजिन्दुराजादयो मृताः ॥ ४७६ ॥
चक्रे हलधराप्तत्वजातकौलीनशान्तये ।
परलोकं पणीकृत्य युक्त्या च शपथं सती ॥ ४७७ ॥
एवं विशुद्धशीलत्वं संप्रकाश्य शुचिस्मिता ।
कर्णीरथाददाज्झम्पां ज्वलिते जातवेदसि ॥ ४७८ ॥
अजायत नभो वह्निज्वालावलयमालितम् ।
तदागमोत्सवे दत्तसिन्दूरमिव निर्जरैः ॥ ४७९ ॥

साक्रन्दैर्न चटत्कारी दुःखोत्तप्तैर्न चोष्मलः ।
परमालेख्यलिखित इव जज्ञे शिखी जनैः ॥ ४८० ॥
गङ्गाधरप्रक्किबुद्धो युग्यवाहश्च दण्डकः ।
तावुद्दा नोनिका वल्गा चेति दास्यस्तदान्वयुः ॥ ४८१ ॥
बप्पटोद्भटयोः कुल्यौ सोनटक्षेमटावुभौ ।
भूपालवल्लभावास्तां वैराग्याद्विजयेश्वरे ॥ ४८२ ॥
भावा यत्र निसर्गभङ्गुरतरास्तिष्ठन्ति नैते चिरं
चेतःकाचघटस्य तस्य घटते दीर्घोयमेको गुणः ।
यत्तस्मिन्निहितप्ररूढि न गलत्यायाति न म्लानतां
धत्ते नापचयं चमत्कृतिवचोगीर्वाणगङ्गापयः ॥ ४८३ ॥
एकषष्टिमतिक्रम्य वर्षान्भूपतिरायुषः ।
सपत्नीकः पुरारातिगौरीसायुज्यमासदत् ॥ ४८४ ॥
अथास्थीनि समादाय चतुर्थे दिवसे तयोः ।
पुत्रास्तन्वङ्गराजस्य सर्वे गङ्गां प्रतस्थिरे ॥ ४८५ ॥
पैतामहेन कोशेन परिवारेण चान्वितः ।
पित्रा विरोधं जग्राह हर्षस्तु विजयेश्वरे ॥ ४८६ ॥
आद्ये पिता पुत्रवरे[1] पिता श्रीविजयेश्वरे ।
तस्मिन्पुत्रस्तु तत्रासीत्पिता तु नगरान्तिके ॥ ४८७ ॥
ततोतिव्ययिनं पुत्रं दरिद्रो नीतिमान्पिता ।
अभ्यर्थ्यानर्थभीतश्च संधिं दूतैरयाचत ॥ ४८८ ॥
स तैरसकृदायातैरुत्सिक्तो युक्तवादिभिः ।
राजपुत्रः समं पित्रा संधिं निन्ये कथंचन ॥ ४८९ ॥
रक्षां पैतामहे कोशे शरीरे चात्मजन्मने[2] ।
प्रतिशुश्राव जनकः कृतप्रत्यहवेतनः ॥ ४९० ॥

---

१ वैरे इत्युचितः पाठः । २ जन्मनः इत्युचितः पाठः ।

नृपतेः पुत्रमानेतुं विशतो विजयेश्वरम् ।
दृष्टिः पुष्टैर्गृहैर्दग्धा श्रुतिश्च जनगर्हया ॥ ४९१ ॥
स पीतकोशः संगृह्य तनयं प्राविशत्पुरम् ।
कोशं चास्थापयन्मुद्रां दत्त्वा तदभिधाङ्किताम् ॥ ४९२ ॥
अत्रान्तरे तस्य राज्ञो धार्मिकी धीरजायत ।
दारिद्र्यच्छेदिनी धर्म्या धनवृद्धिश्च सर्वतः ॥ ४९३ ॥
तनयो नयनाख्यस्य कल्यः सेल्यपुरौकसः ।
कुटुम्बिनो जय्यकाख्यः क्रमाड्डामरतामगात् ॥ ४९४ ॥
स्थूलोत्पत्तिः स दिग्देशविक्रीतान्नो वणिज्यया ।
संभृतार्थः शनैर्लुब्धो धनेशस्पर्धितां दधे ॥ ४९५ ॥
सार्धं क्रोशं खनित्वा स नित्यं दीन्नारराशिभिः ।
पूरितायाः क्षितेः पृष्ठे बहून्व्रीहीनवापयत् ॥ ४९६ ॥
दीन्नारन्यसनं भृत्यैः कारयित्वा प्रतिक्षपम् ।
बहवो भेदभीतेन तेन गूढं निपातिताः ॥ ४९७ ॥
स भाङ्गिलं लब्धुमिच्छन्वलेकस्मात्पलायिते ।
द्राक्षालतानिरुद्धाश्वो हतः केनापि पत्तिना ॥ ४९८ ॥
तदीयेनोपलब्धेन धनेन वसुधातलात् ।
पर्याप्तेनात्यजद्राजा यावदायुर्दरिद्रताम् ॥ ४९९ ॥
समृत्सु क्षाल्यमानेषु तद्दीन्नारेष्वहर्निशम् ।
कलुषाम्भा बहून्मासान्वितस्ता समपद्यत ॥ ५०० ॥
दानोपभोगरहिताः काले क्लेशेन भूयसा ।
अन्यार्थमर्थान्रक्षन्ति चित्रं लुब्धा महाशयाः ॥ ५०१ ॥
प्राणान्धारयते निपीय मरुतः शेते तमोन्धे विले
संभोगे परदत्तमिच्छति पटं नग्नत्वपाशान्तये ।

विस्तार्येति कदर्यतामहिरवत्यन्यस्य हेतोर्निधी-
न्नान्यः कोपि परं परोपकृतिषु प्रौढोस्ति लुब्धं विना॥५०२॥
अन्यैश्च बहुभिर्मार्गैर्नद्यः सिन्धुमिवाविशन् ।
नानार्थसंपदस्तास्ता भाग्यभाजं महीभुजम् ॥ ५०३ ॥
अर्था भाग्योदये जन्तुं विशन्ति शतशः स्वयम् ।
दिग्भ्योभ्युपेत्य सर्वाभ्यः सायं तरुमिवाण्डजाः ॥ ५०४ ॥
स्रोतांसि प्रबलत्वमेत्य वसुधां मूलेषु पुष्णन्त्यधो
व्योम्नोम्भः पतति त्यजन्ति हरितो वारि प्रणालीमुखैः ।
इत्थं शुष्कसरः पयोदसमये संपूर्यते सर्वतो
भाग्यानामुदये विशन्ति शतशो द्वारैर्न कैः संपदः ॥५०५॥
जनरक्षणदाक्षिण्ये ततः पितुरिवान्वहम् ।
कुशला कलशस्यासीत्प्रजापुण्योदयैर्मतिः ॥ ५०६ ॥
स्वयं वणिगिवार्थानां गणनाकुशलोपि सः ।
विवेक्ता सत्पथत्यागे मुक्तहस्तः सदाभवत् ॥ ५०७ ॥
उपस्थितौ भाविनौ च पश्यन्नायव्ययौ स्वयम् ।
अन्तिकान्नात्यजद्भूर्जखटिकादि नियोगिवत् ॥ ५०८ ॥
तस्य स्वरूपमूल्येन रत्नादि क्रीणतः स्वयम् ।
नाशकन्वञ्चनां कर्तुं केपि विक्रयकारिणः ॥ ५०९ ॥
त्रिवर्गं सेवमानः स विभज्य समयं सुखी ।
मध्याह्नादूर्ध्वमभवदृश्यः सर्वकार्यिणाम् ॥ ५१० ॥
तस्य स्वेषां परेषां च कृत्यमन्विष्यतश्चरैः ।
अज्ञातः स्वप्नवृत्तान्तः प्रजानामभवद्यदि ॥ ५११ ॥
स्ववेश्मेव गृहस्थस्य ध्यायतश्चास्य मण्डलम् ।
जनो जनपदे जातु न कश्चिद्दैन्यमस्पृशत् ॥ ५१२ ॥

कौलीनचकितो राजा कुर्वन्कण्टकशोधनम् ।
प्रकटं नात्यजद्दण्डं चौरेभ्योपि स जातुचित् ॥ ५१३ ॥
न तस्यार्थः कोपि नष्टो मन्त्रिणो यमयोजयन् ।
मन्त्रिणां स पुनश्चक्रे नष्टस्यार्थस्य योजनम् ॥ ५१४ ॥
विवाहयज्ञयात्रादिमहोत्सवशताकुलः ।
नित्यप्रहृष्टो निर्दैन्यस्तद्राज्ये ददृशे जनैः[1] ॥ ५१५ ॥
तेन नीतिविदाक्रान्ताः क्ष्माभुजः क्षित्यनन्तराः ।
आहाराचरणेप्यासंस्तदध्यक्षान्विनाक्षमाः ॥ ५१६ ॥
तन्वङ्गस्थस्थकनादींस्त्रीनायातान्दिगन्तरात् ।
व्ययितैकानुजान्मल्लप्रमुखान्गुङ्गजानपि ॥ ५१७ ॥
अप्रीणयद्बन्धुभृत्यान्स भव्याभिर्विभूतिभिः ।
कलाभिरमृतार्द्राभिः सोमः सुरपितॄनिव ॥ ५१८ ॥
युग्मम् ॥
अवाप्तपरिपाकोपि दौःशील्येन न भूपतिः ।
कुदैशिकोपदिष्टेन दुष्टाचारेण चोज्झितः ॥ ५१९ ॥
टक्केन बुल्लियाख्येन कन्यकाः समुपाहृताः ।
क्रीतास्तस्य तुरुष्केभ्यो नानादिग्देशसंभवाः ॥ ५२० ॥
स ताभिः परदारैश्च रूपलोभादुपाहृतैः ।
अवरोधपुरंध्रीणां द्वासप्ततिमढौकयत् ॥ ५२१ ॥
बह्वीः कामयमानस्य योषितः प्रतिवासरम् ।
मत्स्ययूषादिभिर्वृष्यैर्नास्य पुष्टिरहीयत । ५२२ ॥
महासमयपूजास्वव्यग्रः स गुरुभिः समम् ।
महाचरूणामाहारं नीतिमुत्सृज्य चाकरोत् ॥ ५२३ ॥

१ जनः इत्युचितः पाठः ।

एवं शवलकृत्येन पुरं तेन नवीकृतम् ।
निर्दग्धे विजयक्षेत्रे शिलावेश्मनि[1] शूलिनः ॥ ५२४ ॥
विजयेशशिलावेश्ममौलावातपवारणम् ।
नृपोम्बरशिरश्चुम्बि जाम्बूनदमयं व्यधात् ॥ ५२५ ॥
व्यवस्थितिं चानपायां व्यधत्त त्रिपुरेश्वरे ।
पिनाकिनश्च प्रासादं स स्वर्णामलसारकम् ॥ ५२६ ॥
ततः सत्कर्मकुशलश्चकार कलशेश्वरम् ।
निःसंख्यहाटकघटीपटलाङ्कशिलागृहम् ॥ ५२७ ॥
कलशेशोपरिच्छत्रं चिकीर्षोः काञ्चनाञ्चितम् ।
तुरुष्कदेशजः शिल्पी राज्ञोभ्यर्णमुपाययौ ॥ ५२८ ॥
सहस्रैर्भूरिभिर्हेम्नश्छत्रसिद्धिं वदन्कलाम् ।
स च्छादयन्निजां ताम्रे काञ्चनारोपणं विदन् ॥ ५२९ ॥
कानिचिद्दिवसान्यासीत्प्राप्नुवन्नृपसत्क्रियाम् ।
ततोतितीक्ष्णप्रज्ञेन नोनकाख्येन मन्त्रिणा ॥ ५३० ॥
अभ्यूह्य शिक्षितकलो विलक्षोगाद्यथागतम् ।
तच्च च्छत्रं ययौ सिद्धिमत्यल्पैरेव काञ्चनैः ॥ ५३१ ॥
अनन्तेशाभिधं बाणलिङ्गमन्याश्च भूपतिः ।
प्रतिष्ठा विविधाश्चक्रे स शक्राधिकवैभवः ॥ ५३२ ॥
नृपे सहजपालाख्ये शान्तिं यातेभ्यषिच्यत ।
ततः संग्रामपालाख्यो राजपुर्यां तदात्मजः ॥ ५३३ ॥
राज्यं जिहीर्षुर्बालस्य पितृव्यस्तस्य भूपतेः ।
भेजे मदनपालाख्यो बलीयानुद्यमं मदात् ॥ ५३४ ॥
तद्भयाच्छरणं प्रायान्नृपं साहायकार्थिनी ।
स्वसा संग्रामपालस्य जस्सराजश्च ठक्कुरः ॥ ५३५ ॥

१ वेश्म च इत्युचितः पाठः ।

कृतप्रसादो नृपतिः साहायककृते ददौ ।
तयोः पश्चाज्जयानन्दं शूरैर्विज्जादिभिः समम् ॥ ५३६ ॥
तत्र विद्रावितामित्रः संस्फूर्जत्क्रान्तमण्डलः ॥
संग्रामपालामात्यानां कार्यान्तेशक्यतां ययौ ॥ ५३७ ॥
काङ्क्षन्तो गमनं तस्य दत्त्वा तास्ता विभीषिकाः ।
ते त्रासमैच्छन्नाधातुं स वीरो न त्वकम्पत ॥ ५३८ ॥
मतिं राजपुरीयाणामसावेतामदादिति ।
शङ्कमानेन तेनाथ विज्जे मन्युरुपाहृतः ॥ ५३९ ॥
तैस्तत्र दत्तद्रविणैः प्रार्थितोथ महामतिः ।
रक्षापदेशात्स्वं सैन्यं स्थापयित्वा न्यवर्तत ॥ ५४० ॥
एवं राजपुरीं तस्मिन्स्वीकृत्यान्तिकमागते ।
तुतोष कार्यमर्मज्ञः प्राज्ञः कलशभूपतिः ॥ ५४१ ॥
क्रमाद्राजायमानेषु विज्जादिष्वथ पस्पृशे ।
आमयेन जयानन्दो दैवात्प्रमयहेतुना ॥ ५४२ ॥
स्वास्थ्यवार्तोपलम्भाय भूपतिं गृहमागतम् ।
वाच्यमस्ति रहः किंचिदित्यूचे स कथान्तरे ॥ ५४३ ॥
निर्यातेष्वथ सर्वेषु किंचिन्नैवाब्रवीद्यदा ।
तदा ताम्बूलतित्यक्षाव्याजाद्विज्जो विनिर्ययौ ॥ ५४४ ॥
आप्तेनोक्तोपि निर्गच्छन्किं प्रयासीति भूभुजा ।
मन्त्रिणा चैत्य स प्राज्ञो बहिरेव व्यलम्बत ॥ ५४५ ॥
जयानन्दोभ्यधाद्भूपमुक्त्वा राजपुरीकथाम् ।
व्यक्तं नास्त्येव ते राज्यं विज्जे वृद्धिमुपागते ॥ ५४६ ॥
आदीयमानाद्विज्जेन कार्येभ्यो वेतनादपि ।
दर्शयामास गणनां बहुमूल्यां महीभुजे ॥ ५४७ ॥

प्राप्तः कलुषतां राजा प्रयातः स्वगृहांस्ततः ।
याचितो गमनानुज्ञां विज्जेनेङ्गितवेदिना ॥ ५४८ ॥
निषेधन्निव दाक्षिण्यलेशान्निर्बन्धकारिणः ।
तस्यानुज्ञां ददौ गन्तुं सान्तस्तोषो महीपतिः ॥ ५४९ ॥
लब्धादेशो गृहान्गत्वा सर्वोपकरणैः समम् ।
प्रस्थाप्य सोग्रतो भ्रातॄनाप्रष्टुं नृपतिं ययौ ॥ ५५० ॥
राजधर्मगभीरत्वक्रूरयोः स्वामिभृत्ययोः ।
काचिदेव क्षणे तस्मिंश्चेष्टाभूदद्भुतावहा ॥ ५५१ ॥
न यत्प्रभुः प्रियं भृत्यं गमनात्स न्यवर्तयत् ।
उपालेभे समन्युश्च न यद्भृत्यः प्रियं प्रभुम् ॥ ५५२ ॥
सहोत्थितेन कतिचित्पदानि सह भूभुजा ।
चिरं कृत्वा कथां नीचैर्हसन्विज्जो विनिर्ययौ ॥ ५५३ ॥
जिन्दुराजं हलधरो मुमूर्षुर्दूषयन्यथा ।
तथा विज्जं जयानन्दः स व्यवारोपयत्पदात् ५५४ ॥
तल्लक्ष्मीमात्रशेषां क्ष्मां कृत्वा गच्छन्विधीयताम् ।
हृतार्थो विज्ज इत्युक्तिं नाग्रहीन्मन्त्रिणां नृपः ॥ ५५५ ॥
निवर्तयिष्यति क्ष्माभृन्नियतं गमनादमुम् ।
इत्याशयान्वगाद्विज्जं राजवर्जं जनोखिलः ॥ ५५६ ॥
आस्कन्दं शङ्कमानोस्थाद्विज्जाद्राजा बलोर्जितात् ।
तृणस्पन्देपि चकितो निर्निद्रः पञ्च यामिनीः ॥ ५५७ ॥
तस्मिञ्शूरपुरायाते निवृत्तेष्वनुगन्तृषु ।
निवृत्तशङ्कस्तां शङ्कां प्रादुश्चक्रे स मन्त्रिणाम् ॥ ५५८ ॥
ते तदाकर्ण्य यं मन्त्रं विज्जार्थहरणेब्रुवन् ।
तस्याविधाने भूभर्तुरमन्यन्त नयज्ञताम् ॥ ५५९ ॥

विज्जादयस्तु निर्द्रोहा यं यं देशमशिश्रयन् ।
तत्र तत्रैव पूज्यत्वं रत्नानीव प्रपेदिरे ॥ ५६० ॥
विज्जोऽधिकं प्रवृद्धोपि दैवतस्येव भक्तिमान् ।
पद्भ्यां कलशदेवस्य सत्यंकारः सदाभवत् ॥ ५६१ ॥
एवं निर्वास्य विज्जादीनचिरावाप्तवैभवः ।
क्षिप्रं सूर्यमतीशापाज्जयानन्दः क्षयं ययौ ॥ ५६२ ॥
राज्ञो विरोधकृद्वक्तुं शापस्याव्यभिचारिताम् ।
प्रमयं जिन्दुराजोपि तस्मिन्नेव क्षणे ययौ ॥ ५६३ ॥
तेपि विज्जादयः क्षिप्रमचिरावाप्तसंपदः ।
प्रापुः शापोचितं सर्वे प्रमयं गौडमण्डले ॥ ५६४ ॥
आकस्मिकेऽथ प्रमये विज्जः प्रमयमाययौ ।
सुदीर्घबन्धनक्लेशं प्रापुस्तदनुजा अपि ॥ ५६५ ॥
पलायितेषु कारायास्तेषु व्याघ्रेण पाजकः ।
हतस्तदनुजाः शेषा भुक्तक्लेशाः क्षयं ययुः ॥ ५६६ ॥
द्वित्रास्तद्बैधकाराणां नानश्यन्मदनादयः ।
अदीर्घेणैव कालेन दुरन्तैर्यैर्भविष्यते ॥ ५६७ ॥
जयानन्दसहायोऽथ तत्पुत्रान्परिपालयन् ।
सर्वाधिकारे भूपेन वामनाख्यो व्यधीयत ॥ ५६८ ॥
यस्य तास्ता व्यवहृतीर्नीतिज्ञस्याद्भुतावहाः ।
वर्णयन्ति वयोवृद्धा गोष्ठीष्वद्यापि धीमताम् ॥ ५६९ ॥
ग्रामानवन्तिस्वाम्यादिभोग्यानाहृत्य लुब्धधीः ।
राजा कलशगञ्जाख्यं कर्मस्थानं विनिर्ममे ॥ ५७० ॥
मन्त्रिणे नोनकायासौ धनोत्पादविदेप्यदात् ।
क्रौर्यत्रस्तो न पादाग्रं जनरक्षणदक्षिणः ॥ ५७१ ॥

मन्त्रिणो राजकलशापत्यान्यत्यन्तरङ्गताम् ।
लेभिरे क्ष्माभुजः पार्श्वे प्रशस्तकलशादयः ॥ ५७२ ॥
सुताः स्वाच्छन्द्यविवशाश्चौराः संध्यादिसंश्रयाः ।
युक्त्या निदधिरे राज्ञा निबद्धस्वाधिकारिणः ॥ ५७३ ॥
पुनर्मदनपालेन क्रान्ते राजपुरीपतौ ।
साहायकाय व्यसृजत्सेनान्यं बप्पटं नृपः ॥ ५७४ ॥
प्रतापैर्भूपतेस्तेन भृत्यांशेनापि निर्जितः ।
बद्ध्वा मदनपालोपि कश्मीरान्संप्रवेशितः ॥ ५७५ ॥
भ्राता वराहदेवस्य कंदर्पाख्यो महीभुजा ।
कृतो द्वाराधिपो वीरो विदधे डामरक्षयम् ॥ ५७६ ॥
बभूव जिन्दुराजात्स शिक्षितो नयविक्रमौ ।
भूम्यनन्तरसामन्तमुकुटस्पृष्टशासनः ॥ ५७७ ॥
स राजपुर्यादिजयी द्वारं परमकोपनः ।
क्षणे क्षणेत्यजद्राज्ञा प्रसाद्य ग्राहितः स्वयम् ॥ ५७८ ॥
मदनः क्षितिपालेन प्रापितः कम्पनेशताम् ।
लब्धप्रकर्षान्वोपादीन्डामरान्बहुशोवधीत् ॥ ५७९ ॥
सेवावशीकृतः श्येनपालं स नगराधिपम् ।
चक्रे विजयसिंहाख्यं हताशेषमलिम्लुचम् ॥ ५८० ॥
कंदर्पोदयसिंहाद्यैः प्रहिते[१] लोहरेसकृत् ।
राजा भुवनराजस्य दूरं निःसारणं व्यधात् ॥ ५८१ ॥
कीर्तिराजस्य तनयां स च नीलपुरप्रभोः ।
लब्ध्वा भुवनमत्याख्यां रिपोश्छिन्नामयोभवत् ॥ ५८२ ॥
कार्यप्रतिग्रहे कर्तुं प्रवृत्तिं ग्राहितोभवत् ।
हृत्वा विजयसिंहाद्यो नृपेण नगरेशताम् ॥ ५८३ ॥

१ प्रहितैः इत्युचितः पाठः ।

गुङ्गात्मजः स मल्लोथ तेन द्वारपतिः कृतः।
राज्ञां मौलिमणिस्थाने स्वप्रतापमरोपयत् ॥ ५८४ ॥

युग्मम् ॥

शौर्यं निष्परिवारस्य पार्थस्योत्तरगोग्रहे।
उरशासंप्रवेशे वा श्रुतं मल्लस्य मानिनः ॥ ५८५ ॥
पञ्चाशैस्तुरगैर्यत्स कृष्णां तीर्त्वा व्यपाहरत्।
राज्यं वाजिव्रजैः सार्धमभयाख्यस्य भूभुजः ॥ ५८६ ॥
एवं वशीकृतभुवो भूपतेर्नयवेदिनः।
सममेवाष्ट भूपालास्त्रिषष्टेब्दे विशन्पुरम् ॥ ५८७ ॥
कीर्तिर्न्यर्ध्वपुराधीशश्चाम्पेयो भूभृदासटः।
तुक्कात्मजस्तु कलशो वल्लापुरनरेश्वरः ॥ ५८८ ॥
राजा संग्रामपालाख्यः स च राजपुरीपतिः।
उत्कर्षो लोहरोर्वीभृदौर्वशो मुङ्गजो नृपः ॥ ५८९ ॥
गाम्भीरसीहः कान्देशः काष्ठवाटधराधिपः।
श्रीमानुत्तमराजोपि राजानमुपतस्थिरे ॥ ५९० ॥

तिलकम् ॥

राजलोकः प्रवृद्धोपि घने जनपदेभवत्।
दुर्लक्ष्यो वार्षिकसरित्पूरो वारिनिधाविव ॥ ५९१ ॥
तस्मिन्क्षणे शिलीभूतवितस्तासलिले नृपैः।
शीतक्षणेप्यसंक्षीणं सुखं तैरन्वभूयत ॥ ५९२ ॥
मनसापि हि भूपाला यत्ते किंचिदचिन्तयन्।
प्राप्तमेव पुरोपश्यन्वामनेन तदाहृतम् ॥ ५९३ ॥
कौशलं मन्त्रिणस्तस्य रराजेतरदुर्लभम्।
निमित्तं तदसंभ्रान्तो नित्यवद्योत्यवाहयत् ॥ ५९४ ॥

पार्थिवेष्वथ यातेषु मल्ले कार्यपराङ्मुखे ।
क्षितिपालेन कंदर्पो द्वारं स्वीकारितः पुनः ॥ ५९५ ॥
अभिमानधनो मन्त्री कृतारब्धिर्निजैर्धनैः ।
दुर्गं स स्वापिकं नाम युक्त्या दुर्ग्रहमग्रहीत् ॥ ५९६ ॥
स प्रविष्टोपि नगरं खिन्नः केनापि हेतुना ।
पार्थिवाभ्यर्थ्यमानोपि कार्यं नैवाग्रहीद्यदा ॥ ५९७ ॥
तदा प्रशंस्तकलशं[1] नित्यं दूत्यं समाचरन् ।
तदुत्सिक्तोक्तिसंतप्तः संस्पृशन्नभिमानिताम् ॥ ५९८ ॥
निजश्रियातिभूयस्या भूरीन्संगृह्य शस्त्रिणः ।
तत्पदे रत्नकलशं स्वभ्रातरमकारयत् ॥ ५९९ ॥
सोर्थैः क्रीतप्रथोप्यासीन्न कंदर्पसमः क्वचित् ।
किं चित्रोल्लिखितः सिंहः सत्यसिंहक्रियां स्पृशेत् ॥ ६०० ॥
ततः क्रमेण भूभर्त्रा भृत्यरत्नं कथंचन ।
राजस्थानाधिकारं स नगरे ग्राहितः पुनः ॥ ६०१ ॥
अतिताडनतश्चौरे विपन्नेथ कृपाकुलः ।
त्यक्त्वा तमप्यधीकारं विपण्णो जाह्नवीमगात् ॥ ६०२ ॥
पटान्तकृतसंरोधस्ताडयित्वा करं प्रभोः ।
कोपाद्देशान्तरं यातस्तं प्रत्यास्ते स मन्युमान् ॥ ६०३ ॥
अत्यन्तखेदितोप्यासीदानीतस्यान्तिकं पुनः ।
दर्पं हर्तुं नृपस्तस्य संनद्धो न तु जीवितम् ॥ ६०४ ॥
इत्थं पुरुषसिंहानां प्रौढदार्ढ्यो विसोढवान् ।
आरोहमवरोहं च सोन्तरज्ञः क्षमापतिः ॥ ६०५ ॥

१ प्रशस्तकलशः इत्युचितः पाठः ।

उपाङ्गगीतव्यसनं नर्तकीसंग्रहादरः ।
देशान्तरोचितं राज्ञा तेनैवेह प्रवर्तितम् ॥ ६०६ ॥
ततो जयवनोपान्ते निरन्तरमहागृहम् ।
स्वनामाङ्कं पुरं कर्तुं प्रावर्तत विशांपतिः ॥ ६०७ ॥
मठाग्रहारप्रासादमहागृहपरम्पराः ।
सतोयोपवनास्तत्र ययुः सिद्धिं सहस्रधा ॥ ६०८ ॥
अत्रान्तरे राजसूनुर्हर्षः सोत्कर्षपौरुषः ।
गुणैर्लेभे प्रकाशत्वमन्यभूपालदुर्लभैः ॥ ६०९ ॥
सोशेषदेशभाषाज्ञः सर्वभाषासु सत्कविः ।
कृत्स्नविद्यानिधिः प्राप ख्यातिं देशान्तरेष्वपि ॥ ६१० ॥
लुब्धेन पित्रा संत्यक्ता जना नानादिगागताः ।
गुणशौर्योज्ज्वलास्तेन गृहीताः कृतवेतनाः ॥ ६११ ॥
अपर्याप्ते पितृकृते वेतने व्ययशालिनः ।
एकाहान्तरितं तस्य भोजनं त्यागिनोभवत् ॥ ६१२ ॥
पितरं गायन इव व्यक्तं गीतैः स रञ्जयन् ।
भर्तव्यभरणं चक्रे तद्दत्तैः पारितोषकैः ॥ ६१३ ॥
उद्गायति पुरस्तस्मिन्कदाचिदथ पार्थिवः ।
सभ्येषु प्रीयमाणेषु शौचायोत्थाय निर्ययौ ॥ ६१४ ॥
तेन प्रसङ्गभङ्गेन जाततेजोवधः सुधीः ।
क्षुभ्यन्वैलक्ष्यकोपाभ्यां कुमारः क्षितिमैक्षत ॥ ६१५ ॥
प्रभुर्वीतक्षान्तिः सुहृदतिशठः स्त्री परुषवा-
क्सुतो गर्वोन्नद्धः परिजन उदात्तप्रतिवचाः ।
इयान्सोढुं शक्यो ननु हृदयदाही परिकरो
न तु श्रोतावज्ञालुलितनयनान्तं परिभवन् ॥ ६१६ ॥

पितुरेव तदा भृत्यो विश्शावट्टाभिधो विटः ।
शाधि राज्यं निहत्येमं नर्मणेवेत्युवाच तम् ॥ ६१७ ॥
अधिक्षिपन्स तं रोषान्नानेनोक्तमसांप्रतम् ।
इत्यासन्नेन हसता धम्मटेनाप्यकथ्यत ॥ ६१८ ॥
अग्रे भोगेच्छवश्छन्नाः कुमाराननुगान्पितुः ।
स्नेहं प्रदर्श्य स्वीकुर्युर्वेश्याः कामिसखीरिव[1] ॥ ६१९ ॥
पुनः सभां संप्रविष्टस्तं पिता पर्यतोषयत् ।
प्रीतिदायैस्ततस्तैस्तैः साधुवादैश्च मानिनाम्[2] ॥ ६२० ॥
अन्येद्युस्तु पितुः पार्श्वात्स भुक्त्वा स्वगृहान्गतः ।
अभ्येत्य विश्शावट्टेन तदेव जगदे रहः ॥ ६२१ ॥
उपपन्नं तत्तदुक्त्वा तेनाभीक्ष्णं निषेधता ।
निर्बध्नन्नपि हस्तेन सोथ कोपादताड्यत ॥ ६२२ ॥
लग्नाभिघातं रुधिरं वमन्तं घ्राणवर्त्मना ।
तं वीक्ष्य सोभिजातोभूत्सदाक्षिण्यो नृपात्मजः ॥ ६२३ ॥
भृत्यैः प्रक्षालयन्नस्रं तस्येदृक्पाप्मनो भवेत् ।
उक्तेनापीति कथयन्स्मित्वा वासांस्यदापयत् ॥ ६२४ ॥
अनिच्छोरपि तस्येच्छा दानात्तेनान्वमीयत ।
दुःशीलेनान्यकामिन्याः स्मितमात्रादिव स्पृहा ॥ ६२५ ॥
असकृत्कृतयत्नः स ततः कालेन भूयसा ।
तं प्रैरयत्तत्र कृत्ये मध्ये स्वीकृत्य धम्मटम् ॥ ६२६ ॥
स रोहद्द्रोहसंकल्पजन्मना पाप्मना श्रितः ।
संमन्त्र्य पितरं हन्तुं तीक्ष्णान्प्रायुङ्क्त सर्वतः ॥ ६२७ ॥

---

१ कामिसखीनिव इत्युचितः पाठः । २ मानिनम् इत्युचितः पाठः ।

शश्वत्स गोचरीभूतस्तेषां स्नेहलवस्पृशाम् ।
न घातितः सूनुना च वर्जिता न च तत्कथा ॥ ६२८ ॥
आप्तत्वं तीक्ष्णवर्गेथ प्रतिभेदभयाद्गते ।
तां विश्शावट्ट एवाशु वार्तां राज्ञे न्यवेदयत्[1] ॥ ६२९ ॥
बुद्धवान्राजपुत्रस्तत्तस्मिन्नहनि जातभीः ।
भोक्तुं नागात्पितुः पार्श्वमपि दूतैः कृतार्थनः ॥ ६३० ॥
सोपि तस्मिन्ननायाते तत्रार्थे शान्तसंशयः ।
दिने तत्र मनस्तापान्नाभुङ्क्त सपरिच्छदः ॥ ६३१ ॥
सभ्रातृकस्य प्राप्तस्य प्रातर्दुःखं न्यवेदयत् ।
सुचिरं थक्कनस्याङ्के शिरो विन्यस्य सोरुदत् ॥ ६३२ ॥
उक्त्वा च धम्मटोदन्तं बुद्ध्या[2] तस्य समर्पणम् ।
विधेहीत्यभ्यधान्नापि[3] तं भङ्गीभणितिक्रमैः ॥ ६३३ ॥
न कृताधिगमावावां कृत्यस्यास्येत्युदीर्य ताम्[4] ।
अभाषेतां भ्रातुरर्थे पुनस्तन्वङ्गनन्दनौ ॥ ६३४ ॥
त्वत्प्रसादबलाद्राजन्नापन्नत्राणदीक्षितौ ।
यावावां तत्प्रवेशार्थं व्यक्तद्वारं निशास्वपि ॥ ६३५ ॥
कथं नु पृथिवीपाल प्राप्ते प्राणात्ययक्षणे ।
निर्दोषो वा सदोषो वा ताभ्यां संत्यज्यतेनुजः ॥ ६३६ ॥

युगलकम् ॥

स्वामिद्रोहापवादश्च भवेत्तद्रक्षणाद्ध्रुवम् ।
देशत्यागं तदुत्सृज्य शरणं नान्यदावयोः ॥ ६३७ ॥

---

१ निवेदयन् इत्युचितः पाठः । २ बद्ध्वा इत्युचितः पाठः । ३ चापि इत्युचितः पाठः । ४ तम् इत्युचितः पाठः ।

इत्यादि संभाव्य तयोः पादन्यस्तोत्तमाङ्गयोः ।
रुदित्वा गमनानुज्ञां कथंचित्पार्थिवो ददौ ॥ ६३८ ॥
पथि कश्चिदमुं हन्यान्मध्येकृत्येति धम्मटम् ।
तौ विनिर्जग्मतुर्देशात्ततः सबलवाहनौ ॥ ६३९ ॥
तन्वङ्गजेषु यातेषु विविक्तीकृतमन्दिरः ।
सुतमानीय नृपतिः सान्त्वयन्निदमब्रवीत् ॥ ६४० ॥
आसंसारं जगत्यस्मिन्सर्वतः ख्यातकीर्तिना ।
जनकेनैव जन्यस्य ज्ञप्तिरुत्पाद्यते जनैः ॥ ६४१ ॥
पुत्र शीतांशुनेवाब्धिं दिग्द्वीपख्यातकीर्तिना ।
भवता तु सुपुत्रेण मां जानात्यखिलो जनः ॥ ६४२ ॥
स त्वं गुणवतामग्र्यो निरर्गलयशा भवन् ।
असाधुसेव्यमध्वानं वद कस्मान्निषेवसे ॥ ६४३ ॥
पैतामहं निजं चार्थं यन्न तुभ्यं समार्पयम् ।
तत्र हेतुमनाकर्ण्य नासूयां कर्तुमर्हसि ॥ ६४४ ॥
रिक्तः स्वेभ्यः परेभ्यश्च प्राप्नोत्यभिभवं नृपः ।
इति निर्ध्याय हि मया क्रियते कोशरक्षणम् ॥ ६४५ ॥
पुरप्रतिष्ठां निष्पाद्य क्षिप्त्वा राज्यधुरं त्वयि ।
वाराणस्यां गमिष्यामि नन्दिक्षेत्रेथवा पुनः ॥ ६४६ ॥
तद्राज्यकोशयोः स्वामी बुभूषुर्न चिराद्भवान् ।
अतितात्पर्यतः कस्मादनार्योचितमीहसे ॥ ६४७ ॥
संभाव्यते त्वयि न तद्यन्ममावेदितं खलैः ।
यथार्थकथनात्तस्मात्कौलीनं विनिवार्यताम् ॥ ६४८ ॥
विशुद्धये करोत्वेष स्वकृतस्याप्रतिश्रवम् ।
स्नेहादितीच्छंस्तद्राजा साभिप्रायं वचोभ्यधात् ॥ ६४९ ॥

अपलापवचोमात्रं निनीषुस्तस्य हेतुताम् ।
जनप्रत्यायने सोभूद्यस्मात्क्षान्तिसमुत्सुकः ॥ ६५० ॥
हर्षस्तु साधुवादैस्तत्पितुः संपूज्य भाषितम् ।
वक्ष्याम्याप्तमुखे तत्त्वमित्युक्त्वा निर्ययौ बहिः ॥ ६५१ ॥
सामान्यप्रेरणादेषा चिकीर्षाभूदिति ब्रुवन् ।
स पितृप्रहितं दूतं ह्रीतः स्वावसथं ययौ ॥ ६५२ ॥
दूतं म्लानाननं वीक्ष्य पाणिभ्यां ताडयञ्शिरः ।
हा पुत्रेति वदन्राजा तस्यास्कन्दमदापयत् ॥ ६५३ ॥
हतेस्मिन्स्वशिरश्छिन्द्यामिति प्रोक्तवतः प्रभोः ।
निदेशाद्वेष्टयित्वैव तस्थुस्तद्वेश्म शस्त्रिणः ॥ ६५४ ॥
तीक्ष्णास्तु पिहितद्वाराः परिवार्य नृपात्मजम् ।
ऊचुः सपरुषां वाचमेवं निश्चितमृत्यवः ॥ ६५५ ॥
अस्मान्घृणी प्रमादी च विरुद्धं छद्म कारयन् ।
घातयित्वा दुराचार क्व जीवन्स्थातुमिच्छसि ॥ ६५६ ॥
रक्षिष्यति सुतं स त्वां स पिता रक्षितस्त्वया ।
ज्ञातेयं युवयोरस्ति वयमेव हताः पुनः ॥ ६५७ ॥
युध्यस्व मध्यगोस्माकं त्वां निहन्मोन्यथा वयम् ।
एवं सर्वप्रकारं ते व्यक्तं नास्त्येव जीवितम् ॥ ६५८ ॥
तां वार्तां भूपतेः श्रुत्वा व्याकुलस्याग्रतः स्थितः ।
हर्षान्तिकं दण्डकाख्यः प्रायान्निजमहत्तरः ॥ ६५९ ॥
तीक्ष्णैर्निजतया दत्तप्रवेशः स नृपात्मजम् ।
प्रसृत्योवाच मतिमानेवं सर्वान्विमोहयन् ॥ ६६० ॥
क्षत्रियापुत्र जीवित्वा कल्पानलपेतरानपि ।
कारणैरपि गन्तव्यं नियमान्नियतेर्वशम् ॥ ६६१ ॥

तदेतस्मिन्समासन्ने मरणेव्यभिचारिणि ।
यदर्थं गृह्यते शस्त्रं स मानः पाल्यतां त्वया ॥ ६६२ ॥
कृतश्रुतः ख्यातयशा युवा सुक्षत्रियो भवान् ।
तदाहवविलम्बेन कार्यं किमिव पश्यसि ॥ ६६३ ॥
एतेषु सुसहायेषु मयि चाग्रेसरेधुना ।
विपत्तिर्विजयो वापि प्रतापिंस्तव शोभते ॥ ६६४ ॥
उत्तिष्ठ नखकेशादियोजनं कारय द्रुतम् ।
वीरपट्टं बधानापि स्वःस्त्रीपरिणयस्रजम् ॥ ६६५ ॥
इत्युक्त्वा क्षुरकर्मार्थं राजपुत्रं सनापितम् ।
प्रावेशयत्पूज्यमानस्तीक्ष्णैराभ्यन्तरं गृहम् ॥ ६६६ ॥
न्यस्तासिर्धेनुर्हर्षेण दत्तझम्पः क्षणात्स्वयम् ।
पश्चात्प्रविश्य तद्वेश्म चक्रे सुनिहितार्गलम् ॥ ६६७ ॥
ततः स राजस्थानीयं तमाराद्ब्रवीद्वचः ।
रक्षितो राजपुत्रोयं क्रियतां स्वोचितं त्वया ॥ ६६८ ॥
भूतग्रहादिभवमोषधिभिर्विरोधि-
जातं बलैः प्रहरणप्रभवं तनुत्रैः ।
निर्वाप्यते प्रतिभयं पृथिवीपतीनां
सार्वत्रिकं तु रभसाद्भुवि बुद्धिवृद्धैः ॥ ६६९ ॥
नदन्तस्तुमुलं योधास्ततो राजसुतास्पदे ।
आरोढुमाययुर्वप्रहर्म्यादि प्रविवेक्षवः[1] ॥ ६७० ॥
तीक्ष्णा दृढद्वारगृहस्थितं त्यक्त्वा नृपात्मजम् ।
यावन्निर्गन्तुमिच्छन्ति हन्यमाना युयुत्सवः ॥ ६७१ ॥
द्वित्राः प्रसङ्गसांनिध्यान्मध्यपातं समाश्रिताः ।
तावद्विनिर्ययुर्वीरा निर्द्रोहा अभिमानिनः ॥ ६७२ ॥

---

१ प्रविविक्षवः इत्युचितम् ।

ते निर्याताः सूर्यमतीगौरीशाश्रयिणो गृहात् ।
सदाशिवान्तिकं प्रापुर्घ्नन्तो युधि विरोधिनः ॥ ६७३ ॥
रक्ष्यमाणोपि भूभर्तुर्गिरा ज्ञातेयशालिनः ।
राजज्ञातिर्हतस्तेषु प्रथमं सहजाभिधः ॥ ६७४ ॥
द्विजस्तिव्याभिधो वीरः पण्डितः शौर्यमण्डितः ।
रामदेवश्च केशी च कर्णाटोरिभटैर्हतः ॥ ६७५ ॥
केचित्त्यजन्तः शस्त्राणि स्वं घ्नन्तः केपि च स्वयम् ।
लेभिरे वधबन्धादि पापाः कापुरुषोचितम् ॥ ६७६ ॥
सितषष्ठ्यां सहस्यस्य चतुःषष्टे स वत्सरे ।
वैरं नीत्वा पितापुत्रौ विप्लवः कारितो विटैः ६७७ ॥
हठत्यागासक्तिः प्रिययुवतिसंप्रेरणवचः
खलासङ्गः पूर्वप्रणयपरिहारो जनयितुः ।
अमात्येन भ्रात्रा सममपरमात्राथ कलहः
कुमाराणां बुद्धिं पितरि विपरीतां प्रतनुते ॥ ६७८ ॥
एवं स खलसंगत्या कुमारो लब्धलाघवः ।
बन्धं[1] कारागृहे प्रापदसुखानि सुखोचितः ॥ ६७९ ॥
राज्ञी भुवनमत्यस्मिन्बद्धे माध्यस्थसंविदि ।
स्थापिता मानिनी कण्ठच्छेदं कृत्वा जहावसून् ॥ ६८० ॥
रक्षिणो मन्त्रिणामाप्तांस्तस्य विन्यस्य भूपतिः ।
प्राहिणोदुचितान्भोगान्सुतस्नेहाद्दिने दिने ॥ ६८१ ॥
चक्रिकायामशक्तोयमिति संचिन्त्य भूभुजा ।
भृत्यः प्रयागनामास्य निजः पार्श्वान्न वारितः ॥ ६८२ ॥
नोनको हर्षमुद्दिश्य स्वेनान्यैश्च महीभुजम् ।
जीवितं लोचने वास्य कृष्येतामित्यभाषत ॥ ६८३ ॥

१ बद्धः इत्युचितम् ।

नृपः स शीलवैकल्ये पशुतुल्ये ह्रियं त्यजन् ।
रिपोरिव तनूजस्य चकमे कतिचित्प्रियाः ॥ ६८४ ॥
तासु श्वशुरवाल्लभ्यमवाप्य सुगलाभिधा ।
बभूव तुक्कभूभर्तृनप्तृभर्तृपदार्थिनी ॥ ६८५ ॥
संमन्त्र्य नोनकः सा च द्वौ सूदावशनान्तरे ।
रसं प्रदातुं हर्षस्य पापं प्रैरयतां ततः ॥ ६८६ ॥
अन्यसूदमुखाद्वार्तां प्रयागस्तामवाप्तवान् ।
प्रभुं तद्दाप्यमानान्नपरिहारमकारयत् ॥ ६८७ ॥
तेनान्नेन परीक्षार्थं दापितेनापजीवितौ ।
हर्षः श्वानौ निशम्याभून्निराशो निजजीविते ॥ ६८८ ॥
प्रयुक्तिं गूढदण्डस्य पितुरेव स तां विदन् ।
ततः सर्वाणि भोज्यानि स्पृष्ट्वैवौज्झीद्दिने दिने ॥ ६८९ ॥
प्रयागोपहृतेनासीत्परं बाह्येन सर्वदा ।
भोज्येन येन केनापि कुर्वञ्जीवितधारणम् ॥ ६९० ॥
अन्नस्याभोजनं श्रुत्वा राजा सूदैर्निवेदितम् ।
ततः प्रयागमानीय तत्र पप्रच्छ कारणम् ॥ ६९१ ॥
प्रयोजकौ च सूदौ च सोपलभ्य न्यवेदयत् ।
रसार्पणकथां कृत्स्नां तज्ज्ञानं च स्वयं प्रभोः ॥ ६९२ ॥
अथान्येष्वपि सूदेषु पित्रा दत्तेषु शङ्कितः ।
राजसूनुर्न वुभुजे प्रयागोपहृतं विना ॥ ६९३ ॥
स सर्वेषु विरुद्धेषु यद्यत्तत्रात्यवाहयत् ।
मेने तत्तद्दिनं लब्धं शेषेष्वास्थापराङ्मुखः ॥ ६९४ ॥
अत्रान्तरे समुदभूदकस्मान्नाशसूचकः ।
अदृष्टपूर्वो भूभर्तुः सदाचारविपर्ययः ॥ ६९५ ॥

---

१ नप्त्री भर्तृवधार्थिनी इति पाठः स्यात् । २ पापौ इत्युचितः पाठः ।

उत्पाद्य ताम्रस्वाम्याख्यं पूर्वं ताम्रमयं रविम् ।
स रीतिप्रतिमाः स्वैरं विहारेभ्योप्यपाहरत् ॥ ६९६ ॥

धनानि निरपत्यानामाहर्तुं व्यवसायिना ।
न्यवार्यतार्यमर्यादा क्रौर्याक्रान्तेन भूभुजा ॥ ६९७ ॥

ततोभिशापसंतापव्यञ्जकेनाञ्जसाभवत् ।
अतिसंभोगजातेन धातुक्षैण्येन सोर्दितः ॥ ६९८ ॥

कुम्भप्रतिष्ठासंभारं चिकीर्षोर्हरमन्दिरे ।
तस्यापतन्महाकालकुम्भे नासापुटादसृक् ॥ ६९९ ॥

आकस्मिकं दुर्निमित्तं तत्प्रतीकारसंविदा ।
न मनागप्यगाच्छान्तिं प्रवृद्धिं प्रत्युताययौ ॥ ७०० ॥

अस्रुस्रुत्यनुबन्धेन[1] तेन ग्लपितसौष्ठवः ।
शनैः शय्याप्रणयितामन्तः स प्रत्यपद्यत ॥ ७०१ ॥

बलमांसकृतक्षैण्यमग्निमान्द्याद्युपद्रवैः ।
कलाशेषेण शशिना तद्वपुः साम्यमाययौ ॥ ७०२ ॥

राज्यं स दित्सुर्हर्षाय दृष्ट्वामात्यान्पराङ्मुखान् ।
ततोभिषेकमौत्कर्षमानिन्ये[2] लोहराचलात् ॥ ७०३ ॥

उच्चावचास्तेन सर्वे संविभक्ता मुमूर्षुणा ।
परमीर्ष्याविधेयेन न शुद्धान्तवधूजनः ॥ ७०४ ॥

कृत्वा धनार्पणं कुर्यां देशादस्य प्रवासनम् ।
इत्युक्त्वा हर्षमानेतुं तेनाप्रार्थ्यन्त[3] मन्त्रिणः ॥ ७०५ ॥

ते तु गोप्तॄन्निवार्याद्यांष्ठक्कुराँल्लोहराश्रितान् ।
विन्यस्य रक्षिभावे तमुत्कर्षाय न्यवेदयन् ॥ ७०६ ॥

---

१ अस्र इत्युचितः पाठः । २ ततोभिषेक्तुमुत्कर्षं इत्युचितः पाठः । ३ तेन प्रार्थ्यन्त इत्युचितम् ।

स नाट्यमण्डपात्तेन निष्कृष्टः क्षामविग्रहः ।
निवेशितश्चतुःस्तम्भे बद्ध्वा बान्धववर्जितः ॥ ७०७ ॥
अथोज्जिगमिषून्प्राणान्निःसामर्थ्यो विदन्नृपः ।
मुमूर्षुरभवत्तीर्थप्रस्थानाय कृतत्वरः ॥ ७०८ ॥
स जानन्दैवतक्रोधं ताम्रस्वामिविपाटनात् ।
इयेष शरणं कर्तुं मार्ताण्डं प्राणलब्धये ॥ ७०९ ॥
संत्यज्य विजयक्षेत्रमत एवापवर्गदम् ।
महीश्वरोपि[1] प्रययौ तत्र त्रासवशंवदः ॥ ७१० ॥
अधीकारप्राप्त्या तृणमिव विदन्विश्वमखिलं
नियोगी जातार्तिर्नमति गृहदासीरपि रुदन् ।
नदन्मूर्खो ज्ञानी बहुदुरुपदेशोधिगमतः
करोति प्राणान्ते शिशुरिव च किं किं न विगुणम् ॥७११॥
तादृश्या कृपणप्रायसेव्यया क्लैब्यसंविदा ।
गुरूपदेशाहंकारस्तस्य हास्यत्वमाययौ ॥ ७१२ ॥
शुक्लायां मार्गशीर्षस्य तृतीयस्यां निशामुखे ।
तलोदेवाश्रितो[2] युग्यं भूभृन्मर्तुं विनिर्ययौ ॥ ७१३ ॥
स भेरीतूर्यनिर्घोषैर्जनाक्रन्दं तिरोदधत् ।
सामात्यान्तःपुरो नौभिः प्रतस्थे जलवर्त्मना ॥ ७१४ ॥
यामशेषे दिनेन्यस्मिन्प्राप्तस्य चरणान्तिके ।
मार्ताण्डस्य स्वजीवाप्त्यै सौवर्णीं प्रतिमां व्यधात् ॥७१५॥
भृत्यैरगणिताज्ञस्य दिदृक्षोर्ज्येष्ठमात्मजम् ।
औत्सुक्येनारतिस्तस्य व्यथितस्याधिकाभवत् ॥ ७१६ ॥
बहिर्हर्षकृतं गीतं गायनानां स गायताम् ।
विवृतद्वारविवरः शृणोति स विनिःश्वसन् ॥ ७१७ ॥

---

१ माहेश्वरोपि इति स्यात् । २ तल्पादेव इति स्यात् ।

प्राणावसानसमये परिसंकुचन्ती
स्वप्नप्रसङ्ग इव धावनशक्तिराज्ञा ।
प्राचुर्यदा खलु रुजो मरणोद्भवाया
मर्मव्यथां प्रथयते पृथिवीपतीनाम् ॥ ७१८ ॥
प्रजा ज्येष्ठं तनूजं च संविभक्तुं कृतार्थनः ।
उत्कर्षं ग्राहयञ्शिक्षां बद्धजिह्वोभवत्ततः ॥ ७१९ ॥
अव्यक्तं वदतो हर्ष इति वाचं पुनः पुनः ।
निह्नोतुं नोनको भावं तस्यादर्शमढौकयत् ॥ ७२० ॥
स तन्निवार्य विहसन्दष्टौष्ठः कम्पयञ्शिरः ।
जपन्किमपि सार्धे द्वे बद्धवागभवद्दिने ॥ ७२१ ॥
आसन्नप्राणनिर्याणः संज्ञयाहूय मन्त्रिणः ।
ततः स्वं तैरसंमूढैर्मार्ताण्डाग्रमनाययत् ॥ ७२२ ॥
वर्षानेकान्नपञ्चाशद्भुक्तवान्स सितेहनि ।
मार्गस्य पञ्चषष्ठेब्दे षष्ठ्यां निष्ठामथासदत् ॥ ७२३ ॥
सप्त मम्मनिकामुख्या देव्यः परिणयाहृताः ।
अवरुद्धापि जयमत्यभिधाना तमन्वगुः ॥ ७२४ ॥
प्रसादवित्तया तस्य पुनः कय्याभिधानया ।
अवरुद्धिकया कृत्स्ना स्त्रीजातिरपवित्रिता ॥ ७२५ ॥
सर्वावरोधप्राधान्यप्रदानं नास्मरद्यदि ।
मा स्मार्षीन्नाम भर्तुस्तदनुच्चाभिजनोद्भवा ॥ ७२६ ॥
संश्रित्य विजयक्षेत्रं क्रमाद्ग्रामनियोगिनः ।
भेजे यत्त्ववरुद्धात्वमतो दुःखाकरोति नः ॥ ७२७ ॥
भूपालभोग्यं स्ववपुः सा भोगाभ्यासभासुरम् ।
निनाय ग्राम्यभोग्यत्वं धिङ्नारीर्नीचचेतसः ॥ ७२८ ॥

उत्कर्षस्याभिषेकाय व्यग्रेष्वाखिलमन्त्रिषु ।
अन्तेष्टिमकरोद्राज्ञः कृतज्ञो वामनः परम् ॥ ७२९ ॥
घोषोभिषेकतूर्याणामेकतो गीतमङ्गलः ।
साक्रन्दः प्रेततूर्याणां नादोन्यत्र समुच्चयौ ॥ ७३० ॥
जातः पद्मश्रियो देव्याः पुत्रः कलशभूभुजा ।
ततो विजयमल्लाख्यो भ्रातुर्वैमत्यमादधे ॥ ७३१ ॥
यद्ददाद्धर्षदेवस्य पिता प्रत्यहवेतनम् ।
प्रतिशुश्राव तस्मै स तदेवोत्कर्षभूपतिः ॥ ७३२ ॥
आश्वासाय च मध्यस्थान्ददौ सामन्तमन्त्रिणः ।
कय्यात्मजस्य चक्रे च जयराजस्य वेतनम् ॥ ७३३ ॥
अन्विष्यन्ति रुदत्य एव तरला गत्यन्तरं योषितो
योगक्षेमकथां चितान्तिकगता एवात्मजाः कुर्वते ।
अन्येषां शतशोवसानसमये चर्चां विचार्येदृशीं
स्त्रीपुत्रादिकृते कुकर्मभिरहो संचिन्वतेर्थं जडाः ॥ ७३४ ॥
प्रविवेश ततः श्रीमान्नगरं नृपतिर्नवः ।
न तु हर्षोदयाकाङ्क्षि हृदयं नगरौकसाम् ॥ ७३५ ॥
तद्राज्यलाभदिवसो जनस्याभोगदूषितः ।
सन्नपि प्रत्यभान्नैव सरोगार्तैरिवोत्सवः ॥ ७३६ ॥
हर्षदेवस्तु पितरि प्रयाते मर्तुमातुरे ।
नवबद्धश्चतुःस्तम्भे न तस्मिन्नह्नि भुक्तवान् ॥ ७३७ ॥
सार्थभ्रष्टमिवाध्वन्यमन्यस्मिन्नह्नि ठक्कुराः ।
ते शोकमूकं संप्रार्थ्य कथंचित्तमभोजयन् ॥ ७३८ ॥
राज्यं दातुं निजे देशे चक्रुश्चास्य प्रतिश्रवम् ।
राज्यद्वयं नायमर्हत्येक एवेति वादिनः ॥ ७३९ ॥

---

१ अन्त्येष्टि इति स्यात् ।

एवं मिलितचित्तस्तैर्विपत्तिं श्रुतवान्पितुः ।
कृतोपवासः सोन्येद्युः शुश्रावोत्कर्षमागतम् ॥ ७४० ॥
बाष्पैः पित्रे प्रयच्छन्तं निवापसलिलाञ्जलीन् ।
तं दूतैरनुजो राजा स्नातुं प्रार्थयताथ सः ॥ ७४१ ॥
तस्य स्नानक्षणे [1]राज्ञि सज्जे राज्याभिषेचने ।
घोषोभिषेकतूर्याणामुदभूत्सजयध्वनिः ॥ ७४२ ॥
स तेन सुनिमित्तेन प्राप्तां मेने निमित्तवित् ।
विद्युद्द्योतेन जीमूतगर्जामिव नृपश्रियम् ॥ ७४३ ॥
ततः प्रभृत्युन्मुखता सुनिमित्तैरगृह्यत ।
तस्यात्यासन्नराज्यस्य भृत्यैरिव दिने दिने ॥ ७४४ ॥
स भोजनं कारयितुं दूतान्भ्रात्रा विसर्जितान् ।
देशान्निर्वासयतु मां राज्यात्संत्यज्य बन्धनात् ॥ ७४५ ॥
स्थातुमप्रत्यवस्थित्या विदध्यां कोशसंविदम् ।
म्रियेन्यथा निरशनैः संदिश्येति व्यसर्जयत् ॥ ७४६ ॥
स तन्मिथ्या प्रतिश्रुत्य तं दूतैः प्रहितैस्ततः ।
कृतकोशं सान्त्वयित्वा राजा भोज्यमभोजयत् ॥ ७४७ ॥
नित्यं च श्वो विधास्ये [2]तदर्थमान इति ब्रुवन् ।
कालापहारं कुर्वाणः शङ्कां तस्योदपादयत् ॥ ७४८ ॥
विश्वासाय स्वताडङ्कपाणिं कृत्वा प्रयागकम् ।
पार्श्वं विजयमल्लस्य सोथ गूढं व्यसर्जयत् ॥ ७४९ ॥
तदेवोक्त्वा तमूचे स त्वां ब्रूते दुःस्थितोग्रजः ।
कुमारे त्वयि राज्येऽस्मिञ्[3]शुश्र्यामो बन्धने वयम् ॥ ७५० ॥
संक्रान्तदुःखः संचिन्त्य चिरेणापि तमब्रवीत् ।
कार्यं कुर्यात्कथमिदं माद्दिरा नीतिमान्नृपः ॥ ७५१ ॥

१ राज्ञः इतिस्यात् । २ तदर्थ्यमान इत्युचितम् । ३ शुष्यामः इत्युचितम् ।

तथाप्यस्मिन्यथाशक्ति यतिष्ये त्वद्विमोक्षणे ।
त्वया तु सावधानेन रक्षणीयं स्वजीवितम् ॥ ७५२ ॥
तं पार्श्वे हर्षदेवस्य संदिश्येति व्यसर्जयत् ।
उपायांश्चिन्तयन्नासीत्तस्य कार्यस्य सिद्धये ॥ ७५३ ॥
उत्कर्षः प्राप्तराज्यस्तु दैवतैरिव मोहितः ।
नादधे किंचिदारम्भं व्यवस्थाग्रथनक्षमम् ॥ ७५४ ॥
समर्पिताधिकारोपि कंदर्पादीन्स[1] मन्त्रिणः ।
राज्यकृत्यं न पप्रच्छ विदधे स च न स्वयम् ॥ ७५५ ॥
परिमातुं परीमाणं कोशसंचयवीक्षणे ।
परं क्ष्मापतेस्तस्य दिनकृत्यमजायत ॥ ७५६ ॥
कर्मणा निर्व्ययेनास्य चिन्त्यमानस्य येन वा ।
सुदीर्घदर्शी लोकोभूत्तेन लुब्धत्वनिश्चयी ॥ ७५७ ॥
सा तस्य लुब्धताख्यातिः समुद्रान्नप्रदायिनः ।
भूभर्तुः पितृपत्नीभिः स्वैरिणीभिः प्रवर्धिता ॥ ७५८ ॥
स श्रोत्रिय इवोत्कम्पी व्यवहारमिताशयः ।
महाहृदयभोग्यानां प्रजानां नाभवत्प्रियः ॥ ७५९ ॥
ततो नियमितां वृत्तिं तस्माल्लुब्धादनाप्नुवन् ।
कुप्यन्विजयमल्लोभूद्देशान्गन्तुं[2] कृतोद्यमः ॥ ७६० ॥
स्वं रक्षितुं स मध्यस्थाननुव्रज्याकृतेखिलान् ।
प्रार्थयामास तेनापि[3] सज्जास्तमनुवव्रजुः ॥ ७६१ ॥
लवणोत्से निशामेकां पुरान्निर्गत्य तस्थुषः ।
मध्यस्थदेव्यास्तस्यैव[4] योधाः पक्षमशिश्रियन् ॥ ७६२ ॥

---

१ सुमन्त्रिणः इति स्यात् । २ देशाद्गन्तुं इत्युचितम् । ३ ते चापि इति स्यात् । ४ देश्याः इति स्यात् ।

हर्षे बद्धे त्वयि गते कृतकृत्यो भवेन्नृपः ।
तत्त्वं निष्कृष्य काराया गमनं तव सांप्रतम् ॥ ७६३ ॥
इति तैः प्रेर्यमाणः स राजसूनुरुदायुधैः ।
विनिवृत्याकरोद्यात्रां प्रत्यूषे नगरोन्मुखः ॥ ७६४ ॥
श्रुत्वा चिकीर्षितं तस्य व्यावृत्तस्य तथाविधम् ।
सहायाः समपद्यन्त कतिचिड्डामरा अपि ॥ ७६५ ॥
अकरोन्मधुरावट्टो हयसेनापतिः सुतम् ।
राजसूनुर्यियासुर्यं मध्यस्थाननुयात्रिकम् ॥ ७६६ ॥
नागाह्वयो द्रोहहीनो राजपक्षमसंत्यजन् ।
कैश्चित्सह हयारोहैः स पद्मपुरवर्त्मना ॥ ७६७ ॥
आगच्छन्नन्तिकं राज्ञो दुर्निमित्तहृतत्वरः ।
न यावन्नगरं प्राप क्षिप्रकारी नृपात्मजः ॥ ७६८ ॥
शकुनैराहितोत्साहः शालाग्रोद्दीपिताग्निभिः ।
सैन्यैर्गृहान्दहंस्तावद्राजधानीमवेष्टयत् ॥ ७६९ ॥
चक्कलकम् ॥
समयाय विनिर्यातं त्यक्त्वोत्कर्षं महीभुजम् ।
तत्पक्षं जयराजोपि राजसूनुरशिश्रियत् ॥ ७७० ॥
हस्तस्थितौ राजपुत्रौ तस्याचिन्तयतां गतिम् ।
नवौ कवी व्यवहृतिं सिद्धवाचः कवेरिव ॥ ७७१ ॥
हर्षदेवे परित्यक्ते यास्याम इति वादिनः ।
स हस्तिमहिषादीनां शालाः सैन्यैरदाहयत् ॥ ७७२ ॥
त्यागप्रलयजीमूतो हर्षदेवोभिषिच्यताम् ।
लुब्धः खशो वणिक्प्रायो राज्यादेष निवार्यताम् ॥ ७७३ ॥
एवं वदन्तः सन्तोपि हर्षमेत्य पुरौकसः ।
पुष्पैः प्राच्छादयन्बद्धं तमोरिविवरार्पितैः ॥ ७७४ ॥

उत्पिञ्जे तत्र संजाते भग्नसैन्यस्य भूपतेः ।
संप्रेष्य ठक्कुरान्हर्षस्तत्टस्थं तद्बलं व्यधात् ॥ ७७५ ॥
इत्थं बद्धोपि तत्कृत्वा वैरिकार्यविरोधिनः ।
संदेहवेपमानाङ्गस्ततस्तानेवमब्रवीत् ॥ ७७६ ॥
वर्तेद्य संकटे दुष्टे तन्मां मुञ्चत बन्धनात् ।
न चेदाशु महीपालादनिष्टं नियमाद्भवेत् ॥ ७७७ ॥
इत्युच्यमानास्ते यावद्विमृशन्ति स्म तन्मुहुः ।
पादप्रहारा न्यपतंस्तावद्वारगृहाद्बहिः ॥ ७७८ ॥
उच्चचार स किं द्रोहः प्रक्रान्तोयं दुराशयैः ।
रे ठक्कुरा विवृणुत द्वारमित्युच्चकैर्वचः ॥ ७७९ ॥
ठक्कुरेष्वथ भीतेषु धैर्यादगणयन्भयम् ।
अकारयद्धर्षदेव एव द्वारमपावृतम् ॥ ७८० ॥
नेत्रमात्रस्थितप्राणो ददर्श विशतस्ततः ।
लोहराञ्शस्त्रिणो हन्तुं प्राप्तान्षोडश वारिकान् ॥ ७८१ ॥
ते हि च्छित्त्वोज्झिते हर्षशीर्षे सर्वमिदं क्षणात् ।
शाम्येदिह भयं मन्त्रं नोनकस्येति जल्पतः ॥ ७८२ ॥
उत्कर्षेणासकृच्छ्रुत्वा तं निहन्तुं विसर्जिताः ।
विमृश्य चोक्ता गच्छन्तः कार्यशेषं विमुञ्चता ॥ ७८३ ॥
कदाचित्तेन कृत्यं स्यादहतेनेति तत्क्षणम् ।
निवार्य ठक्कुरात्रक्ष्यो हन्तव्यश्च यदोर्मिकाम् ॥ ७८४ ॥
इमां दद्यामभिज्ञानं यदा चेयं विसृज्यते ।
तदा तु बन्धनात्त्याज्य इत्युदीर्याङ्गुलीयकम् ॥ ७८५ ॥
पाणौ दर्शयता चोक्ता विलम्बालम्बनं यतः ।
निवार्य ठक्कुरांस्तस्मिन्क्षिप्रं न प्राहरंस्ततः ॥ ७८६ ॥

कुलकम् ॥

स तु प्रत्येकमाहूय नामग्रहणपूर्वकम् ।
अजिग्रहत्तांस्ताम्बूलमप्युपावेशयत्पुरः ॥ ७८७ ॥
जहुस्ते कृतसत्कारास्ताम्बूलग्रहणक्षणे ।
ह्रीताः कराग्राच्छस्त्राणि प्रजिहीर्षा च मानसात् ॥ ७८८ ॥
धत्ते श्रियं सृजति कीर्तिमघं लुनीते
मित्रत्वमानयति हन्त विरोधिनोपि ।
यात्यध्वभिः प्रतिपदं सुमनोनुकूलै-
र्गौः कामधुक्कमिव नापहरत्यनर्थम् ॥ ७८९ ॥
राजपुत्रः स तानूचे किं ह्रीता इव तिष्ठथ ।
निर्दोषाः सर्वथा प्रेष्याः स्वाम्यादेशानुपालने ॥ ७९० ॥
विलम्ब्यतां तथाप्यत्र द्रष्टव्यं महदद्भुतम् ।
यथोदेष्यत्यवस्थानामन्यथात्वं क्षणे क्षणे ॥ ७९१ ॥
द्विपद्वीपिक्रव्यादुरगतुरगादिभ्रमकृतो
यथास्यां भिद्यन्ते दिवि किल त एवाम्बुदलवाः ।
तथा सौम्यक्रूरक्रमविकृतिभाजस्तनुभृतां
क्षणानां नानात्वान्ननु हृदि विकारोर्मय इमाः ॥ ७९२ ॥
क्षणानुवृत्तिं कुर्वाणास्तद्यथात्र स्थिता वयम् ।
तथा सन्तु भवन्तोपि कार्यान्तरदिदृक्षवः ॥ ७९३ ॥
अपि चैवंविधा एव वितन्वन्तो रसान्तरम् ।
आसन्नराज्यप्राप्तीनां राज्ञां स्युः प्राणसंशयाः ॥ ७९४ ॥
ग्रीष्मस्योष्मा व्रजति घनतां नूनमासन्नवृष्टे-
र्नैशं गाढीभवति तिमिरं संनिकृष्टप्रभातम् ।
जन्तोरेवं प्रसभविभवस्फारसंपत्प्रचारा-
न्निष्क्रामन्ती विपदुपचितोपद्रवोद्रेकमेति ॥ ७९५ ॥

प्राणचारेण शकुनं निश्चित्येति वदन्सताम् ।
आचचक्षे शुभोदर्काः स्वोदन्तसदृशीः कथाः ॥ ७९६ ॥
कालं क्षेप्तुमुपन्यस्तशुद्धिव्यक्तीभवद्रसाम् ।
तेभ्यश्च कथयामास हरिश्चन्द्राश्रयां कथाम् ॥ ७९७ ॥
तद्भञ्जने स्वरक्षायां बाह्यवार्तागवेषणे ।
व्यापृतत्वं गभीरस्य न तस्य समलक्ष्यत ॥ ७९८ ॥
अत्रान्तरे तमुद्दिश्य मते जाते नवे नवे ।
राजश्रियश्च काल्याश्च शतशोभूद्गतागतम् ॥ ७९९ ॥
उत्कर्षो भूमिपस्तस्य परित्यागं ह्यमन्यत ।
आदिदेशानुगांस्तांस्तान्भूरिशश्च प्रमापणे ॥ ८०० ॥
अभिज्ञानोर्मिकादानं वधादेशे तु नास्मरत् ।
तेनोक्ति तस्य दूतानामन्वतिष्ठन्त[1] रक्षिणः ॥ ८०१ ॥
स तान्वन्ध्यश्रमान्वीक्ष्य स्मृत्वाभिज्ञानसंविदम् ।
सत्त्वात्मजं राजपुत्रं शूराख्यं व्यसृजत्ततः ॥ ८०२ ॥
अभिज्ञानं वितरतस्तत्करे तस्य मुह्यतः ।
दैवयोगात्क्षणे तस्मिन्नूर्मिकाव्यत्ययोभवत् ॥ ८०३ ॥
यः पातार्थमुपार्जितोन्याशिरसस्तेनैव सिन्धुप्रभु-
र्वृद्धक्षत्त्रधराधवः स्वशिरसः पातं वरेणान्वभूत् ।
दिव्या स्वैव गदा श्रुतायुधनृपं हन्तावधीदाहवे
यत्त्राणाय विगण्यते विधिवशात्तेनैव नाशो भवेत् ॥ ८०४॥
तथा चैकस्य विस्मृत्या व्यत्ययेनापरस्य च ।
अभिज्ञानस्य स नृपो नाशं प्रत्युत लब्धवान् ॥ ८०५
आभिजन्येन हर्षस्य ते क्षणादेव रक्षिणः ।
प्रपेदिरे हितैषित्वमुत्कर्षाज्ञाविरोधिनः ॥ ८०६ ॥

---

१ अन्वतिष्ठन्न इत्युचितम् ।

द्वारमाक्रान्तमुत्क्रोधो वधायायमुपागतः ।
इति निर्ध्याय ते शूरं हन्तुमैच्छन्नुदायुधाः ॥ ८०७ ॥
उद्घाटितारिपुटा दृष्ट्वा तस्योर्मिकां करे ।
तेनैव साकं नृत्यन्तो हर्षं समुपतस्थिरे ॥ ८०८ ॥
पादन्यस्तोत्तमाङ्गैस्तैर्निर्गच्छेत्यर्थितस्ततः ।
अविश्वसन्राजसूनुः क्षणमासीत्स चिन्तयन् ॥ ८०९ ॥
तस्मिन्क्षणे हर्षदेवं हतं ज्ञात्वा रणे स्थितः ।
क्रुध्यन्विजयमल्लोभूदधिकोद्रिक्तपौरुषः ॥ ८१० ॥
तं दग्धुमुद्यतं राजधानीं जीवति तेनुजः[1] ।
अभिधायेति रुरुधुः कथंचित्पार्थिवानुगाः ॥ ८११ ॥
प्रत्ययार्थं ततस्तस्य राज्ञा हर्षवधूर्द्रुतम् ।
गृहीतभर्तृताडङ्का सुगला प्रैष्यतान्तिकम् ॥ ८१२ ॥
तां विलोक्यैव विरते वह्निदाहान्नृपात्मजे ।
राजा भयप्रतीकारं हर्षत्यागादमन्यत ॥ ८१३ ॥
गत्वामात्याः स्वयं नोनप्रशस्तकलशादयः ।
हर्षं निर्निगडं कृत्वा कारागारात्ततोत्यजन् ॥ ८१४ ॥
मग्नः स तेषां शोकेन वक्रात्कृतगतागतः ।
अन्त्यक्षणे श्वास इव प्रससार बहिश्चरन् ॥ ८१५ ॥
हर्षः प्रच्छाद्यमानस्तु पौराणां पुष्पवृष्टिभिः ।
हयमारुह्य सामात्यो रणस्थं नृपमासदत् ॥ ८१६ ॥
अभिनन्द्यानुजो राजा तमूचे भ्रातरं रणात् ।
निवार्यागम्यतां कुर्मः प्राप्तकालं ततो वयम् ॥ ८१७ ॥
तथेति प्रस्थिते तस्मिंस्त्यक्त्वा तत्स रणाजिरम् ।
प्राविशन्मन्त्रिभिः सार्धं कोशं हेमादिसंश्रयम् ॥ ८१८ ॥

---

1 तेग्रजः इत्युचितम् ।

उत्तीर्णं महतः कृच्छ्राद्धर्षदेवमुपस्थितम् ।
दृष्ट्वा विजयमल्लोभूत्प्रहर्षान्निष्क्रियः क्षणम् ॥ ८१९ ॥
ततो ववन्दे तत्पादौ स चोत्काम्यालिलिङ्ग तम् ।
तास्ताः कथास्तयोरासन्नुपकर्त्रुपकार्ययोः ॥ ८२० ॥
व्यापादयैनमेवादौ हर्षोत्कर्षं ततो नृपः ।
निष्कण्टकोसि भवितेत्याप्तस्योपांशु जल्पतः ॥ ८२१ ॥
ततो विजयमल्लेन नाद्रोहेणादृतं वचः ।
ज्ञात्वेङ्गितज्ञो हर्षस्तत्ततस्तु चकितः क्षणम् ॥ ८२२ ॥
युग्मम् ॥
स्वदेहमामिषीभूतं स भ्रात्रोः श्येनयोरिव ।
निष्पत्त्रपक्ष[1]प्रतिमो ररक्षार्वगतश्चरन् ॥ ८२३ ॥
आसन्नाभ्रजलस्य दावविगमे विद्युद्भयं शाखिनो
नक्रास्याद्गलतश्च मज्जनमयी शङ्का भवेद्वारिधौ ।
भोक्तव्यस्य विधिः शुभस्य रभसात्स्वादुत्वनिष्पत्तये
जन्तोः संतनुते निराकृतभियो भीत्यन्तरोत्पादनम् ॥८२४॥
तं हयभ्रमणव्याजाद्रक्षन्तं निजजीवितम् ।
ज्ञातवार्ता निजाः केचित्पत्तयः पर्यवारयन् ॥ ८२५ ॥
साकं विजयमल्लेन ततः संमन्त्र्य स क्षणात् ।
चचाल विप्लवापायमाख्यातुं तं महीभुजे ॥ ८२६ ॥
अग्रं तद्वेश्मनः प्राप्तं विनिर्यान्तं नृपात्मजात् ।
ततो विजयसिंहस्तं संप्रवेशाभ्यवारयत् ॥ ८२७ ॥
ऊचे च मरणात्तीर्णो मर्तुं विशसि किं पुनः ।
निष्प्रज्ञ गत्वोपविश त्यक्तशङ्कं नृपासने ॥ ८२८ ॥

---

१ पक्षिप्रतिमः इत्युचितम् ।

एवमुक्तवतस्तस्य भृत्यैः कोशादुपाहृते ।
सिंहासने हर्षदेवस्ततस्तूर्णमुपाविशत् ॥ ८२९ ॥
वैयात्यच्छादितानन्तप्रातिकूल्या तदन्तिके ।
उपाविशच्च सुगला महादेवीत्वसिद्धये ॥ ८३० ॥
तस्याभिषेकशब्देन समघट्यन्त सर्वतः ।
रसितेनाम्बुवाहस्य चातका इव मन्त्रिणः ॥ ८३१ ॥
तद्वार्ताश्रवणेनार्तमुत्कर्षं मन्दिरात्ततः ।
धूर्तो विजयसिंहोपि कृष्ट्वान्यमनयद्गृहम् ॥ ८३२ ॥
आस्थानस्थस्य भूभर्तुरग्रेण स मितानुगः ।
नष्टश्रीर्ददृशे गच्छन्स्थिराः कस्य विभूतयः ॥ ८३३ ॥
तस्य वेश्म प्रविष्टस्य बहिर्विन्यस्य रक्षिणः ।
राज्ञो विजयसिंहस्तत्कृतं कार्यं न्यवेदयत् ॥ ८३४ ॥
कारायां संस्तुतान्राजपार्श्वमानीय ठक्कुरान् ।
तत्सैन्येग्रस्थितेत्याक्षीद्भयं विजयमल्लतः ॥ ८३५ ॥
सोप्यग्रजं प्राप्तराज्यं श्रुत्वा तत्संविधं व्रजन् ।
निन्ये संमान्य तद्दूतैः स्वामेव वसतिं क्षणात् ॥ ८३६ ॥
तत्सैन्यं स्वान्तिकं प्राप्तमथ वीक्ष्य क्षमापतिः ।
आनिनाय तमभ्यर्णं क्षणमात्रेण नीतिवित् ॥ ८३७ ॥
मह्यं प्राणाश्च राज्यं च त्वया दत्तमिति ब्रुवन् ।
स प्राञ्जलिस्तमकरोत्क्लेशसाफल्यदायिनम् ॥ ८३८ ॥
तस्य दैवानुकूल्येन नीत्यैवं सुप्रयुक्तया ।
तत्कालमेव तद्राज्यशय्यायां[1] समुपाविशत् ॥ ८३९ ॥
कारागृहान्तःसंवीतान्येव वासांसि धारयन् ।
सिंहासनेन शुशुभे श्रीसांनिध्यान्नवो नृपः ॥ ८४० ॥

---

१ तद्राज्यं इति स्यात् ।

तादृक्साहससंरम्भपरिश्रान्तो दिनात्यये ।
कृतारोहोथ शय्यायां त्यक्तभार इवापतत् ॥ ८४१ ॥
पश्यन्निव स[1] तामेव सर्वतो विशरारुताम् ।
न स निद्रासुखं तत्र मीलिताक्षोपि लब्धवान् ॥ ८४२ ॥
उत्कर्षो युद्धिबद्धस्तु मन्त्रं पृच्छन्स्वमन्त्रिणः ।
आक्षिप्यान्यद्वचो रूक्षं नोनकेनेत्यकथ्यत ॥ ८४३ ॥
प्रातः प्रोक्तोसि यन्मन्त्रं तन्नाकार्षीर्महीपते ।
पतितामनयादस्माद्भाविनीं शृणु संविदम् ॥ ८४४ ॥
अध्याक्षिपो बन्धनस्थं त्वं तमुच्छिष्टभोजिनाम् ।
श्वः श्वमांसार्पिणां हस्ते स तु त्वामर्पयिष्यति ॥ ८४५ ॥
शरणं मरणादन्यत्तस्मादस्मिन्क्षणेस्ति किम् ।
त्यक्ताहवान[illegible] तदप्यप्राप्यतां गतम् ॥ ८४६ ॥
अवसादफलास्वादकालेत्यन्तमरुंतुदम् ।
यद्वोपालम्भपाण्डित्यं न विपक्षेषु शोभते ॥ ८४७ ॥
त्वयापायमनालोच्य य उपायः प्रवर्तितः ।
सर्वमेकपदे तेन मुहूर्तेनैव हारितम् ॥ ८४८ ॥
संस्थाप्यमानो दुर्नीत्या सूच्येव जरढः पटः ।
प्रत्युतोपद्रवोल्पोपि शतद्वारः प्रजायते ॥ ८४९ ॥
एवं श्रुत्वा स तन्मध्यान्निर्गत्याभ्यन्तरं गृहम् ।
अवरुद्धिकया सार्धं विवेश सहजाख्यया ॥ ८५० ॥
तत्र संध्यासमाधिस्थास्तिष्ठामीत्यभिधाय ताम् ।
क्षणं तिरस्करिण्यन्तरेकाक्येवाकरोत्स्थितिम् ॥ ८५१ ॥
निःशस्त्रेण गले क्षिप्त्वा पटच्छेदनकर्तरीम् ।
नाड्यः प्राणहरास्तेन च्छिन्नाः खिन्नात्मना ततः ॥ ८५२ ॥

१ च तामेव इत्युचितम् ।

फणत्कारेण कर्तर्याश्च्युताया भुवि शङ्किता ।
अपश्यत्सहजा रक्तं श्च्योतज्जवनिकान्तरात् ॥ ८५३ ॥
सोथ लम्बशिरोनिर्यत्सान्द्रासृग्ददृशे तया ।
वज्रावभग्नशृङ्गान्तः श्च्योतद्धातुरिवाचलः ॥ ८५४ ॥
तस्यास्तदानीमौचित्यं निर्व्यूढं येन योषिताम् ।
भर्तृप्रसादपात्राणामद्याप्युच्चैस्तरां शिरः ॥ ८५५ ॥
व्रजति रजनी त्यक्त्वा कापि क्षये क्षणदाकरं
पदमुपगतस्यास्तं संध्या रवेरनुगच्छति ।
इति परिणतौ प्रेमण्युच्चावचे परिचिन्तिते
क्वचन नियमान्निन्द्या वन्द्या न वा सुधियां स्त्रियः ॥८५६॥
कुलाचारपतिप्रेमसादृश्येप्यभवत्तदा ।
कय्यासहजयोर्यस्मान्निन्द्या वन्द्या च पद्धतिः ॥ ८५७ ॥
युग्मम् ॥
सापि हि द्युसदो वेश्मनर्तकी नाट्यमण्डपे ।
दृष्ट्वा तेनावरुद्धात्वं निन्ये राजवधूः पुरा ॥ ८५८ ॥
कान्तास्रगैरिकास्यन्दकृतसान्द्राङ्गरागया ।
प्रेम्णो हेम्न इवौज्ज्वल्यं प्रविश्याग्निं तयार्पितम् ॥ ८५९ ॥
हर्षदेवस्यापि पूर्वं वेश्यात्वे साभवत्प्रिया ।
अतस्तेनार्थ्यमानापि मरणान्न न्यवर्तत ॥ ८६० ॥
चतुर्विंशाब्ददेशीयो दिनद्वाविंशतौ नृपः ।
मृतस्तिष्ठन्निशामेकां प्रातः सोक्रियताग्निसात् ॥ ८६१ ॥
तस्यावरोधलोलाक्ष्यो लोहराद्रिस्थिता अपि ।
कृशानुवर्त्मना काश्चित्पदवीं द्रुतमन्वयुः ॥ ८६२ ॥
शस्त्रं संत्याज्यमानेषु तन्मन्त्रिषु नृपानुगैः ।
मुमूर्षुर्नोनकः शस्त्रं न तत्याज क्षणं यदा ॥ ८६३ ॥

विनास्मान्मन्त्रदो राज्ञः कोन्यः स्याद्यद्दिनैरसौ ।
मोक्ष्यत्यस्मांस्ततः प्राणान्नोपैक्षिष्टाविचारयन् ॥ ८६४ ॥
स्वयूथ्य एवेति वचः प्रशस्तकलशो वदन् ।
तदा संत्याजयामास स्वयं तच्च समर्पितम् ॥ ८६५ ॥

तिलकम् ॥

नोनसिह्लारभट्टारप्रशस्तकलशादयः ।
बद्ध्वाथ हर्षदेवेन कारागारं प्रवेशिताः ॥ ८६६ ॥
इत्येवमेकेनैवाह्ना तादृग्राजविपर्ययः ।
कृतश्च हर्षदेवेन दैवेनेव महाद्भुतः ॥ ८६७ ॥
यथाकथंचिद्व्युत्क्रान्ता बहवः पृथिवीभृतः ।
प्रतीतिविषमो मार्गः कष्टमापतितोधुना ॥ ८६८ ॥
सर्वोत्साहोदकक्षेत्रं सर्वानुल्लासदूतिका ।
सर्वव्यवस्थाजननी सर्वनीतिव्यपोहकृत् ॥ ८६९ ॥
उद्रिक्तशासनस्फूर्तिरुद्रिक्ताज्ञाक्षयक्षितिः ।
उद्रिक्तत्यागसंपत्तिरुद्रिक्तहरणग्रहा ॥ ८७० ॥
कारुण्योत्सेकसुभगा हिंसोत्सेकभयंकरी ।
सत्कर्मोत्सेकललिता पापोत्सेककलङ्किता ॥ ८७१ ॥
स्पृहणीया च वर्ज्या च वन्द्या निन्द्या च सर्वतः ।
निश्चोद्या चोपहास्या च काम्या शोच्या च धीमताम् ८७२
आशास्या चापकीर्त्या च स्मार्या त्याज्या च मानसात् ।
हर्षराजाश्रया चर्चाकथा व्यावर्णयिष्यते ॥ ८७३ ॥

कुलकम् ॥

नूनं स तैजसैरेव ससृजे परमाणुभिः ।
कुतोन्यथाभूत्प्रसवे दुष्प्रेक्ष्यो महतामपि ॥ ८७४ ॥

न मर्त्येषु न देवेषु तद्वेषो दृश्यते क्वचित्।
दानवेन्द्रेषु स प्राज्ञैः परमुत्प्रेक्ष्यते यदि ॥ ८७५ ॥
प्रतिमार्कपरीमाणज्वलत्कुण्डलमण्डितः।
उत्तुङ्गमुकुटानद्धविकटोष्णीषमण्डलः ॥ ८७६ ॥
प्रसन्नसिंहविप्रेक्षी नीचश्मश्रुच्छटाञ्चितः।
वृषस्कन्धो महाबाहुः श्यामलोहितविग्रहः ॥ ८७७ ॥
व्यूढवक्षः[1] क्षाममध्यो मेघघोषगभीरवाक्।
सोमानुषाणामपि यत्प्रतिभाभङ्गकार्यभूत् ॥ ८७८ ॥
तिलकम् ॥

सिंहद्वारे महाघण्टाश्चतुर्दिक्कमबन्धयत्।
ज्ञातुं विज्ञप्तिकामान्स प्राप्तांस्तद्वाद्यसंज्ञया ॥ ८७९ ॥
आर्तां च वाचमाकर्ण्य तेषां तृष्णानिवारणम्।
प्रावृषेण्यः पयोवाहश्चातकानामिवाकरोत् ॥ ८८० ॥
अचित्रवस्त्रो निर्हेमभूषणोल्पपरिच्छदः।
ददृशे विगतोष्णीषो न कश्चिद्राजमन्दिरे ॥ ८८१ ॥
सिंहद्वारे नरपतेर्नानाजनसमाश्रिते।
सर्वदेशश्रियोश्रान्तमासन्राशीकृता इव ॥ ८८२ ॥
अपेतसंख्याः सौवर्णशृङ्खलाकटकान्विताः।
भ्रेमुर्मन्त्रिप्रतीहारमुख्याः क्ष्मापतिमन्दिरे ॥ ८८३ ॥
एवं स्फूर्जन्स नृपतिर्नवसाम्राज्यसुन्दरः।
अभूद्विजयमल्लस्य गुरोरिव मते स्थितः ॥ ८८४ ॥
आदीयमानवचसः कृतज्ञेन महीभुजा।
तस्याभूत्पार्थिवस्येव सेवकैः संकटा सभा ॥ ८८५ ॥

---

१ वक्षाः इत्युचितम्।

स्वसेवकाननादृत्य रक्षन्संस्थाव्यतिक्रमम् ।
पित्र्येभ्य एव मन्त्रिभ्यः सोधिकारान्समपर्यत्[1] ॥ ८८६ ॥
द्वारे चकार कंदर्पं मदनं चापि कम्पने ।
अन्यान्विजयसिंहादीन्कर्तव्ये च निजे निजे ॥ ८८७ ॥
तेन प्रशस्तकलशप्रमुखाः शान्तमन्युना ।
बन्धात्संत्यज्य कार्येषु निजेष्वेव नियोजिताः ॥ ८८८ ॥
स्मृत्वापकारान्सुबहूनमात्यो नोनकः परम् ।
धात्रेयेण समं भ्रात्रा कोपाच्छूले विपादितः ॥ ८८९ ॥
काले काले तु कार्येषु संकटेषु महामतिम् ।
संस्मरन्स्वामिभक्तं तं पश्चात्तापेन पस्पृशे ॥ ८९० ॥
योग्यः कृतापकारोपि कदाचिदुपयुज्यते ।
विहितागारदाहोग्निः शरणं भोज्यसिद्धये ॥ ८९१ ॥
संदर्श्याग्रे स्वभार्यायाः कर्णनासावकर्तनम् ।
विश्शाभट्टो राजभृत्यैः शूलेनैव विपादितः ॥ ८९२ ॥
उदये संविभेजे स भृत्यान्काराविनिर्गतान् ।
मधौ प्रफुल्लः शाखीव भृङ्गान्भूविवरोत्थितान् ॥ ८९३ ॥
राकेः क्षेमस्य यः पौत्रो वज्रजः स महीभुजा ।
सर्वामात्यप्रधानत्वं निन्ये सुन्नः सहानुजः ॥ ८९४ ॥
राज्ञो यात्रादिसमये प्रेक्षकाणां पदे पदे ।
एक एकोभवन्मन्त्री महीपालभ्रमप्रदः ॥ ८९५ ॥
सर्वप्रतीहारघटामूर्धानमधिरोपितः ।
यायराजोनुजस्तस्य जीवितादधिकोभवत् ॥ ८९६ ॥

---

१ समार्पयत् इत्युचितम् ।

जाह्नवीयात्रया भ्रात्रोरानृशंस्या········ ।
धम्मटः सोपि तान्वङ्गैर्भ्रातृपुत्रैः सहाययौ ॥ ८९७ ॥
संमान्य तं नरपतिः स्वकृते हारिताग्रजम् ।
सभ्रातृपुत्रमद्राक्षीत्स्वाविशेषेण सर्वदा ॥ ८९८ ॥
विभज्य भुञ्जतो राज्यं तस्यैवं प्रेरितः खलैः ।
क्रमाद्विजयमल्लोथ दुद्रुक्षुर्[1]विकृतिं दधे ॥ ८९९ ॥
राज्यं प्रादाः किमन्यस्मै जित्वेत्युक्तः स दुर्जनैः ।
तल्लिप्सुर्मन्त्रयामास वधं प्रथमजन्मनः ॥ ९०० ॥
विजने मन्दिरे हन्यामिति संमन्त्र्य भूपतिः ।
यागं विधाय व्याजेन तेनागन्तुं निमन्त्रितः ॥ ९०१ ॥
मन्त्रे श्रुतिं गते राज्ञः सोथास्कन्दविशङ्कितः ।
आदिदेश स्वसैन्यानां द्रुतं संनें[2]हनोद्यतम् ॥ ९०२ ॥
संनद्धे राजसैन्येथ द्रुतं निर्गत्य भूपतेः ।
हृता विजयमल्लेन मन्दुराभ्यस्तुरंगमाः ॥ ९०३ ॥
संहरंस्तुरगान्वीक्ष्य प्रहरन्नृपतेर्बलम् ।
कुर्वन्महाहवं वीरो निर्गन्तुं तत्वरे पुरात् ॥ ९०४ ॥
आश्लिष्य पृष्ठं तिष्ठन्त्या जायया सहितो व्रजन् ।
स चकार तुरंगस्थः संग्राममतिमानुषम् ॥ ९०५ ॥
धारासारैः क्षणे तस्मिन्नकालजलदोज्झितैः ।
विपर्यस्तेव पृथिवी सर्वतः समलक्ष्यत ॥ ९०६ ॥
भांकारमारुतारब्धभूरिभेरीरवे रणे ।
आसारेण शरैश्चासीच्छाद्यमानो नृपात्मजः ॥ ९०७ ॥

---

१ दुध्रुक्षुः इत्युचितम् । २ संनहनोद्यमम् इत्युचितः पाठः ।

तं क्षीयमाणपृतनं यान्तं हन्तुं समुद्यताः ।
कर्माणि प्राकृतानीव न चण्डकसुता जहुः ॥ ९०८ ॥
भग्नसेतुं पयोवेगैर्वितस्तासिन्धुसंगमम् ।
सजानिरतरद्दोर्भ्यामवतीर्य स वाजिनः ॥ ९०९ ॥
सत्त्ववानकरोत्पल्यासज्जनं रिपुसंकटे ।
सिन्धुं प्रवृद्धामुत्तीर्य तुरंगोपि तमन्वगात् ॥ ९१० ॥
द्विषां दृग्गोचराद्यातः स तमारुह्य वाजिनम् ।
दरद्देशोन्मुखो वीरः प्रायाल्लहरवर्त्मना ॥ ९११ ॥
कंदर्पद्वारपतिना सर्वतो रुद्धपद्धतिः ।
गिरीनुल्लङ्घ्य चाविक्षद्गिरिगुप्तां दरत्पुरीम् ॥ ९१२ ॥
दरदाभ्यर्चितं तत्र श्रीविद्याधरदेहिना ।
केचिन्निजाः परिजनाः शनकैस्तं प्रपेदिरे ॥ ९१३ ॥
श्रुत्वा स्वीकार्यमाणं च संरम्भं डामरादिभिः ।
प्रायुङ्क्त हर्षपृथ्वीभृदुपायांश्चकितोन्वहम् ॥ ९१४ ॥
तेषु वन्ध्येषु शीततुं सोतिवाह्य दरत्पुरे ।
डामरैः प्रहितालापश्चैत्रे यात्रामदान्मदात् ॥ ९१५ ॥
उत्तीर्य संकटांस्तिष्ठन्मार्गान्तः पटमण्डपे ।
अकस्मादभवन्मानी हिमानीहतजीवितः ॥ ९१६ ॥
यदुल्लासाय संरम्भो धीरैर्विस्तार्यते महान् ।
कृत्यं हिनास्ति तद्दैवमत्यल्पेनैव वस्तुना ॥ ९१७ ॥
उन्मीलनं तिग्मरुचिः प्रयत्ना-
द्येषां सहस्रेण करैः करोति ।
उन्मूलयत्येककरेण तानि
पद्मानि धाता कुपितो द्विपेन ॥ ९१८ ॥

द्वैराज्यशङ्कया कंचित्कालं संकुचितं ततः ।
भूयः प्रभयतो[1] लग्नं राज्यं हर्षमहीभुजः ॥ ९१९ ॥
राजशब्दस्तदा सेहे न कुत्राप्यधिरोहणम् ।
अत्युदग्रतया तस्मिल्लँघुत्वेनान्यराजसु ॥ ९२० ॥
स शोभादायिनीर्भङ्गीः प्रावर्तयत मण्डले ।
निर्मत्सरो नरपतिः पुष्पर्तुरिव कानने ॥ ९२१ ॥
मुक्तकेशा निरुष्णीषा निष्कलाभरणाः पुरः ।
संत्यज्यैकं महीपालमभवन्निह देहिनः ॥ ९२२ ॥
धम्मिल्लग्रथनाद्यत्र मदनः कम्पनापतिः ।
जयानन्दोप्यमात्याग्र्यश्चित्रार्धोरुकधारणात् ॥ ९२३ ॥
अन्वभूत्पार्थिवक्रोधमविशेषेण मण्डले ।
तेन राज्योचितो वेषस्तत्र राज्ञा प्रवर्तितः ॥ ९२४ ॥
युग्मम् ॥
स केषांचिदमात्यानामाकल्पोल्लासशोभिनाम् ।
निर्मत्सरः स्वदासीभिरारात्रिकमकारयत् ॥ ९२५ ॥
दाक्षिणात्याभवद्भङ्गिः प्रिया तस्य विलासिनः ।
कर्णाटानुगुणष्टङ्कस्ततस्तेन प्रवर्तितः ॥ ९२६ ॥
लडत्तालीदलाः स्थूलचन्दनस्थाससुन्दराः ।
रेजुर्जनास्तदास्थाने श्लाघ्यदीर्घासिधेनवः ॥ ९२७ ॥
स्वर्णकेतकपत्राङ्कजूटलम्बोर्जितस्रजः ।
चटुलातिलकाश्लिष्टविलोलतिलकाङ्कुराः ॥ ९२८ ॥
अपाङ्गश्रोत्रयोर्बद्धसंधयोञ्जनरेखया ।
निर्नीराङ्गिककेशान्तबद्धहेमोपवीतकाः ॥९२९ ॥
अधराम्बरपुच्छान्तैर्लम्बैश्चुम्बितभूतलाः ।
प्रच्छादितार्धदोर्लेखकञ्चुकाङ्कपयोधराः ॥ ९३० ॥

1 प्रभवतो इति स्यात् ।

कर्पूरोद्धूलनस्मेरा भ्रमन्त्यस्तरलभ्रुवः ।
वध्रुराश्रितपुंवेषा झपाङ्कच्छलदङ्कताम् ॥ ९३१ ॥

चक्कलकम् ॥

अन्योपजीव्यतां प्रापुस्तस्यार्थित्वेन मार्गणाः ।
विश्वाप्यायकतां मेघाः प्रणयेनेव वारिधेः ॥ ९३२ ॥
प्रसादैस्त्यागिनस्तस्य राज्ञः कनकवर्षिणः ।
समस्ता गाथकगणाः पार्थिवस्पर्धितां ययुः ॥ ९३३ ॥
विद्वच्चूडामणिर्भूभृत्पण्डिताग्र्यमण्डितान् ।
चकार युग्यतुरगच्छत्रादिप्रक्रियाभृतः ॥ ९३४ ॥
कश्मीरेभ्यो विनिर्यान्तं[१] राज्ये कलशभूपतेः ।
विद्यापतिं यं कर्णाटश्चक्रे पर्माडिभूपतिः ॥ ९३५ ॥
प्रसर्पतः करटिभिः कर्णाटकटकान्तरे ।
राज्ञोग्रे ददृशे तुङ्गं यस्यैवातपवारणम् ॥ ९३६ ॥
त्यागिनं हर्षदेवं स श्रुत्वा सुकविबान्धवम् ।
बिल्हणो वञ्चनां मेने विभूतिं तावतीमपि ॥ ९३७ ॥
सौवर्णामलसाराढ्या राजधान्यो धरापतेः ।
सुबह्व्योभ्रंलिहगृहा भ्रेजिरे भुवनाद्भुताः ॥ ९३८ ॥
तदीये नन्दनवने द्रुमेभ्यो न व्यधुः स्थितिम् ।
त्यागिना निर्जितास्तेन केवलं कल्पपादपाः ॥ ९३९ ॥
विविधाभिरशून्याम्बु विहङ्गमृगजातिभिः ।
तेन व्याप्तदिगाभोगं चक्रे पम्पाभिधं सरः ॥ ९४० ॥
सोज्ञासीद्यावतीर्विद्यास्तासां नामापि निश्चितम् ।
वक्तुं नास्त्येव सामर्थ्यं व्यक्तं वाचस्पतेरपि ॥ ९४१ ॥

---

१ विनिर्यातं इत्युचितम् ।

गीतमाकर्ण्यतेद्यापि तस्य वाग्गेयकारिणः ।
विपक्षैरपि पक्ष्माग्रलुठद्बाष्पोदबिन्दुभिः ॥ ९४२ ॥
स्वपतो दिनयामौ द्वौ सर्वकालं विलासिनः ।
दत्तस्थानस्य तस्यासीद्यामिनीषु प्रजागरः ॥ ९४३ ॥
तस्य दीपसहस्राङ्के स्थितस्यास्थानमण्डपे ।
विद्वद्गोष्ठीगीतनृत्तप्रस्तावेन क्षपा ययुः ॥ ९४४ ॥
कथान्ते शुश्रुवे तत्र पर्णचर्वणजः परम् ।
कान्ताधम्मिल्लशेफालीत्रुटिजन्मा च मर्मरः ॥ ९४५ ॥
वितानैः सपयोदेव साग्निवप्रेव दीपकैः ।
रुक्मदण्डैः सशम्पेव सधूमेवासिमण्डलैः ॥ ९४६ ॥
साप्सरा इव कान्ताभिः सनक्षत्रेव मन्त्रिभिः ।
सर्षिसंघेव विबुधैः सगन्धर्वेव गायनैः ॥ ९४७ ॥
नित्यसंकेतवसतिर्धनदस्य यमस्य च ।
एकं विहरणारण्यं दानस्य च भयस्य च ॥ ९४८ ॥
क्षपास्थानस्थितिस्तस्य राज्ञः शक्राधिकश्रियः ।
कस्य वाचस्पतेर्वाचा वक्तुं कार्त्स्न्येन शक्यते ॥ ९४९ ॥

चक्कलकम् ॥

रौक्मैश्च राजतैश्चासीद्व्यवहारस्तदा घनः ।
मण्डले विरलोमुष्मिन्दीन्नारैस्ताम्रजैः पुनः ॥ ९५० ॥
दण्डनायकतां प्राप्य सुन्नः सर्वोन्नतिं भजन् ।
तस्मिन्काले त्वभूल्लोभान्नीचो मुष्टिपचः परम् ॥ ९५१ ॥
निजा जयवने सूर्यामूलके विजयेश्वरे ।
आख्यान्ति यस्य लुब्धत्वं निर्व्ययस्थितयो मठाः ॥ ९५२ ॥
क्षुधितव्याधितानाथदीनाद्यार्तिनिवारणम्[1] ।
सुस्पष्टं प्राप पट्टस्य राज्यलक्ष्मीः कृतार्थताम् ॥ ९५३ ॥

१ निवारणात् इत्युचितम् ।

नन्दिक्षेत्रे व्ययीकृत्य प्रत्यब्दं सप्त वासरान् ।
चणपकः सफलां चक्रे सर्वकालार्जितां श्रियम् ॥ ९५४ ॥
कृष्णाजिनोभयमुखीमुख्यैर्दानैः क्षमाभुजा ।
अदरिद्रीकृता विप्रा निःशेषार्तिच्छिदार्थिनाम् ॥ ९५५ ॥
राज्ञो वसन्तलेखाख्या शाहिवंशप्रियाकरोत् ।
मठाग्रहारान्नगरे पूज्ये च त्रिपुरेश्वरे ॥ ९५६ ॥
माहेश्वर्यमयी काचिदित्थं ज्वालेव सोद्ययौ ।
उदारव्यवहारं तु न तद्राज्यं प्रचक्षते ॥ ९५७ ॥
अथ प्रवृद्धिं संप्राप्ताः शनकैर्नवमन्त्रिणः ।
पूर्वामात्यद्विषो राज्ञो मतिमोहं प्रचक्रिरे ॥ ९५८ ॥
कुष्ठार्ताङ्घ्रियुगः शिखी बहुपदं गृह्णाति धावन्नहिं
भानुः पादसहस्रभाक्प्रतिपदं संचार्यतेनूरुणा ।
वञ्च्यन्ते बलिनोपि यल्लघुबलैः सामर्थ्यहीनैश्च य-
त्क्राम्यन्ते परिपूर्णवृत्तय इदं दैवस्य लीलायितम् ॥ ९५९ ॥
स सर्वशास्त्राधिगमप्रौढः परिवृढो विशाम् ।
यन्मोहितमतिश्चक्रे वैधेयैरपि मन्त्रिभिः ॥ ९६० ॥
विपन्नस्य पितुर्वैरप्रतिकारविधित्सया ।
स राजधानीनामाङ्कं मठादि निरलोठयत् ॥ ९६१ ॥
त्यागी तत्कोशसंभारं व्ययीकुर्वन्नितस्ततः ।
लुब्धस्य चाभिधां तस्य पापसेन इति व्यधात् ॥ ९६२ ॥
शुद्धान्तेशुद्धशीलानां ढौकितं मूढचेतसा ।
स्पष्टं षष्ट्यधिकं राज्ञा स्त्रीणां तेन शतत्रयम् ॥ ९६३ ॥
यादृशीस्तादृशीस्तत्र नारीर्विन्यस्यतानिशम् ।
नागृह्यन्त परं डोम्बजनंगमकुलाङ्गनाः ॥ ९६४ ॥

अत्रान्तरे पूर्यमाणो गूढं कोटपदातिभिः ।
पुनर्भुवनराजोभूल्लहरालब्धिलुब्धधीः ॥ ९६५ ॥
स दर्पितपुरं प्राप्तः कंदर्पद्वारनायकम् ।
श्रुत्वा योद्धुं विनिर्यातं ययौ भूयोप्यदृश्यताम् ॥ ९६६ ॥
तस्मिन्प्रसङ्गेपि नृपो दृप्यन्राजपुरीपतिः ।
संग्रामपालः केनापि हेतुना विक्रियां ययौ ॥ ९६७ ॥
कंदर्पे कोटभृत्यानां भिन्नानां संग्रहोद्यते ।
क्रुध्यन्राजपुरीं राजा व्यसृजद्दण्डनायकम् ॥ ९६८ ॥
स महद्भिः समं सैन्यैर्गच्छँल्लोहरवर्त्मना ।
अधीरः कोटकच्छेषु सार्धं मासं व्यलम्बत ॥ ९६९ ॥
प्रत्यासन्नाच्छुचेर्मासात्प्रतापाच्च विरोधिनाम् ।
त्रस्यतस्तस्य यात्रायां न संकल्पोप्यराजत ॥ ९७० ॥
अविशेषज्ञभावेन भर्तुस्तिष्ठन्निरुद्यमः ।
ततो जगाम कंदर्प एवोपालम्भमात्रताम्[1] ॥ ९७१ ॥
कृतप्रतिज्ञोनाहारतया राजपुरीजये ।
उपालम्भार्दितः सोथ निःसामग्र्योप्यवाचलत् ॥ ९७२ ॥
निराहारस्य वसतः कंदर्पस्याद्रिगह्वरे ।
षष्ठेह्न्यभूद्राजपुरीयोजनेभ्यधिके स्थिता ॥ ९७३ ॥
अव्याहतः सोरिबलाद्विषच्छस्त्राणि पातयन् ।
कदलीपल्लवान्मृद्नन्वनं सिंह इवाविशत् ॥ ९७४ ॥
दण्डनायकसैन्येभ्यः परमेकस्तमन्वगात् ।
सेनानीः कुलराजाख्यो बुद्धराजकुलोद्भवः ९७५ ॥
तं बाह्यालयां राजपुर्या हतासंख्याहितं द्विषः ।
निहत्य शुक्लच्छत्राङ्कं कंदर्पं मेनिरे हतम् ॥ ९७६ ॥

---

१ पात्रतामित्युचितम् ।

मध्यान्हे स तु कंदर्पः स्वयं संप्राविशद्बली ।
राजधानीं राजपुर्या विंशत्रिंशैः समं भटैः ॥ ९७७ ॥

द्विषां त्रिंशत्सहस्राणि योधानामनिवर्तिनाम् ।
रुरोध राजपुर्यग्रे तत्पदातिशतत्रयम् ॥ ९७८ ॥

काश्मीरकाणां निहतं रणे तत्र शतद्वयम् ।
चत्वारि तु शतान्युर्वी खशानामप्यशेरत ॥ ९७९ ॥

भग्ने रिपुबले दूरमसंख्येयैश्चिताग्निभिः ।
संस्कुर्वद्भिर्हतांस्त्राशीत्रणो[1] मृत्योर्महानसः ॥ ९८० ॥

तेनैवं स्वाम्युपालम्भवेतालो रभसार्पितः ।
रणश्मशाने वीरेण शमितो मांसशोणितैः ॥ ९८१ ॥

याममात्रावशेषेह्नि पुनरेवाथ संहताः ।
द्विषः परिभवोत्तप्ताः कंदर्पं योद्धुमाययुः ॥ ९८२ ॥

ततस्तानथ नाराचान्निचिक्षेप स संयुगे ।
लिप्तानौषधतैलेन विद्धा यैः प्राज्वलन्दिशः ॥ ९८३ ॥

आग्नेयं वेत्त्यसावस्त्रमिति मूढा विशङ्किताः ।
ते दूरं प्रययुर्भीता निन्दन्तः पुनरागमम् ॥ ९८४ ॥

प्रगल्भभावः प्रतिभानमोजः
प्रयोगचातुर्यमसंभ्रमश्च ।
महाशयानामतिसंकटेषु
धैर्योपनद्धां न धियं जहाति ॥ ९८५ ॥

राजधानीं प्रविष्टः स भानावस्ताभिलाषिणि ।
भूयोप्यपश्यत्संछन्नां बाह्यालीं बहुलैर्बलैः ॥ ९८६ ॥

योद्धुं यियासुः शुश्राव प्राप्तं तं दण्डनायकम् ।
घोरां रणाटवीं दृष्ट्वा भयात्स्थगितसैनिकम् ॥ ९८७ ॥

---

1 हतानासीद्रणो इति स्यात् ।

स्वीयैर्दृष्टैः क्षतैः कैश्चि[1]द्दृप्यन्त्यधिकमाहवे।
पारकीयैस्त्रसन्त्यन्ये कोन्तरं वेत्ति देहिनाम्॥ ९८८॥
आनीतोथ विनिर्गत्य तेनैव स भये ब्रुडन्।
स्पर्धमानो यथाम्भोधौ मज्जन्हंसेन वायसः॥ ९८९॥
रक्तप्रजं वीत[2]सैन्यमभिन्नं बहुकोशवत्।
परराष्ट्रं विशेदेवं स्ववीर्येणैव कोपरः॥ ९९०॥
प्रणतात्करमादाय ततो राजपुरीपतेः।
मासमात्रेण कंदर्पः पुनः स[3] भुवमाययौ॥ ९९१॥
प्रत्युद्गमादिसत्कारैः कृतपूजो महीभुजा।
स दण्डनायकादीनां शिरःशूलावहोभवत्॥ ९९२॥
परिहासपुरे पारिपाल्यं कुर्वन्कठोरधीः।
वातगण्डाख्यया ख्यातिं निन्ये यस्तत्र पर्षदा॥ ९९३॥
प्रभूतोत्कोचसंप्रीतसचिवप्रेरणस्पृशा।
अपास्य वासनं राज्ञा पादाग्रादौ नियोजितः॥ ९९४॥
आनन्दः स क्षणे तस्मिन्निच्छन्द्वाराधिकारिताम्।
कंदर्पद्वेषिणामासीन्मन्त्रिणामभिसंमतः॥ ९९५॥
तत्प्रेरितस्ततः पातुं लोहरं विप्लुताहितम्।
मण्डलेश्वरतां दत्त्वा कंदर्पं प्राहिणोन्नृपः॥ ९९६॥
मन्त्रविक्रमसंपन्नः कुभृत्यैः स्वोदयेप्सुभिः।
युक्त्या तया राजपशोः समीपात्सोपवाहितः॥ ९९७॥
दूत्यार्होयमिति प्रहाय निकटाद्देशान्तरं वाग्मिनं
सूरिं बन्धुवियोगकृन्ननु वचोमुष्येति संत्यज्य च।
शूरं राज्यमसौ हरेदिति [4]तया हित्वा विचारोज्झितो
धूर्तप्रेरणयाबुधो नृपपशुर्नायाति नाशं चिरात्॥ ९९८॥

---

[1] केचित् इति स्यात्। [2] वीरसैन्यं इत्युचितम्। [3] स्वभुवं इत्युचितम्। [4] भयात् इति स्यात्।

अदर्शनात्सुबद्धापि कंदर्पप्रीतिराशयात् ।
राज्ञो जगाल कालेन सा मुष्टेरिव वालुका ॥ ९९९ ॥
उत्कर्षपुत्रावादाय चिकीर्षुर्लोहरेशताम् ।
कंदर्पो वर्तत इति क्षितिपं मन्त्रिणोवदन् ॥ १००० ॥
तथेति नृपतिर्गृह्णन्बन्द्धुं हन्तुमथाशु तम् ।
ससैन्यं व्यसृजत्पट्टं टक्कं चासिधराभिधम् ॥ १००१ ॥
तयोः संप्राप्तयोर्वार्तां तां लेख्यव्यत्ययाद्विदन् ।
विमुखश्चकितात्मा च कंदर्पोभूद्यथा[1] मुहुः ॥ १००२ ॥
केलिद्यूतक्षणे हस्तं मृद्नन्सेवकवत्पुरः ।
आसीदसिधरस्तस्य बन्द्धुमभ्युद्यतस्तदा ॥ १००३ ॥
ततः पाणिं विनिष्कृत्य[2] सोङ्गुष्ठाग्रेण तत्करम् ।
अमृद्गाद्येन निस्त्वक्त्वं क्लिन्नः पक्षीव सोगमत् ॥१००४॥
अनन्तरज्ञो भूभृच्च तेनात्मा च नृपाश्रितः ।
विगर्ह्यते स्म खिन्नेन पट्टश्चैवमकथ्यत ॥ १००५ ॥
नेयाशयो नरपतिः कुटुम्बं प्रहिणोतु मे ।
अर्पयित्वा ततः कोट्टं प्रयास्यामि दिगन्तरम् ॥ १००६ ॥
आनीय दत्तांस्तैर्ज्ञातीनादाय द्रोहवर्जितः ।
स विमुक्ताधिकारोथ मन्त्री वाराणसीं ययौ ॥ १००७ ॥
हत्वा गयायां सामन्तमेकमन्यं निवेश्य च ।
काश्मीरकाणां चक्रे स श्राद्धशुल्कनिवारणम् ॥ १००८ ॥
स हत्वा चौरसेनान्यं ससैन्ये दुर्गमेध्वनि ।
पूर्वाशामध्वनीनां च व्यधान्निर्धूतकण्ठकम्[3] ॥ १००९ ॥

---

१ यदा इत्युचितम् । २ विनिष्कृष्य इत्युचितम् । ३ कण्टकाम् इत्युचितम् ।

व्याघ्रं निहत्योग्रसत्त्वं वाराणस्यां निरस्यता ।
पूर्वा दिग्भूषिता तेन मठैः सुकृतकर्मठैः ॥ १०१० ॥
ते तन्निर्वासनादेव लब्धलक्षाः कुमन्त्रिणः ।
अन्योन्यासूयया जघ्नुरथ कार्याणि भूभुजः ॥ १०११ ॥
स्वैराहारोदितगुरुमदाः शृङ्गकण्डूतिशान्त्यै
दुर्वारेर्ष्याकलुषमतयो यत्र दुर्मन्त्रिमेषाः ।
घ्नन्त्यन्योन्यं भवति गणितैर्वासरैरेव कैश्चि-
न्मध्यस्थाणोरिव नरपतेस्तत्र सर्वाङ्गभङ्गः ॥ १०१२ ॥
अतिक्रामति कालेथ पार्थिवं हन्तुमुद्यमम् ।
दुंद्रुक्षुर्जातराज्येच्छस्तान्वङ्गिर्धम्मटोभजत् ॥ १०१३ ॥
द्रोहापवादभागेष भवेद्राज्यमिदं पुनः ।
मामेव वेश्यापुत्रत्वादनर्हेस्मिन्नुपैष्यति ॥ १०१४ ॥
इति संमन्त्र्य सुचिरं निहन्तुं पृथिवीभुजम् ।
प्रेरितो जयराजोभूत्तेनासरलचेतसा ॥ १०१५ ॥
युग्मम् ॥
विलावग्रामजान्क्षिप्त्वा तीक्ष्णान्द्रोहाय भूपतेः ।
सोवरोधवधूर्द्धित्रा विदधे मध्यपातिनीः ॥ १०१६ ॥
क्रमात्सिद्ध्युन्मुखे तस्मिन्कार्ये राजपुरीं नृपः ।
दूत्याय व्यसृजज्जातु बहुमानेन धम्मटम् ॥ १०१७ ॥
सहस्रमङ्गलगृहे सुदिनापेक्षया स्थितिम् ।
तं सिद्धिभङ्गचकितो जयराजः समाययौ ॥ १०१८ ॥
तमर्थं मण्डपे गूढं तयोर्मन्त्रायमाणयोः ।
प्रयागानुचरः कश्चिद्भित्तिव्यवहितोश्रृणोत् ॥ १०१९ ॥

---

१ दुध्रुक्षुः इत्युचितम् । २ स्थितम् इत्युचितम् । ३ मन्त्रयमाणयोः इत्युचितम् ।

तदावेदिततद्वार्तात्प्रयागात्तत्कथां ततः ।
बुद्ध्वा निवर्तयामास धम्मटं गमनान्नृपः ॥ १०२० ॥
कुलक्षयभयात्तिष्ठंस्तत्प्रतीकारमन्थरः ।
स्वमेव केवलं रक्षन्नासीत्स चकितोन्वहम् ॥ १०२१ ॥
असिद्धिं जयराजस्तु दृष्ट्वा दूतैः स्वसंमुखौ ।
शमालडामरौ वीरौ वागपाजाभिधौ व्यधात् ॥ १०२२ ॥
स्वभृत्यैर्भेदनिर्यातैर्यियासुं तं निवेदितम् ।
श्रुत्वा क्षपायां क्षितिभृद्दिक्षु चिक्षेप रक्षिणः ॥ १०२३ ॥
व्याजाद्यात्रां वदन्सज्जः प्रातस्तान्वञ्चिरेव तम् ।
चतुष्कं पूजने धूर्तो जयराजमुपानयत् ॥ १०२४ ॥
राज्ञो दत्तार्गले धाम्नि स्थितस्यास्थानमण्डपम् ।
सत्रा स भ्रातृपुत्रेण धम्मटेन ततोविशत् ॥ १०२५ ॥
रक्षिणोथ बहिर्न्यस्य प्रयागः पार्थिवाज्ञया ।
जयराजं बधानेति नीचैर्धम्मटमभ्यधात् ॥ १०२६ ॥
धम्मटे विश्वसञ्शस्त्रं जयराजस्त्यजेद्ध्रुवम् ।
निदेशेनामुना वेत्ति स्वमज्ञातं च धम्मटः ॥ १०२७ ॥
द्वयोरेकस्य वा युद्धे तयोर्मृत्यौ हितं च नः ।
व्यक्तीकृतैक्ययोर्वापि वधो लोकेप्यगर्हितः ॥ १०२८ ॥
इति निर्ध्यायतः शश्वदविरोधेन वेधसः ।
प्रज्ञास्य[1] प्रत्यभाद्राज्ञो मन्त्रो युक्तमस्त[2]था ॥ १०२९ ॥

तिलकम् ॥

नावुद्ध मां ध्रुवं राजा तान्वञ्चिरिति विश्वसन् ।
जयराजमुपागत्य ततो धार्ष्ट्याद्वचोब्रवीत् ॥ १०३० ॥

---

१ प्राज्ञस्य इत्युचितम् । २ तदा इत्युचितम् ।

अप्रसन्नस्त्वयि नृपो यद्यद्रोहोसि निश्चयात् ।
तत्त्वयाशु विशुद्ध्यर्थमसिधेनुः समर्प्यताम् ॥ १०३१ ॥
दैवेन वा मोहितः स तद्विश्वासेन वात्यजत् ।
आक्षिप्यमाणः शस्त्रास्त्रकोविदः शस्त्रमन्यवत् ॥ १०३२ ॥
वैक्लव्यदर्शनात्सेर्ष्यस्ततः स परुषां गिरम् ।
तन्वङ्गपौत्रगुल्लाख्यस्तं जगादाज्ञकात्मजः ॥ १०३३ ॥
न त्वं निःसत्त्व कय्याथा जातः कलशभूभुजा ।
आसीज्जनयिता नूनं क्लीबो यः कश्चिदेव ते ॥ १०३४ ॥
निष्ठायां धैर्यचर्याणां परिणाममजानता ।
तेनेत्युक्तः स शीताम्बुसिक्तसुप्तोपमोभवत् ॥ १०३५ ॥

युगलकम् ॥

द्रोहोदन्तं पृच्छ्यमानो धीरस्तन्मध्यपातिनम् ।
यातनाक्लेशितोप्यूचे स्वमेव न तु धम्मटम् ॥ १०३६ ॥
विषघ्नमन्त्रवीर्येण मोघीकृतविषाशनः ।
रज्ज्वा निपीड्य ग्रीवाग्रं ततो निशि विपादितः ॥१०३७॥
जय्यकेन प्रतीहर्त्रा शिरश्छित्त्वोज्झितं ययौ ।
भट्टारनड्वलातोये तद्वपुर्मत्स्यभोज्यताम् ॥ १०३८ ॥
तमेकसप्तते वर्षे हत्वा भाद्रपदे नृपः ।
वधं गभीरहृदयो धम्मटस्याप्यचिन्तयत् ॥ १०३९ ॥
आदिदेशाथ तत्सिद्ध्यै रहः शस्त्रभृतां वरम् ।
शूरं कलशराजाख्यं ठक्कुरं लोहराश्रयम् ॥ १०४० ॥
प्रहिणोति यदा दूतं प्रयागस्ते तदा त्वया ।
संपाद्यमेतदित्यूचे तं चोपचितसत्क्रियम् ॥ १०४१ ॥

असिद्धिभीत्या स्वं दूतं[1] स प्रहिण्वन्प्रयागकः ।
संमन्त्र्य क्रियतामेतदित्यूचे कुपितो नृपम् ॥ १०४२ ॥
राज्ञि मंत्रियमाणेथ[2] पश्चानीयाग्र्यमन्त्रिणः ।
वामनः सार्गले द्वारे त्यक्तदेहोब्रवीद्वचः ॥ १०४३ ॥
मन्त्रश्च मन्त्रिणश्चैते न यावन्निःसृता बहिः ।
तावत्क्रियेत चेदेतन्न भद्राणि दरिद्रति ॥ १०४४ ॥
राजाज्ञया प्रयागेण ततो दूते विसर्जिते ।
तीक्ष्णः कलशराजाख्यस्तनयाभ्यां सहाययौ ॥ १०४५ ॥
तस्मिन्प्रसङ्गे तान्वाङ्गिः श्येनस्य ददातपम् ।
राजधान्यन्तरेवासीद्विचैरनुचरैः समम् ॥ १०४६ ॥
पुरः कलशराजं तं दृष्ट्वा पश्चाच्च तत्सुतौ ।
यावत्सशङ्कमाचख्यौ तावद्भृत्यैर्निजैर्जहे ॥ १०४७ ॥
शक्तोपि धम्मटः क्रष्टुं कृपाणीमिति वादिनम् ।
हन्तुं कलशराजं तु यावच्छस्त्रे व्यधात्करम् ॥ १०४८ ॥
तावत्तेनाग्रतः पश्चात्तत्पुत्राभ्यां कृताहतिः ।
आसनादुच्चलन्नेव क्षिप्रं प्राणैरमुच्यत ॥ १०४९ ॥
मुमूर्षुणा क्षतस्तेन ज्यायान्कलशराजजः ।
चित्रमायुधवैगुण्यान्नाभीक्ष्णव्रणितोभवत् ॥ १०५० ॥
तस्य ह्यभाग्ययोगेन तेष्वेवाहःसु शस्त्रिणः ।
निजा कृपाणी तुत्रोट तेनाभद्रायुधोभवत् ॥ १०५१ ॥
निहत्य पातितः पृष्ठात्स तैर्व्याधैरिवाण्डजः ।
शुनां ग्रासाय संत्यक्तः श्वपाकैः पार्थिवाज्ञया ॥ १०५२ ॥
राज्ञा तन्वङ्गनतारौ स्वयं रल्हणसल्हणौ ।
'आगत्य प्राङ्गणे त्यक्तकृपाणी परिरक्षितौ ॥ १०५३ ॥

१ दूतमप्रहिण्वन् इति स्यात् । २ मन्त्रयमाणे इत्युचितम् ।

दत्तास्कन्दास्तु डुल्लाद्याः संरम्भेण युयुत्सवः ।
माययोदयसिंहेन दाम्भिकेनैत्य वञ्चिताः ॥ १०५४ ॥
यूयं पुत्रा ममेत्युक्तवतस्ते धार्मिकस्य यत् ।
प्रत्ययात्तस्य शस्त्राणि तत्यजुर्जीवितेच्छवः ॥ १०५५ ॥
राज्ञो विशुद्धिः क्रियतां पार्श्वमेत्येति तद्वचः ।
तैः समागत्य जगृहे मार्गो राजगृहान्प्रति ॥ १०५६ ॥
तन्वङ्गजगृहोच्छिष्टैर्बाल एव विवर्धितः ।
डुल्लं ततो विहस्यैवं स्वच्छत्रग्राहकोवदत् ॥ १०५७ ॥
तन्वङ्गनप्तो यत्पूर्वं जयराजमभाषथाः ।
न त्वं निःसत्त्व कय्याया इति तद्विस्मृतं तव ॥ १०५८ ॥
स ते तादृश एवायं वर्तते संकटः[1] क्षण ।
किं धैर्यावसरे मूढ वैक्लव्यमवलम्बसे ॥ १०५९ ॥
तस्माज्जातोसि नियतं मत्पित्रोच्छिष्टमुष्टिना ।
अहं तु तेन वीरेण त्वत्पित्रा कीर्तिभागिना ॥ १०६० ॥
इत्युक्त्वा स रणे गृह्णन्खड्गधाराजलेज्ज्वलाम्[2] ।
पपात जन्ममालिन्यं मानी प्रक्षालयन्निव ॥ १०६१ ॥
नृपान्तिकं प्रयास्याम इति निश्चयतस्ततः ।
डुल्लादीन्राजपुरुषाः कारागारे निचिक्षिपुः ॥ १०६२ ॥
ते यौवनभरोन्मत्ता द्रुमा वासन्तिका इव ।
प्रत्यभासन्त कारुण्याद्रक्षणीयाः क्षमाभुजः ॥ १०६३ ॥
टक्कस्तु बिम्बियो नाम पापः संप्रेक्ष्य भूभुजम् ।
न्यजिग्रहत्तान्ग्रीवासु निशि पाशान्निवेशयन् ॥ १०६४ ॥
[3]गुल्लो विजयराजश्च वल्लो गुल्लश्च तेलुठन् ।
तन्वङ्गपौत्राश्चत्वारो हता वध्यमहीतले ॥ १०६५ ॥

---

१ संकटक्षणः इत्युचितम् । २ झलज्झलाम् इति स्यात् । ३ डुल्लो इति स्यात् ।

हतानामपि सौन्दर्यं तेषामद्यापि वर्ण्यते ।
कथान्तरे वयोवृद्धैर्वृद्धास्रुस्यन्ददुर्दिनैः ॥ १०६६ ॥
सतताभ्यस्तताम्बूलैः स्रस्तैस्तद्दशनाङ्कुरैः ।
कीर्णगोणाश्ममालेव[1] सुचिरं वध्यभूरभूत् ॥ १०६७ ॥
वृद्धिमानीतयो राज्ञाप्युत्कर्षापत्ययोस्ततः ।
ज्यायान्प्रमिम्ये डोम्बाख्यो गूढदण्डैः कुलच्छिदा॥१०६८॥
स्फुलिङ्गमिव संभाव्य तेजोविस्फूर्जितं शिशुम् ।
जघान जयमल्लं च तद्वद्विजयमल्लजम् ॥ १०६९ ॥
गोतॄन्स्वगोत्रजान्हत्वा भोक्तुमेकस्य कस्यचित् ।
कुर्वन्ति दैवोपहता राज्यं निष्कण्टकं नृपाः ॥ १०७० ॥
संरूढं मधुगोलमुच्चविटपव्यूहावलीगह्वरे
मूढः कर्तुमकृच्छ्रहार्यमभितः कस्यापि भव्यात्मनः ।
दैवप्रेरणया प्रकम्पविवशः पत्रप्रहारैर्दृढं
तद्गोतॄन्मधुपान्निहत्य शमयत्यश्वत्थपृथ्वीरुहः ॥ १०७१ ॥
ज्ञातिद्रोहमहापाप्मनष्टधीरथ पार्थिवः ।
डिम्बानाम्[2]प्यसंभाव्यामभजद्विटभोज्यताम् ॥ १०७२ ॥
वामनस्यात्मजः क्षेमस्तं जानञ्जनकद्विषम् ।
प्रैरयत्कलशेशास्थच्छत्रहेमनिबर्हणे ॥ १०७३ ॥
तामिच्छामच्छिनत्तस्य भक्तो युक्त्या प्रयागकः ।
धावतः श्वभ्रपातेच्छां धीरो यन्तेव दन्तिनः ॥ १०७४ ॥
अनिशं नष्टचेष्टानां शवानामिव भूभुजाम् ।
अन्तःप्रवेशकुशलो यो वेताल इवाभवत् ॥ १०७५ ॥

---

१ शोणाश्म इत्युचितम् । २ डिम्भानां इत्युचितम् ।

नप्ता हलधरस्याथ विट्टो लोष्टधराभिधः ।
जगाद निर्जने जातु राजानं रञ्जनेच्छया ॥ १०७६ ॥
युग्मम् ॥

ह्रियतां ग्रामहेमादि कलशेश्वरसंश्रयम् ।
तत्प्रसादाश्मभिः[1] सेतुं वितस्तायां करोमि ते ॥ १०७७ ॥

आलेख्यं गगने लिखामि बिसिनीसूत्रैर्वयाम्यम्बरं
स्वप्नालोकितमानयामि कनकं श्रथ्नामि वप्रं हिमैः ।
इत्याद्युक्तमपि स्फुटं जडमतिर्जानाति सत्यं नृपो
यस्तादृक्त्रपया न वक्ति स गतप्रौढिः परं वञ्च्यते ॥ १०७८

निषिषेध चिकीर्षां तु प्रयागस्तामपि प्रभोः ।
सदुपस्थायिकोपथ्याभ्यर्थनामिव रोगिणः ॥ १०७९ ॥

अथ लोष्टधरो हास्यावसरे जातु भूपतिम् ।
बद्धस्य मोक्षो देवस्य क्रियतामित्यभाषत ॥ १०८० ॥

स्मित्वा किमेतदित्युक्तवन्तं तं स व्यजिज्ञपत् ।
तदभुण्डपुरे[2] भीम········श्राहिरभूत्पुरा[3] ॥ १०८१ ॥

विरोधात्परिपंत्यानां[4] तत्कृतो भीमकेशवः ।
राज्ये कलशदेवस्य बद्धद्वारोभवच्चिरम् ॥ १०८२ ॥

तैः शान्तवैरैर्विदधे यदाथ विवृताररिः ।
चौरापहृतदुर्वर्णकवचो ददृशे तदा ॥ १०८३ ॥

भूयोपि चक्रे तद्भीत्या कोशसामग्र्यभागिति ।
ततः प्रभृत्यद्य यावद्बद्धद्वारारिः स्फुटम् ॥ १०८४ ॥

आदीयतां तदीयस्तत्कोशश्चौरभयावहः ।
सोपि बन्धाद्विमुक्तोस्तु पुष्पदीपादिभोगभाक् ॥ १०८५ ॥

---

१ तत्प्रासादाश्मभिः इति समुचितः पाठः । २ उदभाण्डपुरे इति स्यात् । ३ शाहिः इति स्यात् । ४ पारिषद्यानां इति स्यात् ।

इति संप्रेरितस्तेन तथा चक्रे स भूपतिः ।
कोशं ततः प्रपेदे च मणिस्वर्णादिनिर्भरम् ॥ १०८६ ॥
अचिन्तयच्च यत्रेदृग्वस्तु शून्यसुरास्पदे ।
कीदृक्तत्रापरेषु स्यादाढ्येषु सुरवेश्मसु ॥ १०८७ ॥
कृतप्रायः स तत्रत्यैः पारिषद्यैस्ततो नृपः ।
निष्क्रयं रूढभारोढिवारणेन प्रदापितः ॥ १०८८ ॥
क्रमेण सेनानानाङ्गव्ययव्यसनशालिनः ।
सुरार्थहरणे रूढा धीः संभावनया तया ॥ १०८९ ॥
पूर्वराजार्पितान्कोशांस्ततः स भुवनाद्भुतान् ।
सर्वगीर्वाणवेश्मभ्यो लुब्धबुद्धिरपाहरत् ॥ १०९० ॥
हृतेषु कोशेष्वानेतुं देवानां प्रतिमा अपि ।
चकारोदयराजाख्यं देवोत्पाटननायकम् ॥ १०९१ ॥
वदनेषु स नग्नाटैः शीर्णघ्राणाङ्घ्रिपाणिभिः ।
मूर्तिनाशाय देवानां शकृन्मूत्राद्यपातयत् ॥ १०९२ ॥
स्वर्णरूप्यादिघटिता गीर्वाणाकृतयोलुठन् ।
अध्वस्विन्धनगण्डाल्य इव सावस्करेष्वपि ॥ १०९३ ॥
विबुधप्रतिमाश्चक्रुराकृष्टा गुल्फदामभिः ।
थूत्कारकुसुमच्छन्ना रुग्न[1]नग्नाटकादयः ॥ १०९४ ॥
ग्रामे पुरेऽथ नगरे प्रासादो न स कश्चन ।
हर्षराजतुरुष्केण न यो निष्प्रतिमीकृतः ॥ १०९५ ॥
तस्य देवावधृष्यौ द्वौ परमास्तां प्रभाविनौ ।
नगरे श्रीरणस्वामी मार्त्तण्डः पत्तनेष्विव ॥ १०९६ ॥
द्वौ महाप्रतिमामध्याद्बुद्धबिम्बावरक्षताम् ।
दानप्रसङ्गे तं जातु याचित्वा त्यागिनं नृपम् ॥ १०९७ ॥

---

१ रुग्ण इत्युचितम् ।

परिहासपुरे जन्ममेदिन्यां कनकाभिधः ।
गायनः कुशलश्रीश्च श्रमणो नगरान्तरे ॥ १०९८ ॥
अधिगतवतां लोके विश्वाद्भुतामपि संपदं
न खलु विरतिर्दुष्कर्मभ्यो धनार्जनकाङ्क्षिणाम् ।
किमपि कमलावाप्त्यै पद्माकरोद्धृतिपातकं
भजति कमलालीलावासो भवन्नपि हि द्विपः ॥ १०९९ ॥
पैतामहेन पित्र्येण तथा राज्यचिकीर्षया ।
लोहरादाहृतार्थस्य कोशेनोत्कर्षभूपतिः[1] ॥ ११०० ॥
युक्तोपि पूर्वराजार्थं देवौकोभ्यो जहार यः ।
ऐच्छद्धनार्जनं हा धिक्सोपि वास्तव्यपीडया ॥ ११०१ ॥
युग्मम् ॥
तदाज्ञामात्रमादाय सचिवैरथ पापिभिः ।
ते ते नवनवायासनामाङ्का नायकाः कृताः ॥ ११०२ ॥
कालानुवृत्तिपरतां धिग्धिग्राजोपजीविनाम् ।
यत्र मन्त्री वयस्थः सन्सदाचारोपि गौरकः ॥ ११०३ ॥
सर्वदेवगृहग्रामसर्वस्वापहृतिव्रतम् ।
स्वीचकाराज्ञया भर्तुरर्थनायकतामपि ॥ ११०४ ॥
युग्मम् ॥
पार्षदः समरस्वामिदेवागारे च हेलकः ।
आप्तो विजयमल्लस्य यो राज्ञो द्वेष्यतां ययौ ॥ ११०५ ॥
द्विगुणोत्पत्तिदानेन सोर्थनायकतां गतः ।
लब्धावकाशो राजाग्रे क्रमेणासीन्महत्तमः ॥ ११०६ ॥
किमन्यद्धरता तेन सर्वार्थान्सर्वनायकैः ।
व्यधीयत धनावाप्त्यै पुरीषस्यापि नायकः ॥ ११०७ ॥

---

१ भूपतेः इत्युचितम् ।

श्रीगर्भपदपर्यायच्छन्नजाड्यप्रभावतः ।
तथार्जितस्य कोशस्य सोऽनुरूपव्ययोऽभवत् ॥ ११०८ ॥

मृगीदृशां दुर्लभतां हयानां
श्वासान्विटानां कुवचःसहत्वम् ।
वैतालिकानां च विकत्थनत्वं
क्रेतुं क्षितीशाः क्षपयन्ति लक्ष्मीम् ॥ ११०९ ॥

कोपप्रसादैर्दयिताजनस्य
हयादिवृत्तान्तगवेषणेन ।
भृत्यानुवृत्त्या मृगयाकथाभी
राज्ञां शिशूनामिव याति कालः ॥ १११० ॥

विलासहासासनयानदान-
पानाशनाद्या असतीः सतीर्वा ।
छायेव चेष्टाः क्षितिपालवर्गः
परानुकारेण करोति सर्वाः ॥ ११११ ॥

अमानुषत्वं पुरुषाधिराजा
विटस्तवैः स्वस्य विचिन्त्य सत्यम् ।
तृतीयमक्ष्यभ्यधिकं भुजौ वा
ममेति मत्वा न विदन्ति मृत्युम् ॥ १११२ ॥

निशासु येषां प्रभवन्ति दारा
दिनेष्वमात्या नियताधिकाराः ।
अहो भ्रमः स्वस्य यदत्र तेपि
विदन्ति भूपाः प्रभविष्णुभावम् ॥ १११३ ॥

स्वादूचितं स्वादुतयैव भुङ्क्ते
थूत्कृत्य मुञ्चत्यपि थूत्कृतानि ।

वित्रासितस्त्रासमुपैत्यकस्मा-
द्भूभृच्च बालश्च समानभावः ॥ १११४ ॥
जाड्यमित्यादि यत्किंचित्क्षितिपानां कटाक्षितम् ।
तत्सर्वं हर्षदेवस्य जाड्येन लघुतां ययौ ॥ १११५ ॥
तुष्टः पटहवाद्येन ह्यातोद्यविदे ददौ ।
भीमनायकनाम्ने स करिणं करिणीसखम् ॥ १११६ ॥
स्वशिष्यस्तेन तस्यासीद्गायनः कनकोथ सः ।
चण्पकावरजः खेदाद्गीताभ्यासकृतोद्यमः ॥ १११७ ॥
प्रसादीकृतमस्मै च खेदच्छेदनमिच्छता ।
तेन काञ्चनदीन्नारलक्षमक्षतचेतसा ॥ १११८ ॥
कर्णाटभर्तुः पर्माण्डेः[1] सुन्दरीं चन्दलाभिधाम् ।
आलेख्यलिखितां वीक्ष्य सोभूत्पुष्पायुधक्षतः ॥ १११९ ॥
उत्तेजयन्ति संघर्षे हास्ये जडमतीन्विटाः ।
सारमेयानिवाजस्रं प्रोत्साह्य प्राकृताशयाः ॥ ११२० ॥
स विटोद्रेचितो वीतत्रपश्चक्रे सभान्तरे ।
प्रतिज्ञां चन्दलावास्यै पर्माण्डेश्च विलोडने ॥ ११२१ ॥
कृतापक्रिमकर्पूरपरित्यागं प्रतिज्ञया ।
तं च स्तुतिमिषादेवं जहसुः कविचारणाः ॥ ११२२ ॥
भाषावेषविशेषतः परिगतस्त्वं दाक्षिणात्योध्वगो
गन्धादप्यवधारितं यदुत ते कर्पूरकोलं करे ।
पक्वं चेदिदमङ्ग हर्षनृपतेस्तत्कल्पयोपायनं
नो चेत्तिष्ठतु नालिकेरकुहरे संप्रत्यमुष्मिन्यतः ॥ ११२३ ॥
आ कर्णाटवसुंधराधववधादा चन्दलालिङ्गना-
दा कल्याणपुरप्रवेशनविधेरा पिम्मलादर्शनात् ।

---

१ पर्माडेः इति स्यात् ।

आ राजाश्रयकाननान्तवसुधापार्र्द्धिकौतूहला-[1]
द्देवेन प्रतिषिद्धमिद्धमहसा पोतासमंचर्वणम् ॥ ११२४ ॥
विटः प्रसाद्य नृपतिं मदनः कम्पनापतिः ।
महत्तरत्वं जग्राह तस्याश्चित्रार्पिताकृतेः ॥ ११२५ ॥
वस्त्रालंकारनिर्वाहकृतेमुष्याश्च वेतनम् ।
नित्यमादत्त भूपालाद्दायमीर्ष्याशमाय च ॥ ११२६ ॥
विटत्वे निस्त्रपत्वे च मदनस्य कथाक्रमः ।
मौग्ध्ये पारिप्लवत्वे च नृपस्य निकषोभवत् ॥ ११२७ ॥
मातेयं वद्धिका[2] नाकात्तवानीतेति वादिभिः ।
संदर्श्य जरतीं नारीं मुषितः सोपरैर्विटैः ॥ ११२८ ॥
दासीश्च देवता एता इत्युक्त्वान्यैः प्रवेशिताः ।
उन्नतिं च श्रियं चौज्झत्प्रणमञ्जहसे जनैः ॥ ११२९ ॥
दास्यो मदनसंलापमन्त्राद्युल्लेखकारिभिः ।
अध्यापिता विटैस्तस्य मतिमोहं प्रचक्रिरे ॥ ११३० ॥
ताभ्यः काभिरपि क्ष्माभृत्सुरतं समयोचितम् ।
वाञ्छन्तीभिः कृतः स्वाङ्गस्पर्शाद्भाग्याशयोज्झितः॥११३१॥
आयुष्कामाय भूयांसं कालं जीवितकाङ्क्षिणे ।
आयुर्वर्षशतान्यस्मै ता मूढमतये ददुः ॥ ११३२ ॥
डोम्बेन पिण्डसिद्ध्यर्थी केनाप्येतद्रसायनम् ।
पिण्डसिद्धिकृदित्युक्त्वा पेयं किमपि पायितः ॥ ११३३ ॥
किं तस्य कथितैरन्यैर्मौग्ध्यैर्यो याचितो विटैः ।
विद्यमानादिव धनादायुषोपि व्ययं व्यधात् ॥ ११३४ ॥
बलरूपेच्छुरपरानुपायान्यानसेवत ।
कथयेत्कः सदाचारस्तानतोपि त्रपावहान् ॥ ११३५ ॥

---

१ पापर्द्धिकौतूहलात् इत्युचितम् । २ वप्पिका इति स्यात् ।

स एवमन्धतामिस्रे निक्षिप्तः शाश्वतीः समाः ।
मुग्धबुद्धिः स्वजाड्येन दुर्जातैश्च कुमन्त्रिभिः ॥ ११३६ ॥
मेघवाहनमुख्यानां क्रुते[1] लोकोत्तरे यथा ।
सन्त्यद्याल्पधियः केचित्संदेहान्दोलिताशयाः ॥ ११३७ ॥
तथास्मिन्नपि दुष्कृत्ये वर्ण्यमानेद्भुतावहे ।
भविष्यतीव कालेन नूनमप्रत्ययो जनः ॥ ११३८ ॥
राज्ये बहुच्छले तादृग्दुर्नीत्योपहतोप्यभूत् ।
आयुःशेषेण न वशे स रन्ध्रान्वेषिणां द्विषाम् ॥ ११३९ ॥
नर्तकीः शिक्षयन्रात्रावुत्थायाभिनयं स्वयम् ।
तिष्ठन्दीपोज्ज्वले धाम्नि दूरात्केनापि शत्रुणा ॥ ११४० ॥
क्षिप्तेषुरपि नाभूद्यन्निहतो व्रणितोथवा ।
फलं तस्यायुःशेषस्य[2] प्रजानां कुकृतस्य वा ॥ ११४१ ॥
कश्चिदेवाथ शुद्धान्ते पातदूतो महीपतेः ।
सर्वशुद्धनिधेः प्राभून्नारीचारित्रविप्लवः ॥ ११४२ ॥
ते युवानो मदोन्मत्तास्ताः स्त्रियो यौवनोन्मदाः ।
नाशाय हर्षदेवस्य तस्मिन्नेवाभवन्क्षणे ॥ ११४३ ॥
निगृहीतास्तेन रोषात्सजाराः काश्चन स्त्रियः ।
काश्चित्त्वाकृष्य शुद्धान्ताज्जारैर्नीता दिगन्तरम् ॥ ११४४ ॥
स्वेन दौःशील्यदोषेण सर्वे एव विशङ्किताः ।
भृत्यास्तस्याशुभान्यैच्छन्नयतन्त च शान्तये ॥ ११४५ ॥
तस्यापि शीलवैकल्यं तावत्सर्वत्र पप्रथे ।
यावत्कलशभूपालात्संजातस्योपपद्यते ॥ ११४६ ॥
शैशवे वर्धितो याभिरङ्कमारुह्य[3] मातृभिः ।
सोङ्कमारोप्य ता एव चुम्बन्संबुभुजेनिशम् ॥ ११४७ ॥

---

१ कृत्ये इत्युचितम् । २ तदायुःशेषस्य इत्युचितम् । ३ आरोप्य इति स्यात् ।

संभोगं भगिनीवर्गे कुर्वता दुर्वचोरुषा ।
निगृहीता च भुक्ता च नागा पुत्री पितृष्वसुः ॥ ११४८ ॥
स तुरुष्कशताधीशाननिशं पोषयन्धनैः ।
निधनावधि दुर्बुद्धिर्बुभुजे ग्राम्यसूकरान् ॥ ११४९ ॥
अथ सेवाभिसारेण कदापि कुपितो नृपः ।
स मन्दबुद्धिरास्कन्दमदाद्राजपुरीं प्रति ॥ ११५० ॥
विलोक्य सैन्यसामग्रीमनन्यसदृशीं पथि ।
त्रैलोक्याक्रान्तिसामर्थ्यं पार्थिवैस्तस्य शङ्कितम् ॥ ११५१ ॥
स तु पृथ्वीगिरिं दुर्गं दृष्ट्वा तद्ग्रहणोद्यतः ।
अप्रविष्टो राजपुरीं तन्मूले समुपाविशत् ॥ ११५२ ॥
मासमभ्यधिकं तेन तस्थुषा परिपीडिताः ।
प्रक्षीणान्नादिसंभारा बभूवुर्दुर्गरक्षिणः ॥ ११५३ ॥
त्रातुं संग्रामपालस्तानूरीचक्रे धरापतिः ।
कियन्तं न करं भीतः कियतीर्न च संविधाः ॥ ११५४ ॥
उपोढदार्ढ्ये नृपतौ स तदप्रतिगृह्णति ।
लुब्धमुत्कोचदानेन स्वीचक्रे दण्डनायकम् ॥ ११५५ ॥
अमन्यमाने नृपतौ व्यावृत्तिं प्रेरिता रहः ।
प्रवासवेतनं भूरि मार्गितुं तेन शस्त्रिणः ॥ ११५६ ॥
तैः प्राये प्राकृतप्रायैः कृते सोल्लुण्ठभाषितैः ।
राज्ञो दूरस्थकोशस्य कटकः क्षोभमाययौ ॥ ११५७ ॥
स तत्समर्थनां यावच्चक्रे तावद्बिभीषिकाम् ।
तुरुष्कास्कन्दजामन्यां प्रददौ दण्डनायकः ॥ ११५८ ॥
अथाल्पधैर्यो नृपतिरुत्थाप्य कटकं ययौ ।
कृत्स्नां च कोशसामग्रीं तत्याजाध्वसु साध्वसात् ॥ ११५९॥

अपरीक्ष्याहृतो भृत्यः स्वामिनामतिसंकटे ।
करोति व्यसनापातमजात्योसिरिवाहवे ॥ ११६० ॥
तेन स्वयमयोग्येन योग्यानन्याननिच्छता ।
कलङ्किता नरेन्द्रश्रीः क्षुद्राश्वेनेव मन्दुरा ॥ ११६१ ॥
ततःप्रभृति निर्वाणप्रतापस्य महीपतेः ।
प्रतापचक्रवर्त्याख्या सर्वतो म्लानिमाययौ ॥ ११६२ ॥
म्लाननो न यत्सिद्धं स्वेन भृत्यैस्तथाखिलैः ।
तत्कर्म कृतवन्तं स कंदर्पं बहुमन्यत ॥ ११६३ ॥
आनिनीषोश्च तं तस्य जडस्याकृत भूपतेः ।
दण्डनायक एवेच्छाछेदं पैशुनकर्मणा ॥ ११६४ ॥
ज्ञातद्रोहोथ नृपतिरबध्नाद्दण्डनायकम् ।
प्रातिपत्त्यानुरोधेन न क्रुधा न्यग्रहीत्पुनः ॥ ११६५ ॥
दुग्धे संदिग्धजीवोपि निवसन्संचिकाय सः ।
लुब्धस्ताम्बूलवस्त्रादि प्रहितं भृत्यबान्धवैः ॥ ११६६ ॥
आत्मनः सर्वनाशाय संजातं दैवमोहितः ।
वधार्हं प्रत्युत पुनर्निन्ये तं स्वपदं नृपः ॥ ११६७ ॥
तं विटाश्चाटुभिर्भूयो राजानमुदतेजयन् ।
घोषयात्राजितं स्तोत्रैः कर्णाद्या इव कौरवम् ॥ ११६८ ॥
वादी वादपराजितः प्रतिभटं गालीभिरत्याक्षिप-
न्योषिन्नष्टसतीव्रता कुकलहैरुद्वेजयन्ती पतिम् ।
कायस्थश्च हृताखिलार्थमहिमा कृच्छ्रे नृपं पातय-
न्स्वस्यासन्नपराभवस्य कुरुते भूयः समुत्तम्भनम् ॥ ११६९ ॥
भुक्तदेयधनो बिभ्यत्तं सहेलमहत्तमः ।
उर्वीपतिं दुर्व्यसने प्रेरयन्स्वार्थपण्डितः ॥ ११७० ॥

बन्धुमन्विष्य दरदं लवन्यैः सह लाहरैः ।
दुर्गघाताभिधं दुर्गं ग्रहीतुं तमचूचुदत् ॥ ११७१ ॥
तद्धि लक्कनचन्द्राख्ये पुरा गोप्तरि डामरे ।
जनकद्वारपतिना हतेनन्तनृपाज्ञया ॥ ११७२ ॥
प्रायोपविष्टया द्वारे तत्पत्न्यापि समर्पितम् ।
कलशक्ष्माभुजा क्लृप्तोपेक्षं प्राप दरन्नृपः ॥ ११७३ ॥
तद्बलाद्दारदैः क्रान्तानन्तग्रामेत्र मण्डले ।
राजा च मन्त्रिणा चाथ बभूव स्वीकृतोद्यमः ॥ ११७४ ॥
निर्ह्रादे तत्र गोप्तॄणां वृत्तये संभृतं हिमम् ।
अवग्रहेण तत्तस्मिन्क्षणे निःशेषतां ययौ ॥ ११७५ ॥
चारैस्तद्रन्ध्रमालक्ष्य तद्ग्रहाय महत्तमः ।
अभीक्ष्णं प्रैरयत्क्ष्मापं स च तत्रोद्यमं व्यधात् ॥ ११७६ ॥
वातगण्डस्तदुद्योगे प्रतिष्ठासुं नृपाज्ञया ।
चण्पको द्वारकार्यस्थमभिसंधातुमैहत ॥ ११७७ ॥
द्वारं निवार्य भूपेन प्रापितो मण्डलेशताम् ।
सर्वैः सहाभजद्धारं स हि द्वाराधिकारिभिः ॥ ११७८ ॥
विसूत्रितापि[1] कटके तेन द्वारपतिस्ततः ।
तीर्त्वा मधुमतीं सिन्धुं सैन्यैर्दुर्गमवेष्टयत् ॥ ११७९ ॥
समस्तानपि सामन्तान्प्राहिण्वन्सर्वतः स्वयम् ।
एकप्रयाणान्तरितः कोटेपि न्यवसन्नृपः ॥ ११८० ॥
त्यजद्भिर्गण्डशैलादि दुर्गसंश्रयदुर्जयैः ।
काश्मीरकाः सह दरत्सैनिकैः समरं व्यधुः ॥ ११८१ ॥
विदध्रे प्राजिमठिकानाड्याघातपदे वसन् ।
सपुत्रो गुञ्जजो मल्लः संभ्रमानातिदुःसहान् ॥ ११८२ ॥

१ विसूत्रितेपि इति सात ।

तत्पुत्रौ दैववित्प्रोक्तराज्यप्राप्ती तदिच्छया ।
मानं व्यवर्धिषातां यौ वीरावुच्चलसुस्सलौ ॥ ११८३ ॥
अत्युद्दामस्तयोर्ज्यायान्द्विषन्नपि नृपासनम् ।
आसीद्भाव्यर्थमाहात्म्याद्यात्रायां तत्र निर्गतः ॥ ११८४ ॥
अवग्रहेण भूपालप्रतापेन च शोषिताः ।
यथाकथंचित्तद्दुर्गं ररक्षुर्दारदा भटाः ॥ ११८५ ॥
अथाह्नेव विधेर्हर्षप्रतापपरिपन्थिनी ।
पपात महती वृष्टिरेकीकृतजलस्थला ॥११८६ ॥
दुर्गशृङ्गं हिमैः कृत्स्नं दुर्भेद्यैः पर्यवार्यत ।
अनुकूलेन विधिना संनाहैर्निहितैरिव ॥ ११८७ ॥
उत्थाने पातयन्कांश्चित्पतने कांश्चिदुत्क्षिपन् ।
वेधाः कन्दलयत्येव कन्दुकक्रीडितभ्रमम् ॥ ११८८ ॥
ततः स्मृत्वा गृहान्वृष्टिदुःस्थास्ते दुष्टमन्त्रिणः ।
चक्रिरे पूर्ववद्राज्ञः स्कन्दावारे[1] विसूत्रणम् ॥ ११८९ ॥
ऊर्ध्वस्रोतोनुसारीव तिमिः शैलहताननः ।
ततोपि चक्रे व्यावृत्तिं राजा जयपराङ्मुखः ॥ ११९० ॥
मुक्तापणः शीर्णकोशस्त्यक्तश्रीकश्च्युतायुधः ।
कटकः सर्व एवाभूत्पलायनपरायणः ॥ ११९१ ॥
धावतः पथिभिस्तैस्तैः साक्रन्दान्राजसैनिकान् ।
पृष्ठलग्नरिपून्दीर्घा मार्गेग्रसिषतापगा ॥ ११९२ ॥
क्षौमैः सहंसमालेव साब्जषण्डेव खेटकैः ।
सशेवलेव खड्गौघैः सशिलेव तुरंगमैः ॥ ११९३ ॥
सौवर्णैः सरथाङ्गेव राजतैर्भाजनैरपि ।
सफेनेव जनत्यक्तैरासीन्मधुमती सरित् ॥ ११९४ ॥

---

१ स्कन्धावारे इत्युचितम् ।

नीतानां च हतानां च दरदैः प्रसृतोदयैः ।
अभून्नदीहतानां च संख्या काचिन्न देहिनाम् ॥ ११९५ ॥
अनाथवत्तथाभूतं सैन्यं त्रातुं कृतोद्यमः ।
एकस्तु सानुजो मानी नाचलन्माल्लिरुच्चलः ॥ ११९६ ॥
दरद्बलाम्बुधिर्धावन्स विश्वाक्रमणोद्यतः ।
ताभ्यां वेलागिरीन्द्राभ्यामिव संस्तम्भितोखिलः ॥ ११९७ ॥
तौ रक्षित्वा बलं प्राप्तौ प्रसिद्धिमतुलां गतौ ।
पतिंवरेव राजश्रीर्भेजे लक्ष्येण तेजसा ॥ ११९८ ॥
ततः प्रभृति लोकस्य सर्वस्यासीदसौ मतिः ।
राज्यार्हौ मानिनावेतौ क्लीबोयं न तु भूपतिः ॥ ११९९ ॥
तथा कृत्वापि यद्राज्ञे[1] दर्शनं परिजह्रतुः ।
तौ प्रीतिदायविमुखौ बबन्धास्थां ततो जनः ॥ १२०० ॥
अथ शान्तरिपुत्रासो नगरं प्राविशन्नृपः ।
प्रतापस्तु दिशः प्रायान्मल्लराजतनूजयोः ॥ १२०१ ॥
तौ रामलक्ष्मणावेताविति सर्वस्तदाब्रवीत् ।
रावणप्रतिमे राज्ञि भाव्यर्थानुगुणं वचः ॥ १२०२ ॥
राजा तु गतलज्जः स नित्यकृत्योपमं जडः ।
कर्तुं प्रारभताखिन्नः पुनर्मण्डलपीडनम् ॥ १२०३ ॥
अल्पापकारमपि पार्श्वगतं निहन्ति
नीचो न दूरमसमागसमप्यरातिम् ।
श्वा निर्दशत्युपलमन्तिकमापतन्तं
तत्त्यागिनं न तु विदूरगमुग्ररोषः ॥ १२०४ ॥
ततः प्रविष्टः संप्रीतः सेवया दत्तकम्पनम् ।
मदनं सोशृणोत्स्वैरं शंसन्तं तत्पराभवम् ॥ १२०५ ॥

[1] यद्राज्ञः इत्युचितम् ।

तद्द्रोषेण जिघांसुस्तमागो जग्राह सोपरम् ।
तस्य देवीविसृष्टाज्ञालेखोल्लङ्घनलक्षणम् ॥ १२०६ ॥
प्राप्तो मडवराज्यात्स क्ष्माभुजादत्तदर्शनः ।
भीतो लक्ष्मीधरस्यागान्मन्दिरं ठक्कमन्त्रिणः ॥ १२०७ ॥
राजा प्रसाद्यमानोपि तत्कृतेन्येन मन्त्रिणा ।
सस्मितं वीक्षितं सैन्यैस्तं सपुत्रमघातयत् ॥ १२०८ ॥
कोपस्मितं नरपतेरकालकुसुमं तरोः ।
वेतालस्याट्टहसितं नैवमेव प्रशाम्यति ॥ १२०९ ॥
ये संप्ररूढविपुलप्रणयाभिमाना
निःशङ्कमीश्वरनिषेवणमाचरन्ति ।
मन्त्रानुषङ्गरभसाद्भुजगेन्द्रसख्यं
प्रख्यापयन्त इव ते प्रलयं प्रयान्ति ॥ १२१० ॥
कर्णेजपकुले तावन्मदनप्रलयावधिः ।
शापः सूर्यमतीदेव्याः प्रसारितभुजोभवत् ॥ १२११ ॥
विक्रमालोकनोत्कम्पी निचिक्षेप क्षमापतिः ।
बद्ध्वा कलशराजं तं लक्ष्मीधरनिवेशने ॥ १२१२ ॥
विरुद्धं तस्य बद्धस्य शिक्षापेक्षामिषान्नृपः ।
तेजोवधाय सविधमुदयाख्यं व्यसर्जयत् ॥ १२१३ ॥
लक्ष्म्या जाज्वल्यमानं तं वीक्ष्य प्रज्वलितः क्रुधा ।
लब्धासिधेनुः कस्माच्चिन्मनस्वी सहसावधीत् ॥ १२१४ ॥
तद्भृत्यैरथ संक्रुद्धैर्निपत्य स विपादितः ।
दुर्बुद्धेस्तस्य भूभर्तुरेवं भृत्या विपेदिरे ॥ १२१५ ॥
मण्डले राजदण्डेन क्षतेनेव परिक्षते ।
क्षारपातोपमान्यापि प्राभूद्दुःखपरम्परा ॥ १२१६ ॥

अहारि काञ्चनस्थाली यैः पार्थिवगृहादपि ।
सत्यप्यहस्करे जघ्नुस्तस्करास्तादृशा विशः ॥ १२१७ ॥
प्रवर्धमाने मरके क्रन्दितध्वनिनिर्भरः ।
निर्घोषः प्रेतवाद्यानां न व्यरंसीद्दिवानिशम् ॥ १२१८ ॥
उद्दीपब्रुडितग्रामे वत्सरे पञ्चसप्तते ।
अखण्डं सर्वभाण्डानां दुर्भिक्षमुदजृम्भत ॥ १२१९ ॥
दीन्नाराणां धान्यखारिः प्राप्याभूत्पञ्चभिः शतैः ।
दीन्नारेणाभवल्लभ्यं मार्द्वीकस्य पलद्वयम् ॥ १२२० ॥
ऊर्णापलस्य दीन्नारैः क्रयः षड्भिरजायत ।
लवणोषणहिङ्ग्वादेरभिधाप्यास्त दुर्लभा ॥ १२२१ ॥
शवैर्नद्योभवन्नम्भःसंसेकोच्छूनविग्रहैः ।
छन्नतोया गिरिस्रस्तैश्छिन्नदारुवनैरिव ॥ १२२२ ॥
एतद्व्यवहिता राजधानी दूरान्न दृश्यते ।
ध्यात्वेति सर्वतो राजा द्रुमाणां छेदमादिशत् ॥ १२२३ ॥
सप्रसूनफला वृक्षा गृहस्था इव पातिताः ।
कुटुम्बैरिव रोलम्बैरशोच्यन्त पदे पदे ॥ १२२४ ॥
प्राणापहं महादण्डं तथार्तेपि जने नृपः ।
हलावरुग्णे वृद्धोक्षे गण्डशैलमिवाक्षिपत् ॥ १२२५ ॥
निपीड्य लोकं कायस्थैर्महादण्डव्यवस्थया ।
पुरग्रामादिषु क्वापि न मृदप्यवशेषिता ॥ १२२६ ॥
अथोल्बणत्वं संप्राप्तान्निहन्तुं सर्वडामरान् ।
सदण्डभृदिव क्रुध्यन्नादिक्षन्मण्डलेश्वरम् ॥ १२२७ ॥
पूर्वं मडवराज्योर्व्यां होलडान्तः स डामरान् ।
दत्तास्कन्दोवधीत्तांस्तान्कुलाये विहगानिव ॥ १२२८ ॥

घ्नता लवन्यानुन्नद्धकुन्तलो विकटाकृतिम्[1]।
जीवन्मडवराज्यान्तस्तेन विप्रोपि नोज्झितः॥ १२२९॥
लवन्यबुद्ध्या शूलानि पान्थैरप्यथ रोपितैः।
भीमरूपाभवद्भूमिर्भैरवस्य महानसः॥ १२३०॥
शूले लवन्यस्यैकस्य क्रूरां विन्यस्यतो वधूम्।
ययुः सर्वे दिशो भीता लवन्या मण्डलेश्वरात्॥ १२३१॥
केचिद्बुभुजिरे तेषां गोमांसं म्लेच्छभूमिषु।
अरघट्टघरट्टादिकृष्टाः[2] केचिदवालगन्॥ १२३२॥
प्राहिणोत्प्राभृतं भूरि भैरवाय महीभुजे।
लवन्यमुण्डमालालीरखण्डा मण्डलेश्वरः॥ १२३३॥
तोरणावलयो राजद्वारेऽदृश्यन्त सर्वतः।
डामराणां करोटीभिर्घटीभिरिव निर्भराः॥ १२३४॥
द्वारे कङ्कणवस्त्रादि लम्बमानं नृपौकसः।
नेता डामरमुण्डस्य यः कोपि स किलासदत्॥ १२३५॥
भोक्तुं डामरमुण्डानि व्याप्तौ[3] विस्तीर्णतोरणाः।
विदधुर्गृध्रकङ्काद्या राजद्वारोपसेवनम्॥ १२३६॥
यत्र यत्रास्त भूपालस्तत्र तत्र व्यधुर्जनाः।
लवन्यमुण्डैरुच्चण्डैर्विस्तीर्णास्तोरणस्रजः॥ १२३७॥
गन्धेनाशुचिना घ्राणं कर्णौ भीमैः शिवारुतैः।
अखिद्यत शवाकीर्णे श्मशान इव मण्डले॥ १२३८॥
बलेरकप्रपाप्रान्ताल्लोकपुण्यावधि व्यधात्।
एकश्रेणीं मण्डलेशो डामरैः शूलकीलितैः॥ १२३९॥

१ विकटाकृतिः इत्युचितम्। २ कृष्टौ इति स्यात्। ३ व्याप्त विस्तीर्ण इति स्यात्।

एवं मडवराज्यं स कृत्वा निर्नष्टडामरम् ।
अधावत्क्रमराज्योर्वीं कर्तुं तामेव पद्धतिम् ॥ १२४० ॥
अवश्यं न भविष्याम इति निश्चित्य डामराः ।
चक्रिरे क्रमराज्यस्था लौलाहे सैन्यसंग्रहम् ॥ १२४१ ॥
तैः सर्वैर्दत्तसंग्रामैः कुर्वद्भिः कदनं महत् ।
आस्ते स तत्र सुचिरं निरुद्धो मण्डलेश्वरः ॥१२४२ ॥
किमन्यद्राक्षसः कश्चित्सुरतीर्थर्षिपूजितम् ।
निहन्तुं मण्डलमिदं हर्षव्याजादवातरत् ॥ १२४३ ॥
उल्लासो रात्रिषु दिने स्वापः क्रौर्यमुदग्रता ।
अवाङ्मयत्वं कर्तव्ये दक्षिणेशोचिते रतिः ॥ १२४४ ॥
इत्यादयस्तस्य केचिद्धर्मा नक्तंचरोचिताः ।
तथाहि तत्कालभवैः प्रियाः प्राज्ञैः प्रकीर्तिताः ॥ १२४५ ॥
अत्रान्तरे मल्लसूनुः कनीयान्यौवनोन्मदः ।
लक्ष्मीधरस्य गेहिन्या हृदयाह्लादकोभवत् ॥ १२४६ ॥
सा हि राजसुते तस्मिन्संसक्ता प्रातिवेश्मिके ।
नारज्यत निजे पत्यौ वानरप्रतिमाकृतौ ॥ १२४७ ॥
ज्ञातीनगण्यान्हत्वान्यान्कस्माद्राज्यार्हलक्षणौ ।
नावधीरुद्धतावेतौ राजन्नुच्चलसुस्सलौ ॥ १२४८ ॥
इति लक्ष्मीधरेणेर्ष्यारोषादुक्तोपि भूपतिः ।
न चुक्रोधानुतापार्तिं पूर्वज्ञातिवधाद्गतः ॥ १२४९ ॥
स्वयमन्यमुखेनापि स तेनोक्तस्ततोसकृत् ।
·········घाते तदौद्धत्यं ध्यात्वा साध्वसमादधे ॥ १२५० ॥
ज्ञातिप्रीत्यनुवृत्त्यादि तेन विस्मरता ततः ।
संमन्त्र्य मन्त्रिभिः सार्धं दध्रे तद्वधनिश्चयः ॥ १२५१ ॥

आसन्नवारवनिता थक्कनाख्याथ तं व्यधात् ।
भूभर्तुर्दुरभिप्रायं तयोः कर्णपथातिथिम् ॥ १२५२ ॥
सख्या दर्शनपालेन तत्रार्थे छिन्नसंशयौ ।
निरगातां निशीथिन्यां द्वित्रैस्तावनुगैः समम् ॥ १२५३ ॥
षट्सप्ततेब्दे नगरान्मार्गशीर्षेथ निर्गतौ ।
तत्रासवसतेः प्राप्तौ डामरस्योपवेशनम् ॥ १२५४ ॥
प्रशस्तराजो दुध्रुक्षुः सिल्लराजं निजानुजम् ।
सोभिसंधाय तौ निन्ये लवन्यो मण्डलान्तरम् ॥ १२५५ ॥
ततो राजपुरीं ज्यायान्प्रायात्कह्लस्य भूपतेः ।
कनीयान्प्रययौ पार्श्वे कालिञ्जरधरेशितुः ॥ १२५६ ॥
तयोर्निगतयो राज्यं न कश्चिच्छ्रद्धीयत ।
निमित्तज्ञेन राज्ञैव दुर्निमित्तैस्त्वशङ्क्यत ॥ १२५७ ॥
लक्ष्मीधरमुखेनैव प्रार्थनां हन्तुमुच्चलम् ।
चक्रे संग्रामपालस्य सोङ्गीकृत्य धनं ततः ॥ १२५८ ॥
स त्वन्तिकागतस्येषन्मल्लसूनोः कृतादरः ।
तया विशङ्कया शत्रोरासीदधिकगौरवः ॥ १२५९ ॥
आसन्नाभ्युदयं शत्रुं द्वेष्टैव विधिचोदितः ।
शङ्काविष्करणाल्लोके नयेत्संभावनाभुवम् ॥ १२६० ॥
राजपुर्याः प्रकृत्यैव काश्मीरानर्थकाङ्क्षिताः ।
प्रभविष्णौ रिपौ प्राप्ते चक्रिकायां किमुच्यताम् ॥ १२६१ ॥
कांश्चिन्निकृतिकप्रायान्पार्श्वायातानथोच्चलः ।
गमागमान्कृतोद्योगो डामराणामकारयत् ॥ १२६२ ॥
डामरास्तु महोत्साहास्तमानेतुं व्यसर्जयन् ।
राज्ञा विप्रकृता दूतान्वितीर्णोपायनान्बहून् ॥ १२६३ ॥

तं सूर्यवर्मचन्द्रस्य तनयो जनकाभिधः ।
चकारोपचितोत्साहं मायादूतैर्विसर्जितैः ॥ १२६४ ॥
वीक्ष्य डामरदूतांस्ताञ्जहता राजतो भयम् ।
व्यक्तं संग्रामपालेन निन्ये माहात्म्यमुच्चलः ॥ १२६५ ॥
स कार्यगौरवात्प्रह्वो मूर्ध्नि कर्पूरचूर्णनम् ।
कृत्वा तमविनाशाय यावद्द्विस्त्रष्टुमैहत ॥ १२६६ ॥
तावत्कलशराजाख्यस्तद्देशे मुख्यठक्कुरः ।
हर्षदेवार्पितोत्कोचस्तमेत्य विजनेब्रवीत् ॥ १२६७ ॥
राज्ञः प्रसादनं त्यक्त्वा तवोच्चलहितैषिणः ।
कामधेनुं विनिर्धूय च्छागकण्ठग्रहे ग्रहः ॥ १२६८ ॥
कोयं काश्मीरभूपानां कास्य शक्तिस्तपस्विनः ।
आराधनेन तद्राज्ञो विधेहि स्वमसाध्वसम् ॥ १२६९ ॥
अयं राजगिरौ दुर्गे स्थाप्यतां पार्थिवस्ततः ।
स्यान्मनीषितवर्षी वस्त्रासान्मित्रं च सर्वदा ॥ १२७० ॥
तेनेति प्रभुराख्यातः खशानां स मिताशयः ।
तद्भीतः स्वार्थलुब्धश्च तथेति प्रतिपद्यत[1] ॥ १२७१ ॥
तमभ्यधाच्च नो बन्द्धुं शक्तोहममुमुद्यतम् ।
त्वयैव बध्यतामेष मिषतः प्रेषितोन्तिकम् ॥ १२७२ ॥
इत्युक्त्वा तं स्ववसतिं विसृज्यावददुच्चलम् ।
प्रातः कलशराजस्य त्वया गन्तव्यमन्तिकम् ॥ १२७३ ॥
इह प्रधानामात्योसौ तेन ते स्यादनत्ययः ।
ततो विपक्षोच्छित्त्यै त्वां प्रतिमोक्ष्यामि सानुगम् ॥ १२७४ ॥
अथ तद्वसतिं गन्तुं चलितोन्येद्युरुच्चलः ।
प्राग्दुर्निमित्तैस्तत्कृत्यमाप्तैरथ निबोधितः ॥ १२७५ ॥

१ प्रत्यपद्यत इत्युचितम् ।

मन्त्रे भिन्ने निवृत्तं तं श्रुत्वा खशनृपान्तिकम् ।
कुप्यन्कलशराजोथ सज्जसैन्यः समाययौ ॥ १२७६ ॥
तमास्कन्दाय संप्राप्तं जानञ्शस्त्रभृतां वरः ।
ऐच्छद्रणाय निर्गन्तुं निजभृत्यैः सहोच्चलः ॥ १२७७ ॥
क्षोभे संप्रस्तुते तं स सान्त्वयित्वा खशाधिपः ।
तिष्ठन्कलशराजेन सहानिन्ये निजां सभाम् ॥ १२७८ ॥
निषेधाधायिनो भृत्यान्स विधूयौजसां निधिः ।
सज्जं खशसमाजं तं कोपकम्प्राधरोविशत् ॥ १२७९ ॥
द्रष्टुं तं नाशकत्कश्चित्कल्पान्तार्कमिवोल्बणम् ।
क्रुद्धं कलशराजो वा राजा वा तेजसां निधिम् ॥ १२८० ॥
स विविक्तीकृते धाम्नि खशाधीशं समन्त्रिणम् ।
सान्त्वयन्तं महातेजाः कोपरूक्षाक्षरोब्रवीत् ॥ १२८१ ॥
पूर्वं दार्वाभिसारेभूद्भारद्वाजो नरो नृपः ।
नरवाहननामास्य सूनुः फुल्लमजीजनत् ॥ १२८२ ॥
स सार्थवाहनं तस्माच्चन्द्रोभूत्तत्सुतः सुतौ ।
गोपालसिंहराजाख्यौ चन्द्राजोप्यवाप्तवान् ॥ १२८३ ॥
बह्वात्मजः सिंहराजो दिद्दाख्यां तनयां ददौ ।
क्षमाभुजे क्षेमगुप्ताय सावीरा भ्रातृनन्दनम् ॥ १२८४ ॥
राज्ये संग्रामराजाख्यं व्यधादुदयराजजम् ।
भ्रातापि कान्तिराजोस्या जस्सराजमजीजनत् ॥ १२८५ ॥
पितानन्तस्य संग्रामो जस्सस्तन्वङ्गगुङ्गयोः ।
अनन्तः[1] कलशक्ष्माभृद्गुङ्गान्मल्लोप्यजायत ॥ १२८६ ॥
कलशाद्धर्षदेवाद्या जाता मल्लात्तथा वयम् ।
कोयमित्यादि तन्मन्दैः क्रमेस्मिन्कथ्यते कथम् ॥ १२८७ ॥

१ अनन्तात् इत्युचितम् ।

पृथिव्यां वीरभोज्यायां क्रमो वा कोपयुज्यते ।
वीरस्य च सहायोस्तु कः स्वबाहुद्वयात्परः ॥ १२८८ ॥
दिष्ट्या तदनुकम्प्यानां मूर्ध्नि हस्तमिवास्पृशन् ।
काश्मीरकाणां भूपानां नाभूवं कुलपांसनः ॥ १२८९ ॥
तस्माद्द्रक्ष्यथ मे शक्तिमित्युक्त्वा निर्गतस्ततः ।
विजयाय स पत्तीनां शतेनानुगतोचलत् ॥ १२९० ॥
निहतं शशमादाय तस्याग्रे कश्चिदाययौ ।
स तेन सुनिमित्तेन प्राप्तां मेने रिपुश्रियम् ॥ १२९१ ॥
अरघट्टघरट्टादिकृष्टिमुत्सृज्य निर्गताः ।
डामरा वाट्टदेवाद्यास्तं यान्तमुपतस्थिरे ॥ १२९२ ॥
कटकस्थस्य संग्रामपालस्यायातमन्तिकात् ।
तद्देव्यो राजपुर्यन्तः खिन्नं निन्युः प्रसन्नताम् ॥ १२९३ ॥
भुक्त्वा तद्वसतेर्गच्छन्स्वावासं स दिनात्यये ।
सैन्यैः कलशराजस्य दत्तास्कन्दोभवद्बहिः ॥ १२९४ ॥
राज्ञीभिर्निर्गमात्तस्मिन्द्वारं संरोध्य वारिते ।
तदीयाः सैनिका युद्धे लोष्टवट्टादयो हताः ॥ १२९५ ॥
मध्यं प्रविश्य शमिते प्रधानैस्तत्र संयुगे ।
सोल्पसैन्योपि संवृत्तः सुतरामल्पसैनिकः ॥ १२९६ ॥
चैत्रस्य पौर्णमास्यंतः[1] कृच्छ्रमप्यनुभूतवान् ।
वैशाखासितपञ्चम्यां यात्रामत्रस्तधीर्व्यधात् ॥ १२९७ ॥
विसृज्य वेट्टदेवादीन्[2]विप्लवाय स्ववर्त्मभिः ।
आलम्बे प्रवेशेच्छां क्रमराज्याध्वना स्वयम् ॥ १२९८ ॥

---

१ पौर्णमास्यां तत् इत्युचितम् । २ वाट्टदेवादीन् इति स्यात् ।

यं राजोदयसीहान्ते कपिलं क्षेमजात्मजम् ।
आस्थापयल्लोहरोर्व्यां स विशन्तं मुमोच तम् ॥ १२९९ ॥
स्वयमग्रे समग्राणां खड्गचर्मधरो व्रजन् ।
पलायने पूर्वशिष्यान्पर्णोत्से तद्भटान्व्यधात् ॥ १३०० ॥
बद्ध्वा निःशङ्कमासीनं द्वारेशं सुज्जकाभिधम् ।
कश्मीरानामिषाकाङ्क्षी क्षिप्रं श्येन इवापतत् ॥ १३०१ ॥
तं डामराश्च कतिचित्खाशिकाश्चाद्रिसंश्रयाः ।
राजद्विषः प्राप्तमात्रं सर्वतः पर्यवारयन् ॥ १३०२ ॥
तमाकाशादिव स्रस्तं भुवो गर्भादिवोत्थितम् ।
निशम्यातर्कितं प्राप्तं चकम्पे हर्षभूपतिः ॥ १३०३ ॥
मा भूदसौ बद्धमूलः क्रमराज्यान्तरस्थितिम्[1] ।
मा वधीन्मण्डलेशं च ध्यायन्नित्याकुलोथ सः ॥ १३०४ ॥
विलम्बमाने संनद्धसैनिके दण्डनायके ।
त्वरितं प्राहिणोत्पट्टं वितीर्णासंख्यनायकम् ॥ १३०५ ॥
दैवोपहतवीर्यो वा क्रान्तो वा द्रोहचिन्तया ।
अभ्यमित्रीणतां त्यक्त्वा स तु मार्गे व्यलम्बत ॥ १३०६ ॥
अन्यांश्च यान्यांस्तिलकराजादीन्व्यसृजन्नृपः ।
ते ते पट्टं समासाद्य नाकुर्वन्नग्रनिर्गमम् ॥ १३०७ ॥
दण्डनायकमुख्येपि लोके राज्ञा विसर्जिते ।
याते विमूढतां प्राप बद्धमूलत्वमुच्चलः ॥ १३०८ ॥
वराहमूलं प्रविशन्नागतां द्विषतां बलात् ।
अश्वां सुलक्षणोपेतां राजलक्ष्मीमिवासदत् ॥ १३०९ ॥
महावराहमौलिस्रक्तस्य मूर्ध्नि पपात च ।
तदंसस्थितया पृथ्व्या वरणार्थमिवार्पिता ॥ १३१० ॥

1 स्थितः इत्युचितम् ।

काकाद्यवैद्यकुलजैर्योधैः संरुद्धपद्धतिः ।
स हुष्कपुरमुत्सृज्य क्रमराज्योन्मुखो ययौ ॥ १३११ ॥
अत्रान्तरे तमायान्तमाकर्ण्योत्सेकमागतैः ।
विद्रवोन्मुखतां निन्ये डामरैर्मण्डलेश्वरः ॥ १३१२ ॥
तैर्हि प्रागेव भङ्गं स नीतो हत्वा महाभटान् ।
यशोराजमुखान्भूरीन्ययौ मन्दप्रतापताम् ॥ १३१३ ॥
शनैरपसरन्सोथ तारमूलकमासदत् ।
उच्चलाधिष्ठितास्तेपि विद्विषन्तस्तमन्वयुः ॥ १३१४ ॥
समेतानन्तसैन्येन तेन तत्र चिरं धृतः ।
उच्चलप्रलयाभ्रस्य पौरस्त्यानिलविभ्रमः ॥ १३१५ ॥
सैन्ययोरुभयोस्तत्र जयश्रीकरिणीकृते ।
बभूव तुल्यसंघर्षः सेर्ष्ययोरिव दन्तिनोः ॥ १३१६ ॥
आनन्दनामाप्युत्पिञ्जोत्थानमुच्चलमातुलः ।
चक्रे मडवराज्येथ निबिडीकृतडामरः ॥ १३१७ ॥
तद्विप्लवे डामरौघा दिग्देशेभ्यः सहस्रशः ।
उन्ममज्जुर्हिमापाये रन्ध्रेभ्य इव षट्पदाः ॥ १३१८ ॥
तत्क्षणं क्षीणभाग्यस्य यथा द्वारपतिस्तथा ।
कार्यस्थः कम्पने राज्ञः सहेलोभून्महत्तमः ॥ १३१९ ॥
आनन्देन कृतास्कन्दो बहुशो विहिताहवः ।
औज्झीन्मडवराज्यं स न यत्तद्बहुभूत्तदा ॥ १३२० ॥
अथाद्भुतप्रतापेन वेष्टयित्वा महाचमूम् ।
उच्चलेनाहवे बद्धः ससैन्यो मण्डलेश्वरः ॥ १३२१ ॥
न विद्मः किं तदा वृत्तं योधानां यत्किलाविदन् ।
ते सखड्गाश्वसंनाहा बद्धा वयमिति स्फुटम् ॥ १३२२ ॥

तथा बद्धोपि निर्दध्यौ स भव्यः प्रभवे हितम् ।
स्वामिभक्तिर्विपर्यैति पर्यन्तेपि न मानिनाम् ॥ १३२३ ॥
तूर्णं पुरप्रवेशाय सोथ प्रैरयदुच्चलम् ।
विश्वास्य नेदृगन्योस्ति क्षण इत्यसकृद्ब्रुवन् ॥ १३२४ ॥
विशतस्तस्य चानेकैः पुरग्रामाद्यलुण्ठयत् ।
कर्मणानेन कौलीनमस्यास्त्विति विचिन्तयन् ॥ १३२५ ॥
परिहासपुरे तेन स ततः संप्रवेशितः ।
श्वभ्राम्बुविषमाद्यस्मान्निर्गमोत्यन्तदुर्गमः ॥ १३२६ ॥
तत्रोच्चलं चतुःशाले स्वं च दग्धुमचूचुदत् ।
निजान्स निशि ते तत्तु न चक्रुस्तद्धितैषिणः ॥ १३२७ ॥
यथा चित्तं तथास्य स्यात्कायश्चेत्साहसक्षमः ।
तदात्मनिरपेक्षस्य किं न सिध्येन्मनीषितम् ॥ १३२८ ॥
क्लीबश्छन्नवपुस्त्वचा सह वसत्यच्छेद्यया कच्छपो
निर्वर्मा रणकर्मसाहसमहोत्साहश्च सिंहः सदा ।
धिक्प्रादुष्कृतपक्षपातरभसो नीचेषु मुग्धो विधि-
र्वीराणां कुरुते शरीरमभितो वैकल्यशल्याहतम् ॥ १३२९ ॥
संदिदेशाथ स क्ष्मापमाकृष्यायं मयाग्रतः ।
सृगाल इव ते क्षिप्तः क्षिप्रं निर्गत्य वध्यताम् ॥ १३३० ॥
ततः समस्तसामन्तसैन्यसंततिसंयुतः ।
अद्य मृत्युर्जयो वेति निश्चित्य निरगान्नृपः ॥ १३३१ ॥
स प्राणसंशये सर्वायासप्रशममादिशन् ।
पटहोद्घोषणेनासीत्पौरैरनुगतोखिलैः ॥ १३३२ ॥
प्राप्तं भरतसेत्वग्रं घ्नन्तः सैन्यं विरोधिनम्[1] ।
आजानेयै राजभृत्याः क्षणान्मार्गमलङ्घयन् ॥ १३३३ ॥

---

1 विरोधिनाम् इति स्यात् ।

क्षुभितेऽधाविवायाते राजसैन्ये द्विषद्दलम् ।
मण्डलेश्वर एवान्तः प्रविष्टो निरनाशयत् ॥ १३३४ ॥
अथोच्चलबले भग्ने विदद्रुः केऽपि जाङ्गिकाः ।
श्रान्ता राजविहारं च प्राविशन्केऽपि डामराः ॥ १३३५ ॥
त्रिल्लसेनाभिधं दृष्ट्वा प्रविष्टं डामरं परे ।
उच्चलोऽसाविति भ्रान्त्या विहारं तमदाहयन् ॥ १३३६ ॥
सोमपालाभिधेनारिहयारोहान्तरे चिरम् ।
कुर्वन्दर्शनपालस्य पितृव्येन सहाहवम् ॥ १३३७ ॥
यत्नाज्जनकचन्द्राद्यैर्मानी व्यावर्तितो रणात् ।
परिहासपुरात्प्रायान्मृत्युवक्त्रादिवोच्चलः ॥ १३३८ ॥
वितस्तां गौरिकाबालग्रामात्तीर्त्वा हयान्वितः ।
स डामरैः सह पुनः प्रययौ तारमूलकम् ॥ १३३९ ॥
जयेन तावन्मात्रेण कितवोऽल्प इवोन्मदः ।
राजा प्रशंसन्नानन्दं राजधानीं न्यवर्तत ॥ १३४० ॥
जीवन्तमप्यरिं श्रुत्वा न पश्चादलगत्स यत् ।
आसन्नुच्छ्वसितास्तेन भङ्गभाजोऽपि डामराः ॥ १३४१ ॥
यातान्पलाय्य ताञ्ज्येष्ठामूलीये मासि सर्वतः ।
भूयोऽपि संघटयितुं स्थिरधीरैच्छदुच्चलः ॥ १३४२ ॥
स्वदोर्मात्रसहायस्य परायत्तस्य मानिनः ।
दुर्भिक्षान्तर्महोद्योगः स तस्य विषमोऽभवत् ॥ १३४३ ॥
तन्मध्येऽतिदरिद्रोऽपि संप्राप्तं स ररक्ष यत् ।
तमुत्पाट्यानयद्राजा श्रीपरीहासकेशवम् ॥ १३४४ ॥
तस्मिन्विघटिते पांसुः कपोतच्छदधूसरः ।
रोदसीछादनं हर्षशीर्षच्छेदावधि व्यधात् ॥ १३४५ ॥

प्रागन्धकारो देशेऽस्मिन्दिवसेऽपि व्यजृम्भत ।
रूपिकादिवसालोक इति यत्पप्रथे जने ॥ १३४६ ॥
निवेशिते परीहासकेशवे प्रशशाम तत् ।
तस्मिन्नुन्मूलिते भूयः सार्धं मासमजृम्भत ॥ १३४७ ॥
किंचिदुच्छ्वसिते राज्ञि मन्दोद्रेकतया रिपोः ।
दिशा शूरपुरस्याथ सुस्सलः प्रत्यदृश्यत ॥ १३४८ ॥
अवनाहे स हि वसन्नुपालम्भपरैः पितुः ।
संदेशैः शंसतो ज्येष्ठमौदासीन्यादपाहृतः ॥ १३४९ ॥
दत्तान्कह्लक्षितीशेन कांश्चिदादाय वाजिनः ।
चिरेण राजदाक्षिण्यमौज्झीत्तेन व्यलम्बत ॥ १३५० ॥
आरम्भादुदयान्तं च तिष्ठन्वैरेऽपि निष्ठुरे ।
साम प्रयुयुजे मोहावहं मायानिधी रिपोः ॥ १३५१ ॥
जित्वा माणिक्यनामानं तेन सेनापतिं रणे ।
प्रापि शूरपुरद्रङ्गाज्जयश्रीः श्रीश्च भूयसी ॥ १३५२ ॥
तस्याभ्युदयपात्रस्य तया संप्राप्तया श्रिया ।
आरब्धिसमयः कृत्स्नः स विभूत्यद्भुतोऽभवत् ॥ १३५३ ॥
मण्डलेश्वरपट्टादीनविचिन्त्योच्चलं ततः ।
प्राहिणोन्नृपतिर्योद्धुं सुस्सलं क्षिप्रकारिणम् ॥ १३५४ ॥
तेन शूरपुरे भग्नास्तद्योधाः शौर्यशालिना ।
भूयांसः प्रलयं प्रापुर्मग्ना वैतरणीजले ॥ १३५५ ॥
तत्र दर्शनपालस्य स्वामिद्रोहकृतो वपुः ।
विक्रामते[1] न संस्पृष्टं खिन्नयेव जयश्रिया ॥ १३५६ ॥
राजसैन्यं तदन्येद्युर्हतशेषं पलायितम् ।
लोकपुण्ये निवसतः सहेलस्यान्तिकं ययौ ॥ १३५७ ॥

---

1 विक्रामतो इत्युचितम् ।

सुस्सलापातकल्पान्तं विशङ्क्यापि सहेलकः ।
तैस्तैर्भग्नैर्बलैः साकं नगरं प्राविशत्ततः ॥ १३५८ ॥
एवमभ्येत्य नृपतौ सुस्सलेन विसूत्रिते ।
अवाप तारमूलस्थः प्रतिष्ठां पुनरुच्चलः ॥ १३५९ ॥
बिभ्यद्भिस्तुरगानीकात्पत्तिप्रायैः स डामरैः ।
आनिन्ये शैलदुर्गेण भूयो लहरवर्त्मना ॥ १३६० ॥
राजाप्युदयराजाख्यं कृत्वा द्वारपतिं पुनः ।
प्राहिणोदुच्चलं जेतुं लहरं मण्डलेश्वरम् ॥ १३६१ ॥
ततः पद्मपुरं प्राप्ते मातुले मल्लजन्मनोः ।
न कोपि कम्पनं भूपान्मन्त्री त्रासातुरोग्रहीत् ॥ १३६२ ॥
को मेस्तीति विनिःश्वस्य वदतोथ महीपतेः ।
अधिकारस्रजं हस्ताच्चन्द्रराजः समाददे ॥ १३६३ ॥
अनाशीः शयने मृत्युर्येषां तेषां स वंशजः ।
श्रीजिन्दुराजमुख्यानामौचित्यं प्रत्यपद्यत ॥ १३६४ ॥
स द्रौणिरिव निर्नष्टे काले सेनापतिः कृतः ।
निर्गत्य तत्पद्मपुरादरिसैन्यं न्यवारयत् ॥ १३६५ ॥
विपक्षः कम्पनेशः स तेन क्ष्मां क्रमता शनैः ।
नवम्यां शुक्लनभसो हतोवन्तिपुरान्तरे ॥ १३६६ ॥
स हि गोवर्धनधरोपान्ते कुर्वद्भिराहवम् ।
स्वसैन्यैर्वर्जितो गीतं शृण्वन्परिमितानुगः ॥ १३६७ ॥
प्रविश्यारिहयारोहैर्वितस्तातीरवर्त्मना ।
प्राप्तोकस्माद्वधं लेभे प्रमत्तानां शुभं कुतः ॥ १३६८ ॥
प्रहितं चन्द्रराजेन क्ष्मापतिर्वीक्ष्य तच्छिरः ।
भूयो जयाशामकरोदानुकूल्यं विदन्विधेः ॥ १३६९ ॥

वैमुख्येन व्रजन्कुर्यात्सांमुख्यैरन्तरा विधिः ।
प्रत्यागमभ्रमं सिंह इव व्यावृत्य वीक्षितैः ॥ १३७० ॥
अथ लब्धबलश्चन्द्रराजोमन्दोद्यमोविशत् ।
विजयक्षेत्रमाकर्षन्कटकं दशधाष्टधा ॥ १३७१ ॥
तुलाधर इव स्रष्टा साम्यभङ्गं न चक्षमे ।
तदा द्वयोः कटकयोस्तुलायाः पुटयोरिव ॥ १३७२ ॥
प्राप्ते यतस्तृतीयस्मिन्दिवसे मण्डलेशितुः ।
अकालवृष्टिविवशं लहरे व्यद्रवद्बलम् ॥ १३७३ ॥
शीतवातहता योधा मग्नाः केदारकर्दमे ।
तुरगासितनुत्रादि द्राक्तिर्यञ्च इवामुचन् ॥ १३७४ ॥
उच्चलेन ततो रक्ष्यमाणमप्यार्द्रचेतसा ।
प्राप्तं जनकचन्द्राद्या निजघ्नुर्मण्डलेश्वरम् ॥ १३७५ ॥
हर्षभूभृद्भृत्यवर्गे द्रोहशङ्काङ्किते परम् ।
कलेवरव्ययात्कीर्तिः क्रीता तेनैव मन्त्रिणा ॥ १३७६ ॥
ध्रुवं संस्पर्धतो वन्द्या देवशर्मादयोस्य ते ॥
न चेत्कोपि विपर्यासे दोषमुद्घोषयेज्जनः ॥ १३७७ ॥
लवन्योन्मूलनारातिव्यूहव्यामोहनादयः ।
विध्यधीने फले ध्याते स्तुत्याः कस्य न तत्क्रियाः॥१३७८॥
किं पातालतमो न हन्ति हिमगुः किं नो विषं भीतये
पानीयं गिलतः किमान्तरशिखिध्वस्त्यै न धान्वन्तरिः ।
सर्वत्रैकपदे प्रयात्यफलतां वाच्यो जडो नाम्बुधिः
सिद्धेर्दैवविधेयतां विमृषतां स्तुत्यैव वस्तुज्ञता ॥ १३७९ ॥
स्वामिकृत्योद्यमस्तुत्यसूतिषु स्त्रीषु पूज्यताम् ।
गङ्गा तज्जननी स्वस्य नमस्यन्त्यविशच्चिताम् ॥ १३८० ॥

साहसे सा हि तनये यत्र तत्र महीभुजा ।
प्रहीयमाणे तं स्नेहमोहिताह स्म भूभुजम् ॥ १३८१ ॥
अनन्यसंततेरेकं सुतमेतं प्रभो मम ।
मा नियुङ्क्था यत्र तत्र कार्ये संदेहितासुनि ॥ १३८२ ॥
स तामकथयन्मातर्यथा तेनन्यसंततेः ।
तथा मेनन्यभृत्यस्य सोयमेकोवलम्बनम् ॥ १३८३ ॥
स्वसंभवस्य तां भर्तुर्भक्तिसंभावनामसौ ।
प्राप्तप्रतिष्ठानिष्ठायां मेने मानवती सती ॥ १३८४ ॥
उच्चलस्य क्षणे तस्मिन्हिरण्यपुरमीयुषः ।
राज्याभिषेकं संभूय तत्रत्या ब्राह्मणा ददुः ॥ १३८५ ॥
नृपमत्यन्तविवशं प्रसङ्गे तत्र मन्त्रिणः ।
भूयांसः सन्ति तैः सार्धं व्रज तल्लोहराचलम् ॥ १३८६ ॥
प्रजा एव ततः शान्तोत्कण्ठा नवनृपं प्रति ।
त्वामानेष्यन्ति न चिराद्दिनैर्वा स्वयमेष्यसि ॥ १३८७ ॥
सोभ्यधादवरोधस्त्रीकोशसिंहासनाद्यहम् ।
असामान्यं परित्यज्य गन्तुं सपदि नोत्सहे ॥ १३८८ ॥
पुनस्तेकथयन्नाप्ता यान्तोध्यारुह्य वाजिनः ।
पृष्ठे विन्यस्य नेष्यन्ति कोशान्तःपुरयोषितः ॥ १३८९ ॥
श्वपाकीकामुकोप्यासीद्यस्मिंस्तदपरोपि चेत् ।
सिंहासनं समारोहेत्काभिमानक्षतिस्ततः ॥ १३९० ॥
आस्तामेतत्परं ब्रूथ मन्त्रमित्यथ चोदिताः ।
ते पार्थिवेन भूयोपि ससंरम्भं बभाषिरे ॥ १३९१ ॥
क्षत्रधर्मं पुरस्कृत्य शासतां क्ष्मां क्षमाभुजाम् ।
को दैन्यस्यावकाशः स्यादाशीर्येषां मृधे वधः ॥ १३९२ ॥

अनुद्योगश्च लज्जा च भयं द्वैधं च मन्त्रिणाम् ।
भूभृतां व्यसनोल्लासे शत्रवो न तु गोत्रिणः ॥ १३९३ ॥
कार्यं न पश्येदलसः स्वयं यो
भृत्येषु विन्यस्तसमस्तकृत्यः ।
यष्ट्याश्रयस्येव विनष्टदृष्टेः
पदे पदे तस्य किलोपघातः ॥ १३९४ ॥
लज्जेहमस्य स्वयमात्तशस्त्रः
स्वल्पस्य शत्रोः कलयन्नवज्ञाम् ।
एवं किलादीर्घमतिर्ददाति
स्वयं प्रवृद्धिं त्रपया विमुग्धः ॥ १३९५ ॥
कालेन याति क्रिमितां महेन्द्रो
महेन्द्रभावं क्रिमिरप्युपैति ।
अयं प्रथीयानयमप्रतिष्ठ
इत्येष निष्ठानुचितोभिमानः ॥ १३९६ ॥
पराभवाधायि भयं जिगीषोः
सर्वाङ्गवैकल्यहृतत्वमेव ।
येनाभियुक्तः स समस्तसंप-
त्पूर्णोपि वैकल्यहृतत्वमेति ॥ १३९७ ॥
लब्धस्थितिः स्फीतविभूतिपात्रं
दीनोभियोक्ता परपिण्डवृत्तिः ।
आद्ये कथं नाम पराभवः स्या-
द्भयं भवेच्चेह न तत्प्रभावः ॥ १३९८ ॥
अमात्यवैमत्यवशेन निष्ठा
दृष्टा न कार्यस्य तनीयसोपि ।

वैशाखरज्जोरिव कर्षकाभ्यां
पर्याययोगेन कृते विकर्षे ॥ १३९९ ॥
समग्रशक्तेरेकेनाप्याशाक्रान्तस्य भूपतेः ।
वैरी सर्वाङ्गहीनोपि राज्यमायुश्च कर्षति ॥ १४०० ॥
यत्र द्विषस्तत्र याहि क्रान्तां क्रान्तां च मेदिनीम् ।
पातार्थी न चिरादेवं पुनर्जयमवाप्स्यसि ॥ १४०१ ॥
विधुरेपि विधौ शूरसहस्रपरिवारितैः ।
पतद्भिराहवे भूपैः ख्यात्याभिख्योपलभ्यते ॥ १४०२ ॥
नृत्यच्छिन्नशिरोधरोद्धुरनटे ज्यालावुवीणागुण-
प्रक्वाणिन्युदयच्छिवामुखशिखिज्वालाप्रदीपाङ्कुरे ।
धन्याः केप्युपलभ्य वीरशयने शान्ताभिमानज्वरो-
ल्लाघश्लाघ्यशरीरतासफलितस्निग्धाशिषः शेरते ॥१४०३॥
उदात्तमित्यन्तकृत्यं संचिन्त्य कितवा इव ।
राज्ये भजन्ते दीव्यन्तः क्षत्रियास्त्रासहीनताम् ॥ १४०४ ॥
मन्त्रान्तरानुयोक्तारं तदप्युत्सृज्य मन्त्रितम् ।
परुषं प्राप्तकालं च ते निःश्वस्य तमब्रुवन् ॥ १४०५ ॥
उत्कर्षवदसूंस्त्यक्तुमपि शक्नोषि संकटे ।
अन्यथानुचितं किंचित्प्राप्स्यस्यहितचिन्तितम् ॥ १४०६ ॥
स तानुवाच स्वं हन्तुं न शक्तोहं ततो मयि ।
भवद्भिरेव विषमे प्रहर्तव्यमुपस्थिते ॥ १४०७ ॥
गिरं कापुरुषस्येव क्लैब्यग्रस्तस्य तां प्रभोः ।
सबाष्पास्तेनुशोचन्तः पुनरेवं बभाषिरे ॥ १४०८ ॥
प्रतीकाराय नः शक्तिर्न चेद्दैवहतौजसाम् ।
प्रत्युतैवंविधे कृत्ये प्रसरेयुः कराः कथम् ॥ १४०९ ॥

पशून्पुरुषरूपान्स नूनं भूभृत्पुपोष तान् ।
दुः[1]खे नोदखनंस्तस्य ये तादृग्दैन्यमीयुषः ॥ १४१० ॥
युगान्तानपि जीवित्वा कायः सापाय एव यः ।
तत्त्यागमात्रसाध्येर्थे धिग्दैन्यमनुजीविनाम् ॥ १४११ ॥
योषितोपि विशन्त्यग्निं यं ध्यात्वा विस्मृतिं व्रजेत् ।
भर्तृस्नेहः स पुंसोपि यस्य कोन्यस्ततोधमः ॥ १४१२ ॥
शैलूषस्येव ये शोकभयदैन्यादिविक्रियाः ।
भर्तुः पश्यन्ति तैरेषा भूः सतीर्थाप्यपावनी ॥ १४१३ ॥
क्षुत्क्षामस्तनयो वधूः परगृहप्रेष्यावसन्नः सुहृ-
द्दुग्धा गौरशनाद्यभावविवशा हम्बारवोद्गारिणी ।
निष्पथ्यौ पितरावदूरमरणौ स्वामी द्विषन्निर्जितो
दृष्टो येन परं न तस्य निरये भोक्तव्यमस्त्यप्रियम् ॥ १४१४ ॥
भूयोपि मानुषपशून्स तान्नृपतिरब्रवीत् ।
उदात्तकृत्योप्याविश्य भूतैरिव विमोहितः ॥ १४१५ ॥
एतस्मिन्पश्चिमे काले भुक्तं राज्यं यथा मया ।
जाने विशालेच्छतया तथान्यो नोपभोक्ष्यते ॥ १४१६ ॥
यमः कुबेरश्चौष्ठाग्रे राज्ञां तिष्ठत इत्यसौ ।
मदेकशरणैवाभूत्ख्यातिरस्मिन्कलौ युगे ॥ १४१७ ॥
रुद्रोपेन्द्रमहेन्द्राद्याः प्रयातारो यदध्वना ।
उपस्थितायां नियतौ तत्र मर्त्यस्य काः शुचः ॥ १४१८ ॥
किंतु दूये यदेषा भूर्भूत्वा कुलवधूरिव ।
मद्दोषाद्धटचेटीव प्राप्ता प्रसभभोग्यताम् ॥ १४१९ ॥
इतः प्रभृति यः कश्चिद्राज्यस्यास्य गतौजसः ।
चक्रिकामात्रसाध्यत्वं जानन्नाशां करिष्यति ॥ १४२० ॥

---

१ दुःखं इत्युचितम् ।

अलौकिके कृते यद्यत्तद्वीक्ष्य फलवन्ध्यताम् ।
प्राप्तोदयैरल्पसत्त्वैर्दर्पान्नूनं हसिष्यते ॥ १४२१ ॥
कार्यारम्भः फलोल्लासमालोक्य प्रायशो जनैः ।
अनानुगुण्यगणनां कुर्वाणैर्न विगर्ह्यते ॥ १४२२ ॥
पक्षान्तकोरिरवलम्बनभूः सनेत्रं
दुग्धेन यस्य मरणं धियि कैरिवेत्थम् ।
पारं गते मथनकर्मणि मन्दराद्रे-
र्दोषोर्प्यते विगुणहेतुपरीक्षणेन ॥ १४२३ ॥
शास्त्रसंदर्भवित्त्वेपि श्रीगर्भत्वमदर्शयम् ।
जनोपजीवनार्थं यत्तज्जातं जाड्यसिद्धये ॥ १४२४ ॥
उच्चलेनापि मत्कृत्ये हस्ताग्रोच्चेयचेतसा ।
दर्शितश्यामदशनं करिष्यन्ते विडम्बनाः ॥ १४२५ ॥
ततोवमानान्न त्रासात्संप्राप्तोद्य विहस्तताम् ।
समर्थनेच्छुर्वाञ्छामि मृत्युमीदृशमप्यहम् ॥ १४२६ ॥
स्वैरेव स हतो नोचेत्कस्तस्माद्वसुधां हरेत् ।
लब्धां रक्षितुमिच्छामि ख्यातिमेतेन हेतुना ॥ १४२७ ॥
मुक्तापीडः पुरा राजा ज्वलित्वा मूर्ध्नि भूभुजाम् ।
कार्पण्यप्रणयं प्राप लब्धरन्ध्रो विरोधिभिः ॥ १४२८ ॥
स ह्युत्तरापथे नानापथस्थगितसैनिकः ।
मितानुगोहितै रुद्धमार्गोभूद्दुर्गमेध्वनि ॥ १४२९ ॥
तं शल्यो नाम सामग्र्यवैरल्यविवशं नृपः ।
वन्द्धुं प्रतिज्ञामकरोद्वाजिलक्षैर्युतोष्टभिः ॥ १४३० ॥
स सामप्रमुखोपायापायध्यानावसन्नधीः ।
भवस्वाम्यभिधं कृत्यमपृच्छन्मुख्यमन्त्रिणम् ॥ १४३१ ॥

असाध्यां सोपि निर्ध्याय विनिपातप्रतिक्रियाम् ।
न्यांये[1] निश्चित्य नैयत्यं कर्तव्ये प्रत्युवाच तम् ॥ १४३२ ॥
उपाययुक्तिप्रत्युक्ते कृत्ये कीर्त्यभिमानिनाम् ।
निःसंभ्रमैव प्रतिभा लोभेनाक्षोभिते हृदि ॥ १४३३ ॥
कृत्यं कृत्यविदो लब्धप्रसिद्धिपरिरक्षणम् ।
साम्राज्योपार्जनमुखो व्यापारस्त्वानुषङ्गिकः ॥ १४३४ ॥
गच्छञ्शरीरविच्छेदादपि भस्मावशेषताम् ।
कर्पूरः सौरभेणेव जन्तुः ख्यात्यानुमीयते ॥ १४३५ ॥
शान्तयोर्जीवितस्थानं द्वयमत्यद्भुतं द्वयोः ।
अनङ्गस्याङ्गनापाङ्गः स्तोतृजिह्वा यशस्विनः ॥ १४३६ ॥
ख्यातिसंरक्षणं नाम जन्तोः कल्पान्तरस्थितिः[2] ।
वर्तने कीर्तिकायस्य संपूर्णाः परमाणवः ॥ १४३७ ॥
धीरैर्विधिश्च निर्ध्येयो विरोधिष्ववधानवान् ।
यस्तेषामुन्नतिधनध्वंसाय यततेन्वहम् ॥ १४३८ ॥
तुङ्गावपातनहठव्यसनी विधाता
स्वोत्पत्तिपद्मकुलजेपि सरोजषण्डे ।
संकोचिनि द्विजपतावपि शुद्धिवन्ध्ये
मातङ्गहस्तपतनैः कुरुतेवमानम् ॥ १४३९ ॥
ये हठापातिनो धातुरियं ख्यातिनिपातने ।
रक्षितुं समुपेक्षन्ते न तैः किं नाम रक्षितम् ॥ १४४० ॥
जातिः क्ष्माभृति वंशजाश्रयतया ख्यातिप्रतिष्ठामिमा-
मुद्दीप्यानलमुज्झितस्ववपुषः केप्यत्र वेत्राङ्कुराः ।
त्रातुं हन्त विदन्ति ये न विधिना क्रुद्धेन पृथ्वीभृता[3]
द्वारि द्वाःस्थकरैर्गतागतखलीकाराणि संप्रापिताः ॥१४४१॥

---

१ न्याय्ये इत्युचितम्। २ कल्पान्तरास्थितेः इत्युचितम्। ३ पृथ्वीभृतां इत्युचितम्।

भोगान्निर्वाणभूयिष्ठानिष्टान्प्राप्तानवेत्य तत् ।
प्रतिष्ठासौष्ठवत्राणे संरब्धं देव सांप्रतम् ॥ १४४२ ॥
दण्डकालसकाख्यस्य तद्रोगस्याशुकारिणः ।
पार्थिवाकस्मिकोत्थानं मिषादद्य प्रकाश्यताम् ॥ १४४३ ॥
श्वो वक्तास्म्यथ कर्तव्यं व्यापत्प्रक्षपणक्षमम् ।
उक्त्वेति स महामात्यो निर्गत्य स्वगृहानगात् ॥ १४४४ ॥
दण्डकालसकं दण्डधरो व्यञ्जन्मिषात्ततः ।
अधीर इव चक्रन्द लुठन्निःस्पन्दलोचनः ॥ १४४५ ॥
स्वेदसंवाहनस्नेहवमनाद्यैरुपक्रमैः ।
निःशैथिल्यव्यथं तेन मुमूर्षुं तं जनोवदत् ॥ १४४६ ॥
ततो निश्चितमृत्युत्वं पत्युः कथयता कृतः ।
वह्निप्रवेशोमात्येन कृतज्ञत्वनिवेदकः ॥ १४४७ ॥
कर्तव्यशेषं दाक्षिण्यादनाचक्षाणमग्रतः ।
युक्त्योक्तानिष्ठुराचारमन्तस्तुष्टाव तं नृपः ॥ १४४८ ॥
अप्रौढः सोढुमुद्दामां व्यथामसीति वादिना ।
राज्ञाप्यनलसाद्देहं ततश्चक्रेभिमानिना ॥ १४४९ ॥
तेन प्राणानुपेक्ष्यैवमन्यख्यातेर्मनस्विना ।
ऊर्ध्वाधिरोहे सोपानं कृतं न निजकीर्तनात् ॥ १४५० ॥
एवं दैवोपनीतानामख्यातीनां चिकित्सितम् ।
स्वधियामात्यबुद्ध्या वा पारमेति मनस्विनाम् ॥ १४५१ ॥
इत्युक्त्वा विरतो वंशबीजरक्षार्थमात्मजः ।
भोजो विसृज्यतां कोटमेवमूचेथ मन्त्रिभिः ॥ १४५२ ॥

---

१ भूयिष्ठान्निष्ठां प्राप्तान् इति स्यात् । २ संरम्भो इति स्यात् । ३ युक्त्योक्त-निष्ठुराचारं इत्युचितम् ।

तं राजपुत्रं प्रस्थानमङ्गलान्ते विनिर्गतम् ।
पुनर्व्यावर्तयामास दण्डनायकमोहितः ॥ १४५३ ॥
सा धीः स साहसारम्भस्तदवैह्वल्यमापदि ।
नष्टमेकपदे तस्य नाशकाले ह्युपस्थिते ॥ १४५४ ॥
लक्ष्मीतडिल्लता कीर्तिबलाका शौर्यगर्जितम् ।
प्रतापशक्रचापं[1] च भागधेयाम्बुदानुगम् ॥ १४५५ ॥
धीशौर्यादिगुणेन भाग्यसमये प्रागेष एको नृपः
शक्रस्याक्रमणं क्रियेत न कुतोनेनेति संभाव्यते ।
मौग्ध्यं पङ्गुजडान्धवच्च स ततो गच्छन्नभाग्योदये
दत्तोनेन पदक्रमो भुवि कथं नामेति संचिन्त्यते ॥१४५६॥
विरोधिप्रतिबोधाय[2] तन्त्रिसैन्यं विसर्जितम् ।
नगरस्थमपि क्ष्मापात्प्रवासधनमादधे[3] ॥ १४५७ ॥
दायादाश्रयणं राजभृत्याः सर्वेपि चक्रिरे ।
ये केचित्त्ववसन्गेहे ते देहैरेव केवलम् ॥ १४५८ ॥
पराश्रयपरं छित्त्वा न संकल्पमपि व्यधुः ।
किं वा स्तुतैस्तैर्ये स्त्रीवदमुञ्चन्नचिरादसून् ॥ १४५९ ॥
यां काणश्रावतीनर्तक्यन्वये कापि नर्तकी ।
पुत्रीचक्रे क्वापि जातां जयमत्यभिधाथ सा ॥ १४६० ॥
भूत्वा गृहीतकौमारा तरुण्युच्चलरागिणी ।
धनलुब्धावरुद्धात्वमभजन्मण्डलेशितुः ॥ १४६१ ॥
तस्मिन्हते तदैवास्तापत्रपोच्चलमाययौ ।
तयैव दैवयोगेन पट्टदेव्या भविष्यते ॥ १४६२ ॥

---

१ चापश्च इत्युचितम् । २ प्रतिरोधाय इति स्यात् । ३ आददे इत्युचितम् ।

आबद्धपङ्क्तयश्चर्चामुच्चलाश्रयिणीं व्यधुः ।
भूपालदर्शनेप्यस्तभीतयो राजसेवकाः ॥ १४६३ ॥
वेतनस्वीकृतैः सर्वैः शिक्षाधायी पुरस्कृतः ।
लोभावमानावुद्बोध्य योधश्रद्धां हरन्युधि ॥ १४६४ ॥
मन्दप्रतापतावाप्तौ नर्मोक्त्या मर्मभेदकृत् ।
आहारादिक्षणे कर्ता प्रक्रियार्थनया कलेः ॥ १४६५ ॥
अतीव प्रभुदानादिमाहात्म्याख्यानकोविदः ।
एक एकोकरोद्योधः पृतनानां विसूत्रणम् ॥ १४६६ ॥
श्रीलेखाभ्रातृसूनोर्यस्तनयो व्यड्डमङ्गलः ।
मल्लजातीयकोपेन स राज्ञास्कन्द्य घातितः ॥ १४६७ ॥
मातुलस्यात्मजा मल्लापत्ययोस्तस्य गेहिनी ।
श्वश्र्वा समं स्ववसतीरादीप्य दहने मृता ॥ १४६८ ॥
मौनव्रतादिनियमच्छन्नक्रौर्योन्तकोपमः ।
करोत्यभ्यन्तरान्भिन्नान्मल्लः परमदाम्भिकः ॥ १४६९ ॥
तदेष पुत्रराज्येच्छुर्वध्यतां निर्भयं रिपुः ।
शाहिपुत्रीभिरित्यूचे तस्मिन्नवसरे नृपः ॥ १४७० ॥
स्वयं प्रादात्समास्कन्दं द्वारि स्थितवतः पुरः ।
तस्य प्राणार्थिनो वाञ्छापूर्त्यै मल्लश्च निर्ययौ ॥ १४७१ ॥
स हि द्वैराज्यसज्जाभ्यां पुत्राभ्यां प्रार्थितोपि सन् ।
मुनिव्रतः सदाचारानुरोधान्नात्यजन्नृपम् ॥ १४७२ ॥
विश्वासाय परं राज्ञो भ्रातॄन्राज्ञोर्भविष्यतोः ।
द्वैमातुरान्सह्लणादीन्नीर्वी दत्त्वावसद्गृहे ॥ १४७३ ॥
आसेदुषे मुनिदशामाजन्मप्रीणिताग्नये ।
तदा स तस्मै चुक्रोध प्रत्यासन्नवधो नृपः ॥ १४७४ ॥

स सुराभ्यर्चनं कुर्वन्नाहूतः परिपन्थिभिः।
रेजे तेनैव वेषेण समराय विनिर्गतः॥ १४७५॥
उपवीत्यक्षसूत्राङ्कपाणिर्दर्भोज्ज्वलाङ्गुलिः।
भस्मस्मेरललाटाङ्को जामदग्न्य इवापरः॥ १४७६॥
स्नानार्द्रधवलश्यामलोलधम्मिल्ललीलया।
देहत्यागे प्रयागाम्बु धारयन्निव मूर्धनि॥ १४७७॥
उष्णीषी वीरपट्टेन खेटकेनोष्णवारणी।
सोसिधारातीर्थपान्थो दण्डी खड्गेन दिद्युते॥ १४७८॥
भोगे पुरस्कृताः केचित्तद्भृत्याः पूर्वनिर्गताः।
अमर्त्यनारीभोगेपि तस्यासन्नग्रभागिनः॥ १४७९॥
द्वौ रय्यावट्टविजयौ द्विजौ पौरगवस्तथा।
कोष्ठकः सज्जकाख्यश्च योधा युद्धे हता बभुः॥ १४८०॥
क्षतोप्युदयराजाख्यः क्षत्तायुःशेषसत्तया।
प्राणैर्नियोगभागाजौ नाज्ञकोपि व्ययुज्यत॥ १४८१॥
विरोधियोधैर्नीरन्ध्रं द्वारमालोक्य सर्वतः।
त्यक्तकार्यो ददौ झम्पां स तेषामेव मूर्धनि॥ १४८२॥
शैवलेष्विव खड्गेषु खेटकेष्वम्बुजेष्विव।
जरसा धवलो भ्राम्यन्राजहंस इवाबभौ॥ १४८३॥
क्षणाच्च ददृशे शातशरशङ्कुशताचितः।
प्रवीरो वीरशयने सुप्तो भीष्म इवापरः॥ १४८४॥
शोच्यं गतायुषो राज्ञः किं नाभूत्तस्य तादृशः।
चिच्छेद यः शिरः पृष्ठे हयं च भ्रमयन्स्सयात्॥ १४८५॥
राज्ञी कुमुदलेखाख्या मल्लस्याला च वल्लभा।
गृहेष्वजुहुतां वीतिहोत्रे गात्राणि संभृते॥ १४८६॥

राजावकलपयोः पत्न्यौ बाले सह्लणरह्लयोः ।
स्नुषे मल्लस्यासमती सहजा चाग्निसाद्गते ॥ १४८७ ॥
सर्वोपभोगभागिन्यस्तदन्तःपुरयोषिताम् ।
परिवाराङ्गना वह्नौ षट्चात्रैव विपेदिरे ॥ १४८८ ॥
महागृहाग्नितापेन शोकोष्णैश्च जनाश्रुभिः ।
तप्ताम्भसो वितस्तायास्तीरे वामे बभूव तत् ॥ १४८९ ॥
प्रवर्धितायाः स्तन्येन द्रष्टुमक्षमया पयः ।
दास्यमानं निवापेषु पुत्र्याश्चन्द्राख्यया समम् ॥ १४९० ॥
धात्र्या परस्मिन्वै तस्मिंस्तीरे स्वान्तःपुरे स्थिता ।
माता भविष्यतो राज्ञोर्नन्दानिन्द्यकुलोद्भवा ॥ १४९१ ॥
महानसाग्निधूमेन संलक्ष्या वीक्ष्य पुत्रयोः ।
सोत्कण्ठं कटकौ सौधादुदग्दक्षिणदिक्स्थयोः ॥ १४९२ ॥
क्रियतां दिवसैरेव पुत्रौ शत्रोः पितृद्विषः ।
जामदग्न्यायितं वंशे शस्त्वेति नृपतिं सती ॥ १४९३ ॥
अनिषण्णेव दीप्ताग्नौ गृहे स्वं निरदाहयत् ।
प्रनृत्यन्तीभिरालीभिरिव ज्वालाभिरावृता ॥ १४९४ ॥
वधे दर्शनपालस्तु नृपे प्राप्ते प्रतिक्षणम् ।
अत्यद्भुतैरन्तरायैरायुःशेषेण रक्षितः ॥ १४९५ ॥
वर्षमात्रावशेषायुर्यद्वा द्रोहेण रक्षितः ।
सोवमानस्य पूयस्य रोगजस्य च भुक्तये ॥ १४९६ ॥
कृष्णभाद्रनवम्यां तं वधं श्रुतवतोः पितुः ।
मल्लात्मजन्मनोः शोकः कोपेन निरपीयत ॥ १४९७ ॥
आवह्निपुरकग्रामान्प्रज्वलन्क्रोधवह्निना[1] ।
अधावद्विजयक्षेत्रं सोन्येद्युरथ सुस्सलः ॥ १४९८ ॥

---

१ अवन्तिपुरकग्रामात् इति स्यात् ।

योद्धुमस्यापतन्तं तं चन्द्रराजोथ निर्गतः।
पट्टदर्शनपालाद्यैः ससैन्यैः पर्यवर्ज्यत ॥ १४९९ ॥
निजैरुपेक्षितश्चक्रे स चिरं तत्र दुष्करम्।
स्वल्पसैन्योपि संग्रामं भूरिसैन्येन शत्रुणा ॥ १५०० ॥
अक्षोटमल्लः समरे तत्र मल्लश्च चाचरिः।
अगातां राजगृह्यौ द्वौ स्वर्गस्त्रीभोगभागिताम् ॥ १५०१ ॥
रजोन्धकारे छत्रेन्दुद्योतिन्यालिङ्गितो हतः।
चन्द्रराजः सुरस्त्रीभिरिन्दुराजोस्य चानुगः ॥ १५०२ ॥
तस्मिन्नपि हते वीरे चक्रे हर्षमहीभुजः।
आशारविन्दिनीमूलकन्दनिर्दलनं विधिः ॥ १५०३ ॥
पट्टादयः प्रविश्याथ विजयेशाङ्गनं भयात्।
प्रविष्टे सुस्सले देशं द्वारं दत्तार्गलं व्यधुः ॥ १५०४ ॥
आस्थानीयः परं पद्मनामा युद्ध्वा हतो बहिः।
लक्ष्मीधरो मर्तुमिच्छुर्बद्ध्वा नीतः स डामरैः ॥ १५०५ ॥
विजयेश्वरगञ्जाग्रसौधारूढोथ सुस्सलः।
अधो ददर्श तान्सर्वान्पशूनिव भयाकुलान् ॥ १५०६ ॥
धूर्तः स दत्तमध्यस्थो हसन्नानीतवान्पुनः।
पट्टदर्शनपालौ द्वौ तेषां पूर्वं निजान्तिकम् ॥ १५०७ ॥
निःश्रेण्यभावादारोढुमक्षमौ सुस्सलानुगैः।
तौ मृताविव निर्बद्धपाणी रज्ज्वाधिरोपितौ ॥ १५०८ ॥
तयोर्विदेशगमनं व्रीडादर्थीयमानयोः।
प्रतिश्रुत्याकरोद्धीमान्सुस्सलो म्लानिमार्जनम् ॥ १५०९ ॥
स्निग्धोक्त्या भृष्टमांसादिभोगैस्तस्याग्रतस्तयोः।
तस्मिन्नेवाह्नि मन्दत्वं विदेशौत्सुक्यमाययौ ॥ १५१० ॥

केनाप्यधिष्ठितश्चक्रे परेद्युर्यत्स सुस्सलः ।
जाने विश्वसृजोप्यङ्गं रोमाञ्चयति तत्स्मृतिः ॥ १५११ ॥
जासटो नृपतिर्हर्षभूभर्तुर्मातुलात्मजः ।
उमाधरमुखाश्चान्ये राजानो यत्र च त्रयः ॥ १५१२ ॥
राजपुत्रहयारोहतत्रिसामन्तसंततेः ।
न यत्र गणना काचित्सैन्येष्वष्टादशस्वभूत् ॥ १५१३ ॥
विजयेशाङ्गनस्थानां द्वारमुत्पाट्य सोविशत् ।
एकाक्येवान्तरं तेषां सासिराक्षेपरूक्षवाक् ॥ १५१४ ॥
स तत्र साक्षिणं कृत्वा क्षमावान्विजयेश्वरम् ।
प्रतिश्रुत्याभयं तेभ्यः प्रणतेभ्यो विनिर्ययौ ॥ १५१५ ॥
पुनः सौधाग्रमारूढस्तान्सर्वानर्पितायुधान् ।
रज्जुबद्धकरान्भृत्यैरानिनाय ततोन्तिकम् ॥ १५१६ ॥
स्वर्णरूप्यत्सरुश्रेणिपूर्णायुधपरिष्कृता ।
कीर्णपुष्पोपकारेव सुस्सलास्थानभूरभूत् ॥ १५१७ ॥
विन्यस्य पशुपालानां पशूनिव स तान्करे ।
संरक्षितुं डामराणां त्र्यहं तत्राकरोत्स्थितिम् ॥ १५१८ ॥
ततः सुवर्णसानूरग्रामं संप्राप्य बन्धनात् ।
पट्टदर्शनापालौ द्वावौज्झीद्देशान्तरोन्मुखौ ॥ १५१९ ॥
पट्टः शूरपुरं प्राप्तो भार्ययागतया गृहात् ।
संसृष्टमानो[1]प्यसार्षीदल्पसत्त्वो दिगन्तरम् ॥ १५२० ॥
यावन्मात्राप्यौचिती सा विदेशौन्मुख्यलक्षणा ।
द्रोग्धुर्दर्शनपालस्य पट्टमैत्र्या विसूत्रिता ॥१५२१ ॥
अहंपूर्विकया राज्यं जिघृक्षुरथ सुस्सलः ।
नगरासादनादैच्छदभिसंधातुमग्रजम् ॥ १५२२ ॥

१ संसृज्यमानः इत्युचितम् ।

समानप्रायवयसोः सर्वदोद्दामयोरभूत्।
यस्माज्ज्येष्ठकनिष्ठत्वं प्रक्रियारहितं तयोः ॥ १५२३ ॥
द्वित्रेष्वहःसु यातेषु क्रामंस्तां तां भुवं बली।
उदतिष्ठद्राजधान्याः सविधादेव सुस्सलः ॥ १५२४ ॥
निर्दग्धुं कलशा····तत्प्रस्तुतं भूपतेः सुतः।
बुप्पापराभिधो भोजदेवो योद्धुं विनिर्ययौ ॥ १५२५ ॥
आत्मवच्छङ्कमानेन कुमाराणां प्रदुष्टताम्।
यो भाव्यर्थबलात्पित्रा हतौजा विदधे सदा ॥ १५२६ ॥
कुतो गत्यन्तराभावात्तदानीं तु निरङ्कुशः।
केषु केषु न युद्धेषु योधानामग्रणीरभूत् ॥ १५२७ ॥
प्रपितामहतुल्यः स स्याच्चेत्प्रागेव वर्धितः।
कुर्यादुत्साहसंपन्नो निर्दोयादा न किं दिशः ॥ १५२८ ॥
नानीतिविन्नाम कश्चित्प्रयोगस्तु विहीयते।
अस्त्यविल्लभ्यते सर्वो विषयज्ञस्तु दुर्लभः ॥ १५२९ ॥
स राजसूनुरुद्दामविक्रमस्य रिपोरभूत्।
अत्युद्दामोधिकं जातस्तिमेरिव तिमिंगिलः ॥ १५३० ॥
कृतघ्नभावं पितरि प्रपन्ने
विगर्हणां नार्हति तत्प्रसूतिः।
शल्कीभवेच्चेत्तिलमुज्झ्यते किं
तैलेन दत्तः कुसुमाधिवासः ॥ १५३१ ॥
देवेश्वरात्मजः पित्थः पार्थिवेनाधिगौरवम्।
वर्धितोप्यभजत्पापः प्रतिपक्षसमाश्रयम् ॥ १५३२ ॥
ततस्तदात्मजो मिल्लः प्रस्थिते सुस्सलाहवे।
नृपेणार्थायमानोध्वखेदात्सावज्ञमीक्षितः ॥ १५३३ ॥

---

१ प्रस्तुते इत्युचितम्।

ज्ञास्यस्यद्यान्तरं राजन्ममेत्युक्त्वा विनिर्गतः ।
खड्गधाराजलैर्मानी म्लानिमक्षालयद्रणे ॥ १५३४ ॥
सर्वनाशादभूद्दुःखं तथा न हृदि भूपतेः ।
तदन्तरापरिज्ञानात्कृतज्ञस्य यथाधिकम् ॥ १५३५ ॥
विभवैर्नित्यसंमूढा जानते त्वन्तरं नृपाः ।
तदा शक्या यदा तेषां प्रलापैरेव सत्क्रिया ॥ १५३६ ॥
भोजेन निर्जितानीको विद्रुतः सुस्सलो रणात् ।
लवणोत्सं पलाय्यागाद्भिर्दर्शितगतागतः ॥ १५३७ ॥
प्रत्यावृत्तस्ततो भोजस्तीव्रातपकदर्थितः ।
उद्यानान्तस्तनुं तल्पे पित्रा सह मुहुर्जहौ ॥ १५३८ ॥
अथोत्तरेणोदतिष्ठन्नादः पारान्नृपौकसः ।
ज्यायान्मल्लात्मजः प्राप्तः सेतुराच्छिद्यतामिति ॥ १५३९ ॥
सुस्सलेन हृतं राज्यं नाद्यायासि द्रुतं यदि ।
स दण्डनायकेनाभूत्संदिष्ट इति पापिना ॥ १५४० ॥
अतो जवेन चाविक्षत्प्रथमं चावधीन्मृधे ।
नरेन्द्रेश्वरदेवाग्रवर्तिनं देवनायकम् ॥ १५४१ ॥
अथोज्जगाम स्थामस्थः सह व्यूहेन सादिनाम् ।
नगराधिकृतो नागस्तस्याग्राद्भूरिसैनिकः ॥ १५४२ ॥
यत्रास्थां पार्थिवोबध्नात्प्रधानपृतनान्विते ।
बभार नोच्चलाशङ्कां सुस्सलाहवनिर्गतः ॥ १५४३ ॥
अल्पसैन्यो मल्लसूनुर्यावत्तस्मादशङ्कत ।
अपनीतशिरस्त्राणस्तावत्स तमवन्दत ॥ १५४४ ॥
मण्डलेश्वरवत्तं स प्रियं शत्रोरविश्वसन् ।
ऊचे स्ववेश्म याहीति स च पापस्तथाकरोत् ॥ १५४५ ॥

तस्य द्रोहफलं दृष्टमेतस्मिन्नेव जन्मनि ।
मण्डले यदनन्यस्मिन्भिक्षित्वा जीवितं जहौ ॥ १५४६ ॥
ततो राजा सरित्तीरं प्राप्तः प्रैक्षत डामरान् ।
सेत्वग्रे श्यामविकृतान्दावदग्धान्द्रुमानिव ॥ १५४७ ॥
वलक्षवारवाणस्य तेषां मध्ये वपुर्बभौ ।
परं जनकचन्द्रस्य शुक्रस्येव तमोन्तरे ॥ १५४८ ॥
महासेतुः स घटितो राज्ञा नौभिः स्वसिद्धये ।
पर्यवस्यद्विधिवशाच्छत्रूणां सिद्धये पुनः ॥ १५४९ ॥
अथारुरुहुरादाय वह्निं हर्म्यचतुष्किकाम् ।
शतद्वारे मर्तुकामा देव्यः शाहिसुतादिकाः ॥ १५५० ॥
लोके[1] विरक्तः सेत्वग्रे दायादैः सह संगरम् ।
ददर्शाश्वयुजीलागिमिव निर्विक्रियः प्रभोः ॥ १५५१ ॥
विजये सावशेषोसौ[2] वह्निदानोद्यताः प्रियाः ।
अनिशं वारयन्राजा सेत्वग्रे रणमग्रहीत् ॥ १५५२ ॥
अथ विन्यस्तवर्माणं राजसेनागजं शरैः ।
सेतोर्जनकचन्द्राद्याः प्रमुखस्थमताडयन् ॥ १५५३ ॥
स विद्धो मर्मसु शरैः पूत्कारोद्गारकृद्गजः ।
स्वचमूमेव चरणैरमृद्गाद्विमुखीकृतः ॥ १५५४ ॥
विधिनेव विरुद्धेन सिन्धुरेण कदर्थिता ।
भ्रश्यत्पत्तिहयारोहा समपद्यत वाहिनी ॥ १५५५ ॥
सेतुं तीर्णस्ततो वैरिसैनिकैर्विमुखीकृतः ।
शतद्वाराङ्गनं त्रस्तः साश्वारोहोविशन्नृपः ॥ १५५६ ॥
उदात्तवेषरहितो रहोपि ददृशे न यः ।
भुञ्जानस्यापि यस्यास्यमुद्रा नैव व्यभाव्यत ॥ १५५७ ॥

१ लोको इत्युचितम् । २ सावशेषे इत्युचितम् ।

स भयाद्द्विगुणार्कांशुस्वेदप्रस्विन्नविग्रहः ।
पुनः पुनः क्षिप्यमाणस्रस्तवर्मांसयोर्निजैः ॥ १५५८ ॥
अनवस्थितपार्ष्ण्यन्ताघातप्रचलितं हयम् ।
निरोद्धुं बहुशः कर्षन्नष्टवल्गाग्रहं करम् ॥ १५५९ ॥
खल्वाटशीर्षपर्यन्तलम्बिनीः कुन्तलच्छटाः ।
प्रापयञ्श्रवणोपान्तं करेण गलितासिना ॥ १५६० ॥
लडत्प्रलम्बनिर्भूषश्रोत्रपालिलताच्छलात् ।
कालाहिनेव मूर्तेन वेष्टितोच्छुष्ककन्दरः[1] ॥ १५६१ ॥
निस्ताम्बूलतयोच्छुष्कौ जतुपीताविवासकृत् ।
ओष्ठावुत्क्षिप्य कृच्छ्रेण विह्वलो जिह्वया लिहन् ॥ १५६२ ॥
कनीनिकासक्तरेणुक्षामधूसरमाननम् ।
उत्तानीकृत्य पृष्ठस्थाः पश्यन्दीनमनाः प्रियाः ॥ १५६३ ॥
परिभ्रमन्नङ्गनान्तः स्रस्तः स ददृशे जनैः ।
वह्निदानोद्यतास्ताश्च वारयन्करसंज्ञया ॥ १५६४ ॥
मल्लराजस्य वेश्माभूद्राजधान्यन्तिकेपि यत् ।
तीर्त्वा जनकचन्द्रेण तत्र वह्निरदीयत ॥ १५६५ ॥
राजधान्युन्मुखं दृष्ट्वा ज्वलन्तं वह्निमागतम् ।
भेजे पलायनं भोजो राज्यं निश्चित्य हारितम् ॥ १५६६ ॥
स शूलैर्विद्विषां भीमैर्नडैरिव तिरोहितम् ।
द्वारं भित्त्वा तुरंगस्थः प्राङ्गणान्निर्ययौ बहिः ॥ १५६७ ॥
पञ्चषैः सादिभिः सार्धं लोहरौन्मुख्यमाश्रितः ।
प्रतस्थे सेतुमुत्तीर्य सिंहराजमठाग्रगम् ॥ १५६८ ॥
यातस्य दृक्पथात्सूनोः साश्रुरालोकयन्दिशम् ।
राजाश्ववारैः सहितो वेश्मनां बहिरभ्रमीत् ॥ १५६९ ॥

१ कंधरः इत्युचितम् ।

अत्रान्तरे मर्तुकामास्त्रातुं काश्चिन्नृपाङ्गनाः ।
अश्मभिस्तत्परिजनैरभज्यत चतुष्किका ॥ १५७० ॥
शाहिपुत्र्यस्तदा ज्ञात्वा शत्रवः पतिता इति ।
मत्वा चतुष्किकाशृङ्गे ततोऽग्निमुददीपयन् ॥ १५७१ ॥
वास्तव्या डामराश्चाथ घ्नन्तोन्योन्यमुदायुधाः ।
ज्वलतः क्ष्मापतिगृहाद्भाण्डागाराद्यलुण्ठयन् ॥ १५७२ ॥
केचित्तत्र वधं प्रापुर्विपदं केचनात्यजन् ।
अदृष्टवस्तुसंप्राप्तिः केषांचिद्धास्यदाभवत् ॥ १५७३ ॥
सितेयं शर्करेत्येकः कर्पूरं वदनेक्षिपत् ।
ततः सरिति तद्भाण्डं निर्दग्धवदनो व्यधात् ॥ १५७४ ॥
पामरैः स्वर्णचित्राणि कैश्चित्स्वर्णग्रहेच्छया ।
विनिर्दग्धानि वासांसि विचितं भस्म चादरात् ॥ १५७५ ॥
अविद्धमौक्तिकस्तोमः सिततण्डुलविभ्रमात् ।
क्वचित्पामरनारीभिर्घरट्टेषु विचूर्णितः ॥ १५७६ ॥
वसत्यदृश्ये देशेऽस्मिन्खलीकारेण तादृशा ।
एवं विडम्बिता लक्ष्मीर्न पुनः काप्यदृश्यत ॥ १५७७ ॥
विद्याधरीरिवोदात्तवेषाः क्ष्मापतिसुन्दरीः ।
हरन्तो डामराः क्रूरा दृश्यन्ते स्म पदे पदे ॥ १५७८ ॥
वसन्तलेखाप्रमुखाः सस्नुषास्तत्र चाक्रिरे ।
निर्यातशेषाः स्वान्देहान्राज्ञ्यः सप्तदशाग्निसात् ॥ १५७९ ॥
गृहाणां दह्यमानानामश्रूयत चटत्कृतिः ।
गाढोष्मक्वथमानाभ्रसिन्धुघोषप्रतीतिकृत् ॥ १५८० ॥
श्रीपद्मश्रीप्रपापार्श्वस्थितस्तद्वीक्ष्य पार्थिवः ।
आर्षं श्लोकमिमं शोकात्स्मृत्वापाठीत्पुनःपुनः ॥ १५८१ ॥

प्रजापीडनसंतापात्समुद्भूतो हुताशनः ।
राज्ञः कुलं श्रियं प्राणान्नादग्ध्वा विनिवर्तते ॥ १५८२ ॥
दग्ध्वाथ राजधानीं तामुच्चलो डामरान्वितः ।
अत्यक्तसैन्यं वीक्ष्यारिं पारमेवातरत्पुनः ॥ १५८३ ॥
ततो युद्ध्वा मर्तुमिच्छन्निन्ये राजाकुलात्मताम् ।
उच्चावचैर्मतिद्वैधैः पदातीनां क्षणे क्षणे ॥ १५८४ ॥
गच्छन्ननन्तपालादिराजपुत्रधिया मृधम् ।
दण्डनायकवाक्येन न्यषिध्यत पदे पदे ॥ १५८५ ॥
युध्यस्व लोहरं वापि याहीत्यूचे च चण्पकः ।
प्रयागस्योत्तरः पक्षः प्रत्यभान्नाग्रिमः पुनः ॥ १५८६ ॥
वार्तामबुद्ध्वा पुत्रस्य नृपतिर्व्याकुलीभवन् ।
पदवीं भोजदेवस्य याहीत्याह स चण्पकम् ॥ १५८७ ॥
प्रयागमात्रानुचरो राजन्संपत्स्यसे क्षणात् ।
तस्मान्मामपि मा त्याक्षीरित्यूचे तं स निःश्वसन् ॥ १५८८ ॥
सोन्तर्बाष्पस्तं बभाषे निर्द्रोहोसीति कथ्यते ।
त्वयाप्यस्मिन्क्षणे कस्मात्तस्मादुल्लङ्घ्यते वचः ॥ १५८९ ॥
विना पुत्रं न पश्यामि सार्कोपि दिवसे दिशः ।
त्वं तस्मिन्नङ्कसंवृद्धे न मन्युं कर्तुमर्हसि ॥ १५९० ॥
अश्वानिमित्तं कलहस्तेष्वेव दिवसेष्वभूत् ।
मन्त्रिणो राजपुत्रेण तेन तस्याभिमानिना ॥ १५९१ ॥
गिरा प्रभोरुपालब्धस्तदागूरणगर्भया ।
स लज्जानम्रवदनो राजपुत्रानुसार्यगात् ॥ १५९२ ॥
पञ्चाशताश्ववारैः स भ्रातृभृत्यादिभिः समम् ।
उत्तीर्णः सरितः पारमात्मनापञ्चमोभवत् ॥ १५९३ ॥

भ्रातृद्वारेश्ववारे च शेषा राजात्मजे पथि ।
हताश्वे पतिते सोभूद्धनकेनान्वितो भ्रमन् ॥ १५९४ ॥
अनाप्नुवन्राजसूनोर्वार्तां[1] वावर्त्मनाप्यटन् ।
गलितेहनि संप्राप वितस्तासिन्धुसंगमम् ॥ १५९५ ॥
एवमासान्परान्पुत्रमन्वेष्टुं प्राहिणोन्नृपः ।
अन्येपि तन्मिषं लब्ध्वा तस्य पार्श्वादवाचलन् ॥ १५९६ ॥
उत्[2]कोचदायिना क्रुद्धं राजपुर्यादिविग्रहे ।
योग्यानसहता भृत्यान्निःसारः कटकः कृतः ॥ १५९७ ॥
लोहरप्रस्थितौ विघ्नं राजपुत्रस्य कारितः ।
प्रवेशितः पुरं वैरी राजन्यन्याहवाकुले ॥ १५९८ ॥
सर्वस्वध्वंसिना येन स एव नृपतेरभूत् ।
तदाप्युचितकर्तव्यनिषेद्धा दण्डनायकः ॥ १५९९ ॥
राज्ञः कृत्स्नावसन्नस्य शृण्वतो बहु मन्त्रितम् ।
नैकत्र रूढिः कर्तव्ये काप्यधीरधियोभवत् ॥ १६०० ॥
सर्वैर्यथा निखिलरन्ध्रमुखेन वंशः
संपूरितो न खलु शब्दमपि प्रसूते ।
तैस्तैस्तथा बहुपथप्रचयेन मन्त्रः
संकल्पितः किल न निश्चयमभ्युपैति ॥ १६०१ ॥
भाग्यक्षयस्यैतदेव लक्षणं प्राकृतोपि यत् ।
अपृष्टः कथयेद्धार्ष्ट्यान्मन्त्रं स्वहृदयोचितम् ॥ १६०२ ॥
त्रैलोक्यनाम्ना सूतेन शंसता दण्डनायकम् ।
निरोध्य वल्गामित्यूचे भूयः क्ष्माभृद्रणोन्मुखः ॥ १६०३ ॥
एकाङ्गैः साश्ववारैः प्राग्जि[3]गायन्तात्सितामहः ।
तद्गच्छामोक्षपटलोपान्तं तत्संग्रहेच्छया ॥ १६०४ ॥

---

१ वार्वर्त्मना इति स्यात् । २ उत्कोचादायिना इत्युचितम् । ३ जिगाय त्वत्पितामहः इति स्यात् ।

पदातिप्रायसैन्यांस्तान्निहन्मः संहतान्रिपून् ।
पश्चान्निपत्य तैः साकं श्येना इव विहंगमान् ॥ १६०५ ॥
ततश्चिचलिषावेव राज्ञि तत्कटको दिशः ।
स वृष्ट्यम्बुहतो रङ्गप्रेक्षिलोक इवागमत् ॥ १६०६ ॥
[1]पारेवितस्तां प्राप्तेभ्यः पाथेयायात्मजन्मनः ।
स शेयाराजजन्मभ्यो रत्नग्रैवेयकाद्यदात् ॥ १६०७ ॥
आरामिकैस्तैः संप्राप्ते राजचिह्ने क्षणादिव ।
तेजःस्फारोर्जितो राजा गतश्रीर्ददृशे जनैः ॥ १६०८ ॥
पदे पदे भ्रश्यमानसैन्योक्षपटलादिषु ।
स्थानेषु चाभ्रमीत्कश्चिन्न च तस्यापदन्तिकम् ॥ १६०९ ॥
संश्रयार्थ्यथ बभ्राम सायं वेश्मानि मन्त्रिणाम् ।
प्रवेशं प्रददौ चास्य न कोपि द्वारि तस्थुषः ॥ १६१० ॥
प्रायोपवेशकुशलाः शक्तास्त्वन्ते न कुत्रचित् ।
मिथ्यासंभावनाभूमिर्भूपानां ब्रह्मबन्धवः ॥ १६११ ॥
ये केपि देशे सन्त्यस्मिंस्तद्गेहेष्वास्थया भ्रमन् ।
प्रविविक्षुर्गृहान्प्राप कपिलाख्यस्य मन्त्रिणः ॥ १६१२ ॥
तस्मिँल्लोहरकोट्टस्थे तत्पत्न्या स्थातुमर्थितः ।
नौभिश्च कोट्टं गन्तुं न प्राविक्षद्दैवमोहितः ॥ १६१३ ॥
आर्तस्य तस्य तत्पुत्रैः पितृवद्द्रोहकारिभिः ।
ऋणिकैरुत्तमर्णस्य स्वं निःस्वैरेव गोपि[2]तैः ॥ १६१४ ॥
सदोषोस्मीति सोज्ञासीत्स्वयं शृण्वन्विगर्हणाम् ।
तदैव गोपिताशेषकृत्यो दुर्मन्त्रिभिः पुरा ॥ १६१५ ॥
गृहीतसर्वनैराश्यः पार्श्वस्थेष्वप्यविश्वसन् ।
अभूत्प्रद्युम्नमुत्तीर्णो नितरां विरलानुगः ॥ १६१६ ॥

१ पारेवितस्तं इत्युचितम् । २ गोपितम् इत्युचितम् ।

प्रख्यापयन्तः संभूतिं षट्त्रिंशतिकुलेषु ये ।
तेजस्विनो भास्वतोपि सहन्ते नोच्चकैः स्थितिम् ॥ १६१७ ॥
तेप्यन्तेनन्तपालाद्या राजपुत्रास्तमत्यजन् ।
सान्द्रतां दधति ध्वान्ते स्थगिताश्वाः पदे पदे ॥ १६१८ ॥
वाहनाज्ञोहिलमठोपान्तं प्राप्यावतीर्णवान् ।
स दण्डनायकेनापि तत्यजे सोनुजन्मना[1] ॥ १६१९ ॥
इहास्मच्छ्वशुरावासस्तत्र वस्तुमिमां निजम्[2] ।
वीक्ष्य ते स्थानमेष्यामीत्युक्त्वा व्याजेन सोचलत् ॥ १६२० ॥
यियासोरनुजं तस्य पाथेयार्थं प्रयागकः ।
ययाचेङ्गदमस्मै स प्रादात्सक्तूंश्च तं पुनः ॥ १६२१ ॥
एकांशुकावशेषश्रीस्ततोवाशेषजीवितः ।
प्रयागशेषानुचरो नृपतिः समपद्यत ॥ १६२२ ॥
सूदश्चण्पकभृत्यस्य जेलकाख्यस्य तत्क्षणम् ।
मुक्तो नामान्तिकं प्राप्तो नृपतेराप्ततामगात् ॥ १६२३ ॥
उद्दीपविहितैः खातैरग्रे दुःसंचरा क्षितिः ।
भ्राम्यतस्तानुवाचेति नारी काचिद्गृहान्तरात् ॥ १६२४ ॥
ततस्तीरे वितस्ताया निषण्णेस्मिन्प्रयागकः ।
गन्तुं जयपुरं कोट्टमाजुहाव स नाविकान् ॥ १६२५ ॥
स हि प्राक्संविदं चक्रे तत्रत्यैः सह शस्त्रिभिः ।
नृपं प्रेयाश्रयं नेतुं भूमादेवस्य[3] मन्दिरम् ॥ १६२६ ॥
उच्चलाश्रयिणाप्यूचे भीमादेवेन येन सः ।
राज्ञोनुगो गमिष्यामि प्रविष्टस्योपवेशनम् ॥ १६२७ ॥
नौचरैराहृतां नावमारुरोह न भूपतिः ।
नाशोन्मुखः समासन्नवृष्टिपातभयाकुलः ॥ १६२८ ॥

---

१ सानुजन्मना इत्युचितम् । २ निशाम् इत्युचितम् । ३ भीमादेवस्य इति स्यात् ।

पर्यापतत्कालकरस्थभोगि-
संदर्शनेनेव मतिप्रदीपः ।
क्षिप्रं प्रशान्त्युन्मुखतामुपैति
विनाशकालेषु शरीरभाजाम् ॥ १६२९ ॥
तस्मिन्द्रोहसुभिक्षेपि यस्य मानवतः परम् ।
अनन्यालोकिनी दृष्टिर्भेजे कुलवधूव्रतम् ॥ १६३० ॥
नीलाश्वीयः स बिम्बाख्यो डामरामिलितोहितैः[1] ।
तदापि प्रययौ राज्ञो विस्मृतिं संश्रयार्थिनः ॥ १६३१ ॥
युगलकम् ॥
ततः प्रावर्तत त्यक्तुं वारि वारिमुचां गणः ।
क्षमामिव क्षालयितुं द्रोहस्पर्शेन दूषिताम् ॥ १६३२ ॥
भूर्निर्जना वृष्टिपातस्तमिस्रा दुःसहायिता ।
वैरिभीतिरिति प्राभूत्किं किं तस्य न दुःखदम् ॥ १६३३ ॥
इतिवृत्तानुरोधेन धिग्दुष्कर्मविधायिनाम् ।
अस्मर्तव्यमपि व्यक्तं नाम ग्राहिष्यतेधुना ॥ १६३४ ॥
सोमानन्दाभिधानस्य पूज्याः सिद्धस्य देवताः ।
सोमेश्वराभिधाः सन्ति काश्चित्पितृवनान्तरे ॥ १६३५ ॥
तल्लाञ्छिताङ्गना तुङ्गतरुप्रच्छन्नवाटिका ।
अभूद्गुणाभिधानस्य कुटी क्षुद्रतपस्विनः ॥ १६३६ ॥
वारस्त्रिया स विरहभुजंगीतिप्रसिद्धया ।
भिक्षाख्यया समं भेजे चेष्टितं कुट्टनोचितम् ॥ १६३७ ॥
तस्य प्रतापगौरीशदेवागारान्तिकस्थितेः ।
कुटीं मुक्तेन तां निन्ये क्ष्माभृद्धस्तुं स तां क्षेमाम्[2] ॥ १६३८ ॥

---

१ डामरोमिलितोहितैः इति स्यात् । २ क्षपाम् इत्युचितम् ।

मुक्तमालम्ब्य नृपतिस्तमालम्ब्य प्रयागकः ।
यान्ति स्म विद्युद्द्योतेन क्ष्मां पश्यन्तोन्तरान्तरा ॥ १६३९ ॥
निरुष्णीषोङ्गसंस्यूतकृतवासाः स्खलन्नृपः ।
स तां प्रयागमुक्ताभ्यां कथंचित्प्रापितः कुटीम् ॥ १६४० ॥
तदा कुमन्त्रिनिष्कृष्टं स व्यापद्वारणक्षमम् ।
शोचन्सस्मार कंदर्पं रुद्रं दैत्यमिवोत्पलः ॥ १६४१ ॥
प्राकारमूर्ध्ना मुक्तेन प्रविष्टेन हृतार्गलाम् ।
नृपः कुटीप्राङ्गणोर्वीं विवेशास्थिततापसाम् ॥ १६४२ ॥
विशतोऽश्मक्षतः पादस्तस्यासृग्दक्षिणोत्यजत् ।
मेने तेनानिमित्तेन स मृत्युं समुपस्थितम् ॥ १६४३ ॥
कुट्यामर्गलरुद्धायां निषण्णस्याङ्गने ययौ ।
रात्रिर्भीतिमतो भीमा तस्य घोराभ्रमालिनी ॥ १६४४ ॥
पङ्कोपलिप्तः पङ्काङ्कस्थण्डिलस्थो निनाय ताम् ।
दासकम्बलिकाच्छन्नगात्रो वृष्टयुत्तरां निशाम् ॥ १६४५ ॥
विसस्मारान्तरा दुःखमासीनप्रचलायितैः ।
निर्निद्रस्त्वभवच्छ्वभ्राद्भ्रश्यन्निव समाकुलः ॥ १६४६ ॥
कोहं केनाभिभूतोद्य क्व वर्ते कोनुगोधुना ।
किं कृत्यमिति निर्ध्याय मुहुर्मुहुरकम्पत ॥ १६४७ ॥
हृतं राज्यं प्रिया दग्धा भ्रष्टः सूनुरबान्धवः ।
जातोस्म्येकाक्यपाथेयो लुठन्भिक्षाभुजोङ्गने ॥ १६४८ ॥
इत्येकैकं च निर्ध्याय दुःखं नैक्षिष्ट सोपरम् ।
प्राप्तावसानं शोचन्तमात्मतुल्यं कथास्वपि ॥ १६४९ ॥
युग्मम् ॥
भोजस्तु वाजिभिर्द्वित्रैरवशिष्टैः समं व्रजन् ।
हस्तिकर्णान्तरं प्राप निर्गत्य नगरान्तरात् ॥ १६५० ॥

व्रजतस्तस्य धीरासीन्नियतं पञ्चषैर्दिनैः ।
पुनः संप्राप्नुयां राज्यं यदीन्द्रोपि भवेद्रिपुः ॥ १६५१ ॥
गर्भवास इव पौरुषे स्फुर-
न्किं न कर्म पुरुषश्चिकीर्षति ।
कर्मवायुरिव संस्पृशन्हठा-
न्मूढमेव कुरुते तु तं विधिः ॥ १६५२ ॥
मातृभिर्दत्तपाथेयं भृत्यं नागेश्वराभिधम् ।
प्रतीक्षमाणश्चक्रे स रङ्गवाटान्तरस्थितिम् ॥ १६५३ ॥
शून्ये देवगृहे तत्र तिष्ठञ्श्रुत्वा तमागतम् ।
स निर्ययौ तेन तस्मिन्निःशङ्कं प्रहृतं पुनः ॥ १६५४ ॥
तत्र प्रादुष्कृतद्रोहे क्षत्रधर्मादविच्युतः ।
राजपुत्रः स यच्चक्रे न तत्कस्याद्भुतावहम् ॥ १६५५ ॥
स सिंह इव संहारं कृत्वा युधि विरोधिनाम् ।
अस्राङ्गरागलिप्ताङ्गो वीरशय्यामभूषयत् ॥ १६५६ ॥
भ्रातास्य मातुलापत्यं विपेदे पद्मकाभिधः ।
खेलो लालितवच्चैव संख्येसंख्यपराक्रमः ॥ १६५७ ॥
मठं सूर्यमतीदेव्याः शर्वर्यामुच्चलोविशत् ।
भ्राताप्यस्य रणश्रान्तो लवणोत्सात्समाययौ ॥ १६५८ ॥
हतं भोजं श्रुतवतोर्हर्षमात्रे स्थिते तयोः ।
मनस्युत्खातशूलेश्चिरेवैका पर्यशिष्यत ॥ १६५९ ॥
प्राप्तमप्राप्तवद्राज्यं तथापि प्रत्यभात्तयोः ।
प्रवासे विस्मृते राज्यसुखे लब्धे च कुत्रचित् ॥ १६६० ॥
प्राह्णे कुतश्चिदानीतो मुक्तेनान्विष्य तापसः ।
प्रणम्य नृपतिं चक्रे स्वकुटीं तां निरर्गलाम् ॥ १६६१ ॥

तां दंशमशकाकीर्णामास्तीर्णतृणविष्टराम्।
कृताम्बुसेकां मुक्तेन नृपतिः प्राविशत्कुटीम्॥ १६६२॥
यद्गिरा बहुमानोभूच्छ्रुतया भूभुजामपि।
स भूभृच्चाटुकारित्वं भीतो भिक्षाभुजोप्यगात्॥ १६६३॥
भिक्षाकस्योचितो ग्राम्यमनुदात्तं त्रपावहम्।
आलापव्यवहाराभ्यां तस्य शृण्वन्स विव्यथे॥ १६६४॥
स भिक्षाकः प्रयागेण विक्रयायाधरांशुकम्।
निजं दत्त्वा विससृजे विपणिं भोज्यसिद्धये॥ १६६५॥
कटुक्तिः कटुवागग्रे परोक्षं भेदभीतिकृत्।
कुतापसो दौःस्थ्यहेतुर्नृपस्यारिर्यथाप्यभूत्॥ १६६६॥
मध्याह्ने स्कन्धविन्यस्तभोज्यभाण्डकरण्डिका।
तपस्विन्याप्यथानिन्ये तेन क्षुद्रतपस्विना॥ १६६७॥
भृत्यभिक्षाकयोः पूर्वं स्त्रिया अप्यथ पार्थिवः।
स्वं वीक्ष्य गोचरीभूतं निराशो जीवितेभवत्॥ १६६८॥
तेन प्रयागोपहृतं भोज्यं तदनुरोधतः।
स्पृष्टमेव न भुक्तं तु तीव्रदुःखोल्बणात्मना॥ १६६९॥
का वार्तेति प्रयागेण प्राङ्गणस्थेन पृष्टया।
तापस्याग्रस्थया व्यक्तमुक्तो भोजवधस्ततः॥ १६७०॥
मिथ्यैतदिति तेनाथ कथ्यमानोपि पार्थिवः।
श्रुतिं तामङ्गशकुनं परीक्ष्याबुद्ध नान्यथा॥ १६७१॥
नारोहति गिरं शत्रोरप्रियाख्यायिनोपि यत्।
तस्य संवव्रृते दुःखं निमग्नस्य तदापदि॥ १६७२॥

---

१ भिक्षाकस्य वचो इति स्यात्। २ तपस्विन्यप्यथानिन्ये इत्युचितम्।

स शोचन्नात्मजं बाल्ये नीत्यै यां यन्त्रणां व्यधात् ।
आजन्मदुःखदायित्वं मेने तस्यात्मनस्तया ॥ १६७३ ॥
हतः स समरे वृत्त्या प्रवीरस्पृहणीयया ।
जज्ञे तेनातिवात्सल्यादङ्कशायीव घातितः ॥ १६७४ ॥
गात्रेषु हारान्पुत्रस्य यौवनव्यूढवक्षंसि ।
पश्यन्नात्मनि संकल्पैर्विह्वलः सोकृताशिषः ॥ १६७५ ॥
रक्षणीयो हतो बालो वृद्धस्त्वेवं स्वजीवितम् ।
रक्षाम्यनुचिताचारैर्जिह्मायेति स चिन्तयन् ॥ १६७६ ॥
एवं स पुत्रशोकेन धृतावाच्यव्यथो व्यथन् ।
निनाय तापसावासे द्वितीयामपि यामिनीम् ॥ १६७७ ॥
कृतार्थनः प्रयागेण प्रयातुं भगवन्मठम् ।
शोकहारितधी रात्रौ न संकल्पमपि व्यधात् ॥ १६७८ ॥
लम्बेन्दुवदना सान्द्रावश्यायाम्भोम्बुवर्षिणी ।
रथाङ्गाक्रन्दिनी रात्रिः सशोकेवाथ सागमत् ॥ १६७९ ॥
क्षुत्पिपासापरिक्षामं प्रभुं वीक्ष्य स तापसः ।
प्रार्थ्यते स्म प्रयागेण प्रातर्भोक्तव्यासिद्धये ॥ १६८० ॥
उपनिन्ये विनिर्गत्य प्रविष्टस्तापसस्तयोः ।
सव्यञ्जनान्नपूर्णे द्वे पात्रे······क्षणात्पुरः ॥ १६८१ ॥
कस्यापि गृहिणो यागोत्सवादेते मयाहृते ।
तस्मिन्नित्युक्तवत्यूचे विनिःश्वस्य प्रयागकः ॥ १६८२ ॥
राजन्स्वामिवियोगेऽस्मिन्पश्य लोकस्य सुस्थताम् ।
स तं जगाद विहसन्किं मूढ इव भाषसे ॥ १६८३ ॥
यो गतो गत एवासौ तत्क्षत्या नापरः क्षतः ।
सर्वो निजसुखापेक्षी न किंचित्कोपि शोचति ॥ १६८४ ॥

१ वक्षसः इति स्यात् ।

लोकैकचक्षुषि गते परलोकमर्के
लोकः स्वपित्यखिल एव सुखं गृहेषु ।
कोन्यो विचिन्तयितुमर्हतु विश्वमेत-
त्तिष्ठेन्मया विरहमेत्य कथं किलेति ॥ १६८५ ॥
पुत्रस्य स्नेहविश्वासः पूर्वमात्मक्षये श्रुते ।
यथैकः प्रभवेन्नान्यस्तथा स्नेहोपि देहिनः ॥ १६८६ ॥
अहमेव हतं पुत्रं श्रुत्वा जीवितजीवितम् ।
तिष्ठामि स्वस्थवद्यत्र तत्रान्यो निन्द्यतां कथम् ॥ १६८७ ॥
इत्युक्त्वा विरते राज्ञि पुनर्गूढं प्रयागकः ।
प्रैरयत्तापसं भोज्यं कर्तुं ते भाजने त्यजन् ॥ १६८८ ॥
ह्यस्तनव्ययशिष्टं मे पर्याप्तं नास्ति वेतनम् ।
यते तथापीत्युक्त्वा स सखेद इव निर्ययौ ॥ १६८९ ॥
गोप्यं रहस्यभणितमत्यल्पहृदयातिथि ।
अमृतं पारतमिव नाल्पसत्त्वैः सुदुर्जरम् ॥ १६९० ॥
कुल्यो मनोरथो नाम विप्रस्य वनवासिनः ।
सुहृत्तपस्विनस्तस्य तां कथामुपलब्धवान् ॥ १६९१ ॥
राज्ञः संदर्श्य दायादं भवावो भूतिभाजनम् ।
इत्युक्त्वा तेन निन्ये स द्रोग्धृतां क्षुद्रतापसः ॥ १६९२ ॥
जज्ञे भृत्येन गर्ह्येण जातः सोन्त्येन केनचित् ।
सदृशं यत्सदसतोर्ज्ञापकं जन्म कर्मणोः ॥ १६९३ ॥
इल्लाराजस्तां प्रवृत्तिं बुद्ध्वा ताभ्यां न्यवेदयत् ।
उच्चलाय समादिक्षत्कार्ये तत्र तमेव सः ॥ १६९४ ॥
केचित्तु भूतिभिक्षाख्यमिल्लाराजोपसर्पणे ।
कायस्थं कारणं प्राहुस्तयोस्तापसविप्रयोः ॥ १६९५ ॥

पारदमिव इत्युचितम् ।

वार्ता चेदवगीतेयं सुबहुश्रोत्रसंकुले ।
काले तद्भृत्यपाशस्य तस्यैव द्रोहमुख्यता ॥ १६९६ ॥
श्वपाकस्कन्धमारूढो लब्ध्वा तास्ता विमाननाः ।
विपेदे यत्स कारायां युक्तं तत्तस्य कर्मणः ॥ १६९७ ॥
क्षुत्तप्तो हर्षदेवस्तु प्रयागेणार्थितोसकृत् ।
प्रत्यग्रे पुत्रशोकेपि भोजनायाकरोन्मनः ॥ १६९८ ॥
गृहीतभोजनं जानन्प्राप्तं प्राप्तं स तापसम् ।
तमोरेर्बहिरैक्षिष्ट नीडाच्छिशुरिवाण्डजः ॥ १६९९ ॥
अपश्यच्च कुटीं कृत्स्नां वेष्टितामेत्य शस्त्रिभिः ।
शुश्राव चाङ्गनद्वाराद्वार्यमाणार्गलाध्वनिम् ॥ १७०० ॥
जानञ्जातं ततो द्रोहमङ्गनात्तापसाधमम् ।
स शस्त्रिणं मुक्तमेहीत्याह्वयन्तं व्यलोकयत् ॥ १७०१ ॥
मुक्तं विसृज्य कृत्वा च द्वारमुद्घाटितारारि ।
त्यक्तभीराददे लघ्वीं क्षुरिकामन्तिकस्थिताम् ॥ १७०२ ॥
एकस्तत्सविधं क्रूरः साहसाहंक्रियोन्मदः ।
आरुरोहाथ कृष्टासिधेनुः कवचितो भटः ॥ १७०३ ॥
तं राजा संकटकुटीरुद्धायामोप्यपातयत् ।
क्षितौ व्यायामकुशलो नावधीत्कृपया पुनः ॥ १७०४ ॥
पतितेन हतेनार्थो वराकेणामुना न मे ।
इत्यूचे दुरहंकारग्रस्तस्तस्मिन्नपि क्षणे ॥ १७०५ ॥
नीध्रमुत्पाट्य निपतन्नेकोन्योप्युत्पतन्भटः ।
भयाद्भूमौ न्यपततां तं विलोक्योद्यतायुधम् ॥ १७०६ ॥
पृष्ठे पूर्वं प्रविष्ट[1]···· तिष्ठन्स्थानकनिष्ठुरः ।
स रुरोधिव चामुण्डा रेजे दण्डाकृतिः क्षणम् ॥ १७०७ ॥

---

1 प्रविष्टस इति स्यात् ।

न सिंहनादैर्नो भेरीतूर्यघोषैर्न वोन्मदैः ।
शस्त्रशब्दैः स शुशुभे भूपस्यान्तक्षणे रणः ॥ १७०८ ॥
आखोर्भाण्डप्रवेशस्य विडाला इव डामराः ।
परं प्रवेशितास्तस्य निःशब्दं शस्त्रिणः कुटीम् ॥ १७०९ ॥
अथान्यो नीध्रमार्गेण संप्रविष्टः प्रयागकम् ।
हत्वा दोष्णि च शीर्षे च राजानं समुपाद्रवत् ॥ १७१० ॥
राज्ञः प्रहरतः शस्त्रं वञ्चयित्वा स शस्त्रभृत् ।
वक्षसि क्षुरिकाघातद्वयं प्रादात्कृतत्वरः ॥ १७११ ॥
वर्णान्महेश्वरेत्येतान्द्विरुक्त्वा गतजीवितः ।
पपात निहतो भूमौ छिन्नमूल इव द्रुमः ॥ १७१२ ॥
पलाय्य संप्रविशतो योग्यश्चौरस्य यादृशः ।
चक्रवर्त्यपि स प्राप वधं वेश्मनि तादृशम् ॥ १७१३ ॥
नान्यः स इव कालेस्मिन्ददृशे भूतिमान्नृपः ।
गर्ह्यनिर्हरणत्वं च तस्येवान्यस्य नेक्षितम् ॥ १७१४ ॥
यद्वैकेनैव संग्रामवैमुख्येनोन्नतात्मनः ।
सर्वप्रकारसुभगं माहात्म्यं तस्य खण्डितम् ॥ १७१५ ॥
नेयबुद्धित्वमेवासीदथवा तस्य दूषणम् ।
सर्वक्लेशावहा दोषाः कृत्स्नास्तन्मन्त्रिणां पुनः ॥ १७१६ ॥
द्वाचत्वारिंशतः साष्टमासा यस्य वयःसमाः ।
स शुक्लभाद्रपञ्चम्यां हतोब्दे सप्तसप्तते ॥ १७१७ ॥
राजा दुर्योधन इव स्ववंशच्छेदमिच्छता ।
सोभूज्ज्ञातकयोगेन कारितः स्वकुलक्षयम् ॥ १७१८ ॥
तस्यास्तां क्ष्मार्कजौ जीवबुधौ शुक्रोष्णगू शशी ।
तनयामित्रजामित्रखेषु कर्कटजन्मनः ॥ १७१९ ॥

चन्द्रदैत्येज्यपापेषु खमदात्मजगेषु यत् ।
आहुः सुसंहिताकाराः कौरवादीन्कुलान्तकान् ॥ १७२० ॥
निर्ब्रह्मण्यो जनः कृत्स्नो देशोस्मिन्वैरिणोन्तिकम् ।
दस्योरिव शिरश्छित्त्वा स्वामिनोपि निनाय तत् ॥ १७२१ ॥
तस्योत्तमाङ्गे भूभर्तुश्छिद्यमाने ससागरा ।
चकम्पे भूर्निरभ्रापि द्यौर्वृष्टिं महतीं जहौ ॥ १७२२ ॥
तन्मुण्डे लगुडारूढे यदयुक्तं जनो व्यधात् ।
अभूत्तेनाभिशापेन सोग्रे दीर्घोपसर्गभाक् ॥ १७२३ ॥
मण्डले देवबिम्बानां यथामुष्मिन्विपाटनम् ।
तथा नवं प्रववृते भूपतेर्मुण्डखण्डनम् ॥ १७२४ ॥
नैक्षिष्ट तच्छिरः प्राप्तमौचित्यादुच्चलो नृपः ।
भूत्वा चिरमुदस्रुस्तु कारयामास वह्निसात् ॥ १७२५ ॥
धिक्कष्टं तस्करस्येव तादृशश्चक्रवर्तिनः ।
नोच्चलाज्ञां विना प्राप्ता शरीरेणान्तसत्क्रिया ॥ १७२६ ॥
भृत्यत्यक्तो नष्टवंशो गौरकाख्येण केनचित् ।
स काष्ठागारिणा चक्रे नग्नोनाथ इवाग्निसात् ॥ १७२७ ॥
दीर्घो हर्षनृपोदन्तः सोयं कोप्यद्भुतावहः ।
रामायणस्य नियतं प्रकारो भारतस्य वा ॥ १७२८ ॥
भाग्याम्बुवाहतडितस्तरलाः श्रियस्ता-
स्तच्चावसानविरसं प्रसभोन्नतत्वम् ।
तत्रापि नैष बत मोहहताशयानां
शान्तिं प्रयाति विभवानुभवाभिमानः ॥ १७२९ ॥
तावत्यप्यवरोधिकापरिकरे नैकापि चक्रन्द तं
तावत्स्वप्यनुगेषु नानुसृतवान्कोप्यास्त तीर्थे न वा ।

लोकस्य स्वसुखोपलिप्तमनसो वीक्ष्येति निःस्नेहतां
निर्वेदं समुपेत्य नाश्रयति धिक्स्वान्तं वनान्ते रतिम् ॥१७३०॥
नादौ किंचिद्भवति नियतं यच्च पश्चान्न किंचि-
न्मध्येकस्मात्सपदि घटयन्सौस्थ्यदौःस्थ्यानुरोधम् ।
निःशीर्षाङ्घ्रिर्नट इव मुहुः कोपि जन्तुर्नटित्वा
नो जानीमो भवजवनिकान्तर्हितः क्व प्रयाति ॥ १७३१ ॥
श्री[1] सातवाहनकुलेक्कुत कौन्तराज-[2]
वंशे त्यजन्त्युदयराजकुले प्रतिष्ठाम् ।
शृङ्गं सुरैर्विरहितं जहती हिमाद्रे-
र्दिव्ये तटे सुरगिरेरिव वासरश्रीः ॥ १७३२ ॥

इति श्रीकाश्मीरिकमहामात्यचणपकप्रभुसूनोः कह्लणस्य कृतौ राजतरङ्गिण्यां सप्तमस्तरङ्गः ॥

समाष्टनवतावस्यां त्र्यहोनायां महीभुजः ।
षडत्रोदयराजस्य वंशे जाताः प्रकीर्तिताः ॥

---

१ श्रीः इत्युचितम् । २ कान्तिराज इति स्यात् ।